

Honvédségi Szemle

145. ÉVFOLYAM
2017/1. SZÁM

A MAGYAR HONVÉDSÉG KÖZPONTI FOLYÓIRATA

Kiadja a Honvéd Vezérkar

A kiadásért felel: Dr. Orosz Zoltán altábornagy

Szerkesztőbizottság

Elnök (főszerkesztő):

Dr. Orosz Zoltán altábornagy (PhD)

Tagok:

Dr. Besenyő János ezredes (PhD)
Dr. Földesi Ferenc ny. ezredes (PhD)
Dr. Harai Dénes ny. ezredes (PhD)
Dr. Koller József ezredes (PhD)
Dr. Lippai Péter ezredes (PhD)
Dr. Nagy László ny. ezredes (DSc)
Dr. Ruzsin Romulusz dandártábornok (PhD)
Siposné Dr. Kecskeméthy Klára ezredes (CSc)
Dr. Szakály Sándor (DSc)
Dr. Rudolf Urban (CSc) (Védelmi Egyetem, Brno)
Dr. Wagner Péter (PhD)

Tanácsadó testület:

Dr. Fóris Ágota (PhD)
Horváth Gábor dandártábornok
Dr. Kalmár Zoltán (PhD)
Lamos Imre dandártábornok
Dr. Pogácsás Imre dandártábornok (PhD)
Szabó István vezérőrnagy
Dr. Szilágyi István (DSc)
Szpisják József dandártábornok
Takács Attila dandártábornok
Dr. Tarrósy István (PhD)

A folyóirat kiadásában és terjesztésében közreműködik a HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Közhasznú Nonprofit Kft.

Felelős vezető: Benkóczy Zoltán ügyvezető

Ágazati igazgató: Vigh Mihály

Mb. szerkesztőségvezető:

Dr. Isaszegi János ny. vezérőrnagy (PhD)

Szerkesztőség

Felelős szerkesztő: Kiss Zoltán

Nyelvi lektor: Eszes Boldizsár

Tervezőszerkesztő: Dancs Katalin

Kézirat-előkészítő: Forró Zsófia

Korrektor: Török Judit

Szerkesztőségi titkár: Solti Gabriella

Telefon: 272-02; 459-5355

e-mail: hsz@hm.gov.hu; kisszoltan@armedia.hu

A szerkesztőség címe: 1087 Budapest, Kerepesi út 29/B

Nyomdai kivitelezés: HM Zrínyi Térképészeti és

Kommunikációs Szolgáltató Közhasznú Nonprofit Kft.

Sokszorosítóüzem

Felelős vezető: Pásztor Zoltán igazgató

A folyóirat 600 Ft-os áron megvásárolható a Zrínyi Kiadó könyvesboltjában, valamint a HM Zrínyi Kft. webáruházában (shop.hmzrinyi.hu).

A folyóirat teljes terjedelmében olvasható a parbeszed.hm.gov.hu és a honvedelem.hu portálon.

HU ISSN 2060-1506

A Honvédségi Szemlét az MTA Hadtudományi Bizottság

B kategóriás mértékadó folyóiratként ismeri el.

A folyóiratban közölt tanulmányok lektoráltak.

A Honvédségi Szemle lapelődei: Ludovica Academia

Közlönye, Magyar Katonai Közlöny, Magyar Mars,

Magyar Katonai Szemle, Honvéd, Katonai Szemle,

Honvédelem, Új Honvédségi Szemle

A Honvédségi Szemle tagja az Európai Katonai

Sajtószövetségnek (EMPA)

Tisztelt Szerzőnk!

A folyóiratunkban történő publikálás feltételei

a honvedelem.hu portálon olvashatók

(http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/40386/szemle_kozlesi_feltetelek.pdf).

Felhívjuk figyelmét, hogy a hivatkozásokra vonatkozó szerkesztőségi alapszabály, hogy egyetlen olyan forrás se szerepeljen a felhasznált irodalom jegyzékében, amelyre a szerző a törzsszövegben nem hivatkozik és az (az idézett, hivatkozott rész oldalszámának, illetve webes forrás esetén a letöltés időpontjának megjelölésével) nem szerepel a lábjegyzetben.

A szerkesztőség

Honvédségi Szemle

145. ÉVFOLYAM
2017/1. SZÁM

A MAGYAR HONVÉDSÉG KÖZPONTI FOLYÓIRATA

Tartalom

HADERŐSZERVEZÉS, -FEJLESZTÉS

Szenes Zoltán ny. vezérezredes:

Cél vagy eszköz? A visegrádi védelempolitika fejlődése (2.) 3

Resperger István ezredes:

Az aszimmetrikus hadviselésre adható válaszok 24

Farkas Ádám főhadnagy:

Adalékok az állam fegyveres védelmének rendszertani megközelítéséhez 44

NEMZETKÖZI TEVÉKENYSÉG

Fekete Csanád – Sipos Zoltán hadnagy:

A kibertér megjelenése az orosz katonai műveletekben
a 2008-as orosz–grúz háború tükrében 59

VEZETÉS, FELKÉSZÍTÉS

Jakusné Harnos Éva:

Feladatok és megoldási lehetőségek a katonai szaknyelv oktatásában 72

Asztalos Sándor főtörzsszázlós:

Elektronikus adatbázis alkalmazása
a Magyar Honvédség képzési rendszerében 82

Pálmai Judit:

A hazafias nevelés elemei a Horthy-kor pedagógiai dokumentumaiban 92

LOGISZTIKA

Végyvári Zsolt alezredes:

Az újszerű harcéri villamosenergetikai megoldások kutatásának szükségessége
és a fejlesztési lehetőségek összevetése 102

HADTÖRTÉNELEM

Balla Tibor alezredes:

Ausztria–Magyarország részvétele a megszállt Románia katonai kormányzásában, 1916–1918. 114

Kiss Dávid:

A Kádár-korszak háborús védelmi igazgatási rendszerének kiépítése (1964–1975) 121

FÓRUM

Ujházi Lóránd:

A Magyar Katolikus Egyház szerepvállalása a migrációs válság kezelésében 140

Dobai Gábor ömt. őrmester:

A kőolaj szerepe az első világháborúban 149

SZEMLE

Gál Csaba ny. mk. ezredes:

Nemzetközi katonai és haditechnikai szemle 158

Paroda Rita:

Fejezetek a hidegháború korszakának had- és haditechnika történetéből 165

Szakály Sándor:

Amit csak tényleges hadi érdemekért lehetett elnyerni 169

ABSTRACT 171

E SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Szenes Zoltán ny. vezérezredes (CSC),
egyetemi tanár (NKE Nemzetközi és Európai
Tanulmányok Kar, Nemzetközi Kapcsolatok és
Biztonsági Tanulmányok Tanszék)

Dr. Resperger István ezredes (PhD),
az NKE Nemzetbiztonsági Intézet igazgatója

Dr. Farkas Ádám főhadnagy
(Honvédelmi Minisztérium, Jogi Főosztály,
Kodifikációs Osztály)

Fekete Csanád, a Nemzeti Közszolgálat Egyetem
Hadtudományi Doktori Iskolájának másodéves
PhD-hallgatója

Sipos Zoltán hadnagy,
az MH Hadkiegészítő, Felkészítő és Kiképző
Parancsnokság Tudományszervező Osztályának tisztje
Jakusné dr. Harnos Éva (PhD) nyelvtanár (NKE HHK)

Asztalos Sándor főtörzszászlós,
az MH Vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség
Dandár vezénylőzászlósa

Dr. Pálmai Judit (PhD) szociológus, tanársegéd
(SZTE JGYPK Alkalmazott Egészségtudományi és
Egészségfejlesztési Intézet)

Végyvári Zsolt alezredes, kiemelt mérnök főtiszt
(MH Logisztikai Központ, Kutatás-fejlesztési,
Tudományos és Szabványosítási Osztály), az NKE KMDI
doktorandusza

Dr. Balla Tibor alezredes (DSc), hadtörténész,
a HM HIM osztályvezetője

Dr. Kiss Dávid (PhD) történész, tudományos munkatárs
(VERITAS Történetkutató Intézet)

Dr. Ujházi Lóránd tudományos főmunkatárs
(Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és
Honvédtisztképző Kar)

Gál Csaba ny. mk. ezredes

Paroda Rita történész

Dr. Szakály Sándor (DSc) hadtörténész, tanszékvezető
egyetemi tanár (Károli Gáspár Református Egyetem),
a VERITAS Történetkutató Intézet főigazgatója

Szenes Zoltán ny. vezérezredes:

CÉL VAGY ESZKÖZ? A VISEGRÁDI VÉDELEMPOLITIKA FEJLŐDÉSE (2.)

ÖSSZEFOGLALÓ: Magyarország, a Magyar Honvédség egy sikeres európai harccsoport felállításával és működtetésével ünnepelte a visegrádi együttműködés 25. évfordulóját. A tanulmány az elmúlt öt év V4-es védelempolitikai együttműködésének értékelését végzi el, amely új célokat, ambíciókat, programokat és terveket hozott a tagországoknak. A kétségtelen sikereken kívül azonban a visegrádi katonai együttműködés nehézségeit nem sikerült meghaladni, továbbra is fennmaradtak a mélyebb katonai integrációt akadályozó objektív okok, a visegrádi márka fényét elhomályosító nehézségek. Az elemzés első része értékeli a védelmi együttműködés legfontosabb területeit, a második része pedig bemutatja a mélyebb kooperációt akadályozó tényezőket. Bár az írás mellett érvel, hogy a megváltozott biztonsági környezetben, nagyobb politikai akarattal a visegrádi védelempolitika is skandináv vagy BENELUX típusú katonai integrációs együttműködési szintre lenne fejleszthető, de ez nem politikai cél. A visegrádi védelempolitikát a tagországok a mindenkori nemzetközi és nemzeti célokhoz alárendelt eszközként használják.

KULCSSZAVAK: Visegrádi Csoport, V4, visegrádi védelmi együttműködés, V4 közös moduláris erő, visegrádi légvédelmi együttműködés, V4-es együttműködési projektek

A VISEGRÁDI PROJEKTEK HELYZETE

Szintén változó eredményességgel zajlanak a regionális együttműködés keretében, különböző időszakokban elindított projektek is, mert az aktuális elnökség által meghirdetett munkatervek gyakran „összemossák” a már sikeres, nem regionális keretekben működő programokat az új projektekkel, amelyeket kiegészítenek a jövőbe helyező, egyáltalán nem működő haditechnikai-fegyverzeti együttműködési elképzelésekkel. A futó programokhoz (1) sorolható a V4-ek területén működő NATO Kiválósági Központok, a Többszemzeti Logisztikai Koordinációs Központ (MLCC), a NATO Többszemzeti Katonai Rendészeti Zászlóalj (NATO MMPB), a telepíthető híradó és informatikai (CIS) modulok, illetve a multinacionális vegyvédelmi zászlóalj. E jól működő projekteknél az látható, hogy a multinacionális megoldások elsősorban nem regionális természetűek, hanem szövetségi érdekűek, bár ma már *szinte minden visegrádi ország közreműködik a partnerország által gondozott programban*. A sikeres működéshez az is hozzátartozik, hogy szinte valamennyi programot támogatja az Európai Fejlesztési Ügynökség (European Defence Agency – EDA).

A NATO- és EU-törekvéseknek megfelelően a visegrádi kooperációban is megjelent az együttműködés igénye a *kibervédelem* területén. A Visegrádi Négyek azért „emelték be” ezen új kihívással kapcsolatos küzdelmet a programba, hogy hozzá tudjanak járulni a NATO- és az EU-törekvésekhez egyaránt. A Tallinnban 2008-tól működő NATO Kibervédelmi Kiválósági Központnak (CCD COE) ma már valamennyi visegrádi ország tagja, Csehország csatlakozott legutoljára (2014). A NATO a „Smart Defence” koncepciónak megfelelően hozzájárult a

közös kibervédelmi képesség kialakításához, amelyet 2013 márciusában a NATO Híradó és Informatikai Ügynöksége és Kanada indított útjára.¹ A V4-ek is létrehozták a Közép-európai Kiberbiztonsági Platformot (Central European Cyber Security Platform – CECSP), amely a kibervédelmi együttműködés elsődleges szervezési fóruma. A kibervédelem témakörét az EDA is támogatja (a képességfejlesztési terv 5. prioritása), amely elsősorban az EU új kiberstratégiája és az Európai Bizottság hálózati és információs biztonság irányelvének a megvalósítására fókuszál.² A varsói csúcson a NATO külön tárgyalta a kibervédelem kérdéseit, önállóan és együttműködésben az EU-val is. A szövetség a walesi csúcson már arról határozott, hogy kiberháború esetén is életbe lehet léptetni az 5. cikkelyt, Varsóban pedig a kibertérrel műveleti térére nyilvánította. A NATO-tagországok már külön-külön technikai együttműködési megállapodást írtak alá a NATO-val, a csúcson pedig elfogadtak egy kibervédelmi fejlesztési tervet („pledge”). A V4-dokumentumokból nem derül ki, hogy a visegrádi országok mit szeretnének regionális szinten hozzátenni e fejlesztésekhez. A regionális együttműködés palettáján rendszeresen *megjelenik a haditechnikai együttműködés igénye*. A partnerországok azonban nagyon óvatosan közelítenek a témához, hiszen éppen ezen a területen voltak a legnagyobb kudarcai a Visegrádi Csoportnak.^{3, 4}

A 90-es évek közepén felmerült egy közös vadászgép beszerzési szándéka, mivel minden országban napirendre került a modernizációs igény. Az egyeztetések ellenére Lengyelország az amerikai F-16-os vadászgép, a cseh és magyar kormány a svéd Gripen vadászgép mellett döntött külön-külön, míg a szlovákok maradtak a MiG-29-es orosz vadászgép mellett. A csehek és lengyelek közös új generációs páncélozott harcjárművek beszerzésében is gondolkodtak, de felmerült a T-72 harckocsik közös modernizálása is. Egyik terv sem valósult meg. *Azonban nem csak ezekben az esetekben győzedelmeskedtek a nemzeti érdekek a hatékony regionális kooperáció igénye felett.* 2002-ben a védelmi miniszterek a Mi típusú helikopterek közös felújításáról határoztak, 2012. május 30-án aláírták az egyetértési dokumentumot, de a program különböző politikai és jogi nehézségek, illetve érdekkülönbségek miatt szintén megvalósulatlan maradt. 2003-ban három ország, Lengyelország, Csehország és Magyarország felmondta az egyetértési megállapodást, pedig a közös modernizáció a prágai NATO-csúcson (2002. november) elfogadott képességfejlesztési követelmények teljesítését szolgálta volna.⁵ Az elmúlt években valamennyi tagországban napirenden van a helikopter-beszerzés, de a V4-ek még csak kísérletet sem tettek egy esetleges közös beszerzésre. A 2014-ben beharangozott közös radarfejlesztési program szintén hamar „összeomlott”,

¹ Multinational Cyber Defence Capability Development Project Opening Ceremony. NCI Agency, 14 March 2013. <http://www.ncia.nato.int/events/Pages/130314-MNCD2.aspx> (Letöltés időpontja: 2015. 12. 28.)

² European Union Strategy for Cyber Security. EDA, 08 February 2008. A stratégia egyik fő feladatát a CSDP megvalósításához szükséges katonai kibervédelmi szakpolitika és képességfejlesztés képezi. <http://www.eda.europa.eu/info-hub/news/2013/02/08/european-union-strategy-for-cyber-security> (Letöltés időpontja: 2015. 12. 02.)

³ 2001-ben egy V4-es szakértői konferencia az alábbi nehézségekben látta a védelemgazdasági együttműködés problémáit: 1. sikeres védelmi ipari együttműködés csak igazi ipari együttműködésen alapulhat; 2. hosszú távú védelmi ipari vízióra van szükség; 3. el kell dönteni, hogy mit akarnak a visegrádi négyek közösen csinálni; 4. a védelmi ipar fejlesztéséhez megrendelésekre van szükség; 5. az iparágakon belüli (intra-industry) együttműködést kell fejleszteni az iparágak közötti helyett; 6. kooperálni csak a legfejlettebb technológia alapján lehet; 7. ki kell alakítani az együttműködés rendszerét. (Földi Tamás)

⁴ Földi Tamás (szerk.): NATO-együttműködés: védelmi ipar, kutatás, technológia és a visegrádi négyek. Nemzetközi szeminárium. Politikai Tanulmányok Intézete Alapítvány, Budapest, 2011, 173–191.

⁵ Pacsay Tomassich Orsolya: A visegrádi együttműködés és a biztonság. Védelempolitikai együttműködés a visegrádi országok között a rendszerváltástól napjainkig. PhD-értekezés. ZMNE, 2006, 52–54.

Közös projektek

Együtműködés típusa	A projekt neve és éve	Helyszín	Megjegyzések
1. A folyó projektek megerősítése			
NATO Kiválósági Központok a V4-országokban (SD I/11 project)* (Minden V4-tagország tag)	Robbanóeszközök elleni védelem (EOD COE) (2011) Katonai rendőrségi (MP COE) (2013) ABVR-elleni védelem (JCBRN COE) (2009) Katona-egészségügyi (MILMED COE) (2009) Kémelhárítási (CI COE) (2016)	Trencin Bydgoszcz Vyskov Budapest Krakkó, Lest	Szlovákia Lengyelország Csehország Magyarország Lengyelország, Szlovákia
Multinacionális Logisztikai Koordinációs Központ (MLCC) (SD I/16. project, EDA CDP 6. priority)	Partner logisztikai képességek építése (2010)	Prága	Szlovákia nem tag
Többnemzeti Katonai Rendészeti Zászlóalj	Műveleti képesség elérése (kezdeti – 2007, teljes – 2012)	Rotációs vezetés	Lengyelország, Csehország, Magyarország nem tagja a projektnek
Mobil híradó-informatikai modul	Kommunikációs és informatikai rendszerek és szolgáltatások biztosítása (kezdeti képesség – 2009, teljes műveleti képesség – 2013)	Bydgoszcz (Lengyelország)	
ABVR-zászlóalj (SD I/23. project, EDA CDP 2. project)	Speciális tömegpusztító fegyverek elleni képességek biztosítása (kezdeti – 2003, teljes – 2004) NATO többnemzeti kiberképesség-fejlesztés, Európai Védelmi Ügynökség kibervédelmi projekt-csoport	Liberec (Csehország)	
Kiberfenyegetések elleni védelem (SD I. 21. project, EDA CDP. 5. project)	Közép-európai Kibervédelmi Platform		
2. Fegyverzeti együttműködés			
	Kerekes és lánctalpas platformok Lőszer (SD I/4. project) Személyi felszerelés Vezetés, hírszerzés és felderítés (C4ISR) (SD III/4. project, EDA CDP 3. priority) Légvédelem és rakétavédelem Mobil lokátor fejlesztése (2014)		Valamennyi program előkészítés alatt A projektet bezárták (2015)

Együtműködés típusa	A projekt neve és éve	Helyszín	Megjegyzések
3. Új együttműködési területek			
	Életciklus-menedzsment Stratégiai szállítás (P&S 1. projekt) Regionális légvédelmi együttműködés Közös logisztika (EDA CDP 6. priority) Egészségügyi gyógyítóképessegek (SD I/ 6. project, P&S 3. project) Védelmi tervezés (SD I/27. project, P&S EPM project)	Pápai bázis (Magyarország) Prága	Lengyel koordináció Csak Lengyelország tag. Elnökségi koordináció V4 Összhad-erőnemi Logisztikai Támogató Csoport (JLSG) Koordinációs megbeszélések

* http://cmdrcoe.org/fls/pubs/2016_Catalogue_Final_1_Dec_2015_v2.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 08. 02.)

Forrás: *The official site of the Visegrad Group* <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 02.)

pedig már a gyártó konzorcium is megalakult.⁶ A tervek szerint háromdimenziós mobil légvédelmi, illetve légtérelenőrzési radarokat gyártottak volna, amelyekből 24 darabra volt igény, összesen 280 millió dollár értékben. 2015-ben azonban a javaslattevő csehek visszaléptek a kezdeményezéstől, és a V4-fejlesztésű radarok helyett izraeli radarokat vásárolnak.⁷

Bár a közös haditechnikai beszerzés nagy előnyökkel jár (jelentős árkedvezmény érvényesítése, teljes interoperabilitás elérése, együttműködési lehetőség gyártás és logisztikai támogatás területén, kiképzési szinergiák biztosítása), más szubregionális együttműködési tapasztalatok (NORDEFECO) is azt mutatják, hogy ezen a területen a legnehezebb a kooperáció, mert vitális nemzeti védelemgazdasági érdekeket érint.⁸ A regionális együttműködésnek *biztatóbb alternatíváját jelenti a NATO vagy az Európai Védelmi Ügynökség*, mert ott a visegrádi védelmi ipari cégek közvetlenül kooperálhatnak a fejlettebb technológiai szintet képviselő nyugati partnerekkel. Nehezíti az együttműködést a V4-ek aszimmetrikus helyzete is, mert mindegyik ország más-más nagyságrendű hadiiparral rendelkezik, még ha technikai színvonalát tekintve többé-kevésbé azonos szintű kutatási-fejlesztési és gyártási képességekkel bírnak is. A SIPRI-elemzés a lengyel hadiipart „minősített sikertörténetnek” nevezi, a szlovákok egyszerűen „szláv tigrisnek” titulálja, a cseh védelmi ipart a „nagy

⁶ A projektben cseh részről az Eldis, Retia, TCZ és a Tatra, szlovák oldalról az MSM Martin és az EVPU hadiipari cégek, lengyel részről a Pit Radwar cég, magyar oldalról pedig a HM Arzenal Zrt. írta alá a szándéknyilatkozatot. Közösben gyártanak katonai radarokat a visegrádi négyek. 2014. szept. 20. http://hvg.hu/itthon/20140920_Kozosen_gyartanak_katonai_radarokat_a_vis (Letöltés időpontja: 2016. 08. 08.)

⁷ Israeli Radars For the Czech Republic. V4 Initiative Cancelled. Defence24, 02 July, 2015. <http://www.defence24.com/231028,israeli-radars-for-the-czech-republic-v4-group-initiative-is-cancelled#> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 08.)

⁸ Jól példázza ezt a Közép-európai Védelmi Kezdeményezés (tagországok: Ausztria, Csehország, Horvátország, Magyarország, Szlovákia, Szlovénia – Lengyelország megfigyelő) 2. védelmi miniszteri ülése: „Közös fellépésre van szükség a védelmi ipar területén a térség kis- és középvállalatainak védelme és versenyképessége érdekében.” Új projektek indulhatnak a Közép-európai Védelmi Kezdeményezés keretében. 2013. 06. 01. <http://www.honvedelem.hu/cikk/38370> (Letöltés időpontja: 2015. 12. 27.)

ígérettek és a hideg valóság” jellemzi, míg a magyar hadiipar a „sodródás és a fordulatok” nehézségei között működik.⁹

Lengyelországban a védelmi iparhoz kétszáz vállalat tartozik, amelyek 33 ezer főt foglalkoztatnak. A lengyel értékelések szerint¹⁰ azonban csak mintegy 60 hadiipari cég végez jelentősebb termelési-szolgáltatási tevékenységet, amelyből a legfontosabb 60 állami vállalat három holdingba, a Lengyel Védelmi Holdinghoz (Polski Holding Obronny [40 cég]),¹¹ a Lengyel Fegyverzeti Csoporthoz, illetve az IDA cégcsoporthoz (20 cég) van szervezve. Az állami hadiipar mellett megtalálhatók a nagy nyugati gyártók (Airbus, Agusta Westland, Sikorski) leányvállalatai is. A lengyel hadiipari export a gazdasági és pénzügyi válság óta jelentősen csökkent: amíg 2009-ben 1349 millió euró értékű haditechnikai eszközt adtak el, az export értéke 2010-ben már lecsökkent 457 millió euróra. Az elmúlt években azonban ismét magára talált a védelmi ipar, több jelentős külföldi (perui, indiai) üzletet sikerült kötnie. Ebben nagy szerepet játszott a lengyel haderő modernizációjának 2012-es meghirdetése (az ún. Lengyel Karmok [Polish Fangs] program),¹² amelyben kulcsszerepet szánnak a védelmi iparnak. Politikai és üzleti szempontok (szerkezetátalakítás, hatékonyság és versenyképesség javítása) alapján az állami tulajdonú lengyel védelmi ipart többször átszervezték.¹³ A lengyel kormány a visegrádi együttműködésben is *potenciális vásárlókat* keres, és igen intenzíven ajánlja termékeit a másik három országnak. Áttörés lehetett volna a lengyel–szlovák hadiipari kapcsolatokban a 2015. július 4-én kötött szándéknyilatkozat, mely szerint a lengyel gyártó cég (PGZ) Rosomak–Scipio páncélozott szállító harcjárműveket szállított volna a szlovák hadseregnek. A szlovák kormány azonban egy évvel később „visszatáncolt” azzal az indokkal, hogy az új Fehér Könyv tervezete hazai bázison (a szlovák Aligátor gyártásával) kívánja megoldani a haditechnikai modernizációt.¹⁴

Védelmi ipari szempontból a V4-en belül a második legerősebb ország Csehország, ahol közel 100 védelmi ipari cég működik.¹⁵ A cseh cégek közül különösen jelentős a légi eszközök (repülőgépek, helikopterek) gyártóipara, illetve visegrádi szempontból is fontos lehet a cseh hadsereg logisztikai rendszerének komplex programja. Kisebb, bár még jelentős védelmi iparral rendelkezik Szlovákia, amelyhez 45 hadiipari cég tartozik.¹⁶ A szlovák védelmi ipar hagyományosan a szárazföldi harci-technikai eszközök gyártásában erős, e területen féltően őrzi „hadállásait”. Védelemgazdasági kooperációs szempontból Magyarország van a legkönnyebb helyzetben, mivel a Varsói Szerződés időszakában kialakult munkamegosztás következtében nem rendelkezik nagy haditechnikai eszközgyártó kapacitásokkal. A mintegy

⁹ Yudit Kiss: Arms Industry Transformation and Integration. The Choices of East Central Europe. SIPRI, Oxford University Press, 2014, 38, 126, 198, 240.

¹⁰ Polish Defence Industry, 2014. <https://goo.gl/VrZOV0> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 04.)

¹¹ <http://biztonsagpiac.hu/brit-tamogatassal-epul-az-uj-lengyel-harcjarmu> (Letöltés időpontja: 2013. 12. 27.)

¹² Dominik P. Jankowski: Beyond Air and Missile Defence: Modernization of the Polish Armed Forces. CEPA Issue Brief 132. September 5, 2013, 4. http://www.cepa.org/sites/default/files/documents/CEPA%20Issue%20Brief%20No.%20132_Beyond%20air%20and%20missile%20defense.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 06. 25.)

¹³ Barabás T. János: Átszervezik a lengyel védelmi ipart. 2012. május 27. <http://biztonsagpiac.hu/atszervezik-a-lengyel-hadiipart> (Letöltés időpontja: 2013. 12. 27.)

¹⁴ Remigiusz Wilk: Slovakia backing out of Scipio 8X8 purchase. IHS Jane's Defence Weekly, 29. July 2016. <http://www.janes.com/article/62665/slovakia-backing-out-of-scipio-8x8-purchase> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 04.)

¹⁵ Defence and Security Industry Association of the Czech Republic. <http://www.aobp.cz/?lang=en> (Letöltés időpontja: 2015. 11. 10.)

¹⁶ Defence and Security Industry Association of the Slovak Republic. <http://www.zbop.sk/files/ZBOP-catalogue-katalog.pdf> (Letöltés időpontja: 2015. 11. 10.)

30 hadiipari cégből álló magyar védelmi ipar azonban nem tud alapvető fegyverzeti platformokat gyártani, csak a haderő „soft” (támogató-biztosító) képességeinek kialakításában képes szerepet vállalni.¹⁷ Ezért Magyarország valamennyi harci-technikai eszközt külföldről kénytelen beszerezni, amely nagyfokú rugalmasságot jelenthetne az országnak esetleges V4-beszerezések tekintetében.¹⁸ Ez még akár rövid távon is érdekes lehet, mivel a Magyar Honvédség szárazföldi arzenálja jelentősen elavult, új harci-technikai eszközök (harckocsik, páncélos gyalogsági harcjárművek, tüzérségi eszközök stb.) beszerzésének csak az alacsony katonai költségvetés szab gátat.

A rövid programértékelések is mutatják, hogy a *V4-ek nem voltak sikeresek a közös haditechnikai beszerzésekben vagy az azonos (orosz típusú) harci technikai eszközök közös felújításában*. Bár az orosz technikai eszközök közös logisztikai programjait a NATO Támogatási és Beszerzési Ügynökség (NSPA) fegyverpartnerségi keretekben szorgalmazza, de még ez sem elég vonzó ahhoz, hogy a Visegrádi Négyek hozzálassanak saját kapacitásait tudatos és koordinált átalakításához, esetleg egyes részei leépítéséhez. A szubrégió belüli együttműködést talán az is akadályozta, hogy mind a négy ország védelmi ipara azonos (elmaradt) színvonalon állt,¹⁹ ezért a hidegháború utáni hadiipari konszolidáció során nem elsősorban a partneri kooperációt keresték, hanem *előnyben részesítették* a magasabb technológiai szintet képviselő, tőkeerős nyugati hadiipari kapcsolatokat. Jól látható ez a tendencia az utóbbi években az állami segítséggel „építkező” lengyel védelmi iparnál, amely a különböző fejlesztési és értékesítési projekteken fejlett nyugati cégekkel (a német Krauss–Maffei–Wegmann, a brit BAE Systems, az izraeli Elbit, az amerikai Northrop Grumman stb.) működik együtt. A meghirdetett új védelmi ipari együttműködés nyilvánvalóan csak olyan cégek között lehetséges, amelyek *az európai standardoknak megfelelő* kutatási, fejlesztési, gyártási és kereskedelmi színvonalat értek el, illetve részesei a nemzetközi szervezetek (NATO, EU) által preferált kutatási, fejlesztési és gyártási együttműködéseknek. Ilyen szempontból tehát *a helyzet újbóli áttekintése abszolút reális*, kedvező esetben új impulzusokat adhat az e területen megújuló együttműködésnek.

A *fegyverzeti együttműködési javaslatok* négy területet (kerékes és lánctalpas harcjárművek, lőszergyártás, személyi felszerelések fejlesztése, híradó, informatikai, hírszerzési, légi ellenőrzési, pusztítás-tervezési és felderítő, valamint repülő- és légvédelmi eszközök) jelölnek ki a hadiipari együttműködésre, amelyek azonban nem rendelkeznek egyforma fejlődési lehetőséggel. Már a 2005/2006-os magyar V4-es elnökség alatt is hasonló célokat tűztek ki a partnerországok (T-72 harckocsik modernizációja, pilóta nélküli repülőgépek, háromdimenziós radarok, CBRN elleni védelem, KUB légvédelmi rakétarendszer,

¹⁷ Lásd a Magyar Védelmi Ipari Szövetség hivatalos honlapját. http://www.vedelmiipar.hu/files/hungarian_defence_industry_catalog_2012.pdf (Letöltés időpontja: 2013. 11. 10.)

¹⁸ Szenes Zoltán: A védelemgazdaság helyzete Magyarországon. Katonai Logisztika, 2015. 2. szám. <https://drive.google.com/file/d/0B2IT5sLzLGDuHFpBdZjMIBVX1U/view> (Letöltés időpontja: 2016. 07. 21.)

¹⁹ A legjobb 120 hadiipari cég közé 3 cseh (Ceská Zbrojovka Strakonice [légvédelmi fegyverek], Ceská Zbrojovka Uhersky Brod [kézifegyverek], Sellier & Bellot (lőszergyártás), 4 lengyel (Fabryka Broni „Lucznik” – Radom [kézifegyverek], Huta Stalowa Wola [harcjárművek], Wojskowe Zakłady Mechaniczne [gyalogsági harcjárművek], Zakłady Mechaniczne Tarnów [kézifegyverek], valamint 1-1 magyar és szlovák vállalat (Fegyver- és Gázkészülékgyár [FÉG]), valamint Grand Power (pisztolygyártás) került csak be. http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_modern_armament_manufacturers (Letöltés időpontja: 2015. 11. 10.)

inkurrens lőszer megsemmisítése),²⁰ amelyekből csak kevés cél valósult meg, és nem is V4-es keretekben (például a magyar KUB-rendszerek modernizálása lengyel közreműködéssel). Bár szinte minden országnak középtávon új harckocsikat, modern páncélozott szállító harcjárműveket, korszerű tüzérségi lövegeket stb. kellene beszerezni, a közös cselekvés mégsem lesz könnyű, hiszen a V4-es országok különböző utakon (nyugati technikai eszközök beszerzése, saját fejlesztés, a meglévő orosz technika modernizációja) indultak el. Nyilvánvaló, hogy Lengyelország azonnal partner lenne abban, ha a többi visegrádi ország korszerű szárazföldi harci technikát (Rosomak gyalogsági harcjármű, Anders könnyűpáncélos stb.) vásárolna tőle, de a beszerzésnek – nemzetgazdasági célok mellett – a lassan növekvő katonai költségvetés is gátat szab.²¹ A V4-tagországok – Lengyelország kivételével (GDP 2%, 5. hely) – a sereghajtók közé tartoznak a NATO-ban: 2016-ban Csehország a GDP 1,04%-át (21. hely), Magyarország 1,01%-át (22. hely), Szlovákia 1,16%-át (19. hely) fordította védelemre.²² Források esetén az EU-kompatibilis beszerzés is megvalósulhatna, hiszen az Európai Védelmi Ügynökség egyik „Pooling & Sharing” projektje éppen a hatékony beszerzési eljárások elsajátítását támogatja.²³

Látszólag egyszerűbbnek tűnik az együttműködés összehangolásának a lehetősége a lőszergyártás területén, hiszen csak el kell osztani egymás között a különböző gyártási profilokat, és a kiválasztott, megmaradó hazai termelő kapacitás máris a négy ország felvevő piacára tudna termelni. A lőszergyártás azonban nagyon érzékeny politikai (szuverenitási) kérdés, csak akkor lehet sikeres, ha a partnerek „patikamérlegen” döntenének a meglévő termelői kapacitások újraellokálásáról. Egy olyan országban, mint Magyarország, ahol kettő (mellesleg külföldi tulajdonban lévő) lőszergyár működik, nehezen lehetne gazdaságossági mutatók alapján a lőszergyártást feladni. A V4-es együttműködésnek tehát olyan kooperációs megoldást kellene találni, amely nemcsak megtartaná, hanem meg is erősítené a nemzeti lőszergyártást, cserébe az alapvetően a V4-es relációban zajló beszerzési folyamatokért. Közép- és hosszú távon az együttműködés kiterjedhetne a precíziós lőszer közös beszerzésére, gyártására, nyilvántartására, különleges jogrendi időszakokban a meglévő kapacitások és tartalékok esetleges megosztási feladataira, amire a líbiai NATO-művelet tapasztalatai szerint rendkívüli időszakokban nagy igény lehet. Egy ilyen projekt pedig közvetlenül tudná támogatni a NATO Smart Defence együttműködést (4. feladat) is.

Nehezen elképzelhető kiterjedt együttműködés a *jövő katonája* modern felszerelésének kialakításában is, mivel éppen az egyénifelszerelés-gyártásban rendelkezik minden tagország

²⁰ Vida László: Hadfelszerelési fejlesztések és együttműködések. Katonai kutatás és fejlesztés, regionális együttműködés. Első közép-kelet-európai katonai műszaki konferencia. Honvédelmi Minisztérium, Budapest, 2005. október 19–20., 184–185.

²¹ http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_01/20160129_160128-pr-2016-11-eng.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 08. 02.)

²² Lásd Effective Procurement Methods (EDM). Pooling demand through common off- the-self procurement. EDA, June 29, 2012. <http://www.eda.europa.eu/docs/documents/factsheet-epm.pdf> (Letöltés időpontja: 2013. 12. 29.)

²³ Uo.

megfelelő ipari háttérrel.²⁴ *Emellett az egyesharcos-felszerelés ugyanúgy könnyen politikai kérdéssé tud válni, mint a hazai lőszergyártás.* Azonban a hálózatba integrált egyéni felszerelési rendszerben (számítógép, GPS-vevő, integrált sisakrendszer, védőmellény stb.) lehetnek olyan eszközök, amelyek lehetőséget adnak egy esetleges beszerzési együttműködésre.

Nagy áttörésnek kellene történnie a vezetés, hírszerzés és a felderítés (C4ISR) területén való kooperáció területén is, mert ezek az eszközök igazán magas szintű technológiai megoldásokat követelnek, amelyekre a visegrádi országok nem képesek minden területen. Nem beszélve arról, hogy a hálózatalapú együttműködést lehetővé tevő technikai megoldások területén a NATO is intenzív fejlesztéseket végez, a NATO Híradó és Informatikai Ügynöksége (NATO Communications and Information Agency – NCIA) egyre több multinacionális projektet indít, amelyet mindig egy-egy technikailag fejlett ország vezet. Nyilvánvaló, hogy a V4-országok elsősorban e projektekhez fognak csatlakozni, nem valószínű, hogy a meglévő erőforrásaikat és technikai képességeiket a NATO-tól és az EU-tól eltérő, önálló regionális fejlesztésekre fordítanák.

Hasonlóképpen nehéz lesz gyors eredményeket elérni a légvédelem és légvédelmi rakétavédelem területén, mert a programot az ezen a téren határozott tervekkel rendelkező Lengyelország kezdeményezte, amelybe a partnerországok (például légi-földi rakéták beszerzése) csak a lengyel érdekek „befogadásával” kapcsolódhatnak be.²⁵ Ezt a projektet az akciótér már nem is tartalmazza.

Valószínűleg jól látják a V4-ek vezetői, hogy *fejlesztési együttműködéshez hosszú távú koncepció, egy közös vízió kell*, amely megbízható politikai, gazdasági és katonai alapját képezheti egy közös beszerzéssel, fejlesztéssel és gyártással párosuló hadiipari kooperációnak. Ezért is dolgozták ki a visegrádi együttműködés hosszú távú koncepcióját, favorizálják a hosszú távú védelmi tervezési együttműködést, mert így remélnék információkat szerezni a partnerországok részéről a hosszú távú haditechnikai fejlesztési és beszerzési igényekről. A harci-technikai platformok vonatkozásában például könnyebb lehetne az együttműködés, mert a visegrádi országok nem minden eszközkategóriában rendelkeznek saját gyártókapacitással. *Az előrelépéshez azonban egy érzékeny, kölcsönös érdekeken alapuló együttműködést kellene kialakítani.* Az egyeztetési folyamatok a nemzeti fegyverzeti igazgatók szintjén már régóta folynak, amit most az akciótér továbbvisz, kibővíti a tagországi NATO tervezési folyamat egyes tárgyalási szakaszaiban való részvételre. De kérdéses, hogy a változó biztonságpolitikai környezetben, valamint gazdasági és pénzügyi helyzetben mennyire lehet a hosszú távú előrejelzésekre és szándékokra támaszkodni, hogyan írják felül az új fenyegetések a régebbi hosszú távú terveket.

²⁴ A lengyel Lucznik hadiipari cég egyenesen új gyárat épít Radomban az új generációs kézi lövészfegyverek, az 5,56 mm-es MSBS gépkarabélyok sorozatgyártására. A 4,2 Mrd Ft-os beruházással készült gyár átadási határideje 2014. Már döntés van az MSBS lövészfegyver lengyel hadseregben történő hosszú távú rendszeresítéséről. A cég 2016-ig már 7 Mrd Ft-os megrendeléssel rendelkezik. Lásd Új fegyvergyár épül Lengyelországban. 2012. november 23. <http://biztonsagpiac.hu/uj-fegyvergyar-epul-lengyelorszagban> (Letöltés időpontja: 2013. 12. 27.) A Magyar Honvédség 2016. augusztus 1-jén mutatta be az új egyenruhát, amelyet saját erőből fejlesztett, a szövetet Hollandiából szerezte be. http://www.honvedelem.hu/cikk/58508_misszioba_indulo_katonakat_bucsuztatott_a_honvedelmi_miniszter_tatan (Letöltés időpontja 2016. 08. 01.)

²⁵ Nyíltan ír a lengyel nemzeti érdekekről Dominik P. Jankowski, amikor a partnerkeresés feltételének a lengyel védelmi ipar elsőbbségének elfogadását, illetve a technológiai transzfer lengyel cégekhez való eljuttatását jelölte meg. Beszéd az érvelés is, amely a lengyel hadiipar megújítását elsősorban az európai védelmi ipari és technológiai bázis (EDTIB) részeként képzeli el.

Hasonló kérdőjelek vetődnek fel a védelmi együttműködési program többi „régijének” elemével kapcsolatban is. Egyes programok újak, konszenzus alapján kerültek be az akciótervbe (élettartam-menedzsment, gyógyító egészségügyi intézmények biztosítása), de nem sok minden (követhető) történt az elmúlt években. Valószínűleg ez a javaslat a V4EUBG felállításával kapcsolatban került szóba, mely során érvényesíteni lehet a „Smart Defence” program (6. projekt) moduláris szabványosítási követelményeit is. Más projektek már működnek (stratégiai légi szállítás, légvédelem, multinacionális logisztika), de megerősítésre, fejlesztésre szorulnak. A lengyelek például favorizálják az élettartam szerinti üzemben tartást, de nincs olyan közös fegyvertechnikai projekt, amelyet V4-es keretben lehetne művelni. A cseh és magyar légierőben egyaránt szolgálnak Gripen vadászgépek, de még sincs napirenden a közös mérnök-műszaki biztosítás kérdése. A többnemzeti logisztikát a csehek már 2010 óta gondozzák,²⁶ a prágai logisztikai koordinációs központ (MLCC) ma már 11 ország (köztük napjainkban már a V4-ek is) részvételével foglalkozik a multinacionális logisztikai megoldások kidolgozásával és promóciójával, de nem bejegyzett NATO kiválósági központként funkcionál.

Szintén nem tekinthetők újnak a légvédelem és a stratégiai szállítás területét megcélzó kezdeményezések. A regionális légtérvédelemre vonatkozó lengyel ipari javaslat (Lengyel Védelmi Holding) technikailag talán megoldható lenne, de figyelmen kívül hagyja az integrált NATO-légvédelem felépítésének és működésének elveit és követelményeit. A visegrádi partnerek fejleszteni szeretnék a *stratégiai szállítóképességet* is, de a dokumentumokból nem derül ki, hogyan kívánják ezt elérni. A programba való „beemelését” nyilvánvalóan Magyarország javasolta, hogy további támogatást tudjon szerezni a formálódó fejlesztési képességekhez. Bár a pápai légibázison meglévő szállítóképesség a NATO segítségével jött létre, de nyilvánvalóan jobban felhasználható lenne V4-es keretben is. A 12 országból álló konzorciumban csak a befogadó Magyarország és Lengyelország vesz részt, a másik két visegrádi ország (Csehország, Szlovákia) a tárgyalási szakaszban – finanszírozási gondokra való hivatkozással – „kiszállt” a programból.²⁷ Pedig a SAC²⁸-program nagyon sikeres, a „Smart Defence” koncepció egyik „sztárja”. A 2009-ben Pápán megalakított nehéz szállítóezred megkapta a 3 db C–17 Globemaster katonai szállítógépet, és a 135 fős katonai és civil személyzet 2012. novemberre elérte a teljes műveleti képességet. A leggyakoribb szállítási viszonylatok műveleti (2009-től Afganisztán, Koszovó, vagy 2011-ben Líbia) és humanitárius célra (Haiti, Pakisztán [2010], Mali [2013]) egyaránt felhasználhatók, így elvileg minden visegrádi országnak hasznos lehetne a részvétel. A walesi csúcs döntése alapján a bázist továbbfejlesztik, hogy a legnehezebb szállítógépeket is fogadni tudja. A NATO-beruházás értéke 50 Mrd Ft, amelyből 20 Mrd Ft-ot Magyarország mint befogadó nemzet vállalt. Ha az új visegrádi kooperációs program „csak” csatlakozásra ösztönöznék a két kimaradó országot, már komoly előrelépés történhetne e területen. Megfontolás tárgyát képezheti a SAC-program összekapcsolása a „Pooling & Sharing” légi utántöltési programjával is, hiszen a pápai bázis hosszú távú fejlesztésében az Airbus 400M szállítógépek beszerzése is szerepel.

²⁶ Lásd <http://www.mlcc-home.cz/MLCC%20Fact%20Sheet.html> (Letöltés időpontja: 2013. 12. 28.)

²⁷ Szarvas László: Stratégiai légi szállítási képesség – egy új többnemzeti megoldás. Nemzet és Biztonság, 2008. július, 67.

²⁸ A program a NATO-nál stratégiai légi szállítási (Strategic Airlift Capability – SAC) kezdeményezés címmel „fut”. http://www.nato.int/cps/en/SID-D8D65E34-E8EAD8AD/natolive/topics_50105.htm (Letöltés időpontja: 2015. 12. 27.)

Összességében tehát az elnökségi direktívákban és az akciótervben szereplő projektek nem kínálnak egy olyan koherens programot, amely képes lenne megújítani a V4-es együttműködést, inkább addíciós funkcióval rendelkeznek, mint igazán megújító jelleggel. Nem valószínű, hogy az *együttműködési programból hiányzó minőségi áttörés* a programalkotók szegény fantáziájából fakad, sokkal inkább a visegrádi együttműködés két és fél évtizedes kooperációs nehézségei felismerésének következménye.

A VÉDELMI EGYÜTTMŰKÖDÉS NEHÉZSÉGEI

A visegrádi védelempolitikai kooperáció eredményessége az elmúlt közel negyed évszázadban állandóan hullámzott,²⁹ mert a meghirdetett régi-új együttműködési programok mindig a részt vevő országok aktuális nemzeti érdekeitől és politikájától, kül- és biztonságpolitikai törekvéseitől függtek. Ha a tagországi politikát támogatta a kül- és biztonságpolitikai együttműködés, akkor nagyobb politikai akarat és lendület volt a védelmi együttműködésre, ha a nemzeti célok elérésében ezek kevésbé fontos szerepet tölthettek be, vagy nem voltak fontosak, akkor kevesebb figyelem jutott a területnek, kisebb volt az aktivitás, alacsonyabb szintűre sikerült a közös munkálkodás.

A 2004. évi EU-csatlakozás után a Négyek politikájában előtérbe kerültek az uniós együttműködés kérdései, megjelentek az európai közös biztonság- és védelempolitika feladatai. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a partnerországok között megszűntek volna az érdeksérelmek vagy a történelmi sebekből fakadó gyanakvások, javult volna az egymásba vetett bizalom.

A legproblémamentesebb visegrádi kapcsolatokkal Lengyelország rendelkezik, ami talán a földrajzi helyzetéből és történelmi múltjából származik. Mivel a veszélyt Varsó számára a német és orosz befolyás jelenti, legnagyobb figyelem a lengyel külpolitikában e kapcsolatoknak jut, a V4-es együttműködés kérdései változó intenzitással másodlagos fontosságúak. Ezt ráadásul a gazdasági kapcsolatok is erősítik, hiszen a visegrádi régióval folytatott külkereskedelem csak kis hányadát képviseli a külgazdaságnak. Lengyelország mérete és súlya meghaladja a másik három ország együttes súlyát (terület 58, a népesség 60, a gazdasági teljesítmény 55%-a az egész V4 Csoportnak – 2. táblázat), így egyértelműen mindenki Varsótól várja a vezető szerep betöltését. A lengyel kormány azonban nehezen fogadja el ezt a funkciót,³⁰ inkább arra törekszik, hogy az európai nagyhatalmak tárgyalópartnerévé váljon, mintsem közép-európai „nagytestvérként” segítse a kisebb országok érdekképviseletét. Európai középhatalmi pozíciója megerősítéséhez azonban a kelet–nyugati irányú külpolitika (Németország, Oroszország, Baltikum, Keleti Partnerség) mellett *az észak–déli tengelyt is erősíteni kell, amihez jól jöhet a V4-es kooperáció is. A nagyhatalmi politizálás* azonban számos olyan katonai programfejlesztésre buzdítja a lengyeleket (például most a románokkal a délkeleti szárny védelme), amelyet a kisebb partnerországok nem tekintenek sajátjuknak.

²⁹ Marek Madej: Visegrad Group defence cooperation: What added value for the European Capabilities? Nordica Programme N.19/13. June 2013, 2. <http://www.frstrategie.org/barreFRS/publications/notes/2013/201319.pdf> (Letöltés időpontja: 2016. 06. 24.)

³⁰ Csicsai Máté: Nagyhatalom születik Közép-Európában? Lengyelország új külpolitikája. Kitekintő Elemzések 12. 2012. március 20. http://kitekinto.hu/downloads/kitekinto_elemzesek_lengyelorszag_kulpolitikaja_2012.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 07. 28.)

A V4-országok fontosabb mutatói

Megn.	Terület (km ²)	Népesség (fő) 2013	GDP (Mrd \$) 2015	GDP/fő (€) 2015	Bruttó államadósság (GDP%) 2012
CZ	78 886	10 538 275	181,81	16 000	41,1
PL	312 685	38 005 614	474,8	10 900	51,3
HU	93 030	9 849 000	120,69	10 900	75,3
SVK	49 035	5 421 349	86,58	14 000	52,9
Össz.	533 636	63 814 238	862,88	12 950	55,15

Forrás: <http://www.tradingeconomics.com/european-union/gdp-constant-prices>; http://www.ksh.hu/docs/hun/eurostat_tablak/tablat/1sdec100.html; <http://www.internetworldstats.com/europa.htm> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 02.)

A többi V4-es ország közötti politikai kapcsolatok változóak, de olykor az Európa-politikájuk is feszegeti az Unió kereteit, sőt esetenként rongálják belső értékrendjét. Csehország euroszkepticizmusa közzismert, a 2013. évi kormányválság elvonta a figyelmet a kül- és biztonságpolitikai kérdésektől. Szlovákia regionális kapcsolataira mind a mai napig rányomja bélyegét a 90-es évek külpolitikája, az orosz irányú kötődés, a nemzetiségi kérdés, számos más megoldatlan kétoldalú probléma. Persze magyar szempontból sem éppen korlátlan a bizalom, hiszen a szlovák nyelvtörvény vagy a kettős állampolgárság problémája megterheli a bilaterális kapcsolatokat Pozsonnyal. Bár Szlovákia az eurózóna tagja, mégis a bajba jutott országok számára folyósított mentőcsomagok egyik legnagyobb ellenzője. Csehország és Lengyelország karöltve igyekszik magát kihúzni az euró jövőbeli bevezetése alól, Magyarország pedig belátható időn belül nem is tervezi a közös uniós fizetőeszköz használatbavételét.

Az eltérő gazdaságpolitikák gyengítik a régiós gazdasági kapcsolatok stabilitását, sokszor cikcakkos fejlődést eredményeznek. A négy gazdaság szerkezete rendkívül hasonló, mindegyik nagyban ráutalt a külföldi beruházásokra. A régióra viszont inkább jellemző a külföldi (elsősorban a német, az orosz és a kínai) tőkéért folyó verseny, mint a kooperáció és a közös fellépés. Rivalizálás figyelhető meg az uniós infrastrukturális forrásokért folyó versenyben is, mert mindegyik ország saját magát igyekszik legvonzóbb kereskedelmi-logisztikai csomópontként feltüntetni. 2015-től azonban bizonyos „egymásra találás” érzékelhető a brüsszeli politika bírálatában, illetve a migráció elleni harcban. A V4 egyfajta „ellenálló” szubregiónná vált, amit a tagországok vezetői minden szinten hangsúlyoznak, az egyetértést és a szolidaritást pedig kölcsönös nemzeti határmegerősítésekkel szimbolizálják.

ELTÉRŐ ÉRDEKEK ÉS POLITIKAI CÉLOK

Az azonos érdekek és nemzeti politikai hasonlóságok mellett megjelennek eltérő felfogások és hangsúlyok is a visegrádi országok biztonsági felfogásában, meggyőződésében, regionális védelmi együttműködési szándékaiban. A szakirodalmi elemzések egyértelműen bizonyít-

ják, hogy a V4-ek *hasonló, de egymástól eltérő biztonsági percepcióval* rendelkeznek.³¹ A hasonlóság az azonos szövetségi tagságból, az eltérés a más-más geopolitikai helyzetből, érdekekből, prioritásokból, történelmi tapasztalatokból táplálkozik.

Egy európai összehasonlító tanulmány (Oliver de France, Nick Whitney)³² a nemzeti stratégiai dokumentumok elemzése alapján *a négy visegrádi országot három kategóriába* sorolta: Csehország a stratégailag gondolkodó országok csoportjába került, Magyarország globalista minősítést kapott, Lengyelország és Szlovákia pedig a lokalisták táborát gyarapította.³³ A három minősítő értékelés mögött azonban *szignifikáns különbségek* húzódnak meg a biztonságpolitikai gondolkodásban és cselekvésben. A cseh stratégiai dokumentumok részletesen értékelik a stratégiai környezet változásait, ennek alapján határozzák meg a nemzeti stratégiai célokat, rendelik hozzá az elérésükhöz szükséges eszközrendszert és erőforrásokat. Magyarország azért került a globális gondolkodók kategóriájába, mert a nemzeti biztonsági stratégia széles spektrumú feladatrendszerét nem támasztják alá eszközök és források, a dokumentumból hiányzik a meghatározó, előíró jelleg. A lengyel és szlovák lokális gondolkodás mögött a szűkebb környezetre és az országra fókuszáló megközelítés és szakpolitika húzódik meg, amely hajlamos a tágabb (globális, NATO- vagy EU-szinten megjelenő) megközelítésnek és problémáknak kevesebb figyelmet szentelni.

Még jobban láthatók a különbségek, ha a biztonságfelfogással kapcsolatos elemzés csak a V4-es országokra fókuszál. A Magyar Külügyi Intézet egyik tanulmánya a hasonlóságok mellett számos eltérést vélt felfedezni, amikor a partnerországok stratégiai dokumentumait elemezte a biztonsági fenyegetések, a kiemelt régiók és relációk, a transzatlantizmus, illetve más fontos szakpolitikai jellemzők alapján.³⁴

A lengyel biztonságpolitika például a legatlantistább a Négyek között, mert az Egyesült Államok szinte NATO- és EU-szinten jelenik meg szakpolitikájában.³⁵ Varsó ment legmeszebb az USA-val való katonai együttműködés területén is, amelynek különösen látványos eleme volt 2010-ben az amerikai Patriot légvédelmi rakéták amerikai személyzettel együtt történő lengyelországi telepítése. Az együttműködés új stációját a lengyel légvédelmi rakétarendszer

³¹ Szijjártó Péter külügyminiszter 2016. augusztus 2-án erről így nyilatkozott: „A keleti és a déli fenyegetést, amiről a NATO beszél, mindegyik tagország különböző intenzitással éli meg. A lengyelek a történelmüknél, a világképüknél, a földrajzi elhelyezkedésüknel fogva Oroszországot egzisztenciális fenyegetésként ítélik meg, ez világos. Mi nem így éljük meg Oroszországot, én nem érzem azt, hogy Oroszország egzisztenciális fenyegetés lenne nekünk. Ugyanakkor tiszteletben tartjuk a lengyelek érzését.” http://index.hu/belfold/2016/08/02/szijjarto_peter_interju_usa_oroszorszag_exim_no-go_zona/ (Letöltés időpontja: 2016. 08. 02.)

³² Oliver de France – Nick Whitney: Europe’s Strategic Cacophony. European Council on Foreign Relations. Policy Brief N. 77. April 2013. http://ecfr.eu/page/-/ECFR77_SECURITY_BRIEF_AW.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 06. 20.)

³³ A kutatás az akkor még 27 uniós tagország stratégiai dokumentumait öt szempont alapján értékelte: (1) A biztonsági környezet átfogó szemléletű értékelése. (2) Jövőkép és a célok eléréséhez szükséges előíró szemlélet. (3) A célok, eszközök, végrehajtók és végrehajtási módszerek egysége. (4) Konkrét tervezési célok azonosítása. (5) A tervezési időszak erőforrásainak azonosítása és ütemezése. Az eredmények alapján a vizsgálat az uniós tagországokat hat kategóriába (nagystratégák, stratégák, globalisták, lokalisták, kimaradók és sodródók) sorolta, és egy új uniós biztonsági stratégia megalkotása mellett érvelt. Az EU új globális kül- és biztonságpolitikai stratégiája 2016-ban jelent meg „Közös jövő, közös működés – Egy erősebb Európa” címmel. https://eeas.europa.eu/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 07. 28.)

³⁴ Balogh István: Magyarország és a visegrádi országok biztonságpercepciói: hasonlóságok és különbségek. MKI-tanulmányok. <http://www.kulugyiintezet.hu/pub/displ.asp?id=BRLQHN> (Letöltés időpontja: 2013. 12. 27.)

³⁵ National Security Strategy of the Republic of Poland. Warsaw, 5. November, 2014, 6., 34., 40. https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/NSS_RP.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 08. 04.)

fejlesztése jelenti, amelyre 2020-ig a lengyel kormány 8,4 Mrd dollárt tervez költeni. A program részét jelenti az európai rakétavédelmi pajzs lengyel részének elkészítése 2018-ig. Amerikai légvédelmi rakéták beszerzésére, illetve lehetséges lengyelországi gyártására Varsó kidolgozta a Wisla projektet, amelyben a lengyel állami hadiipari cégen kívül kizárólag a fejlett nyugati cégek kapnának csak szerepet.³⁶ Más V4-es vállalatok nem kerültek szóba a világ vezető rakétagyártó cégével, az MBDA-val való együttműködés tervezése során sem.

A lengyel biztonságpolitikai törekvéseket támogatják a *Weimari partnerek* is, amit Németország és Franciaország részvétele bizonyított a 2013. márciusi gdański csúcstalálkozón. Lengyelország nyilvánvalóan nagyobb eséllyel tudná német–francia segítséggel megfelelni „vágányon” tartani a visegrádi együttműködést, mintha nem élvezné az Unió két legfontosabb államának segítő együttműködését.

Bár Varsó Oroszországgal jó szomszédsági viszonyra törekszik, kapcsolatrendszere ellentmondásos, esetenként elutasító, tetten érhető a régi történelmi félelmek. Varsó a V4-országok közül a NATO 5. cikk megerősítésének lehangosabb híve, a katonai képesség-fejlesztés visegrádi bajnoka. 2016. július 8–9-én Varsó látta vendégül a NATO 28. csúcstalálkozóját. Nyugati és kelet-európai földrajzi „kötődés” figyelhető meg a már „futó” lengyel katonai együttműködési programokban is. 1999-től Szczecinben közös lengyel–német–dán hadtestparancsnokság működik, amely ma már – a walesi csúcs döntésének megfelelően – része a NATO parancsnoksági struktúrájának. Lengyelország komoly létszámot adott 2013 közepén a németországi Ulmban felállított, az EU-harccsoportok felkészítésre és vezetésére hivatott multinacionális hadműveleti parancsnokságnak is. A lengyelek elkötelezettek a baltiakkal való együttműködésben, továbbá katonailag is támogatják a keleti partnerség programját. 2016-ban közös dandárt³⁷ állítottak fel az ukránokkal és litvánokkal, és 2017-ben részt vállalnak a Romániában alakuló NATO-dandár felállításában is.

A *cseh biztonságpolitika* elsősorban gazdasági és energiabiztonsági kérdésekre, a kiberfenyegetésekre, illetve a migráció újszerű feladataira fókuszál. A prágai külpolitika a közép-európai kisállamiságot aktív multilaterális kapcsolatokkal próbálja kompenzálni. A biztonsági eszköztárban megjelennek ugyan a Visegrádi Négyek, de a nemzeti biztonsági stratégia meg sem említi a közép-európai térséget.³⁸ A kétoldalú kapcsolatokban ugyanakkor a csehek – Németország és USA mellett – Lengyelországot és Szlovákiát tartják a legfontosabb partnernek. Prága fontosnak itéli a védelemnek a Washingtoni Szerződés 3. cikke szerinti fejlesztését, még ha a gazdasági válság miatt nem is tud annyi pénzt költeni a biztonságra és a hadseregre, mint szeretné. Viszont az „ökonómizálódott” cseh védelempolitika nagyon racionális, védelmi felülvizsgálatokkal „szabja” hozzá a haderő nagyságát, feladatait és fejlesztését a forrásokhoz, a NATO- és a nemzeti képességek „elegyítésével” törekszik a

³⁶ Building the Shield. European Nations cooperate with US, NATO Allies on Missile Defence. Defence News, November 26., 2013. <http://www.defensenews.com/article/20131126/DEFREG01/311250029/Building-Shield> (Letöltés időpontja: 2015. 11. 28.)

³⁷ A lengyel–litván–ukrán többnemzeti dandár (LITPOLUKRBRIG) parancsnoksága 2016. július 24-én érte el a működőképességet Lublinban (POL). A dandár feladatait béketámogató és válságkezelő feladatok képezik, de felkészül harcoló feladatok ellátására is. A 4000 fős egységhez minden hozzájáruló nemzet egy-egy zászlóalj ad, a harcbiztosítási és logisztikai erőket pedig közösen biztosítják. A dandárhoz az ukránok 550, a litvánok 350 katonát adnak, a többi erőt a lengyelek biztosítják. <http://litpolukrbrig.wp.mil.pl/en/85.html> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 04.)

³⁸ Security Strategy of the Czech Republic, MFA, September 2011. http://www.army.cz/images/id_8001_9000/8503/Czech_Security_Strategy_2011.pdf (Letöltés időpontja: 2013. 12. 30.)

komplex védelem elérésére.³⁹ A csehek elsőként kezdtek hozzá az erők multinacionalizálásához (CRBN, 2002), szakpolitikai szinten vállalják a specializációt, részt vesznek minden olyan nagy NATO-projektben (AWACS,⁴⁰ AGS,⁴¹ rakétavédelem), amely területen nem tudnak nemzeti alapon saját katonai képességet létrehozni. Bár a cseh V4-es regionális együttműködés is nélkülözi a visegrádi „barátságot”, az utóbbi időben egyre erőteljesebb közeledés figyelhető meg az egyes programokban Csehország és Szlovákia között.

A jelenlegi *szlovák biztonságpolitikát* nehéz megítélni, hiszen a stratégiai dokumentumok többsége elavult, 2005-ben lettek jóváhagyva. Az elmúlt évek azonban meggyőzően bizonyították, hogy „az önerőre támaszkodás elvét véglegesen felváltotta a kollektív védelempolitika, amelyben kiemelt figyelmet kap a NATO- és EU-tagságból eredő kötelezettségek teljesítése”.⁴² Mivel az ország földrajzi értelemben az EU és a NATO perifériáján fekszik, a szlovák külpolitika – a lengyelhez hasonlóan – *erősen geopolitikai irányultságú*. A lokalizmus ellenére az utóbbi években erősödött Pozsony euroatlanti és uniós elkötelezettsége (2016. második félévben Szlovákia adja az EU-elnökséget), látványosan javultak a biztonságpolitika globális elemei. Ennek jó példája az évente megrendezett GLOBSEC-konferencia (2014-től védelmi ipari kiállítás is) Pozsonyban. A Négyek közül Szlovákia ápolja legjobban az orosz kapcsolatokat, még ha nem is mindenben ért egyet Moszkvával, de nem osztja a lengyel félelmeket sem. Bár a NATO-tagság után változott a szlovák védelempolitikai gondolkodás, orosz hatásként értékelhető a szlovák védelmi stratégiában még mindig megmaradó konzervatív terminológia, amely „magas intenzitású műveletekről”, a szárazföldi erők „manőverező hadviseléséről”, valamint „mozgósításról” beszél.⁴³ Ez különösen a 2013-ban publikált védelmi Fehér könyv fényében érdekes, amely a szlovák haderő képességeit, technikai lehetőségeit, az elmaradt fejlesztéseket és a vezetés-irányítás helyzetét komoly bírálattal illette.⁴⁴ Bár a szlovák biztonsági stratégia a V4-eket fontos regionális szerveződésnek minősítette, a védelmi stratégiában nem található utalások a visegrádi védelmi együttműködésre. A Brüsszel-bírálatban pedig az utóbbi időben megfigyelhető az egyenlő távolságtartás Budapeستől és Varsótól.

³⁹ The Defence Strategy of the Czech Republic. Ministry of Defence, Prague, December 2012., 7. 10–12. <https://goo.gl/ncPLhn> (Letöltés időpontja: 2013. 12. 30.)

⁴⁰ AWACS (Airborne Warning and Control System) a NATO repülőgép-fedélzeti korai előrejelző rendszere, amely 14 db Boeing E-3A repülőgéppel rendelkezik. A német Geilenkierchen és az angol Waddington légibázisokon települő egységnek Magyarország 2006-ban, Lengyelország 2007-ben, Csehország 2011-ben lett tagja. Szlovákia még nem csatlakozott a programhoz.

⁴¹ AGS (Alliance Ground System) a NATO földfelszíni felderítőrendszere, amelynek keretében ötgépes Global Hawk-flotta fog települni a szicíliai Sigonella légibázison. A programnak alapító tagjai Csehország és Szlovákia, Lengyelország 2012 végén csatlakozott. Magyarország gondolkodik a csatlakozáson.

⁴² Molnár Dóra – Szilvágyi Tibor: Magyarország stratégiai környezetének értékelése. A szomszédos országok védelmi stratégiái és haderőinek műveleti alkalmazása. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2016, 73–84.

⁴³ The Defence Strategy of the Slovak Republic. National Council, September 23, 2005, 7., 10. <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?lng=en&id=156813> (Letöltés időpontja: 2015. 12. 27.)

⁴⁴ A szlovák hadsereg 70 százaléka selejtezésre érett. Kitekintő.hu., 2013. február 14. http://kitekinto.hu/karpat-medence/2013/02/14/a_szlovak_hadsereg_70_szazaleka_sejtezesre_ereett/#UsLzXP-A2M8 (Letöltés időpontja: 2015. 12. 27.)

Nem sok eligazodást adnak a visegrádi együttműködést tekintve a *magyar biztonságpolitikai dokumentumok* sem. A 2012. évi nemzeti biztonsági stratégia⁴⁵ és nemzeti katonai stratégia⁴⁶ Magyarországot egy *globálisan gondolkodó transzatlantista államként jellemzik*, amely az új típusú biztonsági kihívások mellett nagy hangsúlyt fektet a gazdasági-biztonsági kérdésekre. Bár a magyar kormányzati dokumentumok sem említik a V4-et, a magyar külkapcsolati stratégia a szélesebb értelemben vett Közép-Európa közös energetikai, gazdasági és katonai biztonságát tartja a biztonságpolitika „alapvető gondolkodási keretének”.⁴⁷ Azonban a külpolitikai dokumentum is elsősorban a gazdasági, energetikai és infrastrukturális kapcsolatok fejlesztését, valamint a visegrádi együttműködés presztízsének erősítését hangsúlyozza a V4-ek vonatkozásában. Budapest a többoldalú együttműködés mellett kiemelt jelentőséget tulajdonít a visegrádi országokkal fenntartott kétoldalú kapcsolatoknak, de nem ad eligazodást a védelmi kapcsolatok területén.

A többi partnerországhoz hasonlóan a magyar katonai stratégia sem tartalmazza a V4-ek katonai partnerségi koncepcióját, a közös katonai fejlesztés céljait, az elérendő „joint” katonai képességeket. *Talán ez is az oka, hogy a működő magyar visegrádi kapcsolatok elsősorban szövetségi vagy multinacionális keretekben, illetve bilaterális vonatkozásban valósulnak meg.* Az utóbbi egy évben megfigyelhető szoros egyeztetés a migrációs kérdésekben szintén nem képezi részét a dokumentumoknak, de elképzelhető, hogy ez a témakör a stratégiai dokumentumok 2016. évi felülvizsgálata során bekerül a feladatok közé. Orbán Viktor miniszterelnök közös európai hadsereg felállításáról tett javaslata (amelyet a 2016. augusztusi varsói kormányfői értekezleten már a cseh miniszterelnök is támogatott) is csak uniós keretben képzelhető el. A Brüsszel-kritikus, radikális magyar uniós politika azonban sokszor kontraproduktív a V4-es politizálásban is (pl. az ukrán válság megítélése kapcsán), mert mindig van tagország, amely nem ért egyet a magyar véleménnyel vagy kezdeményezéssel.

GEOPOLITIKAI KÜLÖNBSÉGEK

A védelmi együttműködés terén meglévő stratégiai hiányosságokat felerősítik a geopolitikai aspektusok is. Bár a V4-ek összefüggő, Franciaország méretű földrajzi területet (533 ezer km²) foglalnak el, a Kárpátok átvágják a visegrádi országokat, eltérő geopolitikai érdekeket indukálnak. Ez a „szétszakítottság” megjelenik a szövetségi hovatartozásban is, amely számos kérdésben (parancsnokságokon való jelenlét, légvédelem, erők lebiztosítása, térségi együttműködés, békepartnerség határai stb.) eligazodási pont a kapcsolatok szervezésében.

A „megosztottság” megfigyelhető a partnerországok eltérő geopolitikai vektorú érdekeltségeiben is. Lengyelország számára elsősorban az északi és a keleti szomszédság, illetve fekete-tengeri térség élvez elsőbbséget. Csehország figyel ugyan a globális átrendeződési folyamatokra, de orientációját a nyugati és keleti szomszédság, illetve a Nyugat-Balkán határozza meg. Szlovákia esetében erős a közép- és kelet-európai fókusz, bár a Balkánt és a Dél-Kaukázust is fontos térségnek tartja. Magyarország külpolitikai identitását Közép-Európához köti, de az utóbbi időben a globális nyitás politikájával messzebbre tekint. A viseg-

⁴⁵ A kormány 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. Magyar Közlöny, 2012. évi 19. szám. http://www.kormany.hu/download/f/49/70000/1035_2012_korm_határozat.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 07. 22.)

⁴⁶ A kormány 1656/2012. (XII. 20.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. http://www.kormany.hu/download/d/05/c0000/2012_1220_NKS.PDF (Letöltés időpontja: 2016. 07. 22.)

⁴⁷ Magyar külpolitika az uniós elnökség után. Külügyminisztérium, 2011, 21–23.

rádi együttműködésen kívül fontos szerepet játszik a közép-európai védelmi kezdeményezés politikája, amelyet a Közép-európai Kezdeményezés (KEK) katonai „lábának” tekintenek.⁴⁸ A 2011-ben elindult közép-európai védelmi kooperációban (CEDI) megtalálható Ausztria, Csehország, Horvátország, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia, amelyek a már kialakult szomszédsági katonai együttműködésre (szlovák–magyar békefenntartás, magyar–román békefenntartó zászlóalj, olasz–szlovén–magyar közös dandár, Tisza műszaki zászlóalj), illetve potenciális továbbfejlesztésére összpontosít. Más kérdés, hogy vannak-e erőforrások a különböző geopolitikai vektorú együttműködésre, illetve hogyan lehet a szinergiát biztosítani a V4 és a CEDI védelmi kooperáció között.

Újabb földrajzi „repedést” okozott a V4-ek körében az ukrán válság, amelynek biztonságpolitikai megítélése nem egységes a partnerek között. Magyarország a szövetségi integrációs vezetési pontot (NATO Force Integration Unit – NFIU) nem a NATO déli szárnyán illetékes bukaresti hadosztályparancsnokságnak (Multinational Division South-East – MND-SE), hanem az északon fekvő szececini hadtestparancsnokságnak (Multinational Corps North-East – MNC-NE) rendelte alá. Mivel adott esetben e vezetési pont segíti a NATO-erők beérkezését az országba, a műveleteket nem a déli nápolyi parancsnokság (Joint Forces Command Naples – JFCNP), hanem az északi, brunssumi hadművelési parancsnokság (JFCBS) fogja irányítani. A V4-együttműködés miatt Magyarország nem a szomszédos Romániának ajánl fel katonai erőt az előretolt jelenléthez, hanem a balti országoknak, amellyel tovább erősíti az északi kötődést, de gyengíti a két évtized alatt kiépített kétoldalú déli (olasz és NATO-) kapcsolatokat. Hazánk tagja a 2012-ben, az olaszok által kezdeményezett Védelmi Kezdeményezésnek (Defence Cooperation Initiative – DECI), amelynek ma már nemcsak az MLF- (Multinational Land Force) országok (Olaszország, Szlovénia, Magyarország) a tagjai, hanem Ausztria, Horvátország és – 2016-tól – Albánia is. A DECI-országok 2017 első felében újra egy önálló EU-harcsoportot (DECI EU BG) fognak kiállítani. Bár Magyarország a Közép-európai Védelmi Kezdeményezés (Central European Defence Initiative – CEDI)⁴⁹ keretében összekötő kapocs szeretne lenni a DECI és V4 között, kétséges, hogy a megváltozott biztonságpolitikai helyzetben (kollektív védelem, határvédelem) képes lesz-e a Magyar Honvédség a NATO-, EU- és a „háromkörös” regionális együttműködés feladatait tartósan teljesíteni.

A V4-HADERŐK ELTÉRŐ HELYZETE

A V4-es regionális együttműködés fejlesztésében további probléma a négy ország haderőinek eltérő helyzete, a finanszírozás és fejlesztés különbségei, a haderők nagysága, illetve a nemzetközi feladatokban (válságkezelés, szövetségi és multilaterális projektek, haditechnikai modernizáció) való részvétele. A négy ország együttvéve is kisebb haderővel (163 350 fő) rendelkezik, mint például Izrael (176 500 fő). Mind katonai területen, mind az általános erőpotenciált tekintve *Lengyelország dominál: a lengyel fegyveres erők adják a „V4-haderők” 60%-át; az ország védelmi költségvetése 69%-át teszi ki az összesített visegrádi költségvetésnek, egyedül éri el GDP%-ban a NATO-követelményeket.* Az ukrán válságig a békeműveletekben tartott katonák számában is dominált (2013-ban 58%-át adta

⁴⁸ Csiki Tamás – Németh Bence: A többnemzeti katonai képességfejlesztésről a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kerekasztal kapcsán. NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, 2012, 14. szám.

⁴⁹ A CEDI-együttműködésben Ausztria, Csehország, Szlovákia, Szlovénia, Horvátország és Magyarország vesz részt.

a V4-ek missziós erejének), de azóta Varsó az expedíciós műveletektől az országvédelem felé fordult. A V4-ek közül Lengyelország az egyetlen nemzetállam, amely *erőteljes haderő-korszerűsítésbe kezdett*, 2022-ig 40 milliárd dollárt investál haditechnikai arzenálba. Nemzetközi katonai összehasonlításban is Lengyelország rendelkezik egyedül „jegyzett” hadsereggel, a GFP⁵⁰ a világ 18. és Európa 6. legerősebb haderejeként tartja számon. A méretbeli különbség sok tekintetben megnehezíti az együttműködést, amely csak akkor lenne eredményesebb, ha Varsó minden tekintetben *vezető szerepet vállalna* a katonai együttműködésben, a többiek pedig ezt elfogadnák. Ugyanis minőségi paramétereket (haditechnikai színvonal, interoperabilitás, aszimmetrikus harc képesség, expedíciós képesség) tekintve a négy ország hasonló helyzetben van, bár kétségtelenül a lengyelek és csehek vannak az élen, és csak ezután következnek a magyarok és szlovákok.

A V4-haderők főbb jellemzői (2016)

Megn.	A haderő nagysága (fő)	Védelmi költségvetés (Mrd \$)	Védelmi kv. (GDP%)	Békeműveletekben való részvétel (fő)
CZ	21 700	1 930	1,04	334
PL	99 300	9 349	2,0	525
HU	26 500	1 243	1,01	919
SVK	15 850	1 024	1,16	229
Összesen	163 350	13 546	1,3	2001

Forrás: *Military Balance*, 09 Feb. 2016. NATO, 4 July 2016.

A haderő professzionalizálásának problémái is közösek, hiszen három országban – Szlovákia kivételével, ahol 6 hónapos a sorkatonai szolgálat ideje – önkéntes haderő működik, és a fejlesztési elképzelések is közel vannak egymáshoz. Lényeges különbség van azonban a haderők finanszírozásában, mert amíg Lengyelország (25,79%) és Szlovákia (19,2%) betartja a NATO modernizációs követelményeit (a védelmi költségvetés 20%-át beszerzésre és fejlesztésre kell fordítani), Csehország (7,23%) és Magyarország (13,0%) elmarad azoktól.⁵¹ Mindez nemcsak a mindennapi együttműködésnek, hanem a közép- és hosszú távú kooperációnak is komoly akadályát képezi.

KÖVETKEZTETÉSEK

A viseigrádi országok együttműködését a megalakítás szándékától kezdve számos tényező formálta, fejlődése külső és belső jellemzők eredménye. A kooperáció – újregionalizmus keretében történő létrehozása – kétségtelenül sikeres, hiszen az intézmény nélküli viseigrádi szerveződés túlélté valamennyi válságát, jelentősen hozzájárult a partnerországok euroatlanti csatlakozásához, az integrációs folyamat elmélyüléséhez. A csoport egységes állásfoglalásai az Európai Unió és a NATO aktuális feladatairól, az uniós kereteken belüli lobbizások, a

⁵⁰ A Global Fire Power 42 mutató (humán erőforrás, haditechnikai potenciál, olaj mennyisége, pénzügyi stabilitás, logisztikai, geopolitikai jellemzők) alapján a világ katonailag (nukleáris fegyverek nélkül) legerősebb 68 országát értékelte. <http://www.globalfirepower.com/> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 02.)

⁵¹ Defence Expenditures of NATO Countries (2009–2016). 4 July 2016. http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_01/20160129_160128-pr-2016-11-eng.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 07. 06.)

regionális érdekek egységes megjelenítése mind hozzájárultak egyfajta „visegrádi identitás” kialakulásához, a közép-európai érdekek megjelenítéséhez és védelméhez. A 25 év története azonban azt is megmutatta, hogy a közös érdekképviselőnek megvannak a határai, a politikai integráció erősödése nem feltétlenül hozza magával a gyakorlati együttműködés fejlődését; a múltból fakadó dezintegrációs hatások erősebbek, mint gondoltuk volna, az egyes politikailag érzékeny kétoldalú témák tartósan képesek veszélyeztetni a belső kohéziót. *A siker védelmi területen is a V4-es politikai együttműködés erősségén, konfliktusfeloldó képességén és a nehézségeket legyőző erején múlik.*

A védelmi kooperáció a V4-es fejlődésnek egy nem várt, pozitív hozadéka, különösen a transzatlanti csatlakozás szempontjából. A 90-es évek második felének NATO-tagdá válási reménye jótékony hatással volt az integrációs folyamat újraindítására, a szövetségi tagságot elnyert országok töretlen támogatása pedig helyreállította Szlovákia bizalmát a visegrádi kvartettben. Az EU-együttműködés hepehupás útjain mindig stabilizáló, csoportkohéziót erősítő kooperációként van jelen a V4-ek NATO-tagsága, hiszen *a közös és oszthatatlan biztonság koncepcióját és értékeit valamennyi tagország élvezi.* Az ukrajnai válság – a biztonsági percepcióban létező különbségek ellenére – szintén jó hatással volt a védelempolitikai kooperációra.

A védelmi együttműködés gyakorlati dimenziójában azonban ugyanazon nehézségekkel találják szemben magukat a tagországok, mint az általános és szektorális kooperációban. Az együttműködés, a védelempolitikai egyeztetések inkább a közös biztonsági felfogás és álláspont kialakítását, az egységes visegrádi fellépést szolgálták, mint egy mélyebb regionális katonai integráció tudatos kiépítését. A NATO- és EU-tagság után létrejött programok inkább a szövetségi, multilaterális vagy kétoldalú együttműködés, mint a regionális kooperáció jegyeit viselik magukon. Még a nagyon látványos nemzetközi programokban (CRBN-zászlóalj, stratégiai szállítóképesség, kiválósági központok) sem sikerült azonnal megteremteni a teljes V4-es jelenlétet, nem beszélve az önálló, csak visegrádi kezdeményezések hiányáról. Bár minden ország rendkívül eredményesen tevékenykedett a NATO és EU válságkezelő műveleteiben, a visegrádiaknak sohasem sikerült közös erővel fellépni az egyes régiók vagy operációk vonatkozásában. A mindenkori védelempolitikai együttműködés elsősorban a „magasabb” NATO- és EU-célokat szolgálta, mint egy önálló regionális katonai együttműködés kiépítését. *A visegrádi védelempolitikai együttműködés – az összes erőfeszítés és kezdeményezés ellenére – mindig inkább eszköz maradt, mint új katonai integrációs szinteket megcélzó szakpolitika.*

A 2012/2013-mal indult lengyel elnökség ambiciózus védelmi együttműködést vizionált, amelyben az új törekvések, a biztonsági és védelmi témák prioritizálása, a Weimari Hármak támogatása, valamint a többcélú (NATO-, EU-, térségi) kooperáció új minőséget jelenthet a regionális fejlődésben. A négy évvel ezelőtti koncepció a soron következő elnökségi időszakban (Magyarország, Szlovákia, Csehország) folyamatos támogatást élvezett, és *2014-re egy hosszú távú vízióvá és akciótervvé nőtte ki magát.* Bebizonyosodott, hogy a fejlődéshez olyan ambiciózus és komplex projektek kellenek (EU-harccsoport, VJTF, állandó moduláris haderő), amelyek képesek az együttműködés valamennyi területét (politikai, védelmi, katonai-technikai) egyszerre fejleszteni. Központi húzóerőt szolgáló célok nélkül az együttműködési programok és projektek nem állnak össze kooperációs minőséget javító egységes stratégiává, kisebb hatékonyságúak, „szétszóró” eredményeket hoznak. A sikerhez azonban a programban potenciálisan meglévő előnyök, jövőbeni hasznok megragadására van szükség, amely nemcsak a feladat végrehajtását ambicionálja, hanem a közös gyakorlati tevékenységben rejlő közép- és hosszú távú kooperációs lehetőségek kiaknázását is megcélzza. Ez pedig

feltételezi, hogy a védelempolitika meghatározó részét képezze a V4-es együttműködésnek, a tagországok egységesek legyenek az elhatározott tervek megvalósításában. A részletesen vizsgált négyéves periódus után újra Lengyelország látja el az elnökséget, és kétségtelen, hogy a varsói NATO-csúcs után újabb katonai elemek jelennek meg a visegrádi kooperációban.

A visegrádi újdimenziós együttműködés elért eredményei és ismétlődő kudarcai azonban óvatosságra intenek bennünket. A 25 éves évforduló kapcsán kiadott kormányfői nyilatkozat ismét „elfelejtette” a NATO-t felvenni a jövőbeni együttműködési célok közé.⁵² Pedig a közelmúlt biztonsági változásai arra figyelmeztetnek, hogy az új, versengő és bizonytalan világban ismét szükség van a katonai erőre a nemzetközi együttműködésben. Ha a V4-ek ehhez az új világhoz, nemzetközi átrendeződéshez védelempolitikailag is befogadóbban, egymást erősítve közelednek, akkor könnyebben tudnak megbirkózni a regionális és nemzeti fejlődés kihívásaival, veszélyeivel és fenyegetettségével. Akkor talán a visegrádi turisztikai együttműködés jelszava – European Quartet, One Melody – a védelmi kooperációra is igaz lesz. A V4-ek csak együtt, közös katonai zenével és dalokkal lehetnek sikeresek.

(Vége)

(A kézirat lezárva: 2016. szeptember)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A kormány 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. Magyar Közlöny, 2012. évi 19. szám. http://www.kormany.hu/download/f/49/70000/1035_2012_korm_határozat.pdf
- A kormány 1656/2012. (XII. 20.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. http://www.kormany.hu/download/d/05/c0000/2012_1220_NKS.PDF
- A szlovák hadsereg 70 százaléka selejtezésre érett. Kitekintő.hu., 2013. február 14. http://kitekinto.hu/karpat-medence/2013/02/14/a_szlovak_hadsereg_70_szazaleka_selejtezesre_erett/#.UsLzXP-A2M8
- Balogh István: *Magyarország és a visegrádi országok biztonságpercepciói: hasonlóságok és különbségek*. MKI-tanulmányok. <http://www.kulugyiintezet.hu/pub/displ.asp?id=BRLQHN>
- Barabás T. János: *Átszervezik a lengyel védelmi ipart*. 2012. május 27. <http://biztonsagpiac.hu/atszervezik-a-lengyel-hadiipart>
- Building the Shield. European Nations cooperate with US, NATO Allies on Missile Defence. Defence News, November 26, 2013. <http://www.defensenews.com/article/20131126/DEFREG01/311250029/Building-Shield>
- Csicsai Máté: *Nagyhatalom születik Közép-Európában? Lengyelország új külpolitikája*. Kitekintő Elemzések 12. 2012. március 20. http://kitekinto.hu/downloads/kitekinto_elemzesek_lengyelorszag_kulpolitikaja_2012.pdf
- Csiki Tamás – Németh Bence: *A többnemzeti katonai képességfejlesztésről a Közép-európai Védelmi Együttműködési Kerekasztal kapcsán*. NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, 2012, 14. szám.
- Defence Expenditures of NATO Countries (2009–2016). 4 July 2016. http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_01/20160129_160128-pr-2016-11-eng.pdf
- Defence and Security Industry Association of the Czech Republic. <http://www.aobp.cz/?lang=en>

⁵² Joint Statement of the Prime Ministers of the Visegrad Group Countries on the 25th V4 Anniversary. <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2016/joint-statement-of-the> (Letöltés időpontja: 2016. 09. 11.)

- Defence and Security Industry Association of the Slovak Republic. <http://www.zbop.sk/files/ZBOP-catalogue-katalog.pdf>
- Effective Procurement Methods (EDM). Pooling demand through common off- the-self procurement. EDA, June 29, 2012. <http://www.eda.europa.eu/docs/documents/factsheet-epm.pdf>
- European Union Strategy for Cyber Security. EDA, 08 February 2008. <http://www.eda.europa.eu/info-hub/news/2013/02/08/european-union-strategy-for-cyber-security>
- Földi Tamás (szerk.): *NATO-együttműködés: védelmi ipar, kutatás, technológia és a visegrádi négyek*. Nemzetközi szeminárium. Politikai Tanulmányok Intézete Alapítvány, Budapest, 2011.
- France, Oliver de – Whitney, Nick: *Europe's Strategic Cacophony*. European Council on Foreign Relations. Policy Brief N. 77. April 2013. http://ecfr.eu/page/-/ECFR77_SECURITY_BRIEF_AW.pdf
- Israeli Radars For the Czech Republic. V4 Initiative Cancelled. Defence24, 02 July, 2015. <http://www.defence24.com/231028,israeli-radars-for-the-czech-republic-v4-group-initiative-is-cancelled#>
- Jankowski, Dominik P.: *Beyond Air and Missile Defence: Modernization of the Polish Armed Forces*. CEPA Issue Brief 132. September 5, 2013. http://www.cepa.org/sites/default/files/documents/CEPA%20Issue%20Brief%20No.%20132_Beyond%20air%20and%20missile%20defense.pdf
- Joint Statement of the Prime Ministers of the Visegrad Group Countries on the 25th V4 Anniversary. <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2016/joint-statement-of-the>
- Kiss, Yudit: *Arms Industry Transformation and Integration. The Choices of East Central Europe*. SIPRI, Oxford University Press, 2014.
- Közösen gyártanak katonai radarokat a visegrádi négyek. HVG.hu., 2014. szept.20. http://hvg.hu/itthon/20140920_Kozosen_gyartanak_katonai_radarokat_a_vis
- Madej, Marek: *Visegrad Group defence cooperation: What added value for the European Capabilities?* Nordica Programme N.19/13. June 2013. <http://www.frstrategie.org/barreFRS/publications/notes/2013/201319.pdf>
- Magyar külpolitika az uniós elnökség után. Külügyminisztérium, 2011, 21–23.
- Magyar Védelmi Ipari Szövetség hivatalos honlapja. http://www.vedelmiipar.hu/files/hungarian_defence_industry_catalog_2012.pdf
- Military Balance, 09 Feb. 2016. NATO, 4 July 2016.
- Molnár Dóra – Szilvágyi Tibor: *Magyarország stratégiai környezetének értékelése. A szomszédos országok védelmi stratégiai és haderőinek műveleti alkalmazása*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2016.
- Multinational Cyber Defence Capability Development Project Opening Ceremony. NCI Agency, 14 March 2013. <http://www.ncia.nato.int/events/Pages/130314-MNCD2.aspx>
- National Security Strategy of the Republic of Poland. Warsaw, 5. November, 2014. https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/NSS_RP.pdf
- Pacsay Tomassich Orsolya: *A visegrádi együttműködés és a biztonság. Védelempolitikai együttműködés a visegrádi országok között a rendszerváltástól napjainkig*. PhD-értekezés, ZMNE, 2006.
- Polish Defence Industry, 2014. <https://goo.gl/VrZOV0>
- Security Strategy of the Czech Republic, MFA, September 2011. http://www.army.cz/images/id_8001_9000/8503/Czech_Security_Strategy_2011.pdf
- Szarvas László: *Stratégiai légi szállítási képesség – egy új többnemzeti megoldás*. Nemzet és Biztonság, 2008. július, 67.
- Szenes Zoltán: *A védelemgazdaság helyzete Magyarországon*. Katonai Logisztika, 2015. 2. szám. <https://drive.google.com/file/d/0B2IT5sLzLGdDUHFpDbDZjMIBVXIU/view>

- The Defence Strategy of the Czech Republic. Ministry of Defence, Prague, December 2012. <https://goo.gl/ncPLhn>
- The Defence Strategy of the Slovak Republic. National Council, September 23, 2005, pp. 7., 10. <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?lng=en&id=156813>
- The official site of the Visegrad Group. <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements>
- Új fegyvergyár épül Lengyelországban. 2012. november 23. <http://biztonsagiac.hu/uj-fegyvergyar-epul-lengyelorszagban>
- Új projektek indulhatnak a Közép-európai Védelmi Kezdeményezés keretében. 2013. 06. 01. <http://www.honvedelem.hu/cikk/38370>
- Vida László: *Hadfelszerelési fejlesztések és együttműködések*. Katonai kutatás és fejlesztés, regionális együttműködés. Első közép-kelet-európai katonai műszaki konferencia. Honvédelmi Minisztérium, Budapest, 2005. október 19–20.
- Wilk, Remigiusz: *Slovakia backing out of Scipio 8X8 purchase*. IHS Jane's Defence Weekly, 29. July 2016. <http://www.janes.com/article/62665/slovakia-backing-out-of-scipio-8x8-purchase>
- <http://biztonsagiac.hu/brit-tamogatassal-epul-az-uj-lengyel-harcjarmu>
- http://cmdrcoe.org/fls/pubs/2016_Catalogue_Final_1_Dec_2015_v2.pdf
- https://eeas.europa.eu/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf
- http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_modern_armament_manufacturers
- <http://www.globalfirepower.com/>
- http://www.honvedelem.hu/cikk/58508_misszioba_indulo_katonakat_bucsztatott_a_honvedelmi_miniszter_tatan
- http://index.hu/belfold/2016/08/02/szijasarto_peter_interju_usa_oroszorszag_exim_nogo_zona/
- <http://www.internetworldstats.com/europa.htm>
- http://www.ksh.hu/docs/hun/eurostat_tablak/tabl/tsdec100.html
- <http://litpolukrbrig.wp.mil.pl/en/85.html>
- <http://www.mlcc-home.cz/MLCC%20Fact%20Sheet.html>
- http://www.nato.int/cps/en/SID-D8D65E34-E8EAD8AD/natolive/topics_50105.htm
- http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_01/20160129_160128-pr-2016-11-eng.pdf
- <http://www.tradingeconomics.com/european-union/gdp-constant-prices>

Resperger István ezredes:

AZ ASZIMMETRIKUS HADVISELÉSRE ADHATÓ VÁLASZOK

ÖSSZEFOGLALÓ: Korunkban az Iszlám Állam tényérése és az orosz–ukrán konfliktus olyan indikátorokat, jelzéseket ad a hadtudomány művelői számára, hogy alaposan meg kell vizsgálnunk az újonnan jelentkező hadtudományi kérdéseket, változásokat. Az elméletek által megfelelő választ kell adnunk a fenyegetésekre. Az aszimmetrikus és a hibrid hadviselés újfajta megközelítést kíván a hadtudomány elméleti és gyakorlati szakemberei részéről. A szerző az aszimmetrikus és a hibrid műveletek jellemzőit és az ellenük alkalmazható műveletek célját, tartalmát mutatja be.

KULCSSZAVAK: aszimmetrikus hadviselés, hibrid hadviselés, aszimmetrikus konfliktus, halottak, veszteségek

„A hadtudomány a nemzetközi és nemzeti biztonságot fenyegető kihívások és veszélyek ellen alkalmazott katonai erők és eszközök sikerét meghatározó elméleti tételek és tapasztalatok összefoglaló ismeretrendszere.”

Prof. dr. Kőszegvári Tibor

A TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA, AKTUALITÁSA

A téma aktualitását az adja, hogy a jelenkor fegyveres konfliktusai, háborúi jelentős változáson mentek keresztül. A korábbi állam–állam szintű háborúkat a rendezetlenség, az elhúzódozó időtartam és az aszimmetria jellemezte. Korunk fegyveres konfliktusaiban elsődleges szereplővé a nem állami szereplők (terrorista csoportok, szervezett bűnözői körök, irreguláris fegyveres csoportok) váltak. A 21. század meghatározó konfliktusai, válságai komplex módon jelentkeznek, kiváltó okaik is komplex vizsgálatot kívánnak. Az aszimmetrikus hadviselés a hibrid hadszínterek hibrid fenyegetései által a hibrid műveletek és az ellenük való védekezés lehetősége (kontrahibrid műveletek), a jelenlegi kor egyik fő kihívása.

AZ ASZIMMETRIKUS HADVISELÉS

A fegyveres konfliktusok, háborúk hatásai

A két szuperhatalom szembenállásának időszakájában nem jelentkeztek olyan élesen a kihívások, de a hidegháború éveit jelentős számú konfliktus keletkezett. 1945-től napjainkig a Földön csupán 26 nap telt el háború nélkül.¹

¹ http://www.dadalog-d.org/frieden/grundkurs_2/krieg.htm (Letöltés időpontja: 2013. 10. 15.)

A konfliktusok mérete, intenzitása, az alkalmazott erők nagysága, területi kiterjedése alapján 1945 és 1976 között 71 ország területén 120 háborúban, fegyveres konfliktusban 84 ország vett részt, és az áldozatok száma meghaladta a 25 millió főt!² A biztonsággal kapcsolatos elgondolások a hidegháború évei alatt az államokat (szövetségi rendszereket) fenyegető katonai veszély és fegyveres támadás elhárítására, illetve a potenciális támadó elrettentésére irányultak. Az 1945-től 1994-ig lezajlott konfliktusok 17 millió 626 ezer áldozatot követeltek.³ A fegyveres összeütközések hatásai közé sorolható még a gyermekek részvétele⁴ a harcokban, a környezeti károsodások – pl. az öbölháborúban az olaj Perzsa (Arab)-öbölbe történő engedése és a kutak felgyújtása, Koszovóban pedig a szegényített uránt tartalmazó lövedékek alkalmazása – és a taposóaknak mentesítése.

Az aszimmetrikus hadviselés elméleti alapjai

Az aszimmetrikus hadviselés az aszimmetrikus kihívásokhoz kapcsolható tevékenység, amikor a végrehajtók – legtöbbször saját életüket sem kímélve – hajtanak végre katonai akciókat, általában a magasabb technikai színvonalon álló féllel szemben. Az aszimmetrikus kihívások olyan nem hagyományos vagy nem költséges ártó szándékú akciók, amelyek kivédésére nem készültek fel megfelelően (terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek bevetése vagy azokkal való fenyegetés, valamint az információs hadviselés). Ezt tartalmazta az 1997-ben elfogadott amerikai Nemzeti Katonai Stratégia.

Az aszimmetrikus hadviselés ennek megfelelően a nem költséges, egyszerű eszközökkel és módszerekkel végrehajtott – gyakran önfeláldozó – gerilla-, partizánjellegű rajtaütéseket és egyéb akciókat magában foglaló tevékenységek köre, így a „gyengébb” technikai felszereltségű, a kevesebb kiképzést kapott, általában a megszállt területeken harcoló fél fegyvere, módszere a megszállókkal szemben. Ebbe a körbe tartoznak: öngyilkos merényletek, bombatámadások, logisztikai és vezetési pontok elleni akciók, tiszték és a parancsnoki állomány elleni merényletek, utánpótlási vonalak és szállítási útvonalak rombolása,⁵ valamint az ellenség ellátásának, utánpótlásának akadályozása egyéb akciókkal. Az akciók felderítése legtöbbször nagyon nehéz, illetve alkalmazói nem tartják be a hadviselés előírásait. Irakban is számos alkalommal érte támadás a szövetségesek katonáit, amelyeket polgári ruhába öltözött katonák vagy civilek hajtottak végre. Az ilyen jellegű hadviselésre nagyon nehéz a katonák pszichikai felkészítése, a védekezés is sok problémát hordoz magában.⁶

² Kalevi Holsti: *Peace and War: Armed conflicts an international ordnder (1648–1989)*. 287. 1945–1989 között összesen 273 fegyveres összeütközés és háború folyt le. Ezekből területi vita 52, nemzeti függetlenségi 52, vallási-etnikai 12, hatalmi összeütközés 30, ideológiai 30, regionális hatalmi összeütközés 5, állami-kormányzati felkelés 22, autonóm törekvésű 7, egyéb típusú 63. A konfliktusok száma: 1990 – 31, 1991 – 29, 1992 – 29, 1993 – 28, 1994 – 27, 1995 – 16, 1996 – 18, 1997 – 19, 1998 – 15, 1999 – 24, 2000 – 11 alkalom. Más források szerint: az 1945-től 1994-ig lezajlott konfliktusok 17 millió 626 ezer áldozatot követeltek. *International Strategic Studies 1995/1. tércépmelléklete (Háborúk és konfliktusok 1945–1994)*.

³ *International Strategic Studies 1995/1. tércépmelléklete (Háborúk és konfliktusok 1945–1994)*.

⁴ 2001-ben 300 ezer 8–14 éves gyermek, Afrikában 120 ezer, Burmában 50 ezer vett részt a fegyveres összecsapásokban (forrás: UNO). Gyerekkatonaságról lásd még Besenyő János: *Hagyomány vagy újkori találmány? A gyermekkatonaság. Afrika ma – tradíció, átalakulás, fejlődés*. IDRResearch Kft. Publikon Kiadó, Pécs, 2009, 163–187.

⁵ G. Ridd: *Protecting Supply Lines*. *Jane's Intelligence Review*, 2003. 06., 30–31.

⁶ Kim Burger – Nick Cook – Andrew Koch – Michael Shirak: *What Went Right?* *Jane's Defence Weekly*, 2003. 04. 30., 20.

Fogalmak értelmezése:

Szimmetria: azonosság, azonos alakúság, általában arányosság, rend az egyes részek között.

Aszimmetria: a szimmetria hiánya részek között vagy az egészben.

Aszimmetrikus hadviselés:⁷ „A háború más fajtája. A legjelentősebb, hogy nem államok között folyik. Az eszközök nagyon korlátozott bevetése a megcélzott hatások érdekében.”⁸ Egy másik megközelítésben: „Sok fenyegetés, kockázat határ nélküli és meghatározhatatlan a »cél, hatás, idő, hely« tekintetében, térben nem behatárolhatóak, egzakt módon nem meghatározhatóak és nehéz (ha egyáltalán lehetséges) legyőzni őket. ...alapvetően egy olyan szituáció, amikor szignifikáns különbség van a bevetett eszközök, módszerek, erők és a motiváció területén, illetve az erőviszonyokban jelentős az eltérés.” (Curt Gasteyer)⁹

Más nézetek szerint ez a fajta hadviselés kis csoportok által, a túlerőben lévő fél ellen folytatott tevékenység, de lehetséges a hagyományos eszközökkel, túlerőben folytatott háborút is így nevezni. Más megközelítésben gerilla-, partizán- vagy kis háborúknak is nevezik őket.¹⁰

Az aszimmetrikus hadviselést alkalmazó fél:

- egyszerű, gyakran szokatlan eszközöket alkalmaz igen nagy eredménnyel;
- kihasználja a szemben álló fél erejét mint annak fő gyengeségét;
- arra törekszik, hogy minimális erőbefektetéssel maximális eredményt érjen el;
- nincs szüksége nagy katonai erőre, bürokratikus parancsnokságra;
- az alkalmazott kis méretű erők lehetővé teszik számára a gyors döntéshozatalt és a sikeres akciót;
- nem szemtől szemben veszi fel a versenyt, mivel nem rendelkezik kellő katonai képességekkel.

Következtetések:

- óriási az erő-eszköz különbség a konfliktusban részt vevő, azaz a harcoló felek között;
- a kisebbik fél katonai képességei annyira korlátozottak, hogy a katonai győzelmet csak hagyományos eszközökkel nem érheti el;
- az ilyenfajta háború megvívásához gerillaharc, szabotázs, terror szükséges;
- a normák átlépése, elhagyása;
- a cél az ellenséget, a megszállót különböző, részben katonai eszközökkel (köztük terrorista módszerekkel is) céljának feladására kényszeríteni;
- minél inkább elhúzódik egy háború, egy fegyveres konfliktus, annál valószínűbb, hogy bekövetkezik az aszimmetrikus hadviselés;
- a győzelemhez az ellenség haderejét le kell győzni, területét el kell foglalni, a nemzet akaratát meg kell törni – ezekből Irakban csak az első kettő valósult meg.

⁷ Josef Scröfl – Thomas Pankratz (Hrsg.): *Asymmetrische Kriegführung – ein neues Phänomen der Internationalen Politik?* Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 2004.

⁸ Martin van Creveld: *The Changing Face of War: Lessons of Combat, from the Marne to Iraq*. Novato, Presidio Press, 2006.

⁹ Josef Scröfl – Thomas Pankratz (Hrsg.): i. m.

¹⁰ Herfried Münkler: *Die neuen Kriege*. Hamburg, Rossbach, 2004. Herfried Münkler: *Der Wandel des Krieges – Von der Symmetrie zur Asymmetrie*. Weilerswist-Metternich, Velbrück Wissenschaft, 2006. Christopher Dasse: *Kleine Kriege – Große Wirkung – Wie unkonventionelle Kriegführung die internationale Politik verändert*. Baden-Baden, Nomos, 1999. Martin van Creveld: *The Art of War: War and Military Thought*. London, Cassell, 2002 és Martin van Creveld: *The Changing Face of War*.

Az aszimmetrikus hadviselés politikai karakterét a következő jellemzőkkel adhatjuk meg:

- erőszak, államiság hiánya, az erőszak monopóliuma privatizálódik;
- a harcolók és a nem harcolók közötti különbség eltűnik;
- a háborúk és a fegyveres konfliktusok a clausewitzi „abszolút háború”-hoz közelítenek, lemondás a morálról;
- gyermekkatonák és öngyilkos női terroristák feltűnése, cél a fizikai megsemmisítés;
- az új típusú konfliktusok szereplőivel kapcsolatban a legfontosabb megállapítás az, hogy nincsenek érvényes szabályok, ami egyrészt az államiság hiányából, másrészt a felkelők, terroristák által követett stratégiából következik.

Óriási az aszimmetria a következő területeken:

- az első dimenzió a módszerekben és célokban jelenik meg;
- a második aszimmetria az erő területe, amely megmutatja, hogy a költségek tekintetében nagyon sokba kerül a felkelők elleni műveletek finanszírozása, főleg azért, mert a felkelők nagyon kis költségvetéssel tudják megvalósítani akcióikat;
- a következő dimenzió az idő, amely szintén szignifikáns különbséget mutat a felkelők irányába, mert pl. a pilóták kiképzése, a betételekre való felkészülés a házilag készített robbanóeszközökkel szemben nagy hátrányban van ebben a dimenzióban.

A fegyveres konfliktus szereplőinek értékelése

	Motiváció, cél	Stratégiai célok	Szabályok
Felkelők	politikai, ideológiai, etnikai	az állam mint fő ellenség megdöntése	nincsenek
Terroristák	politikai, vallási, ideológiai, etnikai	terrorakciók, médiahatás	nincsenek
Hadurak	gazdasági, politikai	gazdasági, pénzügyi nyereség, brutális erőszak	nincsenek
Szervezett bűnözők	gazdasági	gazdasági, pénzügyi nyereség	nincsenek

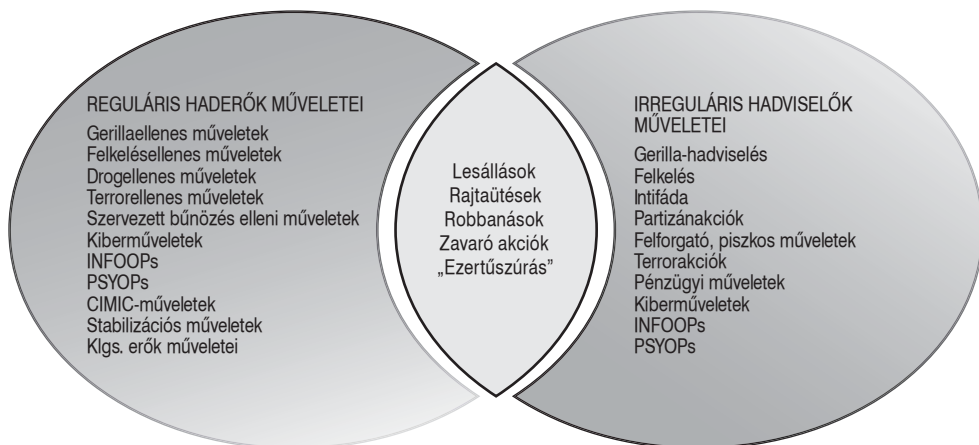
Szerkesztette a szerző

A módszerek és a célok különbözősége

Nyugati (NATO-) módszerek és célok	Terrorista módszerek és célok
Korlátozott célú csapás	Teljes körű pusztítás
Polgári lakosság megkímélése, meggyőzése, emberek, különösen a nők, gyermekek védelme	Polgári lakosság megsemmisítése, elrettentése, emberek elpusztítása
Áldozatok számának mérséklése	Áldozatok számának növelése
Működőképes infrastruktúra	Infrastruktúra rombolása (közlekedés, víz, energia, gazdaság, kereskedelem, idegenforgalom)
Működőképes állam, hivatalok	Teljes működőképtelenség
Elsődlegesek a „kemény” célok (harckocsik, lövegek, rakéták, repülőgépek)	„Puha” célok (polgári lakosság)
Harcolók (combatant) ellenállásra képtelenné tétele	Nem harcolók (non-combatant) megsemmisítése

Szerkesztette a szerző

Aszimmetrikus hadviselés fogalma: pontosan körvonalazott politikai célok érdekében folytatott, gyakran több szervezet ideológiai, vallási, etnikai közösségén alapuló katonai és nem katonai műveleteket, eljárásokat és módszereket alkalmazó, közvetlen és közvetett hatásokra építő és egymás hatásait felerősítő, a biztonság különböző dimenzióinak területét veszélyeztető harcmodor, főként harcászati eljárás, melyek együttes hatásával kényszeríthetjük akaratainkat az ellenségre.¹¹

1. ábra Az aszimmetrikus hadviselés (Szerkesztette a szerző)

A jelenkori aszimmetrikus vagy hibrid műveletek egy hatszög alakú sakktáblán játszódnak. Az egyik szereplő az Iszlám Állam (első sarok) és támogatói (második sarok), a kialakult koalíció (harmadik sarok) és támogatói (negyedik sarok), a nemzetközi szervezetek (ENSZ, EBESZ, EU, Afrikai Unió, ötödik sarok), a nem állami szervezetek (NGO – Non-Governmental Organization, hatodik sarok). A tábla közepén sajnos a belső menekültek és a lakosság található. A győzelmet az tudja kivívni, aki nemcsak a katonai győzelmet, hanem az azt követő békét is meg tudja nyerni, jobb állapotokat képes biztosítani a hosszú ideje szenvedő lakosságnak és a menekülteknek.

Az aszimmetrikus hadviselés tapasztalatai¹²

A 2003-as iraki háború tapasztalatai

Az iraki háború fő céljait a műveletet irányító Központi Parancsnokság vezetése (CENTCOM) így fogalmazta meg:

- a fő politikai cél a Szaddám-rezsim bukása volt, valamint a vezetés tagjainak a hatalomba történő későbbi visszatérésének a megakadályozása;
- a diktatúra rendelkezésére álló tömegpusztító fegyverek bevetésének megakadályozása;

¹¹ Resperger István: A XXI. század fegyveres konfliktusainak hatása a hadtudományra. Resperger István – Kis Álmos Péter – Somkuti Bálint: Aszimmetrikus hadviselés a modern korban. Kis háborúk nagy hatással. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013, 23.

¹² A fejezet rész forrása: Kőszegvári Tibor – Resperger István: A terrorizmus elleni küzdelem katonai tapasztalatai. ZMNE Egyetemi jegyzet, Budapest, 2006, 50.

- az iraki fegyveres erők ellenállásának megtörése sokkoló és lefejező jellegű csapásokkal („shock and awe”);
- az iraki rezsim katonai és politikai vezetőképességeinek szétrombolása;
- a lakosság megóvása, az állami vezetés, a Baath Párt és a civil lakosság szétválasztásának elérése;
- az olajlétesítmények rombolásának és az olajkutak felgyújtásának a megakadályozása, egy környezeti katasztrófa elkerülése.

Az iraki fegyveres erők hadműveleti elgondolása teljesen új alapokra helyeződött az 1991-es háborúhoz képest. A rendelkezésre álló öt magasabbegység (hadtest) és a Köztársasági Gárda hat hadosztálya két hadműveleti irány (Bászra–Bagdad, Moszul–Bagdad), lezárására, valamint Bászra és Bagdad védelmére helyezte a védelem fő erőikifejtését. A korábbi háborúban megszokott kiépített védőállások helyett harcjárműveiket, technikai eszközeiket a lakott települések peremén, azok házaiban, nemegyszer a védett objektumok (kórházak, mecsetek) közelében helyezték el. A sikert az elhúzódo harccselekményektől, az ellenség személyi állományában okozott nagy veszteségektől, a késleltetéstől, a felmorzsolástól, a nemzetközi közvélemény megnyerésétől remélték. Ehhez kapcsolódva már a műveletek korai szakaszában alkalmaztak öngyilkos támadásokat, gerillaakciókat. 2003. március 29-én több támadás érte a szövetségesek utánpótlási vonalait, négy katona vesztette életét egy autóbombás öngyilkos merényletben az egyik ellenőrző pontnál.

Az iraki ellenállás a nagyobb városok környezetében, azok elő- és peremvárosaiban jelentkezett. Ennek mértékéről és jellegéről az amerikai 3. g. ho. gépesített zászlóaljharccsoportjának (Task Force 2-7) a harci naplójában¹³ találunk érdekes feljegyzéseket.

A zászlóaljharccsoportot (továbbiakban ZHCS) a 3. g. ho. előrevetett osztagként alkalmazták három gépesített lövészsorozattal és egy megerősítő harcokocsiszorozattal. A ZHCS Kerbela városáig jelentősebb ellenállásba nem ütközött. A legtöbb támadás az előremozgó köteléket a szárnyak felől érte. A harci napló legtöbbször az RPG-7 kézi páncéltörő gránátvetővel¹⁴ végrehajtott támadásokról tudósít (11 alkalom).

A harcok második szakaszában az amerikaiaknak a Bagdad felé vezető utat kellett szabadabbá tenniük, ahol az iraki Köztársasági Gárda hadosztályai készültek fel a támadásuk elhárítására. Ezt a második szakaszt úgy értékelhetjük, mint a hadműveletek súlypontját, hiszen innentől kezdve az iraki fegyveres ellenállás már nem volt számottevő.

A Szaddám-szobor ledöntése után – mely az iraki rezsim bukását jelképezte – az ellenállás területi kiterjedése nagyjából a következőként volt meghatározható: Bagdad 60–70 km-es körzetében és a diktátor szülővárosánál, Tikritnél, illetve az úgynevezett szunnita háromszögben volt a leghevesebb. Több alkalommal követtek el öngyilkos merényleteket a kurd területeken is, s számos esetben vezető iraki politikusokat, vallási vezetőket vettek tűz alá.

Az ellenállók tevékenységét két részre bonthatjuk. Az elsőben a szövetségesek utánpótlási útvonalait, ellátóközpontjait, egyes járóreit, gép- és harcjárműoszlóit támadták a

¹³ Ralf Hammond: Operation Iraqi Freedom Task Force 2-7 Infantry (Mechanized), Fort Benning GA, U.S. Infantry School, é. n.

¹⁴ Hatásadatai: hatásos lőtávolsága álló célra 500 m, mozgó célra 300 m. Maximális lőtávolsága 1100 m, élőerőre 920 m. A gránát repülési ideje 100 méterre 4,5 másodperc. Páncéltűrő képessége homogén páncélzat esetén 600 mm. A fegyverhez három különböző típusú gránát került rendszeresítésre: PG-7, PG-7M, PG-7N, PG-7NV homogén páncélzat ellen; PG-7VR kettős kumulatív hatású gránát elötét- és reaktív páncélzat ellen; OG-7, OG-7M élőerő ellen. George J. Mordica: Phase Four Operations in Iraq and the RPG-7. Fort Leavenworth KS, Center for Army Lessons Learned, 2003. www.dnipogo.org/fcs/iraq_and_the_RPG-7.htm (Letöltés időpontja: 2013. 10. 15.)

gerilla-hadviselés elveinek megfelelően. A másodikban a fontosabb nemzetközi szervezetek (ENSZ, Nemzetközi Vöröskereszt) helyi kirendeltségeit, képviselőit terrorista eszközökkel és módszerekkel támadták. A módszerek igen változatosak voltak: emberrablások, öngyilkos merényletek, gépjárművel végrehajtott robbantásos merényletek, brutális kivégzések, kézi páncéltörő fegyverekkel, kézi légvédelmi rakétákkal, illetve gránátvetőkkel végrehajtott akciók.

Az ellenállás módszerei, eszközei

Az ellenállás kapcsán meg kell említenünk, hogy nagyon hosszú ideig a hivatalos amerikai álláspont csak terroristákat említett, de később már megjelent a felkelés (insurgency) és a felkelők elleni műveletek fogalom is (counterinsurgency). A legfontosabb, ami megkülönbözteti a felkelőket és a terroristákat, az a lakossági támogatás, a tömegbázis kérdése. Míg a terroristákat csak szűk szimpatizáns csoport támogatja, addig a felkelők tömegbázisát a lakosság képezi.

A felkelő és a terrorista összehasonlítása

	Felkelő	Terrorista
Cél	Politikai hatalom megszerzése, saját haza (ellenállam) létrehozása	Gyilkolás, megfélemlítés, büntetés
Módszer	Aszimmetrikus hadviselési módszerek alkalmazása, illetve ezek részeként a terrorizmus alkalmi/műveleti okból indokolt „cselekvési módszer”	Tiszta terrorizmus mint „cselekvési logika”
Célpont	A megszállók/hatalom képviselői: elsősorban katonák, rendőrök és a hatalom egyéb szimbolikus képviselői	Elsősorban a „puha” célpontok: civilek, polgári objektumok
Támogatás	Lakossági tömegbázis	Kis létszámú szimpatizáns csoport

Forrás: Béres János mk. ezredes: *Napjaink muszlim terrorizmusának gyökerei és visszaszorításának lehetőségei. PhD-értekezés, Budapest, 2008, 13.*

A következő elem, melyet figyelembe kell vennünk az elemzéseknél, hogy a vallási, kulturális dimenzió nem hat csillapítólag az erőszakra, a fegyveres konfliktusok befejezésére. Sőt egy adott térség vallási megosztottsága csak emeli a halálos áldozatok számát, mint ezt a szunnita–síita ellentét miatt Irakban tapasztalhattuk. A vallási szent helyek, a mecsetek és a mosék nem mindig a béke helyszínei, nagyon sok függ a vallási vezetők (imámok, ajatollahok) beállítottságától és főként az Amerikai Egyesült Államokhoz való viszonyuktól. A muszlimok szent hava (a Ramadán, amikor a Korán érkezett az égből) sem jelent semmilyen nyugalmat a hadműveleti területen, mert az ellenállók ugyan napkeltétől napnyugtáig betartják a vallási előírásokat (étel, ital megvonása), de éjjel ugyanolyan intenzitással folytatják műveleteiket.

A következő problémát a lakott települések nagysága, a felderítés hiányosságai okozhatják, továbbá a sokszor műveleti, harcászati szempontból előnyt jelentő női ellenállók, gyermekkatonák alkalmazása a kiválasztott célpontok ellen.

A helyzet stabilizálásán sajnos csak hosszabb idő után érhetünk el eredményt, ha az iraki hadsereget és a rendőri erőket már önállóan lehet alkalmazni a felkelők és terrorista csoportok ellen. A tervek szerint 2008 decemberére 187 katonai zászlóaljnak és 44 rendőri

zászlóaljnak¹⁵ kellett volna az iraki biztonsági helyzeten javítani. A problémát erősíti, hogy a megosztott Irakban az adott zászlóalj csak a meghatározott helyeken vethetőek be, mert a kurd, síita vagy szunnita zászlóaljok más területen történő alkalmazásával csak fokozódna az ellentét a polgárháborús helyzetben levő országban.

A veszteségek

Az iraki háború tanulsága az, hogy a békeműveletekben más módszereket kellett volna alkalmazni az amerikai erőknél, vagy más csapatoknak átengedni a megszállt területeket. Ez nem következett be, így az amerikaiaknak több vesztesége van már, mint a háború folyamán. A harcselekmények alatt 157 halottat (az amerikaiak 126 fő, a britek 31 fő), 495 sebesültet és négy eltűnt személyt regisztráltak. 2012 végére viszont 4538 fő volt a halottak száma, és 43 993 fő megsebesült.¹⁶ A hadműveletek időtartama alatt az RPG–7 kézi páncéltörő gránátvetőkkel végrehajtott támadások okozták a legtöbb veszteséget (32 halott – 11,5% a harctevékenységek első időszakában), a megszállás alatt a legtöbb problémát az öngyilkos bombamerényletek és a kézi légvédelmi rakéták okozták.¹⁷

Az iraki hadsereg és a civil lakosság veszteségeiről csak becslések állnak rendelkezésre. Az iraki oldalon a halottak száma egyes források szerint 13 000, a hadifoglyok létszáma pedig 7300 fő volt.¹⁸ A civil áldozatok számát 1600–1800 halottban (más források 1252 főt említenek) és 5103 sebesültben adták meg. Egy független amerikai szervezet 20 ezer főben adja meg a katonai és 4300 főben a civil áldozatok számát. A háborút befejező iraki megszállás időszakait vizsgálva megállapítható, hogy a megszállás első időszakában az első ezer halott közül 50%-uk harci cselekményekben esett el. A befejező időszakban elesett 1000 katona közül 520 fő robbantásos merényletben vesztette életét. Az amerikai és a brit egészségügyi rendszert is a robbantásos merényletben/támadásban keletkezett agyi sérültek és amputációk magas száma, továbbá a mentális és poszttraumás betegséggel jelentkezők nagy száma terheli.

Az afganisztáni hadszíntéren új elemként jelentkező szövetséges/együttműködő erőktől érkező belső támadások („zöld a kéken” – Green on Blue) fokozták a bizonytalanságot és gyengítették a biztonságérzetet. Összességében megállapítható, hogy a fegyveres konfliktusban elesettek száma (8148 fő Irakban és Afganisztánban) a hosszú időszakot megfigyelve elfogadható lenne, de főként a robbantásos merényletekben keletkező sok sebesült, amputált, mentális, stresszhelyzettel és agyi sérülésekkel hazaszállított katonák száma (63 648 sebesült) már a társadalomra is jelentős hatással van. A halálozási arány adatai alapján a megszállt területeken napi két halott és 6–8 sebesült veszteséggel kell a politikai és katonai vezetőknek számolniuk.¹⁹

¹⁵ Measuring Stability and Security in Iraq, Report to Congress in Accordance with the Department of Defense Appropriations Act 2008 (Section 9010, Public Law 109-289) Section 2 – Iraqi Security Forces Training and Performance, 2008. 06. www.globalsecurity.org/military/library/report/2008/iraq-security-stability_jun2008-02.htm (Letöltés időpontja: 2013. 10. 15.)

¹⁶ <http://icasualties.org/Iraq/index.aspx> (Letöltés időpontja: 2013. 10. 15.)

¹⁷ Michael Elliot: Lessons from the Rubble. Time, 2003. 09. 01., 22.; Vö. George Coperdy: A Pivotal War. In Defense and Foreign Affairs Strategic Policy, Alexandria VA, 2003, 4.

¹⁸ After Action Report Final Draft, Operation Iraqi Freedom Third Infantry Division (Mechanized) „Rock of the Marne”, 2003. 05. 12., 67.

¹⁹ Lásd Mark Townsend: Death rate of UK soldiers in Afghanistan 'four times higher' than US. <http://www.guardian.co.uk/uk/2010/jun/20/death-rate-uk-soldiers-afghanistan-higher-us> (Letöltés időpontja: 2013. 09. 28.) A tanulmány szerzői szerint az 1000 katonára vetített halálozási aránya a nagyobb harci akciókban („major combat action”) hat fő. Ez az arány 2010-ben Afganisztánban a brit csapatoknál 13 volt. Egyes időszakokban a brit-amerikai arány az afganisztáni hadszíntéren 2010-ben 9,9:2,7; 12:3,9; 17,3:8,4 volt.

Az Amerikai Egyesült Államok veszteségei egyes háborúkban és bevetésekben

Háború	Időszak	Eleett	Sebesült	Eleett/sebesült arány
I. világháború	1917–1918	53 402	204 002	1:3,82
II. világháború	1941–1945	291 557	670 846	1:2,32
Koreai háború	1950–1953	33 741	103 284	1:3,06
Vietnami háború	1964–1973	47 414	153 303	1:3,23
Kuvait felszabadítása	1991	147	467	1:3,17

Bevetési terület	Időszak	Eleett	Sebesült	Eleett/sebesült arány
Grenada	1983	19	119	1:6,26
Panama	1989	23	324	1:14,08
Szomália	1992–1994	43	153	1: 3,55
Haiti	1994–1996	4	3	1:0,75
Afganisztán	2002–	3343	18 675	1:5,58
Irak	2003–2011	4804	32 222	1:6,70

Forrás: http://www.usatoday.com/news/world/iraq/2003-04-20-cover-usa_x.htm; <http://icasualties.org>; <http://antiwar.com/casualties/> (Letöltés időpontja: 2013. 06. 28.)

Az iraki és afganisztáni műveletek adatai

Az iraki és afganisztáni műveletek adatai			
	Irak	Afganisztán	Megjegyzés
A háborúk személyi veszteségei (fő)			
Halott	4804 Amerikai: 4486 Brit: 179 Más: 138 Magyar: 1	3344 Amerikai: 2245 Brit: 444 Más: 648 Magyar: 7	Ebből nő: 149 Ebből harci cselekményben: 2584 Robbantás következtében: 2503 Nem harci cselekmény: 669 Helikopterincidens: 407 Járműincidens: 363 Légi katasztrófa: 34
Sebesült	37 974 Amerikai: 32 223 Brit: 5751	25 674 Amerikai: 18 675 Brit: 6815	A britek vesztesége Afganisztánban: 6724
Az öngyilkos merényletek hatásai, adatai			
Öngyilkos robbantás	1003	529	2003–2010 között Ebből gyalogosan elkövetett 43%, gépjárművel elkövetett 40% Az elkövetők 75%-a férfi, 11%-a nő, 14%-a gyermek volt

Az iraki és afganisztáni műveletek adatai			
	Irak	Afganisztán	Megjegyzés
Improvizált robbanóeszköz (IED)		21 889	
Szövetségestől induló támadás („zöld a kéken” – Green on Blue)		79	
Traumatikus agyi sérülés (TBS – Traumatic Brain Injuries)	360 000		
Poszttraumás stressz (PTS – Posttraumatic Stress)	56%		2001–2005 között vizsgált 103 788 hazatérő katona közül
Amputációk	2988		2007 és 2008-ban az amerikai csapatok állományából 163 az Afganisztánban szolgáló brit erők állományából
Pszichés és mentális problémák			
Öngyilkossági kísérlet	2100		2007-ben
Sikeres öngyilkosság	121		2007-ben 20%-kal több, mint az előző, 2006-os évben, de 1980 óta a legmagasabb
Mentális problémák	31%		Ebből 14% jelentős mentális probléma, 6% stressz miatt kért segítséget, 2% önkontroll elvesztése, 1% „jobb lenne meghalni” szindróma
Szexuális problémák	30%		2009-ben; a bevetett nők 30%-a élt át erőszakot, 71%-a szexuális támadást, 90%-a zaklatást
Technikai és egyéb veszteségek			
Iraki, afgán katona és rendőr halott	10 125	3 436	2011. június 31-ig
Ellenállók halottai	26 415–55 000	10 737	
Civil áldozatok	106 348–123 910	14 729	2013. június 25-ig
Menekültek	1,8–2,255 millió fő		A lakosság 5,5–6,5%-a, ebből Szíriába, Jordániába menekült 2,1 millió fő

Forrás: *Military Balance 2013*; www.washingtonpost.com/national/fallen/; <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-11107739/>; <http://www.iraqbodycount.org/>; <http://usliberals.about.com/od/homelandsecurity/a/IraqNumbers.htm>; <http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736%2811%2961023-4/fulltext>; <http://www.guardian.co.uk/news/datablog/2010/aug/10/afghanistan-civilian-casualties-statistics>; <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8005198.stm>; http://www.longwarjournal.org/archives/2012/08/green-on-blue_attack.php (Letöltés időpontja: 2013. 06. 28.)

Összegzett tapasztalatok és tanulságok:

1. A katonai műveletek befejezése után teljesen más módszerekre és eljárásokra van szükség a konfliktus utófázisában. A civil-katonai kapcsolatok kiépítése, ápolása, a más kultúra, vallás, nemzetiség figyelembevétele szükséges a válság rendezéséhez. Az iraki

példa is azt mutatja, hogy az adott terület megszállása, fegyveres erejének legyőzése még nem jelenti a konfliktus befejezését, az ellenállás megszűnését.

2. A brit katonákra leginkább az aszimmetrikus hadviselés jelentett nagy pszichikai nyomást, hiszen a Genfi Konvenciótól eltérő, a nyugati kultúrában és civilizációtól idegen módszer feszültebbé tette a katonákat. A brit hadvezetés előnyére írható viszont – ellentétben az amerikaiakkal –, hogy a harcselekmények után nagyon gyorsan „nyílt sisakkal” mertek a területen járőrözni, és felvették a kapcsolatot a lakossággal. Az ő hadseregük jellegéhez békeműveletekben hozzátartozik a lövedékálló mellény és a sisak kerülése a mielőbbi bizalom kiépítése céljából;

3. A sokrétű feladatok, a hagyományos értelemben vett békefenntartás a hadműveleti területen, a harcselekmények, valamint a humanitárius segítségnyújtás²⁰ időben egymástól nem szétválaszthatóan kerültek végrehajtásra.

4. A terrorizmus elleni műveletek és az aszimmetrikus hadviselés elleni küzdelem azt mutatja, hogy az ellenség általában sem saját országgal, sem saját kormánnyal nem rendelkezik. Nincs szervezett (reguláris alakulatokból álló) katonai ereje, nem visel egyenruhát, egyetlen kormánynak sem felel a tetteiért, és nem tart be egyetlen nemzetközi szerződést sem (nemzetközi jog, hágai és genfi egyezmények a hadviselésről stb.).

A háborúk összesített adatai alapján három fő következtetést vonhatunk le:

1. A háborúk katonai végállapotát (Military Endstate) közel 100 napos művelettel be tudják fejezni a reguláris erők, bár a felvonuláshoz, átcsoportosításhoz hónapokra van szükségük. A politikai végállapot (Political Endstate) csak hosszú évek eredményeként érhető el a nemzetközi szervezetekkel és a nem állami szervezetekkel együttműködve.

2. Az amerikai bevetések aránya mutatja, hogy az európai – „Vénuszról érkező” – országoknak növelniük kell telepíthető haderejük nagyságát, illetve a béketeremtő, békekikényszerítő és harci műveletekre való alkalmasságukat, ha nem akarnak elmaradni a „Marsról érkező” amerikaiaktól.

3. A vallási, etnikai, gazdasági vagy politikai nézeteltérésekből származó államon belüli és államok közötti konfliktusok száma növekedhet. A konfliktusok megoldását elsősorban az ENSZ és a regionális szervezetek látják el, de katonai téren a NATO és Oroszország részvétele a békeműveletekben fokozódni fog.

AZ ISZLÁM ÁLLAM HIBRID HADVISELÉSE ELLENI KÜZDELEM LEHETSÉGES STRATÉGIÁJA

Hadtudományi indikátorok

A felmerülő hadtudományi problémákra szeretném a figyelmet ráirányítani. Mivel a hadtudomány elsődlegesen a fegyverzet, a szervezet és az eljárási módok kérdéseinek megválaszolásával foglalkozik, ezért ezekre a területekre helyezném a hangsúlyt. Vizsgálati módszerként az *indikátorokat*, a lehetséges *válaszokat* és a *következmények* megfogalmazását választanám. Az Iszlám Állam (IÁ) hibrid vagy aszimmetrikus hadviselésével²¹ szemben – mely mindenre kiterjed – egy széles, összetett megközelítési stratégia felvázolása szükséges. A gazdasági, politikai, diplomáciai, pénzügyi, informatikai irányvonalak felvázolását

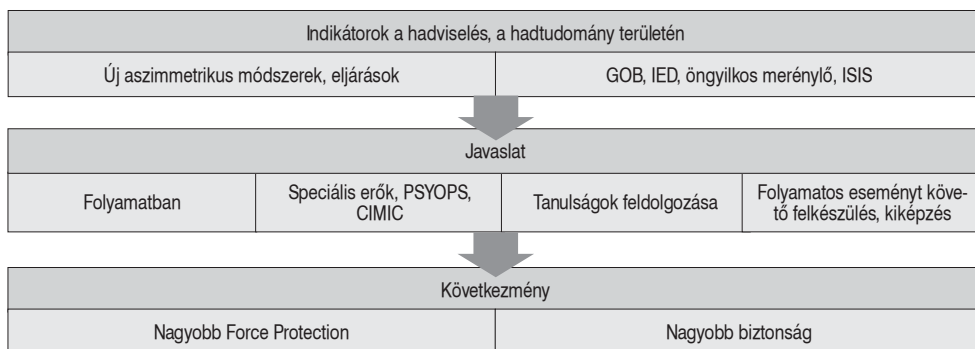
²⁰ 2003. március 28-án Umm-Kaszr kikötőbe 300 tonnás segélyszállítmány futott be a Sir Galahad hajó fedélzetén.

²¹ Resperger István – Kis Álmos Péter – Somkuti Bálint: i. m. 25.

jelen írás nem tudja felvállalni, de a katonai (hadtudományi) terület kibontását az alábbi területekre összpontosítom.

Az *első kérdéskör* a hadtudomány témakörében az új módszerek megjelenése, azaz maga az aszimmetrikus hadviselés a maga indikátoraival. Ezek például: az aszimmetria kérdése, az öngyilkos merénylők, a házi készítésű robbanóeszközök, a gyermekkatonák, a női öngyilkos merénylők, belső támadások és az IÁ eljárási módszerei.

Válaszként azt fogalmazhatjuk meg, hogy a tapasztalatok feldolgozása után csapataink felkészítése következtében csak kisebb hátrányban vagyunk a harcászati szintű események, módszerek tekintetében, de a stratégiai szinten folyó küzdelemben nagyobb hiányosságokra figyelhetünk fel. Ezek között említeném meg a kulturális, a történelmi és a vallási szintre is kiterjedő összetett küzdelemben elkövetett tervezési, felkészítési és végrehajtási problémákat. Míg speciális erőink, a CIMIC (Civil-Military Co-operation – civil-katonai együttműködés), valamint a pszichológiai és az információs műveletek területén rengeteg törekvés tapasztalható, saját erőink védelmében még vannak hiányosságok.

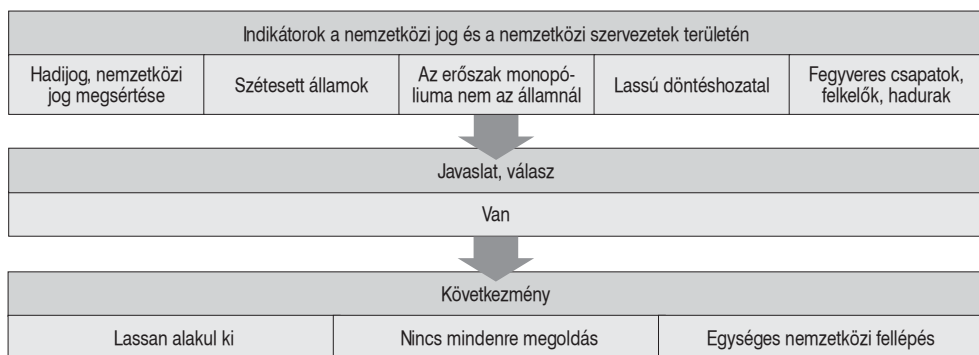

2. ábra Indikátorok a hadviselés, a hadtudomány területén

Forrás: Resperger István: *Stratégiák és fogalmak háborúja, az aszimmetrikus hadviselés hadtudományi megközelítése. Hadtudomány, 2016. Elektronikus lapszám, 38. http://real.mtak.hu/34737/1/4_RESPPERGER20istvan_u.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 07. 28.) Rövidítések magyarázata: GOB: Green on Blue – (zöld a kéken) a szövetséges részéről elkövetett támadás saját erőink ellen, belső támadás vagy „Janus-arcú támadás” a szerző javaslata. IED – Improvised Explosive Device (improvizált robbanóeszköz), ISIS – Islamic State in Iraq and Syria (Iszlám Állam Irakban és Szíriában), PSYOPS – Psychological Operations (pszichológiai hadviselés), CIMIC – Civil-Military Co-operation (civil-katonai együttműködés), Force Protection – saját csapatok védelme.*

A második kérdéskört a nemzetközi környezet, a nemzetközi szervezetek és az erőszak kérdése köré csoportosítom. A jelenkori konfliktusok legfőbb jellemzőjévé vált az államiság hiánya, az állam felelősséget büntető és felelősségre vonó képessége a fegyveres konfliktusokban. Emiatt a fegyveres küzdelem jellege, módszerei és az *erőszak szintje* is jelentősen megnövekedett. Azaz nincs biztonság a katonák, a polgári lakosság – és főként nem a nők –, de a nemzetközi szervezetek, az újságírók, a média munkatársai, továbbá a nem állami szervezetek munkatársai számára sem.²² A szakértők többsége az erőszak monopóliumának idegen kézbe jutását jelöli meg a probléma gyökerének, mert az erőszak a szakadárak, a gerillák, a hadurak kezébe került, akik élnek vele végtelen és mértéktelen brutalitással.

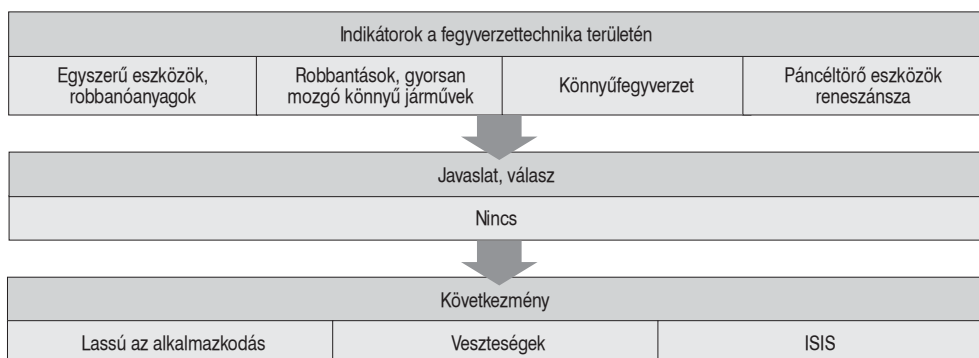
²² Besenyő János – Prantner Zoltán – Speidl Bianka – Vogel Dávid: *Az Iszlám Állam – Terrorizmus 2.0 – Történet, ideológia, propaganda.* Budapest, Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely, Kossuth Kiadó, 2016, 66.

3. ábra *Indikátorok a nemzetközi jog és a nemzetközi szervezetek területén*

Forrás: Resperger István: *Stratégiák és fogalmak háborúja, az aszimmetrikus hadviselés hadtudományi megközelítése.*

A fegyverzettechnika területén indikátorokként jelennek meg az egyszerű eszközök: tömeges robbantásokhoz szükséges robbanóanyagok, gyorsan mozgó, könnyű járművek, a könnyűfegyverzet és a páncéltörő eszközök. Javaslat erre a területre válaszként még nincsen, nagyon lassú az alkalmazkodás, nagyon magas a veszteségek aránya, illetve következményként kell megjelölnünk az IÁ terrorszervezet megjelenését, tevékenységét és módszereit.²³

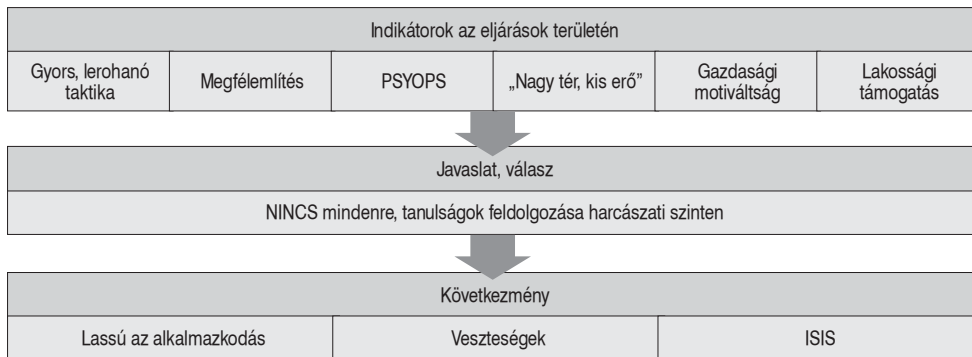
4. ábra *Indikátorok a fegyverzettechnika területén*

Forrás: Resperger István: *Stratégiák és fogalmak háborúja, az aszimmetrikus hadviselés hadtudományi megközelítése.*

A hadtudomány talán korunkban leggyorsabban változó területe a módszerek és az eljárások alkalmazásának, főként a változatos alkalmazásának a kérdése. Mindenképpen a súlypontját adja a hadtudományon belül az aszimmetria fogalmi értelmezésének, hiszen „a módszer maga a szervezet”, direkt és indirekt hatások, akár katonai, gazdasági, kiber-, pszichológiai, pénzügyi vagy egyéb manőverről legyen szó, ez adja az aszimmetria velejét. A rommeli gyors lerohanó taktika, a megfélemlítés, a gazdasági érdek érvényesítése különböző módszerek által, a meglévő vagy kivívandó lakossági támogatás kérdése adja az

²³ Lásd még: Islamic State Weapons In Iraq And Syria. 7–12. http://conflictarm.com/wp-content/uploads/2014/09/Dispatch_IS_Iraq_Syria_Weapons.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 09. 09.)

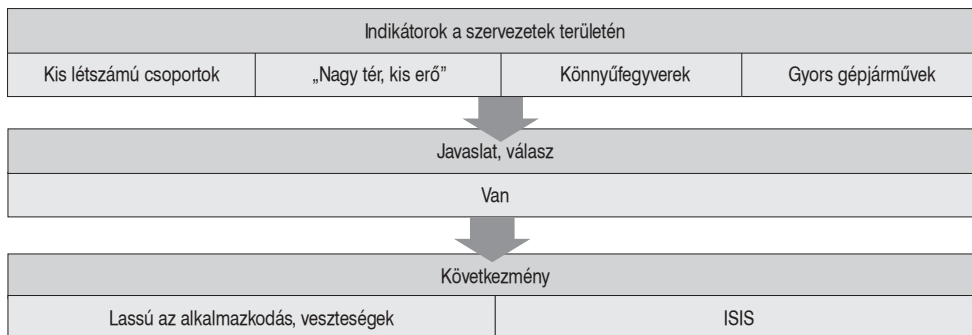
indikátorokat a vizsgálatunkban. A válasz mindenesetre az, hogy a tanulások feldolgozása csak a kiképzés végrehajtása után lehetséges, de itt időbeni lépéshátrányt fogalmazhatunk meg a nyugati hadikultúrák számára.

5. ábra Indikátorok az eljárások területén

Forrás: Resperger István: *Stratégiák és fogalmak háborúja, az aszimmetrikus hadviselés hadtudományi megközelítése*

Az eljárásokkal szoros összefüggésben kell megvizsgálunk a tudománynak a szervezetre vonatkozó változásait. A kis létszámú korcsoportok, a könnyűfegyverzetű gyors gépjárművek általi gyors helyzetek és a taktikai változtatások a tömeges könnyűfegyver-kezelés nagy terének a szemléletét jelentik. Akármilyen indikátorokat választunk, van megoldás, hiszen a nyugati hadtudomány ennek következményeként bár lassabb alkalmazkodást, veszteségeket kénytelen elviselni, folyamatosan alkalmazkodik a hadszíntéren bekövetkező gerilla ellenálló felkelők vagy terrorista módszerek követéséhez.

6. ábra Indikátorok a szervezetek területén

Forrás: Resperger István: *Stratégiák és fogalmak háborúja, az aszimmetrikus hadviselés hadtudományi megközelítése*

Nagyon fontos kérdés lehet a háború kérdéseinek a megvizsgálásánál az erély, az erőszak, a mérhetetlen erőszak vagy – ahogy Clausewitz fogalmaz – „a végletekre törő erőszak” elemzése a konfliktusokban, a jelenkori konfliktusokban. Legtöbbször nemcsak katonai, politikai vagy felső stratégiai összefüggések kerülnek a kérdésekben összeütközésbe, hanem a vallás mint a jelen levő társadalmi tér, világvallás, kultúra, szocializációs háttér is jelen van.

Pontosan az IÁ szervezete mutatja meg, hogy az a rendkívül döbbenetes erőszak, amelytől visszariadnak a nyugati hatalmak, milyen gyors sikereket tesz lehetővé, de nyilvánvalóan csak ebben a társadalmi, vallási közegben.

Összefoglalás a hadviselési módokról

Hagyományos hadviselés

A hagyományos műveletek szereplői az állam és államok, melyek viszonylagos erő- és eszköz-egyensúlyban vannak, stratégiai cél az ellenfél védtelenné tétele, akaratunk rákényszerítése, az ellenséges katonai erők megsemmisítése, területének elfoglalása, az ellenséges nép akaratának a megtörése. Fő módszer a katonai módszerek alkalmazása, a stratégiai dimenziók közül a fő elem a katonai erő és annak alkalmazása. Fő jellegzetesség a megsemmisítés. Az ilyen jellegű konfliktusok halott-sebesült aránya 1:3. A fő vezető szereplő a műveletek kezdetétől a befejezésig az állam. Ilyen háborúk például az iraki–iráni háború, az Amerikai Egyesült Államok vezette koalíció Irak ellen.

Aszimmetrikus hadviselés

Az aszimmetrikus műveletek szereplői az állam és államok, melyek nem állami szereplők ellen tevékenykednek. Az ilyen műveletekben általában nagy és döntő az erő- és eszközarány. Stratégiai cél az ellenség kifárasztása, akaratunk rákényszerítése, az ellenség akaratának a megtörése, kivéreztetése. Fő módszer a gerilla/felkelő/terrorista módszerek alkalmazása. Fő jellegzetesség a kifárasztás. A stratégiai dimenziók közül az idő a fő elem. Az ilyen jellegű konfliktusok halott-sebesült aránya 1:6–14. A fő vezető szereplők a műveletek kezdetétől a befejezésig a fegyveres erők, a fegyveres csoportok. Ilyen az Amerikai Egyesült Államok vezette koalíció tevékenysége az al-Kaida terrorszervezet ellen.

Hibrid hadviselés

A hibrid műveletek szereplői az állam vagy államok és irreguláris szervezetei az állam vagy államok ellen. A döntő erő- és eszközfölényben levő fél alkalmazza. Stratégiai cél az ellenséges állam és fegyveres erők működésképtelenné, védtelenné tétele, akaratunk rákényszerítése; az állam/nép akaratának a megtörése, az ellenséges állam, illetve katonai erők működésképtelenné tétele, területének elfoglalása, elcsatolása. Fő módszer a reguláris/irreguláris katonai erők és gerilla, terrorista szervezetek, diplomáciai képviseletek, gazdasági módszerek felváltva történő alkalmazása. Fő jellegzetesség a kifárasztás és a működésképtelenné tétel. A stratégiai dimenziók közül a fő elem a katonai erő és az információ. Az ilyen jellegű konfliktusok halott-sebesült aránya 1:2,5–6. A fő vezető szereplő a műveletek kezdetétől a befejezésig az állam. Ilyen háború például Oroszország háborúja Ukrajna ellen.

A három hadviselési módot összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a hagyományos hadviselés katonai végállapotának hármasszabálya a hibrid műveletekre megfordult. Az elsődleges siker a régi háborúban a „*megsemmisíteni-elfoglalni-megtörni*” helyébe az aszimmetrikus műveletekben a „*kifárasztani-megtörni-kivéreztetni*”, a hibrid műveleteknél a „*megtörni-működésképtelenné tenni-elfoglalni*” elvek és szabályok léptek.

A hadviselési módok összehasonlítása

	Hagyományos hadviselés	Aszimmetrikus hadviselés	Hibrid hadviselés
Hadviselés módja	Reguláris erők összecsapása	Reguláris – irreguláris erők reguláris – reguláris erők összecsapása	Reguláris és irreguláris erők a reguláris és/vagy irreguláris erők ellen
Szereplők	Állam(ok) – állam(ok) (USA-koalíció – Irak)	Állam(ok) – nem állami szereplő állam(ok) – állam(ok), (USA – GBR – al-Kaida)	Állam(ok), nem állami szereplő(k) – állam(ok) (Oroszország és szeparatisták – Ukrajna)
Alkalmazó fél	Hasonló méretű haderők	Egyik fél méretében, mennyiségében, módszereiben eltér, általában a gyengébb fél alkalmazza	Általában a túlerőben lévő fél alkalmazza
Stratégiai végállapot	Az ellenfél védtelenné tétele, akaratumk rákényszerítése	Az ellenség kifárasztása, akaratumk rákényszerítése	Az ellenséges állam és fegyveres erők működésképtelenné, védtelenné tétele, akaratumk rákényszerítése
Katonai végállapot (győzelem)	1. Az ellenséges katonai erők megsemmisítése 2. A terület elfoglalása 3. A nép akaratának a megtörése	1. Kifárasztás 2. Az ellenség akaratának a megtörése 3. Kivéreztetés	1. Az állam/nép akaratának a megtörése 2. Az ellenséges állam/katonai erők működésképtelenné tétele 3. Terület elfoglalása, elcsatolása
Módszer	Direkt akciók, indirekt akciók, INFOOPs, PSYOPs Katonai módszerek	Indirekt akciók, „ezer túsúrás”, lesállások, rajtaütések, robbantások, terrorista akciók Gerilla/felkelő/terrorista módszerek	Direkt akciók, indirekt akciók, diplomáciai akciók, gazdasági akciók, médiaműveletek, INFOOPs, PSYOPs Reguláris/irreguláris katonai/gerilla/terrorista/diplomáciai/gazdasági módszerek
Katonai és polgári módszerek aránya	10:1	3:2	1:4
Fő hadviselési módszer	Megsemmisítés	Kifárasztás	Kifárasztás, működésképtelenné tétel
Módszer jellege	Egymást követő akciók	Fokozatosan emelkedő intenzitás és erőszak	Rugalmasan, felváltva alakított intenzitás és erőszak
Veszteségek aránya halott/sebesült	1:3	1:6–14	1:2,5–6
Fő stratégiai dimenzió	Reguláris katonai erő, tér, idő, információ	Idő, információ, katonai erő, média	Reguláris és irreguláris katonai erő, információ, diplomácia, gazdaság, média
A clausewitzzi „hármast” vezetője a konfliktusban	Állam Hadsereg Nép	Hadsereg Nép	Állam Nép Hadsereg

Szerkesztette a szerző

FELHASZNÁLT ÉS AJÁNLOTT IRODALOM

- After Action Report Final Draft, Operation Iraqi Freedom Third Infantry Division (Mechanized) „Rock of the Marne”, 2003. 05. 12.
- Armstrong, Karen: *Mohamed (az iszlám nyugati szemmel)*. Európa, Budapest, 1998.
- Ágh Attila: *Konfliktusok, háborúk*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1989, 304.
- Barrett, Richard: *The Islamic State*. <http://soufangroup.com/wp-content/uploads/2014/10/TSG-The-Islamic-State-Nov14.pdf>
- Béres János: *Napjaink muszlim terrorizmusának gyökerei és visszaszorításának lehetőségei*. PhD-értekezés, Budapest, 2008.
- Besenyő János: *Hagyomány vagy újkori találmány? A gyerekkatonaság. Afrika ma, tradíció, átalakulás, fejlődés*. IDRResearch Kft. – Publikon Kiadó, Pécs, 2009.
- Besenyő János – Prantner Zoltán – Speidl Bianka – Vogel Dávid: *Az Iszlám Állam – Terrorizmus 2.0 – Történet, ideológia, propaganda*. Budapest, Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely, Kossuth Kiadó, 2016. ISBN: 978-963-09-8441-6
- Bhardwaj, Maya: *Development of Conflict in Arab Spring Libya and Syria: From Revolution to Civil War*. <https://pages.wustl.edu/wuir/development-conflict-arab-spring-libya-and-syria-revolution-civil-war>
- Brisard, Jean-Charles – Martinez, Damien: *Islamic State: The Economy-Based Terrorist Funding*. <https://risk.thomsonreuters.com/sites/default/files/GRC01815.pdf>
- Burger, Kim – Cook, Nick – Koch, Andrew – Shirak, Michael: *What Went Right?* Jane’s Defence Weekly, 2003. 04. 30.
- Clausewitz, Carl von: *A háborúról*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2014.
- Coperdy, George: *A Pivotal War*. Defense and Foreign Affairs Strategic Policy, Alexandria VA, 2003.
- Country Reports on Terrorism 2011. U.S. Department of State. Published July 31, 2012. <http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2011/195553.htm#ig>
- Country Reports on Terrorism. United States Department of State, Office of the Coordinator for Counterterrorism, April 2006, <http://www.state.gov/documents/organization/65462.pdf>
- Crevel, Martin van: *The Art of War: War and Military Thought*. Cassell, London, 2000. ISBN 0-304-35264-0 (New York: Collins/Smithsonian, 2005).
- Crevel, Martin van: *The Changing Face of War: lessons of combat, from the Marne to Iraq*. Presidio Press, New York, 2006.
- Dasse, Christopher: *Kleine Kriege – Große Wirkung. Wie unkonventionelle Kriegführung die internationale Politik verändert*. Nomos, Baden-Baden, 1999.
- Elliot, Michael: *Lessons from the Rubble*. Time, September 1, 2003.
- FM 90-10 Military Operation on Urban Terrain. Washington, 1990. 240.
- Gourley, Scott R. – Ridd, Grayden: *Tactical lessons for urban operations*. Jane’s Intelligence Review, 2003 July, 38–41.
- Hammond, Ralf: *Operation Iraqi Freedom Task Force 2-7 Infantry (Mechanized)*. Doctrine and Collective Training Division Combined Arms and Tactics Directorate/Infantry School.
- Hasim, Ahmed S.: *From Al Kaida affiliate to the rise of the Islamic Caliphate: The evolution of the Islamic State of Iraq and Syria (ISIS)*. RSIS Nanyang Technological University, 2015. https://www.rsis.edu.sg/wp-content/uploads/2014/12/PR141212_The_Evolution_of_ISIS.pdf
- Haskologlu, İsa – Eker, A. Alparslan – Adana, Şaban: *A Perspective of Applications of Unmanned Systems in Asymmetric Warfare*. <http://www.ijiet.org/papers/356-K3004.pdf>

- Herrman, Rainer: *Az Iszlám Állam. A világi állam kudarca az arab világban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015.
- Holsti, Kalevi: *Peace and War Armed conflicts and international order (1648–1989)*. Cambridge University Press, 1991.
- Islamic State Weapons In Iraq And Syria. 7–12. http://conflictarm.com/wp-content/uploads/2014/09/Dispatch_IS_Iraq_Syria_Weapons.pdf
- Joint Tactics, Techniques, and Procedures For Antiterrorism Joint Pub 3-07.2 17. Washington, 1998.
- Köszegvári Tibor: *A nemzetközi terrorizmus elleni harc katonai feladatai*. Hadtudomány, 2002. március, 3–14.
- Köszegvári Tibor – Resperger István: *A terrorizmus elleni küzdelem katonai tapasztalatai*. ZMNE Egyetemi jegyzet, Budapest, 2006.
- Krech, Hans: *Der Afghanistan-Konflikt (2002–2004). Fallstudie eines asymmetrischen Konflikts*. Ein Handbuch. Bewaffnete Konflikte nach dem Ende des Ost-West-Konfliktes. Bd. 15, Verlag Dr. Köster, Berlin, 2004.
- Küveli, Ismail (Hrsg.): *Europas „Neue Kriege“: Legitimierung von Staat und Krieg*. Hinrichs, Norbert, Moers, 2007.
- Measuring Stability and Security in Iraq June 2008. Report to Congress In accordance with the Department of Defense Appropriations Act 2008 (Section 9010, Public Law 109-289) Section 2 – Iraqi Security Forces Training and Performance. http://www.globalsecurity.org/military/library/report/2008/iraq-security-stability_jun2008-02.htm
- Military Balance 2013, 2015. The Institute for Strategic Studies London.
- Mordica, George J.: *Phase Four Operations in Iraq and the RPG-7*. Fort Leavenworth KS, Center for Army Lessons Learned, 2003.
- Moseley, T. Michael: *Operation Iraqi Freedom*. By The Numbers Assessment and Analysis Division USCENTAF.
- Münkler, Herfried: *Der Wandel des Krieges. Von der Symmetrie zur Asymmetrie*. Velbrück, Weilerswist, 2006.
- Münkler, Herfried: *Die neuen Kriege*. Rowohlt, 2004.
- Napoleoni, Loretta: *Az iszlamista Főnix*. HVG-könyvek, Budapest, 2015.
- Németh György (szerk.): *Államéletrajzok*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998.
- Netanjahu, Benjamin: *Harc a terrorizmus ellen*. Alexandra Kiadó, Budapest, 1995.
- Operations in Iraq. First Reflections Published by the Ministry of Defence UK JULY 2003.
- Operation Iraqi Freedom Quick Facts. www.iwar.org.uk/news-archive/iraq/quick-facts.htm
- Resperger István: *A terrorizmus elleni küzdelem katonai tapasztalatai*. ZMNE egyetemi jegyzet, Budapest, 2006.
- Resperger István: *Az iszlám világ és hatása a biztonságra*. ZMNE egyetemi jegyzet, Budapest, 2000.
- Resperger István: *A XXI. század fegyveres konfliktusainak hatása a hadtudományra*. Resperger István – Kis Álmos Péter – Somkuti Bálint: Aszimmetrikus hadviselés a modern korban. Kis háborúk nagy hatással. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013.
- Resperger István: *Stratégiák és fogalmak háborúja, az aszimmetrikus hadviselés hadtudományi megközelítése*. Hadtudomány, 2016. Elektronikus lapszám. http://real.mtak.hu/34737/1/4_RESPERGER20istvan_u.pdf
- Resperger István – Kis Álmos Péter – Somkuti Bálint: *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban. Kis háborúk nagy hatással*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013.
- Ridd, Grayden: *Protecting Supply Lines*. Jane's Intelligence Review, 2003. 06.

- Scröfl, Josef – Pankratz, Thomas (Hrsg.): *Asymmetrische Kriegsführung – ein neues Phänomen der Internationalen Politik?* Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 2004.
- Terrill, W. Andrew: *Special Report: The Islamic State*. <http://www.clarionproject.org/>
- Tilghman, Andrew: *The myth of AQI*. Washington Monthly, October 2007. <http://www.washington-monthly.com/features/2007/0710.tilghman.html>
- Townsend, Mark: *Death rate of UK soldiers in Afghanistan 'four times higher' than US*. <http://www.guardian.co.uk/uk/2010/jun/20/death-rate-uk-soldiers-afghanistan-higher-us>
- Winter, Charlie: *The Virtual 'Caliphate': Understanding Islamic State's Propaganda Strategy*. <http://www.quilliamfoundation.org/wp/wp-content/uploads/publications/free/the-virtual-caliphate-understanding-islamic-states-propaganda-strategy.pdf>
- Winter, Charlie: *Women of the Islamic State. A manifesto on women by the Al-Khanssaa Brigade*. <https://www.quilliamfoundation.org/wp/wp-content/uploads/publications/free/women-of-the-islamic-state3.pdf>

INTERNETES FORRÁSOK

- <http://antiwar.com/casualties>
- <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-11107739>
- <http://www.c3i.osd.mil/ncw/>
- <http://www.cnn.com/us/fatalities>
- http://www.dadalog-d.org/frieden/grundkurs_2/krieg.htm
- <http://www.dodccop.org/NCW/new.html>
- <http://www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21604230-extreme-islamist-group-seeks-create-cal>,
- <http://www.globalsecurity.org>
- <http://www.guardian.co.uk/news/datablog/2010/aug/10/afghanistan-civilian-casualties-statistics>
- <http://icasualties.org/Iraq/index.aspx>
- <http://www.iraqbodycount.org/>
- <http://www.islamworld.net/>
- http://www.longwarjournal.org/archives/2012/08/green-on-blue_attack.php
- <http://mno.hu/kulfold/nem-ker-az-izslambol-a-britek-tobbsege-1280069>
- <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8005198.stm>
- <http://www.nytimes.com/2014/09/16/world/europe/turkey-is-a-steady-source-of-isis-recruits.html>
- <http://www.state.gov/documents/organization/65462.pdf>,
- <http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2011/195553.htm#ig>.
- <http://www.terror.gen.tr/english/organisations/html>
- <http://www.terror.gen.tr/english/organisations/html>
- <http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736%2811%2961023-4/fulltext>
- http://www.unaids.org/en/KnowledgeCentre/HIVData/GlobalReport/2008/2008_Global_report.asp
- http://www.unaids.org/en/KnowledgeCentre/HIVData/GlobalReport/2008/2008_Global_report.asp
- <http://www.usatoday.com> (2009. 02. 21-i helyzet)
- http://www.usatoday.com/news/world/iraq/2003-04-20-cover-usa_x.htm
- <http://usliberals.about.com/od/homelandsecurity1/a/IraqNumbers.htm>

<http://www.washingtonmonthly.com/features/2007/0710.tilghman.html>

<http://www.washingtonpost.com/national/fallen>

<http://www.washingtonpost.com/usfatalities>

<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/graphic/2008/03/25/GR2008032500711.html>

Farkas Ádám főhadnagy:

ADALÉKOK AZ ÁLLAM FEGYVERES VÉDELMEK RENDSZERTANI MEGKÖZELÍTÉSÉHEZ

ÖSSZEFOGLALÓ: Az állam fegyveres védelméről való gondolkodás fogalmi és elméleti problémákkal is küzd a magyar állam- és jogtudományban. A fegyveres védelem kapcsán az egyes szervezetek besorolásában dominánsnak mutatkozik a klasszikus külső és belső védelem szerinti osztályozás. A 21. század kihívásai azonban új szemléletet követelnek, és a fegyveres védelem rendszerével kapcsolatos gondolkodás megújítását feltételezik. Ahhoz azonban, hogy az állam- és jogtudomány, valamint a társtudományok a jogalkotás számára is használható fogalmi és elméleti újdonságokat tudjanak felmutatni, szükség van az állam fegyveres védelmi rendszerének fokozott vizsgálatára. A tanulmány célja ehhez a kérdéshez adalékokat szolgáltatni, különösen az állam fegyveres védelmi rendszerének funkcionális tagozódása tekintetében.¹

KULCSSZAVAK: az állam fegyveres védelmi rendszere, belső védelem, külső védelem, erőszak-monopólium

BEVEZETÉS

A magyar terminológiában számos, az állam fegyvereserőszak-monopóliumát realizáló szervezeti fogalmat találhatunk. Ilyenek például a hadsereg, fegyveres erő, katonailag szervezett őrtestületek, fegyveres szervek, rendészeti, illetve rendvédelmi szervek. Ezek kivétel nélkül használt, valaha, illetve ma is létező terminusok, de nem mondhatjuk, hogy átfogóan, zavarmentesen lefednék a szóban forgó összes szervezetet és ezek kapcsolódásait, vagyis valódi összefoglaló fogalomként funkcionálnának, sőt ezek változása és egymáshoz való viszonya jelentős szakmai viták, de legalábbis bizonytalanságok alapját képezik² a tudományos párbeszédben.³

¹ A tanulmány a szerzőnek a fegyveres védelem funkcionális tagozódásáról korábban publikált gondolatait jeleníti meg bővített, átdolgozott és önálló tanulmány formájában. Lásd Farkas Ádám: Gondolatok az állam fegyveres védelméről egyes rendszertani kérdéseiről. Farkas Ádám (szerk.): Tévélyégek fogságában? Tanulmányok az állam fegyveres védelméről egyes jogtani és államtani kérdéseiről, különös tekintettel Magyarországon katonai védelmére. Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, Budapest, 2016, 85–112.

² E tekintetben lásd Pántya Péter: A Magyar Köztársaság fegyveres és rendvédelmi szervei. Hadmérnök, 2008/2., 177–187.; Lipics László: Fegyveres szervek-e a rendvédelmi szervek? Hadtudomány, 2010/1–2., 145–162.; Teke András: Paradigmák fogságában, avagy katonából rendőr? http://www.szvmszk.hu/files/images/Orszagos/Szakmai_Kollegium/publikaciok/Katonabol_rendor.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 02. 06.)

³ Hasonlóan például a rendészet–rendvédelem–rendvédelmi szervek fogalmi vitához. E tekintetben lásd Patyi András: A rendészeti igazgatás és a rendészet jogának alapjai. Lapsánszky András (szerk.): Közigazgatási jog. Fejezetek szakigazgatásaink köréből. II. kötet, Gazdasági közigazgatás, infrastruktúra-igazgatás. Complex, Budapest, 2013, 137–169. Korinek László: A rendőrség szerepe, funkciói és típusai. Hautzinger Zoltán – Verhóczy János (szerk.): Sodorvonalon. Tanulmányok Virányi Gergely 60. születésnapja tiszteletére.

Erre figyelemmel szükségesnek tartottam kutatásaim során munkafogalmakat használni, amelyek segíthetik az állam legitim fizikaierőszak-monopóliumát intézményesítő szervezetek összefoglaló megnevezését és rendszerben kezelését. Munkafogalmaim között (1) a katonai karakterű szervek⁴ megnevezés jelzi magukat a szervezeteket, míg (2) az állam fegyveres védelmi rendszere a védelmi tevékenység, illetve a szervezetek összefüggéseit, viszonyait, az ezek közti hatáskör- és feladatmegosztási sémákat, mint szisztémát jelöli.

Katonai karakterű szervek alatt tehát az állam legitim fizikaierőszak-monopóliumának érvényesítésére törvényileg feljogosított – fő szabály szerint –, katonai rendfokozati hierarchiában, parancsuralmi vezetési rendszerben és a szervezet egészét általánosságban jellemző fegyveres jelleggel működő testületeket értem.

Ezeknek a szerveknek a fenti jól megragadható közös jellemzői a jog – és különösen a (katonai) büntetőjog – terrénjában is nagy jelentőséggel bírnak, hiszen ezek speciális szabályozása egyúttal az állam erőszak-monopóliuma feletti büntetőjogi kontroll leképezésével is azonosítható. A hasonlóságok mellett azonban a katonai karakterű szervek különbözőségeinek is különös jelentősége van a jog szövetében, mivel a katonai karakterű szervek sajátos feladatai, funkciói, és ebből következően módszerei, jogosítványai és eljárásai a jogállami hatáskör- és hatalommegosztás rendszerében elhatárolandók a normál jogrend időszakában. Természetesen az észszerű és hatékony államműködés – és a jó állam – olvasatában ez nem jelenthet fekete-fehér élességű cezúrákat, hanem szükségképpen megköveteli az elhatárolások között az átmeneti, vagy ha úgy tetszik, híd szabályok létesítését is egyes speciális feladatkörök, eshetőségek vonatkozásában.

Kutatásaim során munkafogalomként használom még az állam fegyveres védelmi rendszerének terminusát attól a korszaktól kezdődően, amikor már nem a klasszikus hadsereg – vagyis fegyveres erő – monopolhelyzete jellemzi az állam erőszak-alkalmazásának szervezeti aspektusát. Ennek oka az, hogy szükségesnek látom egy egyesítő fogalom használatát, amely összefoglalóan rendszerbe szedi az érintett szerveket, méghozzá azt a meggyőződést tükrözve, hogy az állam legitim fizikai erőszak-monopóliuma egy és egységes, annak szervezeti differenciálása pedig egyrészt a hatalommegosztásra, másrészt az operativitásból adódóan a modern állam munkaszervezésére és a tevékenységi formák sajátos képzési, felszerelési, eljárási igényeire vezethető vissza.

Az állam fegyveres védelmének rendszere felfogható a legitim fizikai erőszak intézményesített monopóliumának szisztematikus vázrajzaként is, amelyből nemcsak a konkrét szervezetek – vagyis az egyes katonai karakterű szervek –, hanem azok funkciói és egymáshoz való viszonya is kiolvashatók. Ezt megrajzolhatjuk a historikus fejlődés eredményeként, vagyis *történeti sémával*, vagy az államon belüli képességek és rendeltetés szerinti

³ (folyt.) Magyar Rendészettudományi Társaság, Budapest, 2012, 137–156. Finszter Géza: Tanítások a rendészetről. Hautzinger–Verhóczki (szerk.): i. m. 61–76. Finszter Géza: A rendőrség joga. Tanulmány a rendészeti igazgatásról. Országos Rendőr-főkapitányság, Budapest, 2012. Finszter Géza: Rendészetelmélet. Nemzeti Közszerkesztési Központ Rendészettudományi Kar, Budapest, 2014. Christján László: A bizonytalan alapra épülő ház, avagy a rendészet fogalmainak tisztázása. Iustum Aequum Salutare, 2010/1., 175–192.

⁴ A fogalmat, nagy örömmre, elkezdtek más szerzők is használni, idézni. Lásd Hautzinger Zoltán: A katonai büntetőjogi fogalmának metamorfózisa. Mészáros Ádám (szerk.): Fiatal büntetőjogászok az új büntető törvénykönyvről. Magyar Jog- és Államtudományi Társaság, Budapest, 2014, 35. Nagy Szintia Mirtill: Rend és fegyelem: A függelmi viszonyok jelentősége a magyar katonai anyagi büntetőjogban. Diskurzus, 2014/2., 31. Nagy Szintia: A katonai büntetőjog és a függelmi viszonyok szerepe a magyar jogrendszerben. <http://www.arsboni.hu/a-katonai-buntetojog-es-a-fuggelmi-viszonyok-szerepe-a-magyar-jogrendszerben.html> (Letöltés időpontja: 2016. 07. 24.)

funkcionális sémával, annak függvényében, hogy melyik – egymást kiegészítő – metódust indokolja az adott vizsgálat. Jelen tanulmány célja – a fegyveres védelem rendeltetésének, alapvonásainak áttekintése után – az állam fegyveres védelmének funkcionális sémájához néhány adalékot közölni.

A FEGYVERES VÉDELEM ALAPVONÁSAI

A fegyveres védelem fogalmával kapcsolatban prima facie kritikaként fogalmazható meg, hogy az nem helyes, hiszen a történelem tanulsága szerint az állam fegyveres szervei sok esetben nem defenzív tevékenységet láttak el. Fontos azonban látni, hogy az állam fegyveres védelme nem térben és konkrét cselekményekben, hanem az állam – és a nemzet – érdekeinek aspektusából értelmezendő védelem. Ebben a megközelítésben a „támadás” is lehet a védelem része, amennyiben az – figyelemmel Clausewitz háborúról vallott klasszikus tételére⁵ – az állam érdekeinek előmozdítását, védelmét szolgálja.⁶

Innen nézve a fegyveres védelem rendeltetése az állam létének és érdekeinek kényszerrel való fenyegetéssel, kényszerrel, vagyis szervezett – és monopolizált – erőszakkal való megóvása, előmozdítása. Ez a feladatrendszer folyamatos differenciálódásban, fejlődésben, változásban van, akárcsak maga a társadalom és a tág értelemben vett emberi civilizáció egésze. Ezt a 19. század óta intenzitásában megerősödött feladatbővülést pedig az állam struktúrájának, ezen belül pedig fegyveres védelmi rendszerének is le kell követnie, aminek az egyik eredménye, hogy egy rendkívül sokrétű – és ezzel kiterjedt szabályozást igénylő – szervezeti mátrix alakult ki e téren. Másik eredménye pedig az, hogy időről időre össze kell mérni a fegyveres védelmet meghatározó állami alapérdeket – ami az állam történelmi létrejöttének alapvető oka, azaz az államalkotó közösség többségi érdekeinek az erővel való megvédése – az egyes korszakos érdekekkel és eszmei törekvésekkel, méghozzá oly módon, hogy abban az alapfunkció, a biztonság, a rend és végső soron az állam létének és általa a jogok érvényesülésének fenntartása biztosított legyen. Ez már az állam fegyveres védelmének egyik alapvonása, nevezetesen, hogy annak feladatrendszere végső soron az állam létének és a jogok érvényesülésének erővel való garantálásában és az erre való felkészülésben ragadható meg.

További alapvonások határozhatók azonban meg, amelyek közül a legjelentősebb közös metszetet az egyes fegyveres szervezetek vonatkozásában az adja, hogy mindegyik jogosult az állam egységes, monopolizált erőszak-jogosítványának alkalmazására és ennek végpontjaként akár az emberi élet kioltására is, ha a védendő érdek más módon nem óvható meg. A fegyveres védelemmel összefüggő jogkorlátozások fejlődése, illetve rendszere azonban rendkívül széles kört mutat, hiszen példának okáért a különböző honvédelmi kötelezettségek egyidejűleg egyértelmű jogkorlátozást is jelentenek az állampolgár szempontjából, méghozzá úgy, hogy ezen kötelezettségeknek vannak békeidejű vonatkozásai is. Hasonló irányba mutat

⁵ „...a háború nem pusztán politikai aktus, hanem valóságos politikai eszköz, a politikai érintkezés folytatása, annak más eszközökkel való megvalósítása.” Carl von Clausewitz: A háborúról. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013, 54.

⁶ Igaz ugyan, hogy a nemzetközi jog erőszaktilalomra vonatkozó elvei ezzel ellentétes irányúak, a 21. század elején azonban számos olyan – különösen terrorizmus elleni – művelet indult, ahol a valóságban valamely indokok alapján – például terrortámadást követően, vagy az újra meg újra elbukott demokráciaexport jegyében – egy idegen állam területén széles körű művelet-végrehajtás valósult meg a hírszerzési műveletektől egészen a konkrét támadó műveletekig, majd a béketeremtésig és -fenntartásig.

a technikafejlődés és a társadalmi változások lekövetése a fegyveres védelem terén, hiszen a védelmi érdek szempontjából fel kell készülnie a jogrendszernek olyan eshetőségekre is, amikor a védelmi cél a nagyobb hátrány elhárítása érdekében adott esetben személyes szelekció nélküli jogkorlátozást is szükségessé tehet. Ez utóbbira lehet példa az elektronikus hírközlés terén rendészeti, honvédelmi, nemzetbiztonsági érdekből ideiglenesen bevezethető szolgáltatásszüneteltetés,⁷ vagy különleges jogrend idején az internet-, levél-, csomag- és postaforgalom fokozott ellenőrzésének bevezethetősége.⁸

A fegyveres védelem elválaszthatatlan része az államműködésnek, az állam rendszerének, azonban annak rendeltetése olyan sajátos szervezeti, személyi, szolgálati követelményeket és szabályrezsimeket hívott a történelem során életre és tart fenn napjainkig, amelyek arra hivatottak, hogy egyrésztől fokozott kontrollt jelentsenek a rendkívül erős jogosítványok gyakorlása felett, másrésztől pedig garantálják a hatékony működést minden körülmények között, legyen az normál jogrend biztonságát veszélyeztető válságok, bűncselekmények vagy katasztrófák erőtere, vagy az állam létének egészét veszélyeztetni képes különleges jogrendet indokoló fenyegetettség réme.

A fegyveres védelem ebből következően része a mindenkori állami közigazgatásnak, de nem integrálható teljességgel annak civil rendszerébe, ami vezetési és irányítási sajátosságokat is eredményez már az alkotmányos szabályozás szintjén is. Ennek egyik oka, hogy a fegyveres védelem személyi oldalról egy olyan speciális közszolgálat, amely túlmutat a hivatali és hatósági jogkörök gyakorlásán, és olyan többletkötelezettségekkel és -jogosítványokkal párosul, amelyek csak egy sajátos rendben realizálhatók a kívánt hatékonysággal. A másik ok az ellátandó feladatok által igényelt szervezeti és működési, eljárási sajátosságokban rejlik.

Fontos alapvonása a fegyveres védelemnek az is, hogy egy békés külpolitikát folytató államban működése döntően látens – eltekintve a rendvédelem egyes területeitől –, ami azt jelenti, hogy a fegyveres védelem fő feladata felkészülni a különleges és erőszakos fellépést kívánó helyzetekre, illetve a megfelelő jogállami kontroll mellett a háttérben megelőzni a támadásokat, vagy a nemzetközi békét és biztonságot erősítő missziókban csökkenteni a nemzetközi térben megjelenő egyes konfliktusok intenzitását.

E tekintetben talán az egyik legjelentősebb alapvonásként azt is ki kell emelni, hogy rendkívüli súllyal bír az a megállapítás, hogy a fegyveres védelem az állam rendszerének egy alrendszere, és nem corpus separatum az állam és társadalom vonatkozásában. Ennek ugyanis nemcsak a szervezeti és szabályozási sajátosságok miatt van jelentősége, hanem azért is, mert be kell látnunk, hogy a fegyveres védelem képességei, hatékonysága leginkább attól függ, hogy a társadalom és politika milyen szerepet szán neki, és ehhez milyen erőforrásokat és lehetőségeket bocsát rendelkezésre. Zachar József ezt úgy fogalmazta meg, hogy: „*Minden hadsereg jellegét az adott társadalmi berendezkedés határozza meg. A társadalomtól való függés elsődlegesen gazdasági. A termelés mindenkori fokától és szintjétől függ az élőerő, a fegyverzet és felszerelés, a szervezés és a hadviselés. Ugyanilyen jelentőségű azonban a társadalomtól való politikai függés.*”⁹ Ha egy államban a fegyveres védelem nem kellően erős vagy hatékony, annak bizonyára vannak a fegyveres védelmen belül rendszerszintű okai is, de sokkal biztosabb, hogy nagyobb súllyal esik latba a fegyveres védelmet formáló és erőforrásokkal adott esetben nem kellően ellátó társadalmi és politikai döntések láncolata.

⁷ Lásd Az elektronikus hírközlésről szóló 2003. évi C. törvény 136. § (1) bekezdés c) pontját.

⁸ Lásd A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény 79. § q) pontját.

⁹ Zachar József: *Idegen hadakban*. Magvető Kiadó, Budapest, 1984, 10.

Jelen keretek között, a fentiekre figyelemmel, a fegyveres védelem utolsó alapvonásaként arra kívánom felhívni a figyelmet, hogy a fegyveres védelem elemzése, fejlesztése és formálása során egyszerre kell figyelemmel lenni az állam és társadalom előtt álló kihívások igényeire – ami általában figyelmet és erőforrást akar elvonni a fegyveres védelemtől –, valamint a fegyveres védelem azon sajátosságára, hogy az abba történő „befektetések” hosszú távú hatással járnak, akárcsak azok elmaradása. A fegyveres védelem struktúrája és szabályozása tekintetében tehát mindig, képességei kapcsán pedig a biztonsági környezet reális értékelése függvényében kell képviselni a fejlesztés igényét. Függetlenül attól, hogy pillanatnyi társadalmi, gazdasági vagy politikai környezetünk a fejlesztés elodázása felé mutat-e, mert az elmulasztott – szükségszerű – fejlesztés a válság óráiban többszörösen torolja meg magát, amely árat ekkor már akár emberéletek sokaságában, akár hatalmas anyagi javakban lehet mérni. Egyúttal azonban a fejlesztés iránti igény kapcsán fokozott hangsúlyt kell fektetni a reális valóság értékelésére, mivel a szervezet és a szabályozás fejlesztésének folytonossága mellett a képességek fejlesztése terén kerülni kell a fegyverkezési spirálba fordulást az egyes államok vonatkozásában.

A FEGYVERES VÉDELEM FUNKCIONÁLIS MEGKÖZELÍTÉSBN

Kortárs államfelfogásunk az állam fegyveres védelmét funkcionális értelemben felosztja. Ez a csoportosítás klasszikusan külső és belső védelmi feladatokkal operál,¹⁰ amelyhez hozzáigazítja az ezeket ellátó katonai karakterű szervek hatásköri, szervezeti és személyi sajátosságait is, és amelyekben belül elhelyezhetők azok a terminológiai viták és kérdések, amelyek a honvédelem és a rendészet viszonya, a rendészet és rendvédelem, illetve a közrend és közbiztonság fogalompárjai vagy épp a nemzetbiztonsági tevékenység speciális rendőrségi tevékenységként való felfogása kapcsán felmerülnek.

Természetesen ez a hatásköri és szervezeti felosztás eltérő sémában valósul meg az egyes államokban, valamint ezeken belül külön a béke – vagy normál jogrend – állapotában, és külön a különleges jogrend időszakában. Az utóbbi természeténél fogva rendkívüli döntéseket igényel, ahol a normál jogrend intézményeinek egy részét vagy egészét, részben vagy egészben felfüggesztik vagy átalakítják, valamint az egyes védelmi ágazatok közti viszonylagos egyensúlyban is jelentős hangsúlyeltolódások mehetnek végbe az adott különleges jogrendet kiváltó esemény jellege szerint.

Már itt fontos kiemelni, hogy több nyugati államban is vannak különleges jogrend – vagyis a jogrendszer normál működésének részben-egészben történő felfüggesztésére irányuló rendkívüli intézkedések – bevezetését nem igénylő olyan speciális feladatok, amelyeknél a séma kontúrjai köztes sávúvá, szürke zónává alakulnak, vagyis a fegyveres erő kivételes hatalom bevezetése nélkül is bevonhatóvá válik egyes belbiztonsági feladatokba. Ezzel lényegében megszűnik a külső-belső védelem elhatárolásának értelme, és csak egyetlen és

¹⁰ Ezt a felosztást használja mások mellett Lakatos László is abban a 2013-ban megjelent közigazgatási jogi szakkönyvsorozatban, amelyben a honvédelmi igazgatás rendszerét mutatja be. Lásd Lakatos László: Honvédelmi igazgatás. Lapsánszky András (szerk.): Közigazgatási jog. Fejezetek szakigazgatásaink köréből I. kötet. A szakigazgatás általános alapjai, nemzetközi összefüggései. Az állami alapfunkciók igazgatása. Complex, Budapest, 2013, 199–248. Hasonló szemléletet tükröz a nemzetbiztonsági tevékenységek vonatkozásában: Dobák Imre (szerk.): A nemzetbiztonság általános elmélete. Nemzeti Köszolgálati Egyetem Nemzetbiztonsági Intézet, Budapest, 2014. Hajma Lajos: A katonai felderítés és hírszerzés története. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2001.

egységes fegyveres védelemről érdemes beszélni, aminek az operativitás és hatalommegosztás elvei szerinti eltéréseit mutatja meg az inkább fegyveres védelmi ágazatokra oszló funkcionális tagozódás.¹¹

Figyelembe véve tehát a terminológiai viták és zavarok valóságos sorát mind a jogszabályi fogalmak *versus* szakirodalom, mind a szakirodalmon belüli nézetek tekintetében, meglátásom szerint az operativitás és hatalommegosztás elveire figyelemmel kialakított – de az állam egységes erőszak-monopóliumán belül érvényesülő – szervezeti tagozódás a funkcionális sajátosságok, a rendeltetés és nem utolsósorban az alapjog-korlátozás irányából is nézve három nagy alrendszeret jelenít meg az állam fegyveres védelmén belül, melyek között persze szükségképpen kapcsolódások, feladatrendszerbeli kooperációk jeleníthetők meg. A fegyveres védelem tagozódásának ezen általánosított sémáját szemlélteti az 1. ábra.

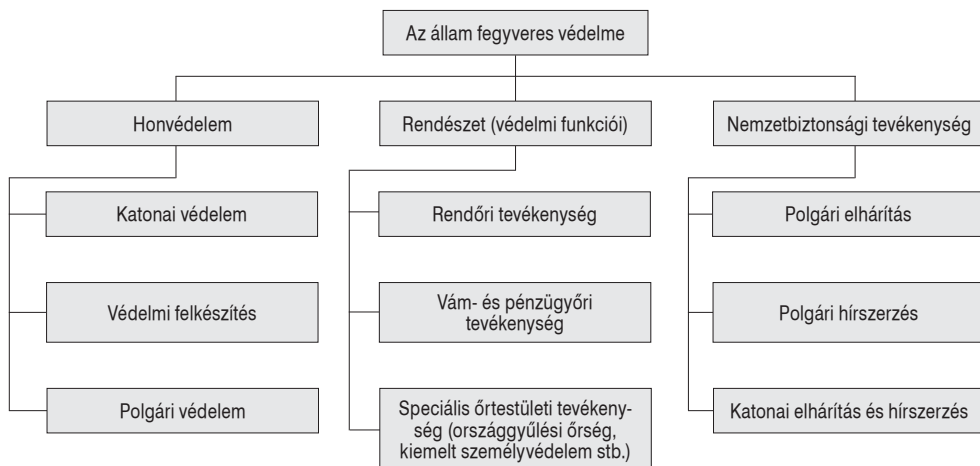
Anélkül, hogy az egyes szervek közti „rivalizálás” bármely irányzatához kapcsolódnék, le kell szögezni: a sémák az állam védelmi – ezen belül is fegyveres védelmi – funkciójának tagozódását mutatják, és nem a szervezeti tagozódásra irányulnak, illetve arra, hogy a jogalkotó éppen mely funkciót mely szervezethez telepíti, vagy milyen jogalkotás-technikai megoldásokat használ annak érdekében, hogy a kívánt szabályozási célt elérje. Innen nézve tehát az ábra az elvi-rendszer szintű szemléletet és nem a legális szabályozás jelen állapotát tükrözi.

Megítélésem szerint az állam fegyveres védelmén belül a sajátos karakterisztika és rendeltetés szerint három alrendszer jelölhető meg: a (1) honvédelem, a (2) rendészet, valamint a (3) nemzetbiztonsági tevékenység révén.

¹¹ Franciaország védelmi törvénye (Code de la Défense) a II. rész L1321-1 cikkelyben alapelvként rögzíti, hogy a katonai erőt Franciaország területén tilos alkalmazni erre irányuló törvényes felkérés nélkül. Ugyanakkor az L1231-2 cikkellyel azt is kimondja, hogy a belügyminiszter kérheti a védelmi minisztertől a haderő igénybevételét. Ez a felkérés irányulhat például a rendőri erők megerősítésére, amely történhet fegyverrel vagy fegyver nélkül. A haderő igénybevételét a belügyminiszter mellett kezdeményezheti a szenátus és a Nemzetgyűlés, a megyei közigazgatási hivatal vezetője és a megyei rendőrfőnök, valamint ezek helyettesei a saját felelősségi körzetükön belül, a polgármesterek és helyetteseik a saját településeikre vonatkozóan, a Tengeren Túli Területek megbízott vezetői, az ügyészek, főügyészek, vizsgálóbírók, igazságügyi szakértők, a katonai és civil bíróságok vezetői az általuk vezetett intézményekben történő rend fenntartására, valamint az erdő- és vízgazdálkodásért felelős területi vezetők. Emellett azt is figyelembe kell venni, hogy a védelmi törvény alapján a francia nemzeti csendőrség a fegyveres erő része, amely elsődlegesen belbiztonsági feladatokat lát el.

Belgiumban is van lehetőség a haderő békeidejű belföldi igénybevételére a belbiztonsági erők támogatása érdekében. Ezt az 1994. május 20-án elfogadott, a tartalékosok jogállásáról és szolgálati idejéről, továbbá a haderő felkészítéséről és bevetettségéről szóló törvény, az 1992. augusztus 5-én elfogadott, a rendőrség működéséről szóló törvény, valamint a 2002. augusztus 2-án elfogadott programtörvény rendelkezései teszik lehetővé. Az 1994. május 20-án elfogadott törvény 3. cikkely 1. §-a szerint a haderő alkalmazása katonai erők tényleges bevetését jelenti hadiállapot idején, illetve békeidőszakban akkor, ha a király döntése szerinti műveleti alkalmazásra van szükség, ha a király döntése szerinti segítségnyújtási feladatokban való részvételre van szükség a lakosság terheinek enyhítése céljából, vagy ha a király döntése szerinti katonai támogatásra van szükség.

Az Egyesült Királyságban a veszélyhelyzetekről szóló 2004. évi törvény szerint igénybe vehető a haderő a rend és a jog fenntartására, valamint az állampolgárok biztonságának megóvása érdekében, a törvény szerint meghatározott esetekben. Ezek: tűzszerészeti tevékenység, kutató-mentő tevékenység, járványügyi feladatok, vegyi-, biológiai, radioaktív, nukleáris védelmi feladatok, tűzoltó feladatok, katasztrófavédelmi feladatok, árvízvédelmi feladatok, terrorizmus elleni tevékenység, határvédelmi feladatok, kritikusinfrastruktúra-védelmi feladatok és egyéb hasonló súlyú feladatok. Az igénybevétel feltétele, hogy a civil hatóságok erői nem mutatkoznak elégségesnek az adott feladat ellátására és ezért törvényben meghatározott igénytel fordulnak a Védelmi Minisztériumhoz. A civil hatóságok általi felkérésről a Védelmi Minisztérium civil és katonai vezetőiből álló Védelmi Tanács dönt.

1. ábra Az állam fegyveres védelmének általánosított funkcionális sémája (A szerző szerkesztése)

A *honvédelem* az alapvetően külső támadásokkal szembeni felkészülés, felkészítés; az állam és társadalom rendjét végzetesen fenyegető kihívások kezelését, illetve a klasszikus katonai védelem feladatrendszerét jelenti, amely értelemszerűen nem korlátozható a katonai védelem és vele Magyarország esetén a Magyar Honvédség tevékenységére.

„*Rendészet*en azt a közigazgatási tevékenységet értjük, amelynek feladata a közbiztonság és a közrend, valamint az állampolgárok személyes biztonságának megóvása, továbbá közreműködés a megsértett rend helyreállításában. A rendészet és a rendőri tevékenység nem azonos fogalmak.”¹² A rendőri tevékenység ugyanis csak egy eleme a rendészetnek, amely az ábrán megjelölt többi védelmi funkcióknál lényegesebb bővebb igazgatási feladatrendszert fed le.

A harmadik ágazatként megjelenített *nemzetbiztonsági tevékenység* sajátossága egyrészt az, hogy abban külső és belső védelmi tevékenység is megvalósulhat, valamint annak alapvető ismérve a fedett működés, a konspirált eszközök és titkos információgyűjtés aktív tevékenységként való vegyítése a folyamatos figyellel és felügyelettel – mint kívülről nézve passzív tevékenységgel – az egyes célterületek és -személyi körök tekintetében. A nemzetbiztonsági tevékenység tehát alapvetően a háttérben zajlik, szemben a másik két ágazattal, amely jellemző mind az eszközök, jogkörök és szabályozás, mind a szervezeti és személyi sajátosságok tekintetében mértékadó differentia specificaként jeleníthető meg. Erről Korinek László azt írja, hogy a rendőrségek tipizálása alapján a nemzetbiztonsági szolgálatok különös feladat- és hatáskörű rendőrségeként is felfoghatók, mivel nyomozhatósági jogkört ugyan nem gyakorolnak, de egyes rendőri intézkedések és kényszerítő eszközök alkalmazásának joga megilleti őket.¹³ Egyrésztől úgy gondolom, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok rendeltetéséből alkotmányosan is eltérő védelmi funkciók következnek, ami már önmagában is ok a rendőrségi tipizálásból való kikülönítésre, másrésztől a működési, feladatellátási sajátosságok is inkább az önálló ágazati kezelésre helyezik a hangsúlyt. E tekintetben az sem maradhat említés nélkül, hogy – más államok példáihoz hasonlóan – már az Alaptörvény szintjén tisztázni kellene a jövőben, hogy miként viszonyulnak a

¹² Baracza Róbertné – Szikinger István: A rendészeti igazgatás. Ficzer Lajos – Forgács Imre (szerk.): Magyar Közigazgatási Jog. Különös rész európai uniós kitekintéssel. Osiris Kiadó, Budapest, 1999, 250.

¹³ Lásd Korinek László: i. m. 145.

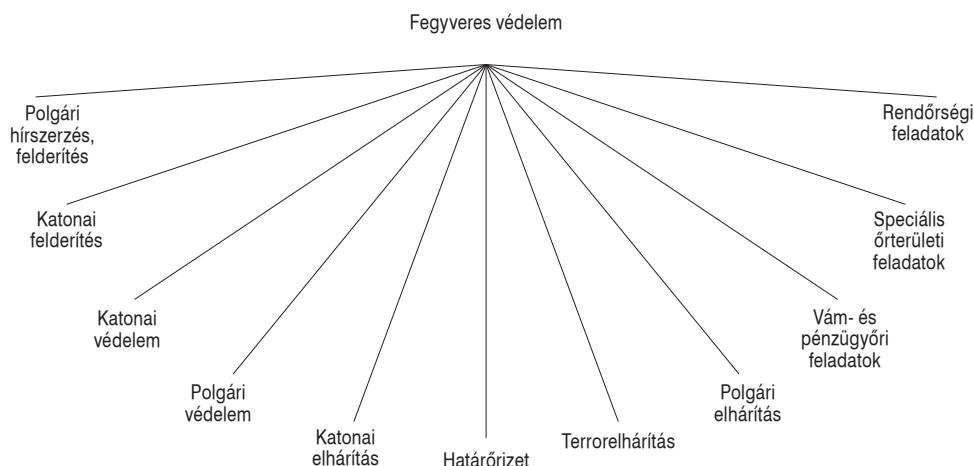
nemzetbiztonsági szolgálatok a rendészeti szervekhez, mivel jelenleg a fegyveres védelem rendszerén belül „csak” a fegyveres erőtől és a rendőrségtől való elhatárolás a biztos elem az alkotmányos szabályrendszerben. Ami a rendőri intézkedések és kényszerítő eszközök alkalmazásának kérdését illeti, meglátásom szerint a szóban forgó eszközök legális értelemben épp annyira rendőrségek, mint nemzetbiztonságiak vagy épp honvédelmiak, hiszen mindegyik ágazat törvényének vonatkozó rendelkezései között van átfedés,¹⁴ amitől még a Magyar Honvédség például nem tekinthető különös feladat- és hatáskörű rendőrségnek vagy rendészeti szervnek.

Az általánosító ágazati sémán belül azonban mind elméleti-rendszertani, mind a legális szabályrendszert szemléltető megközelítésben számos konkrét fegyveres védelmi funkció jeleníthető meg, melyek mindegyike egy-egy al-rendszert képez. Ezek a területek meglátásom szerint még mindig rendelkeznek annyi sajátossággal eljárás, kiképzési, szervezési oldalról, hogy indokolt legyen önálló kategorizálásuk akkor is, ha egyébként adott esetben a hatályos jogszabályi rendelkezések nem önálló szervezet keretei között jelentik meg őket. Az effajta – a legális sémától eltávolodó – rendszerező megközelítésnek az is létjogosultságot adhat, hogy a fegyveres védelem rendszere folyamatos változásban, differenciálódásban van, így a rendszerszinten azonosítható funkciók lehet, hogy ma még nem képeződnek le jól megragadható – részben-egészben önálló – szervezeti formában, de az nem jelenti azt, hogy ez napok, hetek vagy hónapok múlva is így marad a szervezetváltozásokkal vagy a biztonsági környezet változásainak igényeivel összefüggésben. Mindezekre figyelemmel ilyen al-rendszereket szemléltet – példálózó jelleggel – a 2. ábra.

Természetesen a funkcionális séma tekintetében az egységesülés vagy átfogó jelleg felé mutató trendek ellenére sem lehet teljességgel figyelmen kívül hagyni a klasszikus belső-külső védelmi tagozódást, mivel annak az egyes szervezetek alaprendeltetése szempontjából kiemelt jelentősége van. E körben a normál jogrendi sémában a külső védelem vonatkozásában tételezhetjük a fegyveres erőket, amelyek az állam külső katonai védelmét hivatottak alapfeladatként ellátni, és amelyek működését fő szabály szerint támogatják a katonai hírszerzési feladatokat ellátó szervek, amelyeket vagy a fegyveres erő szervezetében, vagy attól függetlenül alakítanak ki, jellemzően katonai állománnyal. Ezek mellett működnek a civil hírszerző szervek, amelyek alaprendeltetése az egyes országokban fellelhető, nemzetbiztonsági szempontból kiemelt, polgári jellegű információk begyűjtése, illetve lehetőség szerint elhárítani az idegen hatalmak hasonló tevékenységét vagy a nemzetközi térből érkező nemzetbiztonsági fenyegetéseket.

A külső védelem tekintetében a határőrség vehető még figyelembe azokban az államokban, ahol – nemritkán posztsovjet mintára – a határőrséget nem mint rendészeti, hanem mint fegyveres erőt határozzák meg. Ezt nagyban befolyásolhatja a határsértő cselekmények karakterisztikája és a szomszédságpolitika jellege az adott állam tekintetében, de e körben figyelembe veendő a határőr erők kiképzési és feladatellátási sajátosságainak viszonyulása a rendészeti szervek, illetve a fegyveres erők kiképzési, valamint feladatellátási rendszeréhez. A tömeges bevándorlás okozta válsághelyzetre, a határon létesített műszaki zárakra – azaz az ideiglenes biztonsági határzárakra –, valamint a zöldhatár jelentőségének újbóli felértékelődésére figyelemmel azonban nem lenne hazánkban ördögtől való gondolat a határ őrizetének és rendészetének hosszú távú újragondolása a feladatok és a szükséges tárgyi

¹⁴ Vö. A rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 47–62/F. §-ait, továbbá a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény 54/D–62. §-ait, valamint a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 31–37. §-ait.

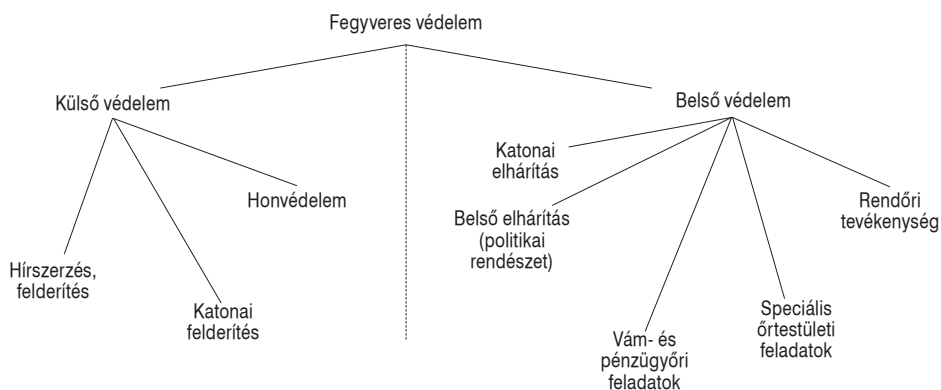
2. ábra Az állam fegyveres védelmének részletező funkcionális sémája (A szerző szerkesztése)

és humán erőforrások újraosztásával. E körben figyelembe veendő, hogy a zöldhatáron és a mélységben végzett tevékenység sok esetben kiképzési és feladatellátási oldalról inkább közelít a katonai kiképzéshez, ami akár új határvidéki katonai alakulatok felállítását is indokolhatná, miközben a klasszikus rendészet, vagyis a határátkelőhelyek felügyelete, a határmozgásokkal kapcsolatos hatósági feladatok továbbra is rendőri kézben maradhatnának. Természetesen ettől több eltérő variáció is létezhet, azonban az biztos, hogy bármely változat megvalósítása komoly fejlesztést fog igényelni mind a személyi állomány, mind az infrastrukturális és eljárási feltételek tekintetében.

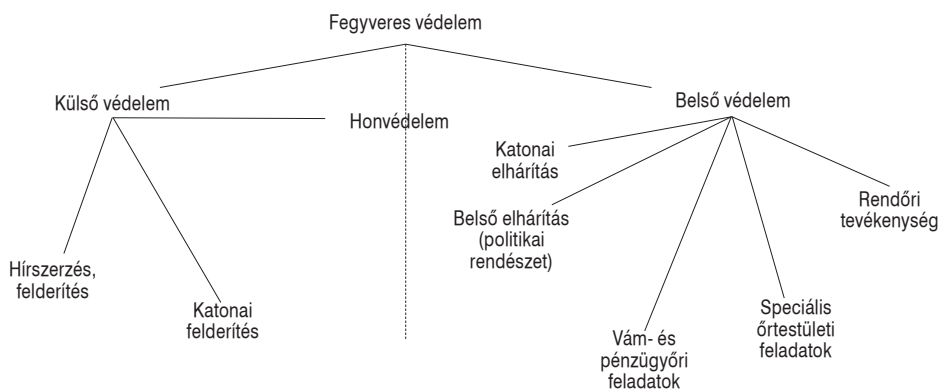
A belső védelem vonatkozásában jellemzően a rendőri szervezet kell elsőként tárgyalni, melyek rendkívül széles palettán szervezhetőek meg. Idesorolható általános fogalmaink szerint a rendőrség – amely nem mindenhol egységes és államilag szervezett, mint hazánkban, hanem néhol helyi vagy funkcionális tagoltságú¹⁵ –, valamint a terrorelhárítás, illetve a belső bűnmegelőzés és bűnfelderítés is. Külön kell kezelnünk a sajátos, félkatonai jellegű rendészeti szervezetet, például a csendőrséget.¹⁶ Ugyancsak itt kell említenünk a fegyveresen szervezett adó-, illetve vámhatósági szervezetet, melyek speciális rendészeti feladatokat látnak el. Egyes államokban a speciális – különösen szövetségi államokban a szövetségi szintű – nyomozhatóságok is önállósult belső védelmi szervként működnek. A klasszikus rendészeti szervek mellett a belső védelem tekintetében kell számba venni a magyar terminológia szerinti azon polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat, amelyek tevékenységüket alapvetően belföldön, az alkotmányos rend védelmében, illetve kiemelt bűncselekmények elhárítása érdekében fejtik ki. Ezek között esetlegesen számba vehetők az úgynevezett korrupció elleni szervek, amelyek akár különleges státusú nyomozószervként, akár titkosszolgálati – belső elhárítás – formában is megszervezhetőek az egyes államokban.

¹⁵ Lásd Christián László: A rendészet alapvonalai, önkormányzati rendőrség. Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr, 2011.

¹⁶ Vö. Derek Lutterbeck: The Paradox of Gendarmeries: Between Expansion, Demilitarization and Dissolution. The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Geneva, 2013. Michiel de Weger: The Potential of the European Gendarmerie Force. Netherlands Institute of International Relations, Hague, 2009.

3. ábra Az állam fegyveres védelmének általánosított funkcionális sémája normál jogrendben (A szerző szerkesztése)

4. ábra Az állam fegyveres védelmének általánosított funkcionális sémája különleges jogrendben (A szerző szerkesztése)

Természetesen ez az elhatárolás nem köbe vésett abban az értelemben, hogy a nemzeti megoldások sajátos – köztes természetű intézményeket – hozhatnak létre. Ennek klasszikus példája ma Magyarországon a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, amely a korábbi Katonai Biztonsági Hivatal – mint belső védelmi – és Katonai Felderítő Hivatal – mint külső védelmi – szervezeteinek fúziójával jött létre. Meglátásom szerint hasonlóképp köztes természetű jogkörei alapján a jelenleg a rendőrségi törvényben sajátos rendőrségként szabályozott Terorrelhárítási Központ is, valamint a 2016-ban a Szervezett Bűnözés Elleni Koordinációs Központ bázisán létrehozott Terrorelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ is, amelyet adat- és elemzőközpontként működő, a külső és a belső nemzetbiztonsági védelem adatait is feldolgozó nemzetbiztonsági szolgálatként állítottak fel.¹⁷ Köztes minta továbbá a nemzetközi viszonylatból a francia nemzeti csendőrség is, mely fegyverhasználati joggal belső és külső védelmi feladatokat egyaránt ellát.

Ki kell hangsúlyozni azt is, hogy ez a séma az alapfeladatok vagy fő feladatok rendeltetés szerinti tagolódását tükrözi, mivel az egyes szerveknek természetesen lehetnek olyan

¹⁷ Lásd a terrorizmus elleni fellépéssel összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 2016. évi LXIX. törvény kapcsolódó rendelkezéseit.

kiegészítő feladataik, amelyek nem a fő feladat szerinti külső vagy belső védelmi szférához tartoznak, vagyis az átfogó megközelítést tükrözik. Ennek archetípusa Magyarországon a Magyar Honvédség közreműködési feladata a katasztrófák kezelése körében, valamint a 2015-ben kialakított közreműködési feladatkör a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzettel összefüggésben,¹⁸ de ebbe az irányba mutat a katonai missziókba delegált rendőri állomány esetkőre is, valamint külföldön a fegyveres erők békeidejű terrorizmus elleni feladatai.

A legújabb időszak kihívásai tekintetében két vonatkozásra kell felhívni a figyelmet, melyek meglátásom szerint sem a külső, sem a belső védelmi szektorba nem helyezhetők el egytiszttán. Ezen szervek a terrorizmust elhárító, illetve a kibervédelmet ellátó szervek. Ezek hatáskörénél és intézkedéseinél ugyanis a tevékenység egyaránt kötődhet belső és külső fenyegetéshez, amelyekre nézve az intézkedések következménye korántsem tekinthető mellékesnek, hiszen a kifelé ható cselekményeknél az állami reakció már nemzetközi jogi relevanciával is bírhat.¹⁹ Emellett azt is mérlegelendőnek tartom, hogy a támadás reagálásának módozatát is jelentős mértékben befolyásolhatja a támadás külső vagy belső jellegének különbözősége, az elkövetés módja, szervezettsége vagy épp a folytatólagosság kiszámíthatóságának mértéke.

Az egyes védelmi ágazatok viszonylag merev felosztásának alapvetése, hogy a külső védelmi szervek belföldön csak különleges – és elviekben rövid idejű – törvényhozói felhatalmazással,²⁰ vagy úgynevezett különleges jogrendben vethetők be. Ennek két szemléletbeli oka van. Az első, hogy a fegyveres védelem politikatörténeti evolúciója során az egyes hatalomátvételek a fegyveres erőket – vagyis a külső védelmi erőket – több ízben is felhasználták az alkotmányos rend megdöntésére vagy erőszakos megváltoztatására. A második az a felismerés, hogy a 19–20. században végbemenő fegyveres védelmi differenciálódás során alapvetően elkülönült az érintett szervek eljárásrendje, kiképzése és eszközparkja, amiből következően az alapvetően megsemmisítésre, de legalábbis semlegesítésre irányuló, nehézfegyverekkel is operáló külső védelmi erők alkalmazása belföldön mellőzendővé vált, igaz, ez idő óta a katonai vonalon rendkívüli fejlődési ívet jártak be például az adott esetben belső védelemben is hatékonyan igénybe vehető különleges műveleti erők. Ezt a tendenciát Magyarországon jelentősen felerősítette az államszocialista időszak, amely a hazai fegyveres védelmi rendszer szinte egészének politikai megbélyegzéséhez és a rendszerváltást követően

¹⁸ A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény 36. § (1) bekezdés h) pontja szerint a Magyar Honvédség fegyverhasználati joggal látja el a menedékjogról szóló törvény szerinti tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet idején az alábbi feladatokat: közreműködés az államhatár őrzésében, az államhatár rendjét közvetlenül veszélyeztető konfliktushelyzet és a tömeges méretű migráció kezeléséhez szükséges intézkedések végrehajtása, valamint az államhatár rendje ellen irányuló erőszakos cselekmények elhárítása. (A továbbiakban: Hvt. 36. § (1) bekezdés h) pontja.)

¹⁹ E tekintetben lásd Kelemen Roland – Pataki Márta: Kiberterrorizmus: a terrorizmus új arca. Magyar Rendészet, 2014/5., 103–116. Kelemen Roland – Pataki Márta: A kibertámadások nemzetközi jogi értékelése. Katonai Jogi és Hadijogi Szemle, 2015/1., 53–90.

²⁰ A legismertebb példaként lásd az amerikai hazafias törvényt. „Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism (USA PATRIOT ACT) Act of 2001.”

jelentős leépítésekhez vezetett, mintegy igazolva Georg Nolte nézeteit a katonai jog európai rendszertana kapcsán a demokratikus hagyományokkal való összefüggésben.²¹

Ez a felosztás azonban – a legitim fizikai erőszak monopóliumának egységességén túl is – viszonylagos. Egyrésztől azért, mert a fegyveres erők mind a külföldi alkalmazás, mind az esetleges belföldi felhasználás jegyében már a 19. században is részesültek úgynevezett karhatalmi kiképzésben. Másrésztől azért, mert napjainkban a fegyveres erők rendszeresen részt vesznek békefenntartó missziókban, illetve egyes belbiztonsági feladatokban,²² amelyekhez tömegkezelési, tömegoszlátási, valamint intézkedéstaktikai jellegű kiképzést is kapnak, persze eltérő jelleggel és mértékben, mint a belső védelmi erők. Harmadrésztől arra is fel kell hívni a figyelmet, hogy a – belső védelmi – rendészeti szervek állománya is részt vesz katonai missziók – tehát külső védelmi – fegyveres tevékenységekben. Negyedrészt pedig azt a tényt is figyelembe kell venni, miszerint a történelem során a fegyveres erőket a hatalomváltások során rendre felhasználták, különösen a 20. század totalitárius diktatúrái étek ezzel a lehetőséggel.

A viszonylagosságot azonban tovább erősítik az új típusú kihívások, amelyek nem minden esetben teszik egyértelműen elhatárolhatóvá a támadás külső vagy belső jellegét a végzetes eszkalációig. Ezeket példázzák az ukrán válság és az Iszlám Állam típusú kihívások, vagy a kibertámadások, melyeknél adott esetben a külső védelmi erők belföldi funkcionálásának kizárólag különleges jogrendre korlátozása indokolatlanul súlyos intézkedéseket tehet szükségessé, vagy indokolatlan mértékben lassíthatják a szükséges erejű és hatékonyságú állami reakciót. Persze a nyitott kérdésre a válasz rendkívül bonyolult, nem tudható le egyszerűen azzal, hogy nyissuk meg a fegyveres erők általános rendészeti közreműködésének jogi lehetőségét az alkotmányos szabályozásban. Ennek vizsgálata azonban további tanulmányokban, a különböző e körben folyó feladatrendszerek – például „Közös Akarat”, „Biztonságos Határ” stb. – és nemzetközi minták tapasztalatainak figyelembevételével valószínűsíthető, komoly szakmai és tudományos elemzések felhasználásával, valamint az egyes jogszabályoknak az új típusú biztonsági kihívásokkal összefüggő felülvizsgálatáról és lehetséges fejlesztési irányairól szóló 1988/2015. (XII. 28.) kormányhatározatban meghatározott hosszú távú tárcaközi kooperáció és felülvizsgálat tényleges megkezdésével.

ZÁRSZÓ

Mindezeket összevetve, nemcsak a tudományos elemzés, hanem az észszerű, rendszerszintű gondolkodás és a hatékony államműködés előmozdítása szempontjából is kiemelt jelentőségű, hogy a legitim fizikai erőszak monopóliumának leképezésére hivatott szervezetek rendszerét mint elemzési egységet, mint állami alrendszert kezeljük. Ezt az alrendszert magam az állam

²¹ A konkrét szabályozás elemzése előtt Nolte történelmi kitekintést is tesz, aminek bázisát a demokratikus tradíciók adják az összehasonlítás terén, vagyis az egyes államok katonai jogát aszerint osztályozza, hogy az adott állam milyen demokratikus tradíciókkal rendelkezik. E tekintetben csekély, illetve jelentős demokratikus tradíciójú, valamint posztautoriter demokráciákat különböztet meg. Ezekre figyelemmel aztán kitekint a fegyveres erő alkalmazásának alapvető szabályaira, a demokratikus kontrollra, a műveletek szabályozására – beleértve a kivételes vagy minősített helyzeteket –, az alkotmányos hatalommegosztás védelmi kérdéseire, a fegyveres erők struktúrájára és az egyes szolgálati és alapjogi kérdésekre is. Lásd Georg Nolte: *European Military Law Systems*. De Gruyter Recht, Berlin, 2003, 23–182.

²² Ezt példázza Magyarországon a Hvt. 36. § (1) bekezdés h) pontja, valamint Franciaország, Belgium és az Egyesült Királyság tekintetében a különleges jogrend nélküli belbiztonsági válságkezelés, különösen a terrorizmus elleni fellépés feladatrendszere.

fegyveres védelmi rendszereként tartom számon, amelynek egyrésről minden államban sajátos történeti evolúciója van, másrésről azonban annak fejlődésére, szisztémájára – a szövetségi kötelezettségeken túl – a nemzetközi erőterben megjelenő biztonsági kihívásokkal összefüggésben nemzetközi tendenciák is hatással vannak.

Az állam fegyveres védelmi rendszerének szisztematikus elemzése meglehetősen elhanyagolt a magyar állam- és jogtudományi gondolkodásban, miközben ez az állami alrendszer nemcsak az állam létének és fungálásának, de ezáltal a jogok, a jogállam érvényesülésének is végső zárköve. Erre figyelemmel érdemes volna a fegyveres védelem rendszerével összefüggésben fokozott szakmai párbeszédet folytatni, hiszen az állam- és jogtudomány elméleti és rendszertani megállapításai szükségképpen átültethetők az egyes védelmi ágazatok jogalkotásába is. E téren jelen tanulmány egy kis lépést kívánt tenni néhány észrevétel, gondolatkísérlet megfogalmazásával.

Az állam fegyveres védelmének elemzése, rendszerkénti kezelése azonban nemcsak a hiányosságok pótlása, a mulasztások orvoslása miatt fontos, hanem azért is, mert e nélkül – meglátásom szerint – nem lehetséges a fegyveres védelmi képességek és szervezetek hosszú távú, stratégiai távlatú fejlesztése, csak az ad hoc kihívások kezelésének megfelelő modifikálása. Ez egy olyan korban, mint aminek jelenleg megélői vagyunk, nem egyszerűen csendesesen elfeledhető mulasztás, hanem életveszélyes negligencia, hiszen az új típusú biztonsági kihívások és a folyamatosan változásban lévő biztonsági környezet egyértelműen azt követeli meg az államoktól, hogy megerősítsék védelmüket, távlatokban gondolkodjanak és készüljenek a támadások elhárítására, mindeközben lehetőség szerint erőforrásukat a leghatékonyabban és a nemzetgazdaságokat leginkább kímélő módon használják ki és összpontosítsák ezen feladatokra. Ez a követelményrendszer pedig komoly, rendszerszerű felülvizsgálatot igényel, amit a nemzetközi összehasonlítás, az operativitás növelése iránti igény, ugyanakkor a jogállami garanciarendszer megerősítése, valamint a nemzeti tradíciók figyelembevétele mellett kell elvégezni. Nem lehet ugyanis elfeledni Concha Győző szavait, aki szerint: *„Ha az egyik nemzet nem érezhet egészen úgy, mint a másik, egyénisége feláldozása nélkül, saját életszükségleteinek kell a kutatásra is ösztönözni, saját eszével kell gondolkodnia is; nem veheti át készen más nemzetek gondolkodása legmagasabb virágának, tudományának eredményeit, nem lehet merőben kölcsönző.”*²³

FELHASZNÁLT IRODALOM

1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99400034.TV
- 1988/2015. (XII. 28.) kormányhatározat az egyes jogszabályoknak az új típusú biztonsági kihívásokkal összefüggő felülvizsgálatáról és lehetséges fejlesztési irányairól. <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK15205.pdf>
2003. évi C. törvény az elektronikus hírközlésről. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0300100.TV
2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100113.TV

²³ Concha Győző: Politika I. Alkotmánytan. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1907. IX.

2016. évi LXIX. törvény a terrorizmus elleni fellépéssel összefüggő egyes törvények módosításáról.
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1600069.TV×hift=ffffff4&txreferer=00000001.TXT
- Baraczk Róbertné – Szikinger István: *A rendészeti igazgatás*. Ficzer Lajos – Forgács Imre: Magyar Közigazgatási Jog. Különös rész európai uniós kitekintéssel. Osiris Kiadó, Budapest, 1999.
- Carl von Clausewitz: *A háborúról*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013.
- Christián László: *A bizonytalan alapra épülő ház, avagy a rendészet fogalmainak tisztázása*. Iustum Aequum Salutare, 2010/1.
- Christián László: *A rendészet alapvonalai, önkormányzati rendőrség*. Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr, 2011.
- Concha Gyöző: *Politika I. Alkotmánytan*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1907.
- Dobák Imre (szerk.): *A nemzetbiztonság általános elmélete*. Nemzeti Közszerzői Egyetem Nemzetbiztonsági Intézet, Budapest, 2014.
- Farkas Ádám: *Gondolatok az állam fegyveres védelmének egyes rendszertani kérdéseiről*. Farkas Ádám (szerk.): Tévelygések fogságában? Tanulmányok az állam fegyveres védelmének egyes jogtani és államtani kérdéseiről, különös tekintettel Magyarországon katonai védelmére. Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, Budapest, 2016.
- Finszter Géza: *A rendőrség joga. Tanulmány a rendészeti igazgatásról*. Országos Rendőr-főkapitányság, Budapest, 2012.
- Finszter Géza: *Rendészetelmélet*. Nemzeti Közszerzői Egyetem Rendészetudományi Kar, Budapest, 2014.
- Finszter Géza: *Tanítások a rendészetéről*. Hautzinger Zoltán – Verhóczy János (szerk.): Sodorvonalon. Tanulmányok Virányi Gergely 60. születésnapja tiszteletére. Magyar Rendészetudományi Társaság, Budapest, 2012.
- Hajma Lajos: *A katonai felderítés és hírszerzés története*. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2001.
- Hautzinger Zoltán: *A katonai büntetőjogi fogalmának metamorfózisa*. Mészáros Ádám (szerk.): Fiala büntetőjogászok az új büntető törvénykönyvről. Magyar Jog- és Államtudományi Társaság, Budapest, 2014.
- Kelemen Roland – Pataki Márta: *A kibertámadások nemzetközi jogi értékelése*. Katonai Jogi és Hadijogi Szemle, 2015/1.
- Kelemen Roland – Pataki Márta: *Kiberterrorizmus: a terrorizmus új arca*. Magyar Rendészet, 2014/5., 103–116.
- Korinek László: *A rendőrség szerepe, funkciói és típusai*. Hautzinger Zoltán – Verhóczy János (szerk.): Sodorvonalon. Tanulmányok Virányi Gergely 60. születésnapja tiszteletére. Magyar Rendészetudományi Társaság, Budapest, 2012.
- Lakatos László: *Honvédelmi igazgatás*. Lapsánszky András (szerk.): Közigazgatási jog. Fejezetek szakigazgatásaink köréből I. kötet. A szakigazgatás általános alapjai, nemzetközi összefüggései. Az állami alapfunkciók igazgatása. Complex, Budapest, 2013.
- Lipics László: *Fegyveres szervek-e a rendvédelmi szervek?* Hadtudomány, 2010/1–2.
- Lutterbeck, Derek: *The Paradox of Gendarmeries: Between Expansion, Demilitarization and Dissolution*. The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Geneva, 2013.
- Nagy Szintia: *A katonai büntetőjog és a függelmi viszonyok szerepe a magyar jogrendszerben*. <http://www.arsboni.hu/a-katonai-buntetojog-es-a-fuggelmi-viszonyok-szerepe-a-magyar-jogrendszerben.html>

- Nagy Szintia Mirtill: *Rend és fegyelem. A függelmi viszonyok jelentősége a magyar katonai anyagi büntetőjogban*. Diskurzus, 2014/2.
- Nolte, Georg: *European Military Law Systems*. De Gruyter Recht, Berlin, 2003.
- Pántya Péter: *A Magyar Köztársaság fegyveres és rendvédelmi szervei*. Hadmérnök 2008/2.
- Patyi András: *A rendészeti igazgatás és a rendészet jogának alapjai*. Lapsánszky András (szerk.): Közigazgatási jog. Fejezetek szakigazgatásaink köréből II. kötet. Gazdasági közigazgatás, infrastruktúra-igazgatás. Complex, Budapest, 2013.
- Teke András: *Paradigmák fogságában, avagy katonából rendőr?* http://www.szvmszk.hu/files/images/Orszagos/Szakmai_Kollegium/publikaciok/Katonabol_rendor.pdf
- USA Patriot Act. <https://www.justice.gov/archive/ll/highlights.htm>
- Weger, Michiel de: *The Potential of the European Gendarmerie Force*. Netherlands Institute of International Relations, Hague, 2009.
- Zachar József: *Idegen hadakban*. Magvető Kiadó, Budapest, 1984.

Fekete Csanád – Sipos Zoltán hadnagy:

A KIBERTÉR MEGJELENÉSE AZ OROSZ KATONAI MŰVELETEKBEN A 2008-AS OROSZ–GRÚZ HÁBORÚ TÜKRÉBEN

ÖSSZEFOGLALÓ: A tanulmány célja, hogy a 2008-as orosz–grúz háború eseményein keresztül bemutassa az információs hadviselés kapcsán megfogalmazódó orosz koncepciók jellegzetességeit és fejlődését. A szakértők többsége szerint e háború tekinthető a történelem első olyan fegyveres konfliktusának, ahol a célok elérése érdekében – a katonai műveletekkel párhuzamosan – támadó jellegű tevékenységek folytak a kibertérben.¹ A szerzők röviden áttekintik, hogy az információs műveletek hogyan jelentek meg a háborút megelőző évek orosz katonai stratégiáiban és elképzeléseiben. Az írás második felében arra keresnek választ, hogy a háború során kitűzött politikai és stratégiai célok elérését mennyiben segítették a katonai műveletekkel párhuzamosan folytatott információs és kiberműveletek. Végül röviden bemutatják, hogy a konfliktus miképp járult hozzá az információs műveletek felértékelődéséhez és az orosz fegyveres erők modernizációs programjához.

KULCSSZAVAK: 2008-as orosz–grúz háború, információs hadviselés, kibertér, kiberművelet, orosz katonai stratégia

AZ INFORMÁCIÓS MŰVELETEK MEGJELENÉSE AZ OROSZ KATONAI ELKÉPZELÉSEKBEN

A téma szempontjából fontosnak tartottuk röviden áttekinteni az információs műveletekre vonatkozó orosz koncepciók fejlődését a 2008-as orosz–grúz háborút megelőző években. A vizsgálódást célszerű az orosz szakértőknek az információs műveletek témakörében megjelent '90-es évekbeli koncepcióival kezdeni, melyekre a korszak jelentős politikai és katonai változásai komoly hatással voltak. A hidegháborút követő években végbemenő átalakulások következtében – amit a geopolitikai folyamatokon túlmenően a globalizáció és az urbanizáció rohamos mértékű felgyorsulása, valamint az infokommunikációs technológiák gyors ütemű fejlődése formált – új típusú biztonsági kihívások jelentkeztek.

A keleti blokk felbomlása az instabil régiók számának további növekedéséhez vezetett, így a '90-es években a Balkán-félszigeten és a posztszovjet térségben számos alacsony intenzitású konfliktus robbant ki, újabb válsággócokat eredményezve. A globális hatalmi viszonyok átrendeződése jelentős mértékben szűkítette a Szovjetunió „örökösöként” létrejövő Oroszországi Föderáció politikai és katonai lehetőségeit. E korszakban több orosz katonai szakértő arra hívta fel a figyelmet, hogy a fegyveres konfliktusok természete megválto-

¹ David Hollis: Cyberwar case study, Georgia 2008. Small Wars Journal, 2011, 2. smallwarsjournal.com/blog/journal/docs-temp/639-hollis.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 05. 26.)

zott, és az információs fölény kivívása kulcsfontosságú jelentőséggel bír.² Összességében megállapítható, hogy a bipoláris világrend összeomlását követően a világban végbemenő változások és a technológiai fejlődés hatására a fegyveres küzdelem jellege megváltozott, aminek köszönhetően a szárazföldi, a tengeri, a légi és a kozmikus hadszíntér mellett a hadviselés egy újabb tartománya jelent meg, melyet a szakértők információs hadszíntérnek hívnak.³

Az információs műveletek orosz koncepcióinak bemutatása során először fontosnak tartottuk kitérni az olyan alapvető fogalmakra, mint a reflexív kontroll vagy a maszkirovka.⁴ Diane Chotikul 1986-os tanulmánya szerint a reflexív kontroll speciálisan előkészített információk közvetítése az ellenfél irányába, ami olyan döntésre készítet, amely az információt eljuttató fél érdekeinek megfelel.⁵ Több helyen is olvashatunk az orosz reflexív kontroll gyakorlati alkalmazásáról, melyek közül az egyik legegyszerűbben értelmezhető példa egy amerikai szakértő, Timothy L. Thomas tanulmányából származik.⁶ Ebben leírja, hogy a fegyverkezési verseny idején a Szovjet Hadsereg által évente megrendezett győzelem napi parádén az élesben használnál jóval nagyobb robbanófejeket szereltek fel a rakétaikra, ezzel befolyásolva a nyugati elemzőket. E példából is látható, hogy a szovjet – majd később az orosz – fegyveres erők hosszú ideje alkalmazzák a reflexív kontroll elméletét, főként operatív szinten megtévesztésre és dezinformálásra.⁷ A megtévesztés – vagy más néven maszkirovka – már a második világháborúban is alkalmazott módszer, melynek lényege, hogy az álcázást és a megtévesztést együttesen alkalmazzák a kijelölt célok elérése érdekében.⁸ A megtévesztés során az oroszok előszeretettel használnak dezinformációs technikákat, melyek félretájékoztató révén manipulálják a nemzetközi közvéleményt, hatást gyakorolva a szemben álló fél politikai döntéshozatalára. A manipuláció lehet teljesen nyilvánvaló – az egyértelműség miatt félrevezető –, de létrejöhet késleltetéssel vagy pletykák terjesztésével is. A megtévesztés könnyen megvalósítható konkrét személyek vagy társadalmi csoportok félreinformálásával, akik később a csoportot belülről bomlasztják. A dezinformációs kampány alapvető célja tehát, hogy befolyásolja az emberek tudatát. A 2014-es ukrán válság alatt az oroszok Európa-szerte kiterjedt dezinformációs kampányt indítottak, mely azóta is zajlik. Erre válaszul az amerikai egyesült államokbeli CEPA⁹ egy folyamatosan frissülő portált állított fel, ahol rendszeresen közzéteszik jelentéseiket az Oroszország által folytatott propagandatevékenységekről.¹⁰

Az információs műveletek terén megalkotott elméleteket a gyakorlatban is alkalmazták, és tetten érhetőek az utóbbi időszak konfliktusaiban is. A technológiai fejlődés hatására

² S. G. Chekinov – S. A. Bogdanov: The Nature and Content of a New-Generation War. *Military Thought: A Russian Journal of Military Theory and Strategy*, 2015, 13. http://www.eastviewpress.com/Files/MT_FROM%20THE%20CURRENT%20ISSUE_No.4_2013.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 05. 26.)

³ Haig Zsolt – Várhegyi István: A cybertér és a cyberhadviselés értelmezése. *Hadtudomány*, XVIII. évfolyam, 2. http://mhht.eu/hadtudomany/2008/2008_elektronikus/2008_e_2.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 05. 22.)

⁴ A maszkirovka (МАСКИРОВКА) orosz szó, jelentése 'álcázás, megtévesztés, elrejtés'.

⁵ Diane Chotikul: The Soviet theory of reflexive control in historical and psychocultural perspective: A preliminary study. Naval Postgraduate School, Monterey, California, 1986.

⁶ Timothy L. Thomas: Russia's Reflexive Control Theory and the Military. *Journal of Slavic Military Studies*, 27-1, 2004. https://www.rit.edu/~w-cmmc/literature/Thomas_2004.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 05. 22.)

⁷ Uo.

⁸ Kenneth C. Keating: Maskirovka: The Soviet System of Camouflage. U.S. Army Russian Institute, 1981. <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a112903.pdf> (Letöltés időpontja: 2016. 05. 24.)

⁹ The Center for European Policy Analysis – Európai Politikai Elemzések Központja.

¹⁰ Lásd <http://www.infowar.cepa.org/index/>

létrejövő információs hadszíntér katonai műveletekben játszott szerepére már a '90-es években zajló orosz–csecsen konfliktus is rámutatott, amikor a szárazföldön zajló katonai műveletekkel párhuzamosan mindkét fél kiterjedt „háborút” vívott a kibertérben. A csecsen szeparatisták az elsők között voltak, akik a világhálót eszközként használták politikai céljaik elérése érdekében. Politikai üzeneteik és más információk – többek között a háborús kiadások fedezésére létrehozott sacramentói bankszámla száma – közzététele a weben segítette a csecsen diaszpóra egységbe kovácsolását.¹¹ A csecsenek oroszok ellen folytatott további tevékenysége is igen hatékonyak bizonyult: idesorolhatjuk a harcok áldozatairól készült képek közzétételét, amivel az orosz hadsereg túlkapasáira hívták fel a közvélemény figyelmét. A technika fejlődésével lehetővé vált a harcokról készült videók megosztása, melyeket többek között az orosz katonai konvojokon történt rajtaütésekről készítettek.

Mindez a kibertér szerepének átértékelésére készítette az orosz kormányt, amit az Oroszországi Föderáció elnöke, Vlagyimir Putyin 1999-ben megfogalmazott kijelentése is bizonyít: „*A közelmúltban feladtuk ezt a területet... de most újra beszállunk a játékba.*”¹² Az elnök szavait tettek követték, így a második csecsen háború idején orosz hackerek csecsen honlapokat törtek fel, és ezeknek az akcióknak az időzítése és kifinomultsága arra utalt, hogy a támadók állami háttérrel rendelkeztek. Fontos még megemlíteni az Észtország ellen 2007 tavaszán folytatott kiterjedt támadássorozatot, mely új megvilágításba helyezte a kibervédelem kérdéskörét. A támadás háttérében egy második világháborús szovjet emlékmű eltávolítása állt. A parlament, a kormányhivatalok, a minisztériumok, a bankok, a teleföntársaságok és a médiacégek szervei ellen végrehajtott tömeges támadások eredményeként az internetszolgáltatás akadozott, egyes esetekben hosszabb-rövidebb időre leállt. A támadás érzékenyen érintette az észteket, mivel az ország internetpenetrációja az egyik legmagasabbnak számít a világon.¹³

A célpontok kiválasztása, a támadások összehangoltsága, precíz kivitelezése és hatékonysága arra mutatott, hogy e támadások háttérében szervezett erők állnak. Az orosz kormány érintettsége nyilvánvaló, még akkor is, ha ennek bizonyítására nem állnak rendelkezésre konkrét bizonyítékok.¹⁴ Bár az oroszok végül nem tudták térdre kényszeríteni Észtországot, a támadás felkészületlenül érte mind az észteket, mind pedig a NATO-t. Az eset jelentős hatást gyakorolt a NATO kibervédelmi politikájára.

E példákban is látható, hogy Oroszország számára az információnak mindig is fontos szerepe volt, legyen szó akár háborús helyzetről vagy békeidőről. Az információs hadviselés felértékelődése nyomon követhető az orosz katonai dokumentumokban is. A 2000-ben kiadott orosz információbiztonsági doktrína leírja a célokat, az elveket és a szükséges alapvető irányelveket. A doktrína Oroszország információbiztonsági álláspontjának alapjaként szolgál. Magában foglalja az ország és az állampolgárok védelmét, valamint az állam érdekeinek szem előtt tartását. Az állampolgárok alkotmányos joga az, hogy az őket megillető információhoz hozzájuthassanak. Oroszország felismerte az információs hadviselés fontosságát,

¹¹ Kenneth Geers: Cyberspace and the Changing Nature of Warfare. Hakin9 E-Book 19(3)-6, SC Magazine Black Hat, 2008, 5. <http://www.carlisle.army.mil/DIME/documents/Cyberspace%20and%20the%20Changing%20Nature%20of%20Warfare.pdf> (Letöltés időpontja: 2016. 05. 20.)

¹² Uo.

¹³ Az 1,34 millió észt 75%-a internethasználó, ráadásul Észtország az e-kormányzás éllovasának számít.

¹⁴ Kertu Ruus: Cyber War I: Estonia Attacked from Russia. European Affairs, 9-1, 2008. <http://www.europeaninstitute.org/index.php/component/content/article?id=67:cyber-war-i-estonia-attacked-from-russia> (Letöltés időpontja: 2016. 05. 28.)

és rájött arra, hogy egy konfliktus kezdeti szakaszában könnyen meggyengíthető az ellenfél vezetési és irányítási képessége információs támadások alkalmazásán keresztül.¹⁵ A katonai konfliktusok tekintetében a dokumentum három fajta fenyegetést különböztet meg Oroszország veszélyeztetése szempontjából: az első ezek közül egy olyan veszélyforrás, amely azonnal a határokig terjedhet. A második egy közvetlen konfrontálódás az Amerikai Egyesült Államokkal, illetve a nyugati szövetségesekkel. A harmadik pedig a Kínával való ellentétek gyors és szerteágazó eszkalációja. Az utóbbi kettő kapcsán a dokumentum azonban megjegyzi, hogy azok kialakulására a jövőben kicsi esély mutatkozik.¹⁶ Egyes értesülések szerint az új orosz információbiztonsági doktrína kidolgozás alatt áll, melynek végleges verziója várhatóan 2016 végéig fog elkészülni.¹⁷

Összességében megállapítható, hogy az információs hadviselés részeként az utóbbi időben Oroszország egyre növekvő hangsúlyt fektet kiberképességeinek fejlesztésére. A hírekben rendszeresen szerepel, hogy orosz hackerek hatolnak be a világ különböző részein ipari számítógépeibe, és ott károkat okoznak, vagy információkat tulajdonítanak el onnan. A világon végrehajtott kibertámadásoknál azért jön gyakran szóba Oroszország, mert a hackerek sokszor orosz nyelven kommunikálnak egymás között, illetve a fertőzés kódolása orosz szavakat tartalmaz. Mindez egyre nagyobb kihívást jelent a NATO és az Európai Unió számára, és a két szervezet a tagállamok közötti együttműködés erősítésével válaszol az információs térben folytatott orosz lépésekre.

A 2008-AS OROSZ-GRÚZ HÁBORÚHOZ VEZETŐ FOLYAMATOK ÉS AZOK GEOPOLITIKAI HÁTTERE

A konfliktus geopolitikai háttere

Az egykori Szovjetunió széthullása után létrejött posztszovjet térségben Oroszország már a kezdetektől politikai, gazdasági és katonai befolyásának fenntartására törekedett. Ennek érdekében 1991. december 8-án megalakult a Független Államok Közössége (FÁK), mely a tagállamok politikai és gazdasági integrációját kívánta elmélyíteni.¹⁸ Ezenkívül a FÁK tagállamainak egy része 1992. május 15-én Taskentben megkötötte a Kollektív Biztonsági Szerződést (KBSZ), melyben garantálták a szövetség tagjainak biztonságát, szuverenitását és területi integritását egy harmadik fél részéről érkező agresszióval szemben. A szorosabb védelmi együttműködés megteremtése érdekében 2002-ben szervezeti reformot hajtottak végre, mely során létrehozták a mai napig működő Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetét (KBSZSZ).¹⁹

¹⁵ Information Security Doctrine of the Russian Federation. <http://archive.mid.ru/bdomp/ns-osndoc.nsf/1e5f0de28fe77fdcc32575d900298676/2deaa9ee15ddd24bc32575d9002c442b!OpenDocument> (Letöltés időpontja: 2016. 06. 01.)

¹⁶ Uo.

¹⁷ Sputnik News: New Russian Nat'l Information Security Doctrine to Be Finalized in 2016. <http://sputniknews.com/russia/20160204/1034195710/russia-information-security-doctrine.html> (Letöltés időpontja: 2016. 05. 26.)

¹⁸ A szervezetnek jelenleg kilenc állandó és egy társult tagja van – Grúzia a 2008-as háborút követően, míg Ukrajna 2014-ben vált ki a FÁK-ból. Lásd Lipusz Éva: A Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete. *Hadtudomány*, XXIII. évfolyam, 1. elektronikus szám, 2013. http://mht.eu/hadtudomany/2013/2013_elektronikus/2013_e_lipusz_eva.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 05. 24.)

¹⁹ A szervezetet eredetileg Oroszország, Örményország, Kazahsztán, Kirgizisztán, Tádzsikisztán és Üzbegisztán alapította, majd később csatlakozott Fehéroroszország, Grúzia és Azerbajdzsán is.

E szervezetek Moszkva külpolitikai eszköztárának fontos elemei, melyekben erős orosz dominancia érvényesül, így ezeken keresztül Oroszország érvényesíteni tudja akaratát a posztszovjet térségben. A téma szempontjából fontosnak tartjuk röviden kitérni a dél-kaukázusi régió helyzetére, mely stratégiai jelentőséggel bír Oroszország számára, annak földrajzi elhelyezkedése és az energiaszállításban betöltött szerepe miatt. A Dél-Kaukázus területen ugyanis több fontos tranzitvezeték fut keresztül, melyek a Kaszpi-tengeri lelőhelyekből származó kőolajat és földgázt Európa irányába szállítják tovább.

A Szovjetunió összeomlása utáni években a régió „geopolitikai csatatérre” változott a térség regionális hatalmai – Oroszország, Törökország és Irán –, valamint a nyugati országok – elsősorban az Amerikai Egyesült Államok – közötti politikai és gazdasági rivalizálása következményeként. Ennek kapcsán megállapítható, hogy Oroszország továbbra is a dél-kaukázusi régió legjelentősebb gazdasági és katonai hatalma maradt, ám egyes országokban érzékelhetően megnőtt Washington politikai és gazdasági befolyása. Fontos megemlíteni, hogy az orosz befolyás ellensúlyozása érdekében Ukrajna, Grúzia, Azerbajdzsán és Moldova 1997-ben létrehozta az úgynevezett GUAM-csoportot, hogy Oroszországot megkerülve biztosítsa a Kaszpi-tengeri olaj szállítási útvonalát.²⁰ Ezeknek az országoknak a függetlenné válásuk után az lett az egyik legfőbb törekvésük, hogy a Nyugat felé történő politikai és gazdasági közeledés révén lazítsanak az Oroszországtól való függőségen.

A Kreml álláspontja szerint a Szovjetunió egykori tagköztársaságainak megnyerése érdekében folytatott nyugati erőfeszítések elsősorban Oroszország bekerítésére irányulnak. Ezért a régió országainak mozgásterét a tranzitvezetékek kérdésében megfogalmazódó gazdasági érdekek mellett Moszkva geopolitikai céljai is jelentősen befolyásolják. Ezt figyelembe véve nem meglepő, hogy – a függetlenségét 1991-ben elnyerő – Grúzia és Oroszország kapcsolata már a kezdetektől fogva meglehetősen feszült volt, és azt a kölcsönös bizalmatlanság légköre jellemezte. Ebben kulcsszerepet játszottak az ország területén található orosz katonai támaszpontok, a két szakadár köztársaság – Dél-Oszétia és Abházia – kérdése, valamint a Kaszpi-tenger felől futó kőolajvezetékek kérdésében megmutatkozó eltérő gazdasági érdekek.

Az orosz vezetés a kezdetektől ellenségesen fogadta Grúzia nyugati orientációs kísérleteit, ezért Moszkva – annak érdekében, hogy befolyását fenntartsa a dél-kaukázusi régióban – igyekezett nyomást gyakorolni az országra.²¹ Az orosz vezetés többször sérelmezte, hogy Washington aktív közreműködésével Nyugat-barát demokráciák jönnek létre Oroszország „stratégiai hátsó udvarában”, mely kapcsán Grúziát és Ukrajnát említették példaként. Moszkva többször figyelmeztette Ukrajnát és Grúziát, hogy a NATO-hoz való közeledésüknek negatív politikai következményei lehetnek, mivel ez Oroszországot adekvát válasza kényszeríti.²²

²⁰ Baku–Tbiliszi–Ceyhan-kőolajvezeték. Lásd Sz. Bíró Zoltán: Oroszország és a posztszovjet térség biztonságpolitikája. *Nemzet és Biztonság*, 2014/3. szám, 46. <http://www.nemzetesbiztonsag.hu/letoltes.php?letolt=552> (Letöltés időpontja: 2016. 05. 24.)

²¹ Brian J. Ellison: Russian Grand Strategy in the South Ossetia War. *Demokratizatsiya: The journal of post-Soviet democratization*, 19-4, 2011, 346. https://www.gwu.edu/~ieresegwu/assets/docs/demokratizatsiya%20archive/GWASHU_DEMO_19_4/0367216M621448T3/0367216M621448T3.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 05. 24.)

²² German Tracey: David and Goliath: Georgia and Russia's Coercive Diplomacy. *Defence Studies Journal*, 9.2, 2009, 226.

Az orosz–grúz kapcsolatok alakulása a háborút megelőző években

A téma szempontjából fontosnak tartjuk röviden áttekinteni az orosz–grúz kapcsolatok háború előtti alakulását. A konfliktus gyökere 1991-ig nyúlik vissza, ekkor ugyanis a függetlenségét elnyerő grúz államot a nagyfokú instabilitás és a kiéleződő etnikai feszültségek formálták, melyek hatására elsőként Dél-Oszétia, majd Abházia területén véres harcok robbantak ki.²³ Oroszország közvetítésével az 1992-es Szocsi Egyezmény rendezte Dél-Oszétia helyzetét, Abháziában az évekig elhúzódó küzdelmet lezáró 1994-es Moszkvai Egyezmény lehetővé tette ENSZ-megfigyelők telepítését, míg a békefenntartó erőket a FÁK csapatai adták. Az orosz békefenntartók és az ENSZ-megfigyelők megjelenésével a konfliktus befagyott, átfogó politikai rendezésre azonban nem került sor.²⁴

A Tbiliszi és Moszkva között fennálló konfliktus ezt követően sem szűnt meg, mert mögötte a két ország eltérő politikai céljai húzódtak meg. Oroszország a Szovjetunió széthullása következtében elveszített politikai, gazdasági és katonai befolyásának visszaszerzésére törekedett a posztszovjet térségben. Ez a folyamat Vlagyimir Putyin 1999-es hatalomra kerülését követően felgyorsult, Moszkva – jelentős gazdasági növekedéssel alátámasztva – nagyhatalmi ambíciókkal lépett elő a 2000-es évek második felében. Ez szükségszerűen konfliktust generált a nemzetépítés útjára lépett Grúziával, különösen a 2003-as politikai fordulatot követően.

Az abház és a dél-oszét konfliktus lezárása után az Eduard Sevardnadze által vezetett grúz kormány a kapcsolatok rendezésére törekedett az orosz állammal, ezért Grúzia 1993. október 21-én csatlakozott a FÁK-hoz, majd 1993. december 9-én a KBSZ tagjává vált. Ezt követően Borisz Jelcin orosz elnök 1994-es tbiliszi látogatása során aláírták az orosz–grúz együttműködési szerződést. Ezt a politikát az évtized végén felváltotta a Nyugathoz történő közeledés folyamata, melyet a két befagyott konfliktus rendezésének és az ország területi egysége helyreállításának az igénye motivált. Mindezt segítette, hogy az Amerikai Egyesült Államok érdeklődése megnőtt a térség iránt, ami kapcsán kiemelhető a 2003-as „rózsás forradalom” néven emlegetett politikai fordulat, a Baku–Tbiliszi–Cheyan-olajvezeték 2005-ös megépülése, valamint az amerikaiak által biztosított katonai támogatás. Ezt követően Grúzia 1999-ben kilépett a KBSZ-ből, majd elérte a területén lévő orosz bázisok bezárását.²⁵ A folyamat Miheil Szaakasvili 2004. januári hatalomra kerülése után jelentős mértékben felgyorsult, mely végül a 2008-as konfliktusba torkollott.²⁶

Összességében elmondható, hogy az 1990-es évek elején kirobbant harcokat követően az abház és a dél-oszét területek orosz védelem alá kerültek, melyek lakosságát militarizálták.²⁷ A grúzok megoldási kísérletei – melyek során felmerült egy Grúzián belüli autonómia lehetősége is – sorra kudarcot vallottak, részben azért, mert Moszkvára nem nehezedett nyugati nyomás a befagyott konfliktus rendezésére. A 2008-as háborút megelőző években

²³ Emellett Adzsaria is kikiáltotta de facto függetlenségét, mely 2004-ig állt fenn – ekkor a grúz csapatok Miheil Szaakasvili utasítására helyreállították a központi kormányzat ellenőrzését a térségben. Lásd Benes Károly: Előjáték egy háborúhoz – Grúzia, Dél-Oszétia és Abházia az 1990-es években. *Hadtudományi Szemle*, VII. évfolyam, 4. szám, 2014, 74. uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2014/2014_4/2014_4_bp_benes.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 05. 24.)

²⁴ Uo. 77.

²⁵ Az orosz csapatok kivonása 2007 novemberében fejeződött be. <https://ria.ru/infografika/20071115/88228468.html> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 28.)

²⁶ Benes Károly: i. m. 78–79.

²⁷ German Tracey: i. m. 233.

Oroszország állampolgárságot adott a szeparatista államok lakosságának, valamint tovább bővítette a velük folytatott gazdasági és bürokratikus kapcsolatokat.²⁸ Az orosz állampolgárság megadása fontos eszköz volt Moszkva számára, mert a területen élő orosz lakosság védelmének ürügyén lehetőséget biztosított a katonai beavatkozásra, illetve Grúzia szuverenitásának megkérdőjelezésére és aláaknázására.

A konfliktus kirobbanásához vezető közvetlen folyamatok

A háború kitöréséhez vezető közvetlen eseménysorozat kapcsán az orosz és a grúz fél álláspontjai ellentétesek voltak. E tanulmány kereteit meghaladja annak eldöntése, hogy kit terhel a közvetlen felelősség a háború kirobbanásáért, így csak az események rövid áttekintésére szorítkoztunk. Megállapítható, hogy azok Koszovó függetlenségének 2008. február 17-i kikiáltása után új irányt vettek,²⁹ miután az oroszok a két szakadár köztársaság hivatalos elismerésével fenyegettek. A 2008 áprilisában tartott bukaresti NATO-csúcson kiadott nyilatkozat tovább mélyítette az ellentéteket, melyben utalást tettek arra, hogy Ukrajna és Grúzia a jövőben a szövetség tagjává válhat.³⁰

A konfliktus ezen szakaszában Moszkva a politikai és a diplomáciai nyomásgyakorlást katonai eszközökkel egészítette ki, ami megteremtette egy Grúzia elleni katonai fellépés előfeltételeit. A háborúhoz vezető folyamat fontos állomása volt egy 2008. április 20-án történt incidens, amikor az orosz légierő lelőtte a grúzok egyik pilóta nélküli felderítő repülőgépét,³¹ és ezt követően az események a konfliktus gyors eszkalációjához vezettek. Az oroszok megerősítették a békefenntartó erőiket Abháziában³² – a grúz vezetés ezt úgy értelmezte, hogy küszöbön áll a szakadár köztársaság annexiója, valamint egy katonai beavatkozás –, amire válaszul Grúzia megtette a szükséges lépéseket, és magasabb készenlétségbe helyezte szárazföldi erőit. Fontos megjegyezni, hogy a grúz vezetés a Bush-adminisztráció tanácsaira hallgatva kényesen ügyelt arra, hogy ne provokálja Moszkvát, ne teremtsen indokot az orosz beavatkozásra.³³

2008 nyarán a felek hadgyakorlatokat tartottak. Egyes szerzők azt hangsúlyozzák, hogy a „Kaukázus 2008” nevű júliusi gyakorlat³⁴ a háború főpróbájának tekinthető, melynek keretében az Észak-kaukázusi Katonai Körzetben összevont orosz csapatok az Abháziában és

²⁸ Uo.

²⁹ Uo. 235.

³⁰ Sztáray Péter: Bukarest – a felemás döntések csúcstalálkozója. *Külügyi Szemle*, 7. évfolyam, 2. szám, 2008, 27. http://kki.gov.hu/download/4/7b/b0000/Kulugyi_Szemle_2008_02_Bukarest__a_felem%C3%A1s_d%C3%B6nt.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 05. 24.)

³¹ United Nations Observer Mission in Georgia (UNIMOG): Report of UNOMIG on the Incident of 20 April Involving the Downing of a Georgian Unmanned Aerial Vehicle Over the Zone of Conflict. 2008. <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3CF6E4FF96FF9%7D/Georgia%20UNOMIG%20Report%20on%20Drone.pdf> (Letöltés időpontja: 2016. 05. 24.)

³² Májusban az oroszok megnövelték az Abháziában állomásozó békefenntartó erők létszámát – számuk ezt követően 2500-ra nőtt –, majd a hónap végén egy 400 fős vasútépítő kontingenst telepítettek a szakadár köztársaságba. Lásd Brian J. Ellison: i. m. 352.

³³ Ariel Cohen – Robert E. Hamilton: *The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications*. Strategic Studies Institute, Carlisle, PA, 2011, 18. <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdf/FILES/PUB1069.pdf> (Letöltés időpontja: 2016. 05. 20.)

³⁴ Ezzel párhuzamosan folyt az „Immediate Response 2008” többnemzeti NATO-hadgyakorlat Grúziában, melyen 1650 katona vett részt a Partnerség a békéért program kereteiben. Lásd Brian J. Ellison: i. m.

Dél-Oszétiában állomásozó békefenntartó erőknek történő segítségnyújtást gyakorolták.³⁵ Az előkészületeket jól mutatja, hogy a gyakorlatot követően sok alakulat nem tért vissza kijelölt állomáshelyére, valamint az 58. hadsereg továbbra is harckészültségben maradt.³⁶ A háború előestéjén mindkét fél a másikat okolta a grúz–dél-oszét határon kialakult, halálos áldozatokkal járó konfliktusért, melyek augusztus 8-án a Dél-Oszétia visszafoglalása érdekében indított grúz szárazföldi műveletekhez vezettek.³⁷

Összességében megállapítható, hogy a hivatalos orosz terminológiában a grúziai beavatkozás béketámogató műveletként jelent meg,³⁸ ami a nyugati szakértők szerint a nemzetközi közvélemény megtévesztését szolgálta.³⁹ Több elemző arra világított rá,⁴⁰ hogy az oroszok alaposan előkészítették a grúziai beavatkozást. Minderre több tényező is bizonyítékul szolgálhat: többek között jelentős számú élőerő és technika gyors telepítése a konfliktus kezdetén. Mindez azt mutatja, hogy az orosz vezetés régóta számolt egy esetleges fegyveres konfliktus kirobbanásával a Kaukázus területén, és a háborút megelőzően erre készítette fel a térségben állomásozó erőit.

A háború eseményei

A tanulmány keretei nem teszik lehetővé a konfliktus eseményeinek részletekbe menő bemutatását, így csupán azok rövid ismertetésére szorítkoztunk. Összességében megállapítható, hogy a Dél-Oszétia visszafoglalásért megindított grúz műveletek⁴¹ fő célja a főváros – Chinvali – bevetele, majd ezt követően a stratégiai fontosságú Roki-alagút lezárása volt.⁴²

A kezdeti sikerek ellenére a támadás elakadt, az orosz hadsereg vártnál korábbi ellentámadásával augusztus 8-án a délutáni órákban megkezdődött a grúz csapatok kiszorítása Dél-Oszétia területéről. Az 58. hadsereg kijelölt alakulatai⁴³ behatoltak a szakadár köztársaságba, felmentették az ostrom alatt álló Chinvalit. A művelettel párhuzamosan a 4. légi hadsereg két bombázórepülő-, három támogató repülő- és három helikopterezrede csapásokat hajtott végre az előrenyomuló grúz erők, valamint a hátszágukban található katonai célpontok

³⁵ Benes Károly: A 2008-as orosz–grúz háború hatása az európai biztonságra. *Hadtudományi Szemle*, 6. évfolyam, 3. szám, 2013, 92. http://uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2013/2013_3/2013_3_bp_benesk.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 05. 20.)

³⁶ Carolina Vendil Pallin – Fredrik Westerlund: *Russia's war in Georgia – Lessons and Consequences*. *Small Wars & Insurgencies*, 20-2, 2009, 405.

³⁷ Besenyő János: Újfajta háború? *Internetes hadviselés Grúziában*. *Sereg Szemle*, VI. évfolyam, 3. szám, 2008. december, 61–63.

³⁸ Oroszország a háború kitörése kapcsán a Dél-Oszétiában elkövetett grúz népirtásra és a térségben állomásozó orosz békefenntartó erőket ért támadásokra, míg Grúzia a Dél-Oszétia területére történő orosz átcsoportosításokra hivatkozott. Lásd Vicken Cheteriana: *The August 2008 war in Georgia: from ethnic conflict to border wars*. *Central Asian Survey*, 28-2, 2009, 156.

³⁹ Carolina Vendil Pallin – Fredrik Westerlund: i. m. 404.

⁴⁰ Ariel Cohen – Robert E. Hamilton: i. m. 1.

⁴¹ A támadásban részt vevő grúz erők kezdetben 12 000 katonából és 72 db T–72 típusú harckocsiból álltak. Lásd Ruslan Pukhov – David Glantz: *The Tanks of August*. *Centre for Analysis of Strategies and Technologies*, 2010, 47. http://www.cast.ru/files/The_Tanks_of_August_sm_eng.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 05. 24.)

⁴² Ez az átjáró biztosítja az Oroszország és Dél-Oszétia közötti közvetlen összeköttetést, és sikeres lezárása jelentősen megnehezítette volna az esetleges orosz ellentámadást. Lásd Vizi Sándor: *A grúz–orosz háború 2008*. *Biztonságpolitika.hu*, 2013, 7. old.biztonsagpolitika.hu/documents/1372765826_Vizi_Sandor_a_gruz_orosz_haboru_2008_-_biztonsagpolitika.hu.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 05. 24.)

⁴³ A beérkező orosz erők létszáma 14 000 katonát, 100 db harckocsit, 100 db önjáró löveget, 40 db rakéta-sorozatvetőt, 400 db gyalogsági harcjárművet és 200 db páncélozott szállító harcjárművet tett ki. Uo. 8.

ellen.⁴⁴ Augusztus 10-én az orosz Védelmi Minisztérium utasítására 9000 katonát és 350 páncélozott harcjárművet vontak össze Abháziában, melynek kormánya augusztus 11-én mozgósította csapatait, és ultimátumot adott Grúziának, követelve a magas stratégiai értékkel bíró Kodori-szoros kiürítését.⁴⁵ Miután Grúzia ezt visszautasította, augusztus 12-én orosz és abház csapatok nyomultak be az ország területére újabb frontot nyitva. Az Abháziában megindult műveletek mellett a tengeren is harcok bontakoztak ki, melyek során az orosz Fekete-tengeri Flotta több grúz hadihajót megsemmisített Poti kikötőjében. A két irányból gyors ütemben előrenyomuló orosz csapatok megtörték a grúz erők ellenállását, melyek fokozatosan a főváros irányába húzódtak vissza. Medvegyev orosz elnök végül augusztus 13-án a déli órákban bejelentette az orosz hadműveletek leállítását, majd éjszaka Oroszország és Grúzia – francia közvetítéssel – tűzszünetet kötött.

A 2008-AS OROSZ–GRÚZ HÁBORÚ SORÁN FOLYTATOTT INFORMÁCIÓS MŰVELETEK JELLEGZETESSÉGEI

A 2008-as orosz–grúz háború során Grúzia megtapasztalta annak hatását, amikor az interneten keresztül éri támadás az országot. Hackerek már júliusban megnyitották az internetes frontot: blokkolták a grúz szervereket, és ezzel lehetetlenné tették a kommunikációt az országban. A hivatali honlapok sorra omlottak össze az egy időben érkező több ezer lekérdezéstől. Valószínűsíthető, hogy a túlterheléses támadások (DDoS⁴⁶) egyfajta háború előtti utolsó próba részét képezték. A támadás e formája az első olyan támadások közé tartozik, ahol a felek a háború kitörése előtt a kibertérben intéztek támadást. A támadások az orosz csapatok Dél-Oszétiába történő behatolásakor szaporodtak meg.

A támadásokat két lépcsőben hajtották végre. Elsőként a grúz kormányzat internetes elérhetőségeit bénították meg, rombolva ezzel az ország külső megítélését azok szemszögéből, akik a grúz weboldalakra látogattak. Ekkor került sor többek között arra az esetre is, mikor a Grúz Nemzeti Bank oldalának feltörése után Miheil Szaakasvili elnök diktátorokkal összevágott képeken jelent meg az oldalon. Az államfőre bajuszt rajzoltak, és őt a náci diktátorhoz hasonló pózokban ábrázolták. A második lépcsőben a lakosság félreinformálására törekedtek. A kommunikáció, a média és a blogok blokkolásával az emberek dezinformáltakká váltak. Az államfő lejáratásával egy időben dezinformációs céllal létrejött több olyan honlap, melyek célja az ország lejáratása és a lakosság félrevezetése volt.⁴⁷ Az elkövetők minden esetben az ismeretlenségbe burkolóztak, és a támadásokért mindkét fél a másikat okolta.⁴⁸ Ennek ellenére a telefonszolgáltatások fennakadása egyértelműen megmutatta, hogy a túlterheléses támadások szorosan kapcsolódtak a katonai lépésekhez.⁴⁹ Amerikai rendszergazdák ugyanis megállapították, hogy a támadások többek között egy speciális spamküldésre kifejlesztett gépen keresztül történtek, és ennek hátterében a Russian Busi-

⁴⁴ Uo. 7.

⁴⁵ Uo. 8.

⁴⁶ Distributed Denial of Service.

⁴⁷ Fontos megemlíteni, hogy a .ru végződésű honlapok elérhetetlenné váltak az országban. Meg nem erősített források szerint a grúz kormány tiltotta le őket.

⁴⁸ John Markoff: Before the Gunfire, Cyberattacks. <http://www.nytimes.com/2008/08/13/technology/13cyber.html?ref=europe> (Letöltés időpontja: 2016. 05. 28.)

⁴⁹ Atlantic Council – Russian Cyber Strategy and the War Against Georgia. <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/russian-cyber-policy-and-the-war-against-georgia> (Letöltés időpontja: 2016. 06. 01.)

ness Network állhat.⁵⁰ A SecureWorks⁵¹ igazgatója, Don Jackson azt nyilatkozta, hogy „a támadók ugyanazokat az eszközöket és utasításokat használták a grúz gépek ellen, mint a Russian Business Network”.⁵²

Az információs műveletek hatékonyságáról összességében megállapítható, hogy mivel Grúzia ebben az időszakban nem rendelkezett fejlett informatikai hálózattal, ezért nem érte akkora kár, mint mondjuk Észtországot, ahol többek között megbénultak a banki szolgáltatások. Ebből is látható, hogy a kibertéren keresztül érkező támadások csak abban az esetben fejtik ki a kellő hatásukat, ha fejlett információs hálózattal rendelkezik a megtámadott fél. Grúzia esetében ez nem mondható el, így – fontosságuk ellenére – a kinetikus műveletekre nagyobb szerep hárult a háború során, mint a kibertéren keresztül folytatott tevékenységeknek.

KONKLÚZIÓK

Az ötnapos konfliktus jelentős regionális politikai, gazdasági és katonai átrendeződéssel járt, valamint megmutatta, hogy céljai elérése érdekében Oroszország a fegyveres erők bevetésére is készen áll. Mindez kifejeződött Dmitrij Medvegyev orosz elnök háborút követő kijelentésében, mely szerint Oroszország kész minden rendelkezésére álló eszközzel megvédeni a „közel-külföldhöz” fűződő „privilegizált érdekeit”.⁵³ A háborút a legtöbb szakértő döntően orosz sikerként értékelte, mivel Oroszország elérte legfőbb stratégiai célját: megakadályozta Grúzia NATO-csatlakozását, melynek köszönhetően a régióban megerősödött az orosz befolyás. Mindez egyszerre volt üzenet a Nyugatnak, illetve a térség más államainak. Oroszország demonstrálta: elég erős ahhoz, hogy érdekei védelmében akár a nyílt konfrontációt is felvállalja közvetlen geostratégiai környezetében. Ezzel Moszkvának sikerült megfélemlítenie a régió többi országát – köztük is elsősorban Ukrajnát –, és visszaterelni őket az orosz érdekszférába. A folyamatba illeszkedik Oroszországnak az a törekvése, hogy a háború után valós politikai és katonai szövetséggé formálja át a KBSZSZ-t, megerősítse a szervezet békefenntartó képességét és a tagállamok közötti katonai együttműködést.⁵⁴ Moszkva célja a lépéssel az volt, hogy ellensúlyt képezzen a NATO-val szemben, csökkentve annak politikai és katonai mozgásszabadságát a régióban. Ezenkívül Oroszország a szervezeten keresztül érvényesíti katonapolitikai érdekeit – ellenőrzést gyakorolva a tagállamok felett. A grúziai és az ukrajnai konfliktus példái azt mutatják, hogy Oroszország geopolitikai céljai érdekében felhasználja a KBSZSZ-t, mely legitimációs alapot nyújt a regionális orosz katonai beavatkozások számára.⁵⁵

Az orosz–grúz háborút követően az Amerikai Egyesült Államok, Törökország és az Európai Unió felgyorsította a Nabucco-gázvezeték megépítése érdekében tett erőfeszítéseit, melynek célja az Oroszországtól való függőség csökkentése volt. Az oroszok a vezeték megépítését geopolitikai okokra vezették vissza, melynek háttérében Oroszország regionális

⁵⁰ Russian Business Network – Georgia CyberWarfare. <http://rbnexploit.blogspot.hu/2008/08/rbn-georgia-cyberwarfare.html> (Letöltés időpontja: 2016. 06. 01.)

⁵¹ Kibertámadások megelőzésével foglalkozó amerikai cég.

⁵² Russian Business Network – Georgia CyberWarfare.

⁵³ Güner Özkan: Spoils of war: impact of Georgia-Russia War on Russian Foreign and Security Policies in the 'Near Abroad'. *Journal of Gazi Academic View*, 6-11, 2012, 36. ataum.gazi.edu.tr/posts/download?id=46384 (Letöltés időpontja: 2016. 05. 24.)

⁵⁴ Uo. 48.

⁵⁵ Uo. 49. Lásd a grúz háború után kiadott közös KBSZSZ-nyilatkozatot.

súlyának csökkentése, nem pedig a gazdasági szükségszerűség áll.⁵⁶ Válaszul az oroszok fokozták erőfeszítéseiket a Déli Áramlat megépítése kapcsán, ami továbbra is biztosította volna Moszkva befolyását a dél-kaukázusi energiaszektorban.

A katonai művelet során Oroszország elérte legfőbb stratégiai célját: orosz ellenőrzés alá került Dél-Oszétia és Abházia területe. A két szakadár köztársaságban létesített orosz bázisoknak köszönhetően Oroszország stratégiai pozíciója jelentősen megerősödött a dél-kaukázusi régióban, melyet tovább javított, hogy földrajzi akadályok – Roki-átjáró – többé már nem nehezítették az orosz hadsereg déli irányban történő alkalmazásának lehetőségeit. A hadművelet másik fontos célja az volt, hogy megakadályozzák a grúz csapatok erősítésének beérkezését, ennek érdekében az orosz légierő csapásokat mért a mélységben elhelyezkedő grúz tartalékokra, továbbá a fontos közúti és vasúti útvonalakra, kikötőkre és légitámaszpontokra. Egyes szerzők – tanulmányozva az orosz légierő tevékenységét – arra a következtetésre jutottak, hogy fontos szempont lehetett a grúz hadsereg infrastruktúrájának és technikai állományának pusztítása annak érdekében, hogy semlegesítsék annak támadókapacitását.⁵⁷

Összességében megállapítható, hogy a háborút megelőzően az oroszoknak számos politikai és katonai lépéssel sikerült nemzetközileg elszigetelnie Grúziát, ami nagyban hozzájárult a hadművelet sikeréhez. Hadműveleti szinten a kellő számú erő és eszköz műveleti területre történő gyors kijuttatása, köztük a koordináció megteremtése, harcászati szinten a kezdeményezés megragadása, a számbeli fölény és a gyors előrenyomulás együttes hatása biztosította a grúz csapatok feletti győzelem kivívását. Egyes szakértők álláspontja szerint a 2008-as orosz–grúz fegyveres konfliktusra a „20. század utolsó háborújaként” is tekinthetünk, ahol egy döntően szovjet katonai elvek szerint vezetett haderőt vetettek be, mely elsősorban egy nagy kiterjedésű konvencionális háború megvívására alkalmas, és elavult eszközökkel, valamint vezetési-irányítási rendszerrel hajtotta végre feladatait.⁵⁸

Ezt figyelembe véve nem meglepő, hogy a Grúziában elért gyors győzelem ellenére a hadművelet számos hiányosságra világított rá, melynek hatására átfogó haderő-modernizációs program indult Oroszországban. A háború alapján a legtöbb szakértő megállapította, hogy a legfőbb hiányosságok – a technikai eszközök elavultsága mellett – a vezetés-irányítás tekintetében mutatkoztak meg, ami elsősorban a szárazföldi és a légi haderőnem elégtelen együttműködésében volt tetten érhető. Ezen túlmenően elégtelen számú precíziós fegyver állt a rendelkezésére, továbbá az elektronikai hadviselésben is hiányosságok mutatkoztak: az orosz légierő nem tudta lefogni a grúz légvédelmet, illetve hiányoztak a tüzérségi felderítőradarok.⁵⁹ Több szerző arra hívta fel a figyelmet,⁶⁰ hogy az oroszok – tanulmányozva a nyugati országok korábbi fegyveres konfliktusait – új elveket és módszereket alkalmaztak a háború során, így a katonai műveletekkel párhuzamosan kiterjedt információs műveleteket folytattak.

Ezek kapcsán megállapítható, hogy a hadművelet végrehajtása során hangsúlyosabbá vált információs műveletek nagymértékben hozzájárultak a grúz vezetés elszigetelését célzó orosz stratégia sikerességéhez. Mindezzel összefüggésben megemlíthető, hogy számos orosz szakértő kritizálta az orosz katonai vezetést, amiért a fegyveres erőkon belül nem

⁵⁶ Uo. 57.

⁵⁷ Carolina Vendil Pallin – Fredrik Westerlund: i. m. 401.

⁵⁸ Tor Bukkvoll: Russia's Military performance in Georgia. *Military Review*, 2009, 61.

⁵⁹ Carolina Vendil Pallin – Fredrik Westerlund: i. m. 401.

⁶⁰ Uo. 404.

hoztak létre információs hadviselési egységeket. Sokan ezt arra vezették vissza, hogy az orosz hadseregben ekkor még nem állt a rendelkezésre kellő számú képzett szakember, akik alkalmasak lettek volna professzionális és hatékony információs műveletek folytatására.

A haderő-modernizációs program keretei között az információs hadviselés terén megfogalmazott koncepciók is fejlődtek. Mindez a 2014-es krími válság során érezte hatását, ekkorra ugyanis a 2008-as háború után indult fejlesztéseknek köszönhetően az orosz kiberképességek jelentős fejlődésen mentek keresztül, ami komoly kihívást jelent a NATO számára. Ezt felismerve a NATO és az Európai Unió tagállamai szorosabbra fűzték együttműködésüket, és ennek köszönhetően a jövőben együttes erővel lépnek fel az információs műveletek részeként terjesztett orosz dezinformációk és a kibertérben folytatott támadó jellegű tevékenységek ellen.⁶¹

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Atlantic Council – Russian Cyber Strategy and the War Against Georgia. <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/russian-cyber-policy-and-the-war-against-georgia>
- Benes Károly: *A 2008-as orosz–grúz háború hatása az európai biztonságra*. Hadtudományi Szemle, 6. évfolyam, 3. szám, 2013. http://uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2013/2013_3/2013_3_bp_benesk.pdf
- Benes Károly: *Előjáték egy háborúhoz – Grúzia, Dél-Oszétia és Abházia az 1990-es években*. Hadtudományi Szemle, VII. évfolyam, 4. szám, 2014. uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2014/2014_4/2014_4_bp_benes.pdf
- Besenyő János: *Újfajta háború? Internetes hadviselés Grúziában*. Sereg Szemle, VI. évfolyam, 3. szám, 2008. december.
- Bukkvoll, Tor: *Russias Military performance in Georgia*. Military Review, 2009.
- Chekinov, S. G. – Bogdanov, S. A.: *The Nature and Content of a New-Generation War*. Military Thought: A Russian Journal of Military Theory and Strategy, 2015. http://www.eastviewpress.com/Files/MT_FROM%20THE%20CURRENT%20ISSUE_No.4_2013.pdf
- Cheteriana, Vicken: *The August 2008 war in Georgia: from ethnic conflict to border wars*. Central Asian Survey, 28-2, 2009.
- Chotikul, Diane: *The Soviet theory of reflexive control in historical and psychocultural perspective: A preliminary study*. Naval Postgraduate School, Monterey, California, 1986.
- Cohen, Ariel – Hamilton, Robert E.: *The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications*. Strategic Studies Institute, Carlisle, PA, 2011. <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdf/FILES/PUB1069.pdf>
- Ellison, Brian J.: *Russian Grand Strategy in the South Ossetia War*. Demokratizatsiya: The journal of post-Soviet democratization, 19-4, 2011. https://www.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/demokratizatsiya%20archive/GWASHU_DEMO_19_4/0367216M621448T3/0367216M621448T3.pdf
- Geers, Kenneth: *Cyberspace and the Changing Nature of Warfare*. Hakin9 E-Book 19(3)-6, SC Magazine Black Hat, 2008. <http://www.carlisle.army.mil/DIME/documents/Cyberspace%20and%20the%20Changing%20Nature%20of%20Warfare.pdf>

⁶¹ North Atlantic Treaty Organization: NATO and the European Union enhance cyber defence cooperation. 2016. http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_127836.htm

- Haig Zsolt – Várhegyi István: *A cybertér és a cyberhadviselés értelmezése*. Hadtudomány, XVIII. évfolyam, 2. http://mhtt.eu/hadtudomany/2008/2008_elektronikus/2008_e_2.pdf
- Hollis, David: *Cyberwar case study, Georgia 2008*. Small Wars journal, 2011. smallwarsjournal.com/blog/journal/docs-temp/639-hollis.pdf
- Information Security Doctrine of the Russian Federation. <http://archive.mid.ru//bdomp/ns-osndoc.nsf/1e5f0de28fe77fdcc32575d900298676/2deaa9ee15ddd24bc32575d9002c442b!OpenDocument>
- Keating, Kenneth C.: *Maskirovka: The Soviet System of Camouflage*. U.S. Army Russian Institute, 1981. <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a112903.pdf>
- Lipusz Éva: *A Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete*. Hadtudomány, XXIII. évfolyam, 1. elektronikus szám, 2013. http://mhtt.eu/hadtudomany/2013/2013_elektronikus/2013_e_lipusz_eva.pdf
- Markoff, John: *Before the Gunfire, Cyberattacks*. <http://www.nytimes.com/2008/08/13/technology/13cyber.html?ref=europe>
- North Atlantic Treaty Organization: NATO and the European Union enhance cyber defence cooperation. 2016. http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_127836.htm
- Özkan, Güner: *Spoils of war: impact of Georgia-Russia's War on Russian Foreign and Security Policies in the 'Near Abroad'*. Journal of Gazi Academic View, 6-11, 2012. ataum.gazi.edu.tr/posts/download?id=46384
- Pallin, Carolina Vendil – Westerlund, Fredrik: *Russias war in Georgia – Lessons and Consequences*. Small Wars & Insurgencies, 20-2, 2009.
- Pukhov, Ruslan – Glantz, David: *The Tanks of August*. Centre for Analysis of Strategies and Technologies, 2010. http://www.cast.ru/files/The_Tanks_of_August_sm_eng.pdf
- Russian Business Network – Georgia CyberWarfare. <http://rbnexploit.blogspot.hu/2008/08/rbn-georgia-cyberwarfare.html>
- Ruus, Kertu: *Cyber War I: Estonia Attacked from Russia*. European Affairs, 9-1, 2008. <http://www.europeaninstitute.org/index.php/component/content/article?id=67:cyber-war-i-estonia-attacked-from-russia>
- Sputnik News: New Russian Nat'l Information Security Doctrine to Be Finalized in 2016. <http://sputniknews.com/russia/20160204/1034195710/russia-information-security-doctrine.html>
- Sz. Bíró Zoltán: *Oroszország és a posztszovjet térség biztonságpolitikája*. Nemzet és Biztonság, 2014/3. szám. www.nemzetesbiztonsag.hu/letoltes.php?letolt=552
- Sztáray Péter: *Bukarest – a felemás döntések csúcstalálkozója*. Külügyi Szemle, 7. évfolyam, 2. szám, 2008. http://kki.gov.hu/download/4/7b/b0000/Kulugyi_Szemle_2008_02_Bukarest_a_felem%C3%A1s_d%C3%B6nt.pdf
- Thomas, Timothy L.: *Russia's Reflexive Control Theory and the Military*. Journal of Slavic Military Studies, 27-1, 2004. https://www.rit.edu/~w-cmmc/literature/Thomas_2004.pdf
- Tracey, German: *David and Goliath: Georgia and Russia's Coercive Diplomacy*. Defence Studies Journal, 9.2, 2009.
- United Nations Observer Mission in Georgia (UNIMOG): Report of UNOMIG on the Incident of 20 April Involving the Downing of a Georgian Unmanned Aerial Vehicle Over the Zone of Conflict. 2008. <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3CF6E4FF96FF9%7D/Georgia%20UNOMIG%20Report%20on%20Drone.pdf>
- Vizi Sándor: *A grúz–orosz háború 2008*. Biztonságpolitika.hu, 2013. old.biztonsagpolitika.hu/documents/1372765826_Vizi_Sandor_a_gruz_orosz_haboru_2008_-_biztonsagpolitika.hu.pdf
- <http://www.infowar.cepa.org/index/>
- <http://ria.ru/infografika/20071115/88228468.html>

Jakusné Harnos Éva:

FELADATOK ÉS MEGOLDÁSI LEHETŐSÉGEK A KATONAI SZAKNYELV OKTATÁSÁBAN

ÖSSZEFOGLALÓ: A szerző áttekinti a katonai szaknyelvi oktatásnak a tisztjelölt hallgatókat és az intenzív tanfolyamra vezényelt hallgatókat érintő rendszerét. Javaslatokat tesz a tananyag és a nyelvvizsgafeladatok szakmai szituációkhoz való közelítésére. Új tudományos eredményekre épülő, elektronikusan tárolt és interaktív honlapon elérhető tananyag kifejlesztését és a képzési profilok tisztítását tartja szükségesnek.

KULCSSZAVAK: idegennyelv-oktatás, szaknyelvtanítás, szakmai kommunikáció, blended learning, STANAG-vizsga

A KATONAI SZAKNYELVI OKTATÁSI FELADATOK VÁLTOZÓ KÖRNYEZETE

A Nemzeti Közszerződési Egyetem (NKE) Hadtudományi és Honvédtisztképző Karán (HHK) működő Idegen Nyelvi és Szaknyelvi Központ (INYSZK) oktatási tevékenységének áttekintése a jogszabályi környezet és a fenntartói elvárások változása, az egyetem átalakulási és integrációs folyamatai, valamint az oktatási rendszerben zajló folyamatok hatásai miatt szükséges.

Az INYSZK képzési feladatai jelenleg háromfelé ágaznak. Egyrészt felsőoktatási tevékenységet folytat, mert a HHK hallgatóinak idegen nyelvi oktatását biztosítja. Másrészt felnőttoktatási tevékenységet végez, mert a Magyar Honvédség számára a Honvédelmi Minisztérium által megrendelt intenzív, 500 órás tanfolyamokat, valamint a kar és a Ludovika Zászlóalj állománya számára 300 órás munka melletti tanfolyamokat tart. Továbbá nemzetközi feladatoknak tesz eleget: megfelelő számú jelentkező esetén kéthetes NATO-törzstiszti (SOMTC) és kéthetes NATO nemzetközi tanártoábbképző tanfolyamokat (MTTS) szervez, illetve a Mediterrán Párbeszéd és a DEEP-programok (Defence Education Enhancement Programme – Védelmi Oktatást Támogató Program) keretében esetenként külföldi hallgatókat is fogad intenzív nyelvtanfolyamokon.

Az alábbiakban a két legnagyobb terület, az egyetemi hallgató tisztjelöltek és a felnőttoktatáshoz sorolt intenzív tanfolyamokon részt vevő katonák idegen nyelvi, valamint idegen nyelvi szaknyelvi képzését vizsgálom meg a körvonalazódó feladatok és megoldási lehetőségek szempontjából.

AZ EGYETEMI HALLGATÓK IDEGEN NYELVI ÉS SZAKNYELVI OKTATÁSA

Az egyetemi hallgatók esetében a bemeneti követelmény a B2 (középfokú) komplex nyelvvizsga angol nyelvből. A diploma megszerzéséhez előírt követelmény a B2 (középfokú) komplex nyelvvizsga, mely STANAG 2222, angol katonai szaknyelvi. A hallgatók egyetemi

tanulmányaik folyamán 180 tanóra felkészítést kapnak az első négy félévben, a másodiktól a negyedik félévig elosztva. Tehát a második tanév végére elvárt a STANAG 2222 komplex nyelvvizsga. Ezt követően szakiránytól függően két féléven át húsz, illetve harminc nyelvóra szánható a megfelelő szakterület szakmai nyelvhasználatába való bevezetésre.

Örvendetes, hogy egyre tehetségesebb és idegen nyelveket magasabb szinten tudó fiatalok jelentkeznek a HHK-ra. Az NKE megalakulása óta többen közép-, illetve felsőfokú angolnyelv-tudással érkeznek a középiskolából. Ki kellene aknázni az ebben rejlő lehetőségeket a szaknyelvi oktatás megerősítésének és a hallgatói motiváltság fenntartásának érdekében.

Ideje, hogy az idegen nyelv oktatása illeszkedjen szellemében és módszereiben a felsőoktatás rendszerébe: célirányos, különféle készségek fejlesztését magukban foglaló kurzusokat kellene hirdetniük az egyes tanároknak, amelyek a komplex, vagy csak az írásbeli, illetve csak a szóbeli vizsgára készítik föl a hallgatókat. Így lehetővé válna a felkészülés szakaszokra bontása a hallgatók egyéni képességeinek és igényeinek megfelelően, és sokkal hatékonyabban lehetne kihasználni a kevés, félévenként 60 tanórát. A hallgatók, hasonlóan más egyetemekhez, elméletileg most is önállóan dönthetik el, melyik kurzusra jelentkeznek. A valóságban az alapkiképzés után beérkező elsőéves hallgatókat mégis kötelező érvénnyel sorolják csoportokba a szintfelmérés eredménye alapján. A kurzusok csak a tanár személyisége miatt térnek el egymástól. Ám a szintfelmérés eredménye nem örök érvényű, és a hallgatók nem haladnak teljesen azonos tempóban.

A meghirdetett kurzusok között a bemeneti nyelvvizsgák szintjéről szóló statisztikákat és a tanév közbeni vizsgateljesítményeket szem előtt tartva STANAG 3-ra felkészítő kurzust is hirdetni kellene, melynek előfeltétele a STANAG 2222 nyelvvizsga megléte volna.¹ Jelenleg az egyes tancsoportba beosztott hallgatók eltérő ütemben haladnak, illetve vizsgáznak, ami csökkenti a rendelkezésre álló kevés tanóra kihasználtságát, továbbá akadályozza a gyorsabban vagy nagyobb szorgalommal tanuló hallgatókat a jobb teljesítmény elérésében, például a STANAG 3333 nyelvvizsgára készüléskor. Ennek lehetővé tétele kiadásokat takarítana meg a Magyar Honvédség számára, és növelné az INYSZK elismertségét, hiszen felsőoktatási egységként furcsa, hogy a hallgatókkal szemben támasztott bemeneti és kimeneti követelmény ugyanabból a nyelvből azonos nyelvtudásszintet foglal magában. A 2015. évi felsőoktatási törvénymódosítás² megemlíti a felsőoktatásba belépők és a felsőoktatásban képesítést szerzők kompetenciamérésének tervét. Ha ez az idegennyelv-tudásra is vonatkozik, a fejlődés kimutatása különösen fontos lesz az intézmények közötti versenyben.

Megfontolandó, hogy a kar növelje az idegen nyelvek kínálatát. Az NKE 2015 és 2020 közötti intézményfejlesztési terve így fogalmaz:³ „Az angol nyelv prioritása mellett – szükség szerint külső együttműködők bevonásával – a szomszédos országok nyelveinek (kis nyelveknek, kisebbségi nyelveknek) az oktatása is támogatott.”

A szomszédos országok nyelvei között fontos lehet a német, amelynek politikai és gazdasági jelentősége vitathatatlan. Szükséges annak felmérése, hány hallgató tanulná az egyetemen második nyelvként, továbbfejlesztve a középiskolában szerzett tudását. Megemlítendő még

¹ Ez megfelelne a Közös Európai Tisztképzés követelményeinek, amint azt Ujházy László felvázolja (2015, 56–57.), továbbá összhangban van a SOMTC törzstiszti képzésben támasztott nyelvtudásbeli elvárásokkal (Ujházy 2008, 448–449.).

² 2015. évi CXXXI. törvény egyes, a felsőoktatás szabályozására vonatkozó törvények módosításáról. <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK15102.pdf> (Letöltés időpontja: 2016. 05. 20.)

³ A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Intézményfejlesztési terve 2015–2020, 33. http://www.uni-nke.hu/uploads/media_items/intezmenyfejlesztési-terv-2015-2020.original.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 05. 20.)

az orosz nyelv, amely ugyan nem tartozik a szomszédos országok nyelvének kategóriájába, viszont Oroszország politikai és gazdasági szerepe ismeretes. Ráadásul alapot jelent a többi szláv eredetű nyelv elsajátításához. Az orosz nyelv tanulási lehetőségei után gyakran érdeklődnek olyan hallgatók, akik a középiskolában foglalkoztak ezzel a nyelvvel. A franciának, amely a NATO és más nemzetközi szervezetek hivatalos nyelve, legalább második idegen nyelvként szerepelnie kellene a lehetőségek között. Az idegen nyelvi kínálat a fenntartó igényei szerint tovább bővíthető ázsiai nyelvekkel, melyek felé a fiatalabb korosztályok nagy kíváncsisággal fordulnak. Ezek tekintetében építeni lehetne az egyetem által nyújtott együttműködési lehetőségekre: például kínai nyelvet már oktatnak a Rendészettudományi Karon, és be lehetne vonni a Nemzetközi Karon működő Kínai Közigazgatás-, Gazdaság- és Társadalomkutató Központot, vagy az ELTE Konfuciusz Intézetét.

A jobb idegen nyelvi kínálat mellett számos ösztönzőt bevezetve készíthetnénk a hallgatókat arra, hogy minél többet tanuljanak az egyetemi éveik alatt, és ne kelljen már a pályájuk elején költséges intenzív tanfolyamokra visszavezényelni őket. A diplomához kötelező tantárgyként megjelölt angol katonai szaknyelvi kurzusoknak kredites tárgyaknak kellene lenniük, a hallgatóknak a kurzusokon nyújtott teljesítményét pedig félév végi érdemjeggyel kellene értékelni, hasonlóan a Rendészettudományi és az Államtudományi Karokon követett gyakorlathoz. Mindezt az egyetemen a működés szabályozásában általánosan követett egységesítési elvek is alátámasztják. A STANAG 3333 vizsgára felkészítő kurzus felvételét, és/vagy a vizsga legalább részbeni teljesítését, vagy a STANAG 2222 angol nyelvi vizsgát követően második idegen nyelv tanulását a választható tantárgyakért járó pluszkredittel kellene ösztönözni.⁴

A fent említett Intézményfejlesztési terv a 32. oldalon így fogalmaz: „*Az idegen nyelvi képzés a közszolgálati pályára történő felkészítés fontos eleme. Az általános nyelvi és a szaknyelvi oktatás arányát fokozatosan a szaknyelv képzése felé kell terelni, ezt erősíti az idegen nyelven oktatott kurzusok növekvő száma is.*”⁵

Fel kell készülni tehát arra a lehetőségre, hogy a középiskolai idegen nyelvi képzés fejlődése és a globalizációnak az idegennyelv-tudást elősegítő hatása miatt egyre kevésbé lesz szükség általános nyelvi képzésre, leszámítva bizonyos kommunikatív készségek erősítését. Ugyanakkor hatékonyabbá kell tenni az angol katonai szaknyelvi képzést, és utat kell nyitni más idegen nyelvek irányába is – főleg, ha a hallgatók rendelkeznek már alapokkal. Természetesen mindez a fenntartói igényektől és döntésektől függ. Második idegen nyelv tanulásának elősegítése, vagy a diplomához előírnál magasabb szintű nyelvtudás megszerzésének ösztönzése, illetve jutalmazása a tehetséggondozás része a hátrányos társadalmi környezetből érkező, de tehetséges és ambiciózus tisztjelöltek esetében. Mindez beleillik az NKE tekintélyes, elit intézményre fejlesztésének koncepciójába.

⁴ A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi törvény így fogalmaz: „49. § (1) A felsőoktatási intézményben folytatott tanulmányok során a tanulmányi követelmények teljesítését – az egyes tantárgyakhoz, tantervi egységekhez rendelt – tanulmányi pontokban (a továbbiakban: kredit) kell kifejezni és érdemjeggyel minősíteni. A hallgatónak az adott képzésben történő előrehaladását a megszerzett kreditek összege, minőségét az érdemjegye fejezi ki.” http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=142941.314845 (Letöltés időpontja: 2016. 05. 14.)

⁵ A szaknyelvi képzésnek a nemzetközivé és többnyelvűvé váló szakmai képzésben betöltött szerepét mutatja be például: Sziklainé Gombos Zsuzsanna 2015, 333–340.

ÚJ EGYETEMI SZAKNYELVI TANANYAG KIDOLGOZÁSÁNAK SZÜKSÉGESSÉGE

Fontos lenne az idegennyelv-oktatásnak, ezen belül pedig a katonai szaknyelv oktatásának összehangolása a HHK-n oktatott tantárgyak tartalmával és időzítésével.

A karon az új egyetemi akkreditációs eljárás folyamán a honvédelmi tárca fenntartói igényeivel és az MH Ludovika Zászlóalj kiképzési programjával összhangban új honvédtisztképzési program van kialakulóban. A katonai szaknyelvi képzés tartalmát és ütemezését ehhez kell igazítani. Az INYSZK-nak és a HHK szakmailag jól felkészült, az idegen nyelvű szakirodalmat jól ismerő, hivatásos állományú oktatóinak át kellene tekinteniük a katonai szaknyelvi képzés folyamatát és tartalmát, különös tekintettel a felhasznált szövegekre és azok forrásaira. A folyamat legfontosabb szempontja, hogy bizonyos szakmai témák akkor szerepeljenek az idegen nyelvi órák tematikájában, amikor a hallgatók szakértő, katona oktatóik segítségével már tanulmányozták, vagy éppen tanulmányozzák azokat. Jelenleg az elsőéves tisztjelöltek többnyire még az egyetemi közös modul általános tantárgyait tanulják, amikor már el kell kezdeni az angol katonai szaknyelv oktatását. Nyelvészek és szaknyelv-kutatók által ismert, hogy a szaknyelvi elemek és a mentális lexikon összefüggései miatt a szaknyelvi elemeket és fogalmakat előbb az anyanyelven kell elsajátítani és kialakítani, és csak ezt követően van értelme a szaknyelv idegen nyelvű oktatásának.⁶ Kovács László még azt is felveti, hogy szükséges volna a szaknyelvek anyanyelvi oktatása és begyakoroltatása a szakmai képzés keretében, hogy a tanult logikai kapcsolatok jobban megszilárduljanak.⁷

A katona oktatók és a nyelvtanárok konzultációja lehetővé tenné, hogy a nyelvtanárok katonai szakmai szempontból olyan megbízható forrásokat használjanak fel az idegen nyelvi tananyag kialakításakor, amelyeknek a szaknyelvi fogalmai világosak és egyértelműen elkülöníthetőek például a zsurnalizmusoktól. (Ez a probléma gyakran felmerül a STANAG 2 szóbeli vizsga 3. feladatával kapcsolatban, amely valamilyen aktuális fegyveres konfliktus megvitatását foglalja magában. A gyakorlatban a nyelvtanár által az interneten talált újsághírt „mondják föl” a vizsgázók. De melyik hírportálról? Milyen ideológiai tartalommal?) Az ilyen ütemezés eredményeképpen az oktatás szakmai és idegen nyelvi szaknyelvi területe kölcsönösen támogatná egymást. Például a tehetséges és érdeklődő tisztjelölt hallgatók számára lehetővé válna olyan idegen nyelvű szakirodalom olvasása, amelyet a magyar nyelvű szakmai munkáikhoz (például TDK-dolgozathoz, szemináriumi prezentációhoz, szakdolgozathoz) a nyelvtanár segítségével felhasználhatnak. Ez erősítheti a tehetséggondozást és növelheti a hallgatói mobilitást, például az ERASMUS-programban részt vevő hallgatók esetében, ahogyan azt a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Intézményfejlesztési terve is előíranyozza.⁸

A katona oktatók és a nyelvtanárok konzultációja elősegítené a magyar katonai terminológia fejlődését, pontosítását például azáltal, hogy magyar megfelelőit keresnek egy-egy új idegen nyelvű szakmai terminusra. A katona oktató szakmai lektorként, a nyelvtanár idegen nyelvi lektorként tevékenykedne az ilyen szakmai együttműködésben. A közös munkába bekapcsolódhatna a Honvéd Vezérkar Terminológiai Harmonizációs Testülete, amely a

⁶ Kovács László 2013, 145–165. A szaknyelv és a szakmai tudás összefüggéseit elemzi még: Jakusné Harnos Éva 2014, 245–254.

⁷ Kovács: i. m. 167.

⁸ A szakmai és a szaknyelvi oktatás összehangolásának jelentőségét és különféle területeit elemzi például: Kurtán Zsuzsa 2014, 42–43.

hírek szerint online terminológiai szótáron dolgozik. Így a három szakterület támogatná egymás munkáját és emelné a tisztképzés színvonalát.

A fentiekből következik, hogy szükség volna új, elektronikusan tárolt, korszerű és folyamatosan frissíthető tananyag kidolgozására. Ez annál inkább elkerülhetetlen, mivel a most előírt STANAG 2222 és STANAG 3333 vizsgák teljes (általános nyelvi és szaknyelvi) tartalmát lefedő tananyag nem áll rendelkezésre. A STANAG 3333 nyelvvizsga általános nyelvi részéhez egyáltalán nincs felkészítő tananyag. A szintenként fellelhető egy-egy vizsgafeladat-gyakorlókönyv pedig tartalmában és feladattípusaiban elavult. Az INYSZK tanárainak egy csoportja az egyik fiatal kolléga javaslatára megkezdte interneten tárolt, megosztható tananyag fejlesztését, ennek azonban támogatás híján eddig nem született látványos eredménye. Egy pedagógiai kísérlet keretében jelen írás szerzője – egy katona oktató szaktárgyának Erasmus-programjához – szintén kidolgozott angol nyelvi gyakorló anyagot, amelyet sikerrel kipróbáltunk. Azonban ez a kísérlet nem folytatódhatott. Az akkreditációs eljárás közelsége miatt a tananyagfejlesztés tovább nem halasztható.

A magyar katonai és az idegen szaknyelvi tananyag összehangolásának és az utóbbi átdolgozásának eredményeképpen új, a 21. század követelményeinek megfelelő katonai szaknyelvi tananyag alakítható ki, amely nemcsak a HHK hallgatóinak, hanem az intenzív és a munka melletti tanfolyamok résztvevőinek vizsgafelkészítését is hatékonyabbá teszi. Az így kialakított tananyag technikailag modern formában, elektronikusan tárolható és korszerű oktatótechnikai eszközök (számítógépes labor, laptopok, intelligens tábla) segítségével változatos, tanulásra motiváló módon alkalmazható a tanórán.

Az elektronikusan szerkesztett, tárolt és felhasznált tananyag óriási segítség a nyelvtanárnak, mivel az elemei cserélhetőek, variálhatóak, egyenként korszerűsíthetőek. A szerzők jogainak tiszteletben tartása mellett feladatbankként működik a különféle kurzusok kialakításakor. Mindez lehetővé teszi a fenntartói igények gyors és rugalmas teljesítését. Szintén megtervezhetővé és megvalósíthatóvá tesz speciális, például haderőnemi és fegyvernemi szakterületekhez, valamint konkrét, egyszeri feladatok megoldásához (békefenntartó feladat, nemzetközi gyakorlat) szükséges felkészítő vagy gyors emlékeztető nyelvtanfolyamokat. A feladatbank segítségével a nyelvtanárok egyéni felkészítés keretében a vendégoktatóként külföldre készülő katona oktatóknak is támogatást nyújthatnának. Használható volna továbbá előmeneteli tanfolyamokon.⁹

AZ INTENZÍV TANFOLYAMOK SZAKNYELVI TANANYAGÁNAK MEGÚJÍTÁSA

A fenti munkamódszerek és célkitűzések nagyrészt érvényesek az aktív szolgálatot teljesítő katonák tanfolyami tananyagának standardizálására és átdolgozására is. Szakmai háttérük és tapasztalatuk teljesen különböző az egyetemi hallgatókétól, ezért más, az alapfokú nyelvoktatástól eltérő szaknyelvi tananyagra volna szükségük, különösen a STANAG 2 és STANAG 3 vizsgákra való felkészüléskor.

A STANAG-nyelvvizsga kidolgozása és akkreditáltatása óta megváltozott körülmények miatt szükséges a nyelvvizsga néhány szempontjának pontosítása. Megvizsgálandó, mely részeit lehetne jobban standardizálni újabb akkreditációs költségek előidézése nélkül, és

⁹ A több idegen nyelvre kidolgozott, korszerű, interaktív honlapon elérhető tananyag kitűnő példáját ismerteti a szlovákiai lipótszentmiklósi katonai akadémiaival kapcsolatban: Siposné Kecskeméthy Klára 2015, 78–89.

mely feladatok tartalmában lehetne módosításokat végrehajtani. Ez elsősorban az INYSZK és az NKE Nyelvvizsgaközpont együttműködését teszi szükségessé. Különösen a korábbiakban már említett, STANAG 2 szintű szóbeli vizsga 3. feladata (a konfliktus megvitátása) problémás. Az idegennyelv-oktatás és a nyelvvizsgáztatás kölcsönhatásban működik: a nyelvvizsgaközpont azt kérheti számon, amit az INYSZK oktat. Ugyanakkor az INYSZK-nak azt kell oktatnia, amit a vizsgán elvárnak – ezt a hallgatók is megkövetelik.

Ismeretes, hogy a STANAG 6001 egyezmény nem határozza meg és nem egységesíti sem a nyelvtudást mérő feladatok típusait, sem a vizsga tartalmát (a „témaköröket”), mindössze az egyes tudásszintekhez kötődő készségek legáltalánosabb leírását tartalmazza,¹⁰ tehát valamennyi mozgástér rendelkezésre áll azok – a gyakorlati tapasztalatoknak és a fenntartói igényeknek megfelelő – átformálására. A módosításnak az általános témák egy részét is érintenie kellene, különösen a STANAG 3 szintű vizsgán, amelynek bizonyos, hangzatosan megfogalmazott témakörei az egy szinttel magasabb, nemzetközi Proficiency-vizsgákkal mutatnak hasonlóságot. Meg kell állapítani, melyik általános nyelvi szókészletcsoportok kapcsolódnak a leggyakoribb katonai szaknyelvi dokumentumokhoz: például a földrajzi viszonyokat, a terepet leíró szókincs, az éghajlati és időjárás körülményeket láttató kifejezések biztosan megjelennek a hadművelleti parancs megfelelő részeiben, ha azt írásban és szóban gyakoroltatnánk. Ezek magabiztos alkalmazása az aktív szolgálatot teljesítő katonák számára hasznosabbnak bizonyulhat, mint a biztonságpolitikai elemzések. Összefoglalva: észszerű volna az STANAG-vizsgák általános és katonai szaknyelvi részének pontosítása, súlyozása, mivel a vizsga meghatározza, mit kell és mit lehet tanítani a szűkre szabott időkeretekben.¹¹

Amennyiben a STANAG-nyelvvizsgarendszer bármilyen okból nem közelíthető a gyakorlati élethez, a lehetőségekhez mérten a frissítendő tananyagot kellene a valós igényekhez igazítani. Ennek irányát és mértékét az igények felméréseivel és elemzésével lehetne megállapítani. A szaknyelvoktatás minden területen rugalmasságot és alkalmazkodóképességet igényel. A tananyagot a legtöbb felsőoktatási intézményben nagyrészt maguk állítják elő a nyelvtanárok.¹² Ez a katonai szaknyelv oktatásakor is elkerülhetetlen: részben a magyarországi STANAG-vizsga sajátosságai miatt, részben a külföldön írt és beszerezhető tankönyvek eltérő szemlélete, valamint kereskedelmi ára okán.¹³

A szaknyelvoktatással foglalkozók tudják, hogy indokolt inkább szakmai nyelvhasználatról beszélni, hiszen az, amit az egyszerűség kedvéért szaknyelvnek hívunk, a köznyelv egyik alrendszeré, amelyet speciális célokra használnak egy-egy szakma képviselői, nem pedig egy külön „nyelv”. A szaknyelv szakszókincse és terminológiája bizonyos szakmai fogalomrendszerek összefüggéseinek, a szakmai tudás kifejezésének és a szakmai eljárások leírásának, továbbá a szakmai kommunikációnak az eszköze. A szakmai nyelvhasználat azonban a valós életben mindig szövegekben, illetve beszédbeli megnyilatkozásokban valósul

¹⁰ A NATO STANAG 6001 egyezmény teljes szövege elolvasható: <http://www.mil.lv/~media/NBS/MVP/Valodu%20skola/Docs/Stagan/STANAG%206001%20%20Edition%204.aspx> (Letöltés időpontja: 2016. 05. 14.)

¹¹ A szakirodalom szerint a szaknyelvi oktatás akkor hatékony, ha olyan szövegeket és szóbeli kommunikációt gyakoroltat, amelyre a hallgatónak a szakterületén szüksége lesz. Például: Mágocsi Nyina 2015, 221–229.

¹² A szükségletelemzés folyamatát és a tantervtípusokat, valamint az 1991–1992-ben Magyarországon végrehajtott szaknyelvoktatási felmérést ismerteti Kurtán Zsuzsa 2003, 189–207.

¹³ Például a háromkötetes Campaign-sorozat csak egy töredékét fedi le a STANAG-vizsgálathoz szükséges tananyag, és nem illeszthető az aktív szolgálatot teljesítő katonák intenzív tanfolyamaihoz, mert a tankönyvekben bemutatott vezetési szintek (szakaszparancsnoktól századparancsnokig) sok esetben már nem felelnek meg az élethelyzetüknek.

meg. A szakmai nyelvhasználat nem állhat meg a nómenklatúránál, azaz a megnevezések felsorolásánál (például: alakulatok neve, rendfokozatok, harcjárművek fajtái, a kézifegyver részei és így tovább).

El kell végezni azt a kutatómunkát, amely a katonai szakmai kommunikációban leggyakrabban használt szövegtípusok és beszédművek nyelvészeti alapú feltérképezését és leírását foglalja magában. Jelenleg két gyenge pontja van az oktatásunknak és a nyelvvizsga-felkészítésünknek: a katonai szaknyelvnek nevezett részek döntő többségében az alaphelyzet az, hogy a katona a laikkal, a kívülállóval kommunikál, és elbeszélő jelleggel közöl információkat a szakterületéről. Ez a szakmai nyelvhasználat legalacsonyabb szintje. A másik problémás terület az írásbeli szakmai nyelvhasználat gyakoroltatása. A produktív írásbeli feladatokban (a fogalmazási feladatokban) helyenként megjelenik a szakmán belüli kommunikáció, de csak három szövegtípust variálunk (hivatalos levél, jelentés, feljegyzés), erősen leszűkített témakörökben. Ennek oka, hogy még senki nem állapította meg, milyen szakmai folyamatok közben, milyen vezetési szinthez köthetően, és milyen céllal készülnek a különböző műfajú szövegek.

Mindezek következménye az esetlegesség a szövegműfajokban, továbbá az, hogy a szaknyelvoktatásunk és vizsgarendszerünk alapján az a látszat, hogy nemzetközi környezetben, angol nyelven a magyar katonáknak nem kell tudniuk parancsot, utasítást adni, csak végrehajtani és a végrehajtásról jelenteni. Szerencsére a valóságban a katonáink sikerei ennek az ellenkezőjét bizonyítják. A szaknyelvoktatásnak és a nyelvvizsgáztatásnak tehát követnie kellene a gyakorlati igényeket. Kutatásaim szerint a katonai szakmai kommunikációban keletkezett beszédművek és írott dokumentumok döntő része beszédített jellegű, azaz közlési szempontból a funkciójuk a szervezet működésének biztosítása és a hierarchikus viszonyok kifejezése, megerősítése.¹⁴ Ebből következik, hogy a belső szakmai kommunikáció dokumentumai a legfontosabbak a csapatoknál, mert ezek fejezik ki a szakmai eljárásokat. Tehát ezekre több hangsúlyt kell fektetni.

A FELSŐOKTATÁSI ÉS A FELNŐTTOKTATÁSI PROFIL SZÉTVALASZTÁSA

Szakmai és szervezési okok miatt szükséges a felsőoktatási és a felnőttoktatási tevékenység különválasztása. E két terület a nyelvtanárok eltérő képzettségét, pedagógiai képességeit és kutatómunkáját igényli. Mindkét területen szükség volna folyamatos fejlesztő munkára, akár úgy is, hogy tananyagfejlesztő munkacsoportokat hoznak létre az oktatás támogatására, akik a tanórák egy része helyett elvégzik a háttérmunkát. Mindez átgondolt munkaszervezést és szemléletváltást igényel.

A STANAG-vizsga különböző szintjei különféle munkakörökhöz és vezető beosztásokhoz vannak rendelve. Ezek áttekintésével olyan tananyagot lehetne kidolgozni, amely tartalmazza a tipikus kommunikációs helyzetekben általában megjelenő szövegtípusokat a különféle vezetési szintekhez kapcsolva, mert ezek eltérő bonyolultságú szakmai feladatrendszert jelentenek, következésképpen eltérő nyelvi készségeket igényelnek. (Például: szóbeli közlési helyzetek: jelentés, parancs adása, a parancsnok elgondolásának ismertetése; írásbeli közlési helyzetek: hadműveleti parancs, összefoglaló jelentés és így tovább.)

¹⁴ Részletesebben: Jakusné 2015a és 2015b.

A kialakított és rendszeresen frissített elektronikus tananyag megteremténé az alapját az elektronikus távoktatás valamilyen formájának, amellyel időt és költségeket lehetne megtakarítani.¹⁵ Például tanárközpontú helyett diákközpontú tananyagot lehetne létrehozni. Ez tartalmazhat diagnosztikus tesztek, amelyek segítségével a felnőtt hallgató azonosíthatja a hiányosságait, hogy azok kijavítása érdekében célirányosan gyakoroljon. Magánóraként sok nyelvtanár például Skype-órákat tart. Ezt intézményesen is lehetne alkalmazni. Az önképzésre alkalmazható feladatbankhoz legalább egy interaktív honlapot létre kell hozni, és ehhez meg kell teremteni a feltételeket.¹⁶

A NYELVTANÁROK MEGHATÁROZÓ SZEREPE

A 2015. évi egyes, a felsőoktatás szabályozására vonatkozó törvények módosításáról szóló CXXXI. törvény 59. § (2) pontja így fogalmaz:

„Biztosítani kell, hogy a hallgató egyéni tanulmányi rendjében – külön önköltség, illetve térítési díj fizetése nélkül...

b) az összes előírt kredit tíz százalékáig terjedően nem magyar nyelven oktatott tárgyat vehessen fel.”

A nyelvtanárookra a szaktanszéki oktatókkal való együttműködésben tehát nagy felelősség hárul: a szaknyelvi háttér biztosításával a hallgatók nyelvvizsga-felkészítése mellett a szaktárgyakat oktató kollégáik idegen nyelvű oktatási tevékenységét is segíteniük kell. A sikeres intézmények, mint a Corvinus Egyetem vagy a Budapesti Műszaki Egyetem oktatói címekkel is elismerik a nyelvtanáraik munkáját, ha megfelelnek a minősített oktatói követelményeknek, így teremtve meg annak lehetőségét, hogy kutatási tevékenységet folytassanak, és például pályázhassanak a fejlesztéseket elősegítő pénzalapokra. Kutatócsoport alakítására és pályázatokon való részvételre általában minősített oktatók esélyesek. Az ilyen kutatási programok együttműködést eredményeznének a Magyar Honvédség intézményrendszerén belül, ugyanakkor bekapcsolnák a katonai szaknyelvvvel foglalkozó tanárokat a hazai és a nemzetközi felsőoktatás hálózatába.

TÁVLATI TERVEK IGÉNY SZERINTI SZAKFORDÍTÓ- VAGY TOLMÁCSKÉPZÉSRE

Az idegen nyelvű katonai szaknyelvi tananyag átdolgozása és korszerűsítése folyamán várhatóan jelentős magyar katonai szaknyelvi, elsősorban terminológiai tudás halmozódik fel a munkacsoportokban. Valószínűleg együttműködés jön létre a Honvéd Vezérkar által felállított Terminológiai Harmonizációs Testület és a HHK oktatói között. A tapasztalatok lehetőséget nyújtanának a katonai szaknyelvet oktató tanárok továbbképzésére, amely jelenleg megoldatlan. A tanárok egyéniségétől függ, elvégzik-e a szükséges kutatómunkát.

Az igények felmérését feltételezve távlati célként kitűzhető egy katonai vagy biztonságpolitikai szakfordító (esetleg tolmács) képzési program kialakítása olyan idegen nyelvekből, amelyekre szükség van. Ennek kidolgozását indokolja a honvédelem különös jelentősége.

¹⁵ A szakirodalom a távoktatást és az önálló felkészülést kombináló blended learning számos gyakorlati példáját bemutatja. Ilyet ismertet többek között: Pókay Marietta 2015, 231–240.

¹⁶ A szlovák Önálló Nyelvtanulás Központja feladatkeretét bemutatja: Siposné Kecskeméthy: i. m. 84.

ÖSSZEFOGLALÁS

A fenntartó igényeitől és a HHK oktatási célkitűzéseitől függően szükséges az idegen nyelvi szaknyelvi oktatás korszerűsítése és a valós életben megjelenő szakmai kommunikációhoz igazítása. Bővíteni kell az idegen nyelvek választékát. Valódi, felsőoktatási színvonalú kurzusok kidolgozása és meghirdetése szükséges. A leginkább sürgető feladat a korszerű, elektronikus és interaktív tananyag létrehozása. Az egyetemi hallgatók esetében kredittel kellene elismerni és évközi érdemjeggyel ösztönözni az idegennyelv-tanulást. Ez, valamint a nyelvtanárok számára a minősített oktatói címek elnyerésének lehetősége a kari idegen nyelv-oktatás presztízsét növelné, amely ma már elmarad a többi kar szaknyelvoktatásától.

Fontos volna a szakmai háttértudás és tapasztalat figyelembevétele: a tisztjelölt hallgatóknak és az aktív szolgálatot teljesítő, intenzív tanfolyami hallgatóknak eltérő szaknyelvi anyagot kell tanítani. Elkerülhetetlen a szorosabb együttműködés a HHK oktatási egységeivel, valamint az NKE más karain működő idegennyelv-oktatási egységekkel. Meg kell oldani a nyelvtanárok szaknyelvi képzését és továbbképzését. Távlati célként meg kellene fontolni a Magyar Honvédség igényeinek megfelelő szakfordító- és tolmácsképzési program kialakítását.

A fejlesztés másik iránya az NKE idegennyelv-oktatásának teljes integrációja, amely az első két vagy három évben az általános kommunikatív készségek megerősítését állítja a középpontba. Ez zárulhatna közös, esetleg nemzetközileg elismert nyelvvizsgálóval. Ezt követhetné a karok szűkebb értelemben vett szaknyelvi képzése. A felnőttoktatással kapcsolatos kutató- és tananyagfejlesztő munkát ebben az esetben is el kellene végezni. Ennek a lehetőségnek a megvizsgálása azonban egy külön tanulmányt igényel.

FELHASZNÁLT IRODALOM

2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100204.TV
2015. évi CXXXI. törvény egyes, a felsőoktatás szabályozására vonatkozó törvények módosításáról. <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK15102.pdf>
- A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Intézményfejlesztési terve 2015–2020. http://www.uni-nke.hu/uploads/media_items/intezmenyfejlesztesi-terv-2015-2020.original.pdf
- Jakusné Harnos Éva (a): *A szaknyelvi frazeológia funkciói*. Nyakas Edit – Bujtás Emese (szerk.): Szaknyelvoktatás és multikulturalitás. Lingua 2015. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2015, 10–17.
- Jakusné Harnos Éva (b): *A szaknyelvi szövegek tipologizálásának lehetséges szempontjai*. XV. Nemzetközi SZOKOE Szaknyelvi Konferencia, 2015. november 20–21. Pannon Egyetem, Georgikon Kar, Keszthely (előadás).
- Jakusné Harnos Éva: *A tudásszerveződés formáinak szerepe a szakmai nyelvhasználatban*. Bocz Zsuzsanna (szerk.): Porta Lingua – 2014. SZOKOE, Budapest, 2014.
- Kovács László: *Fogalmi rendszerek és lexikai hálózatok a mentális lexikonban*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2013.
- Kurtán Zsuzsa: *Szakmai nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003.
- Kurtán Zsuzsa: *Szaknyelvi regiszterek és nyelvhasználati szinterek*. Bocz Zsuzsanna (szerk.): Porta Lingua – 2014. SZOKOE, Budapest, 2014, 35–45.

- MágoCSI Nyina: *A gazdasági szakszöveg, mint a nyelvtanítás egysége*. Bocz Zsuzsanna (szerk.): Porta Lingua – 2015. SZOKOE, Budapest, 2015.
- NATO STANAG 6001 egyezmény. <http://www.mil.lv/~media/NBS/MVP/Valodu%20skola/Docs/Stanag/STANAG%206001%20%20Edition%204.ashx>
- Pókay Marietta: *Perpetuum mobile, avagy blended learning tananyagok készítése*. Bocz Zsuzsanna (szerk.): Porta Lingua – 2015. SZOKOE, Budapest, 2015.
- Siposné Kecskeméthy Klára: *Katonai felsőoktatás szlovák módra*. Honvédségi Szemle, 2015/3. http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/50852/hsz_2015-3.pdf
- Sziklainé Gombos Zsuzsanna: *Fókuszban az idegen nyelvű szaknyelvtanítás*. Bocz Zsuzsanna (szerk.): Porta Lingua – 2015. SZOKOE, Budapest, 2015.
- Ujházy László: *Allied Joint Force Command Headquarters Brunsum's Deployed Joint Forces Headquarters Training*. AARMS, 2008. 3. szám, 445–451.
- Ujházy László: *5.6 Contributions from Hungary: Suggested Pre-conditions for Participation in an „International Semester” in Basic Officer Education*. Ghiță Bârsan – Vasile Căruțașu – Marioara Pateșan (szerk.): iMAF2015: Creating an International Semester – the next step in a Common Education for the European Officer. Nicolae Balcescu Land Forces Academy, Sibiu, 2015, 54–58.

Asztalos Sándor főtörzszászlós:

ELEKTRONIKUS ADATBÁZIS ALKALMAZÁSA A MAGYAR HONVÉDSÉG KÉPZÉSI RENDSZERÉBEN

ÖSSZEFOGLALÓ: Napjaink távoktatási módszerei közül a legkorszerűbb a rohamosan fejlődő információs technológiákra épülő e-learning, ami magában hordozza a módszer, az eszköz és az önképzés lehetőségeit. A szerző a hármastagozódás helyes értelmezéséről és eszközként való alkalmazásáról adja közre gondolatait. Az eszközrendszerben való gondolkodás esetén az alap egy olyan tudástár, ahol egy helyen található az információk, dokumentumok, képi és hanganyagok szerkesztett gyűjteménye. A Magyar Honvédség szervezetén belül működik egy olyan portál, amely ennek az összegző-gyűjtő funkciónak teljes mértékben megfelel, hozzáférhető és széleskörűen használható: ez a Magyar Honvédség Hadkiegészítő, Felkészítő és Kiképző Parancsnokság Kiképzési és Doktrinális Adatbázisa.

KULCSSZAVAK: távoktatás, elektronikus tanulás, adatbázis

A Magyar Honvédségben (MH) szolgálatot teljesítő hivatásos és szerződéses katonák felkészültségének szinten tartását és fejlesztését a 2012. évi CCV. törvény a honvédek jogállásáról (Hjt.) határozza meg. A törvény preambuluma rögzíti: „A honvédelem nemzeti ügyének elhivatott szolgálata, valamint a szövetségi kötelezettségek magas színvonalú teljesítése korszerű katonai ismeretek, képességek megszerzésére és folyamatos fejlesztésére alapozható, továbbá kiszámítható életpályával biztosítható.” A katonák felkészültségét a motiváció fenntartása és a szervezeti tudás fejlesztése, illetve az előmenetel érdekében minősítő és fokozati vizsgákon keresztül ellenőrzik és értékelik. A jogállási törvényen kívül a honvédelmi tárca további részletszabályozásokat¹ adott ki, melyek egyértelműen és részletesen szabályozzák a vizsgákra való felkészülést, a tan- és vizsgaanyagokat, valamint a felkészítés rendjét. A honvédség tiszti és altiszti állományának vizsgarendszere a Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar (NKE HHK) szervezetében működő Katonai Vizsgaközpont (KVK) által üzemeltetett ILIAS-rendszer. A legénységi állományra vonatkozóan az MH vezénylőzászlósa által vezetett munkacsoport dolgozta ki a felkészítés és vizsgáztatás rendszerét. A felkészülést digitális anyagok segítik (elektronikusan kiadott szabályzatok, előadások és generált tesztsorok), a vizsga végrehajtása papíron, tesztsor kitöltésével valósul meg.

Minden katonának szüksége van az információs és kommunikációs technológia (IKT) eszközeinek alkalmazási képességére, az alapvető „digitális írástudásra”, mert ez nélkülözhetetlen a sikeres egyéni felkészüléshez.

¹ 9/2013. (VIII. 12.) HM rendelet a honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról 29., 30/A részei;

39/2015. (VII. 28.) HM utasítás a tiszti, altiszti és legénységi fokozati vizsgák előkészítéséről, valamint a tananyagtartalom kialakításával kapcsolatos feladatok végrehajtásáról;

52/2015. (HK 9.) HM KÁT–HVKF együttes intézkedés a tiszti, altiszti és legénységi fokozati vizsgák végrehajtásának rendjéről.

Jómagam hosszabb ideje tanulmányozom az MH-ban meglévő, a távoktatás és az e-learning szempontjából felhasználható képességeket és lehetőségeket. Jelen írásomban röviden áttekintem a távoktatás legkorszerűbb módszerét, az e-learninget, illetve bemutatom az MH Hadkiegészítő, Felkészítő és Kiképző Parancsnokság (MH HFKP) által működtetett MH Központi Doktrinális Adatbázist (MH KDAB) és az MH Központi Doktrinális Adattárat (MH KDAT). További dolgozatok tárgya lehet az MH katonai szervezeteinél működő, az elektronikus tanulás szempontjából hasznos és alkalmas rendszerelemek, illetve az MH képzéssel és oktatással foglalkozó intézményei informatikai eszközökkel támogatott rendszereinek bemutatása.

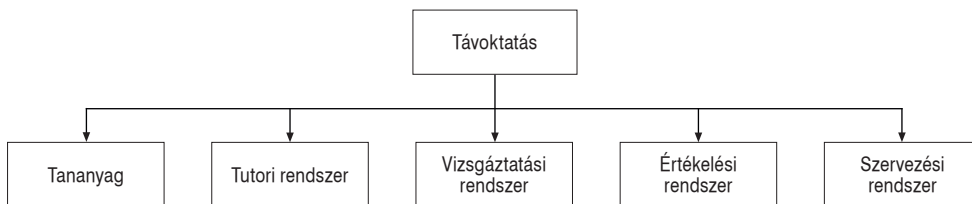
A TÁVOKTATÁSRÓL

A távoktatás a Pedagógiai lexikon megfogalmazása alapján „a tanulás távirányításának és a nyitott képzésnek egyik formája, arra törekszik, hogy a tanulási folyamat minden mozzanatát a kezében tartsa. Ezért a tanulást folyamatosan, lépésről lépésre irányítja, rendszerezi és átfogóan szervezi. A távoktatás a levelező oktatás kritikájaként, annak hiányait pótló s annál hatékonyabb távirányítási formaként fejlődött ki, amely szigorúbban és eredményesebben teljesítheti a levelező oktatás feladatait. Jellemzője, hogy helytől és időtől függetlenül képes sokakat tanítani, s így »tömegoktatásra« alkalmas eszközzé válik. Ugyanakkor módot ad az egyéni tanulási szempontok figyelembevételére, az egyéni tanulási problémák kezelésére és az egyéni tanulási ütem biztosítására.”²

A téma szakértője, Kovács Ilma leírása világítja meg a tanuló szempontjából a legfontosabbakat: „A távoktatásban – ebben a sajátos oktatási/képzési formában – a tanuló a képzési idő nagyobbik részében egyedül, önállóan tanul, kisebb részében pedig konzultációkon vesz részt, ahol személyes kapcsolat során, közvetlen irányítás mellett mélyíti önállóan szerzett ismereteit, gyakorol és fejleszti képességeit tanárai, azaz tutorai segítségével.”³

Itt szeretném hangsúlyozni, hogy a távoktatás rendszerének működése szempontjából, annak elemei közül az egyén motivációja és az ebből fakadó önállósága döntően befolyásolja az oktatás és tanulás folyamatát.

Az 1. ábra mutatja a távoktatási rendszer egymással folyamatos kölcsönhatásban lévő elemeit.

1. ábra A távoktatás rendszere (Szerkesztette a szerző)

A távoktatás Magyarországon az 1970-es években jelent meg és kezdett elterjedni. Lényegében egy oktatócsomag volt, ami egy ajánlott program alapján segített feldolgozni a tananyagot, audio- és video-segédanyagokat használva a megértés és tanulás érdekében.

² Pedagógiai lexikon I–III. Keraban Kiadó, Budapest, 1997.

³ Kovács Ilma: Távoktatástól – távoktatásig. Előszó.

Az 1. ábrán látható rendszer elemei, azaz a távoktatás kezdetétől fogva egészen napjainkig működő alrendszerei, lényegi funkciójuk megtartása mellett, időben folyamatosan fejlődtek.

A *tananyag* a távoktatás kezdetén papíralapú volt, tankönyvek, jegyzetek és egyéb segédletek formájában elérhető. Napjainkban az önképzésben egyre nagyobb szerepet játszanak a hálózatokon elérhető, multimédiás elemeket is tartalmazó elektronikus adatbázisok.

A *tutori rendszer*⁴ a távoktatásban a segítő funkciót látja el. A tutorok nem tanárok, hanem a tanulási folyamatban, a feldolgozandó anyag megértésében és elmélyítésében segítő személyek. A tanítási-tanulási folyamat alapvetően az önálló tanuláson alapszik, melyet konzultációk egészíthetnek ki. A korszerű IKT-eszközök világában ez már online módszerekkel is megoldható (pl. videokonferencia útján, lehetőséget adva tutor és diák, vagy tutor és diákok közötti online kapcsolatra).

A *vizsgáztatási és az értékelési rendszer*⁵ szorosan összefügg, melyekben a szerkesztő és tutori feladatokat ellátó oktatók csapatmunkában végzik a feladatlapok javítását és értékelését. Napjainkban ez a tevékenység elektronikus úton, a képző szervezetek által üzemeltetett helyi hálózatokon, vagy akár az interneten keresztül is megvalósítható.

A *szervezési rendszer*⁶ – a távoktatás elemeként –, a képző intézmény „tanulmányi osztályként” irányítja a tanulók (hallgatók) képzési folyamatát. A gyakorlatban tájékoztat, tanácsot ad, ügyeket intéz. Ebben a rendszerben is jellemző napjainkban az elektronikus ügyintézés (e-mail, tájékoztató honlapok, chatprogramok), így nem szükséges az időigényes és személyes megjelenésen alapuló kapcsolattartás.

A szakirodalmi munkák szerint⁷ a számítógépes tanulásnak – elsősorban technikai szempontú csoportosítás alapján – négy korszaka különböztethető meg egymástól:

1. A programozott tanulás (Instructor Led Training – ILT) az 1950-es évektől jellemző módszer, amely előre meghatározott, programozott lépéssorozat útján biztosította a tudás elsajátítását.

2. A multimédia, a multimédiás programok megjelenése és elterjedése (Computer Based Learning – CBT), a mesterséges intelligencia kutatásának időszaka az 1980-as évek elejétől az 1990-es évek elejéig jellemző. Ebben az időszakban a számítógéppel támogatott tanulás olyan aktív és önálló tevékenységgé vált, amelyet számítógépes programok segítettek vizuális és auditív tartalmak megjelenítésével.

3. Az e-learning (Web Based Learning – WBT) programok az internet- és a webalapú alkalmazások fejlődésével és terjedésével párhuzamosan kezdtek megjelenni (az 1994–1999 közötti időszakban). A multimédiás és szövegalapú tartalmak segítségével a felhasználók új élményvilágon keresztül juthattak új információhoz.

4. Az e-learning programok második hulláma a 2000–2005 közötti időszakra tehető. Ezt a korszakot különféle alkalmazások, hálózati megoldások és nagy sáv szélességű internetes hozzáférés jellemezte. Olyan tanulási környezet jött létre, ahol új tanulói szolgáltatás, magas színvonalú tanulási tartalmak, valamint akár online kommunikációs megoldások – vizuális területen szemléltető videofilmek, animációk, szimulációk, akusztikai területen zeneművek, archív hanganyagok, kiegészítő hangok, zajok stb. – segítették a tanulókat.

⁴ Kovács Ilma: i. m. 130–134.

⁵ Uo.

⁶ Uo.

⁷ D. R. Garrison – T. Anderson: E-learning in the 21-st Century. A Framework for Research and Practice. RoutledgeFalmer. London, New York, 34–39.

A kettő ötvözetének eredménye a videokonferencia, mely valós idejű (online) támogatás és segítségnyújtás a tanulás folyamatában.

A napjainkra a napi szóhasználat részévé vált e-learning angol nyelvű kifejezés a gyakorlatban lényegesen gazdagabb tartalommal bír, mint szó szerinti fordítása: elektronikus tanulás. Elfogadva Kovács Ilma szakértői gondolatait: az e-learning lehet egy *oktatási forma*, egy *eszköz vagy eszközrendszer*, továbbá *egy módszer* is:⁸ „Ha oktatási/képzési formaként működtetik, akkor teljesen önálló képzési rendszer lehet. Ilyenek például az új technológiák felhasználását biztosító modern távoktatási rendszerek, azaz a távoktatási szervezetek, vagy az önállóan működő virtuális egyetemek, a konzorciumokban szervezett internetes vagy virtuális kampuszok. Ide lehet sorolni az összes – didaktikai szempontból zárt rendszerű – továbbképzési formát, akár munka mellett, akár munka helyett, azaz munkaidőben a munkahelyen történik, továbbá a tanfolyami és vállalati képzések sokaságát stb., az internetes és intranetes kurzusokat.”

Oktatási eszközként az MH képzési rendszerében már jelen vannak, szeparáltan, de működnek:

1. A legtöbb katonai szervezet saját informatikai hálózatában működő szerver rendelkezik olyan tároló funkcióval, ahol a használatban lévő doktrínák, szabályzók, segédletek össze vannak gyűjtve, viszont nem mindenhol rendszerezettek, átláthatóak.

2. Léteznek az oktatás, képzés és kiképzés végrehajtásában résztvevők munkáját támogató oktatásmódszertani bemutatók, jellemzően prezentációs fájlok, illetve a könnyebb megértést támogató bemutató filmek formájában.

3. Az egyéni tanulást támogató és azt irányító dokumentumokként, melyek meghatározzák egy tanulási cél (például egy vizsgára való felkészülés) jogszabályi, szabályzati hivatkozásait és elérhetőségeit. Ennek tökéletes példája a KVK portálja, ahol tematikusan rendszerezve megtalálhatók a katonai szakmákhoz tartozó, a szakmai felelősök által meghatározott szabályzatok, szakutasítások és azok részeinek felsorolása, ezzel segítve a célirányos felkészülést.

4. Ugyancsak a KVK portálja képes segítséget nyújtani a tanulás és képzés befejezéséhez szükséges vizsgákra való felkészülésben, online módban használható próbatetszorosok és próbatetszelési lehetőségek formájában.

5. Működnek az MH infokommunikációs rendszerében olyan eszközök, melyek a távolságok kiküszöbölésével és megszüntetésével kapcsolatot képesek teremteni a tanulásban vagy képzésben részt vevő és az azt támogató tanár vagy tutor személye között (távbeszélő-hálózat, videokonferencia, levelezőrendszer).

A módszer tekintetében az önképzés egy fajtája, ahol egyéni ambíciók alapján lehetőség van tájékozódásra, informálódásra és egyéni kutatásokra is.

ELEKTRONIKUS TUDÁSTÁR, KÖZPONTI DOKTRINÁLIS ADATBÁZIS

Az MH Elektronikus Tudástár a honvédség működéséhez, fenntartásához és kiképzéséhez szükséges szabályzói rendszereket és az azok feldolgozásához szükséges módszertani segédleteket egy helyen, jól rendszerezve tárolja. Az MH HFKP szervezeti egységébe tartozik a *Doktrinális és Szabályzatfejlesztési Osztály*, amely az MH KDAB- és az MH KDAT-rendszert üzemelteti, valamint a *Tapasztalatfeldolgozó Osztály*, amely az MH Központi Tapasztaltbázis (továbbiakban: MH KTAB) működtetéséért felel. A parancsnokság harmadik fontos eleme

⁸ Kovács Ilma: i. m. 322–328.

a *Tudományszervező Osztály*, amely az MH tudományos kutatóműhelyeként funkcionál. A parancsnokság e három szervezeti egysége biztosítja, hogy a honvédség képzési rendszerében meglegyen és rendelkezésre álljon a rögzített szabályozói és szabályzati környezet, illetve a működés során beérkező tapasztalatok sokasága. Ezen információk alkotják azt az Elektronikus Tudástárat, amely az MH képzési rendszerében, felhasználva a távoktatás módszerét, gyors és hatékony hozzáférést biztosít az elektronikus úton tárolt információkhoz.

Az MH KDAB kialakításakor alapvetésként az fogalmazódott meg, hogy a honvédség minden tagjának alapvető szükséglete a szabályozói környezet ismerete. „A Magyar Honvédség valamennyi tagjának a tevékenysége sok szempontból sajátos és különleges más civil foglalkozást végző személyekhez képest. Mindennapi tevékenységünk során szinte a nap minden percében befolyásolva vagyunk valamilyen, a hivatásunkhoz kötődő intézkedés vagy utasítás rendelkezései által. Ezek szükségessé teszik a – katonák beosztásától, rendfokozatától, korától független – folyamatos képzést.”⁹

Ez az elektronikus felület kiváló lehetőséget biztosít arra, hogy a honvédség minden tagja naprakész információval rendelkezzen. Az MH KDAB-portál céljaként fogalmazódott meg, hogy hozzáférést biztosítson a doktrinális és más szabályzó dokumentumokhoz, hatékony és gyors keresést nyújtson a dokumentumok között és a dokumentumokban egyaránt, valamint a felhasználó oldaláról nézve lehetőséget adjon egyfajta belső kommunikációra.

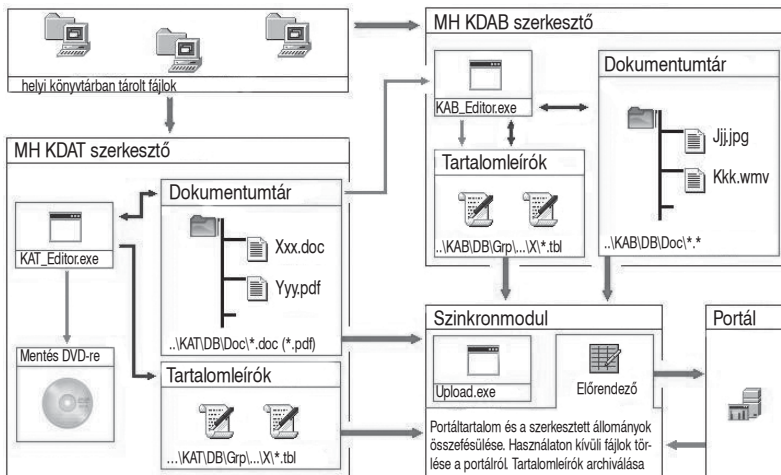
A rendszer bázisa a 2011-ben megalakult MH Vezetési és Doktrinális Központ, melynek egyik fő feladatköre az MH doktrinális és szabályzó dokumentumai felülvizsgálatának, fejlesztésének, kiadványozásának támogatása volt. Akkor az MH Kiképzési Adatbázis (MH KAB) néven, informatikai hálózaton és DVD-formátumban is elérhetőek voltak a szabályozók, dokumentumok és segédanyagok. A kialakított informatikai rendszer tökéletes alapot adott egy új rendszer létrehozásához, amely ezen feladatok ellátása mellett teljeskörűen képes biztosítani a doktrinális és szabályzó dokumentumok digitális változatához történő hozzáférést. A fejlesztés alapja egy egyedileg létrehozott adatbázis-kezelő és kiszolgálóelemei, melyek gyors, biztonságos és kis erőforrás-igényű elérést biztosítanak az információtartalomhoz.

A honvédelmi miniszter a honvédelmi felkészítést érintő szervezetátalakításról, a Honvédelmi Minisztérium szervezeti korszerűsítésével összefüggő feladatokról utasítást adott ki,¹⁰ melyben 2016. július 1-jétől létrehozta az MH Hadkiegészítő, Felkészítő és Kiképző Parancsnokságot (MH HFKP). A szervezet jogelődje a 2014. április 1-jén megalakított Magyar Honvédség Kiképzési és Doktrinális Központ (MH KDK) volt, ami feladatkerében kialakította és működtette az MH KDAB- és MH KDAT-rendszereket. Ezen rendszerek összességében egy adatbázisra épülnek, és csak nyílt dokumentumok tárolására és kezelésére hivatottak. A 2. ábra¹¹ a már elkészült és működő rendszerek felépítését és kapcsolatait mutatja be.

⁹ Rendszerterv az MH KDAT és MH KDAB alkalmazásához.

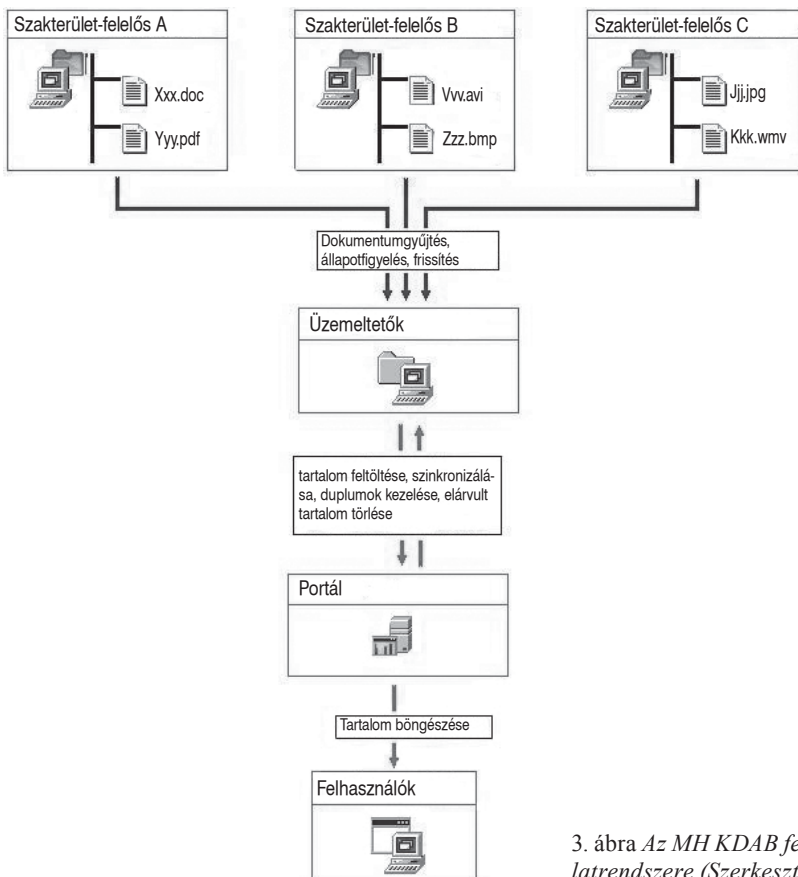
¹⁰ 29/2016. (V. 31.) HM utasítás a honvédelmi felkészítést érintő szervezet átalakításáról, a Honvédelmi Minisztérium szervezeti korszerűsítésével összefüggő feladatokról és egyes honvédelmi miniszteri utasítások módosításáról.

¹¹ Uo.

2. ábra Az MH KDAT és az MH KDAB kapcsolata (Szerkesztette a szerző)

A 3. ábra az MH KDAB felépítését és kapcsolatrendszerét ábrázolja a tartalomszolgáltatótól a felhasználói szintig.

3. ábra Az MH KDAB felépítése és kapcsolatrendszere (Szerkesztette a szerző)

BIZTONSÁG, HOZZÁFÉRHETŐSÉG

A rendszer az MH zárt informatikai hálózatán belül (MH Intranet) működik. A hálózathoz való hozzáférés már alaphelyzetben is jóváhagyott felhasználói regisztrációt feltételez. Az MH KDAB portál megtekintése és használata egy további engedélyeztetési eljárást igényel, melyet az MH HFKP parancsnoka mint rendszergazda gyakorol. Az engedélyezési folyamatok garantálják azt, hogy felhasználói jogosultsággal nem rendelkezők ne tekinthessenek be, illetve rájuk nem tartozó tartalmakat ne tudjanak letölteni. Az engedélyezett felhasználók személyes felelősséggel is tartoznak a portál használata során, és természetesen be kell tartaniuk az üzemeltető katonai szervezet Számítástechnikai védelmi szabályzatában meghatározott további előírásokat. Összességében megállapítható, hogy a Magyar Honvédség egységes iratkezelési szabályzatában meghatározott alapelvek érvényesülnek, mivel a rendszeren védettek az iratok a hozzáférés, megváltoztatás, továbbítás, nyilvánosságra hozatal, törlés, megsemmisítés és megsemmisülés ellen.

ELÉRHETŐ ÁLTALÁNOS KATONAI ÉS SZAKMAI TARTALMAK

Az MH KDAT alapvetően szöveges dokumentumokat tartalmaz,¹² melyek PDF-fájlformátumban érhetőek el, ahol a dokumentumhoz tartozó részletesebb jellemzők (metaadatok) a témától függően a következők lehetnek, ezáltal kereshetők:

- dokumentum száma,
- dokumentum tárgya,
- kiadmányozó,
- kiadás éve,
- intézkedés.

Az MH KDAB a szöveges dokumentumokon túl a következő egyéb fájlformátumokat is tartalmazza:

- képanyagok, albumok,
- videóanyagok, albumok,
- prezentációs és oktatási segédletek,
- hatálytalanított és archivált adatok,
- e-tananyagok,
- egyéb nagy méretű adatok.

FELHASZNÁLÓBARÁT FELÜLET

A portál tervezése során kiemelt cél volt a felhasználóbarát megjelenés és működés:

1. Lehetőséget biztosítani több felhasználó egy időben történő adatbázis-használatára.
2. „Súgó” funkció a használat során.
3. Alkalmi vagy gyakorlatlan felhasználó számára is könnyű kezelhetőség, ahol a magától értetődő navigációs műveleteket grafikus támogatás és online súgószóveg segíti.
4. Különböző felhasználói csoportok létrehozásának támogatása, ezáltal biztosítva a szabályozott hozzáférést, a felhasználó számára nem szükséges adattartalmak kiszűrését.

¹² Rendszerterv az MH KDAT és MH KDAB alkalmazásához.

5. Összetett keresési lehetőség biztosítása (szóra vagy előre meghatározott szempontok szerinti keresés).

6. A portál webes felületen érhető el, és MS SharePoint környezetben működik. A felhasználók segítségével kialakítottak egy fórum oldalt, melyen keresztül információ- és segítségkérésre is van lehetőség. A chat funkció moderálási elvek alapján működik, megállítva minden, oda nem illő tartalmat.

Az adatbázis működése miatt fontos szempont a felhasználói oldalon szükséges számítógépigény. A rendszer minimális igénye az MS Windows XP, vagy annál újabb operációs rendszer, webes böngészőprogram, illetve a PDF-állományok megjelenítéséhez szükséges szoftver. Természetesen az MH KDAB használatára szánt számítógépnek az MH Intranet-hálózatához is csatlakoznia kell. A 4. ábra mutatja a portál jól áttekinthető kezdőlapját.

4. ábra Az MH KDAB portál kezdőlapja (Le-töltés időpontja: 2016. 09. 05.)

A FEJLESZTÉS IRÁNYAI

A fentebb tárgyalt, jelenleg is működő MH KDAB teljesítette a vele szemben támasztott követelményeket, viszont felépítéséből adódóan a további fejlesztés jelentős újításokat már nem hozhat, új elvárásoknak megfelelő rendszer létrehozása szükséges.

Ezen felismerés kapcsán indult el másfél évvel ezelőtt egy olyan adatbázis-adattár létrehozása, mely jelentősen eltér az első verzióban megfogalmazottaktól. A változtatás következtében a rendelkezésre álló erőforrások hatékonyabban lesznek kihasználhatóak azáltal, hogy a rögzített adatmennyiséget akár több csomópontban is el lehet helyezni, tehermentesítve a nagy távolságú átviteli hálózatot.

Az új rendszer szakított az MS SharePoint környezettel. A portál saját fejlesztésű forráskódja az MH BHD Híradó és Informatikai Rendszerfőközpont Informatikai Főközpont szakembereinek kezelésében van, így biztosítható célirányos, feladatellátásra optimalizált

megoldás. Ez annyit jelent, hogy a rendszer csak olyan funkciókkal rendelkezik, amelyek mindegyikét használja is. Nincsenek felesleges töltelékalkalmazások, melyek többlettárhelyet és -erőforrást igényelnek.

Főbb célok:

1. Kis erőforrásigény a kiszolgálói oldalon (szükség esetén akár több helyszínen telepített, szinkronban lévő kiszolgálók üzemeltethetősége – terheléelosztás, valamint adatvesztés megelőzése, kezelt redundanciával).

2. Nagy flexibilitású tartalom-összeállító eszköz, akár több adatgazda egyidejű bedolgozását is lehetővé téve. Itt a tartalom tárolását egy típus és séma nélküli adatbázis-kiszolgáló végzi. Jellegéből adódóan a tárolni kívánt tartalmak közötti logika szerinti felépítés és a kapcsolatok leírása teljes egészében a tartalom összeállítását végző személy egyéni döntésére van bízva. A tartalom összeállításához nincs szükség adatbázis-kezelési ismeretekre vagy bármilyen egyéb előismeretre, mintegy intuitív módon „adja magát” a felület. A flexibilitás alapját képezi, hogy a már letárolt tartalom tetszőleges logikai elrendezés szerint újraszervezhető – más kötésben, vagy akár elemek elhagyásával is –, és profil készíthető belőle. Az így létrehozott profilokhoz rendelhetők a felhasználók, vagy akár egy felhasználóhoz több profil is köthető.

3. Adatok hordozható eszközre szinkronizálhatósága az adott felhasználó profiljának megfelelően (több és eltérő adatkörök lehetősége, mint az első verzió DVD-s változatánál).

4. Hordozható eszköz védelme illetéktelen hozzáférésektől.

5. Hordozható eszköz használatának naplózása (adatok exportja, dokumentumok böngészése).

6. Hordozható eszköz naplóadatainak szinkronizálása a kiszolgálóra.

7. A térben elhelyezett redundáns működésből adódóan a csomópontok számának növelésével a rendelkezésre állás, hibatűrés megnő.

8. Továbbfejleszthetőség.

A fejlesztés két fázisban valósulhat meg. Először a tényleges portál felépítése, majd a portál illesztése az offline adattartalom felügyeletét végző modulhoz. Jelenleg az első fázis végén tartó fejlesztés eredménye egy elkészült portál, a hozzá tartozó tartalom-összeállító eszközzel, melynek a tesztelése folyik.

ÖSSZEGZÉS

Az elektronikus tanulás előbb említett hármasságának (forma, eszköz, mód) már részleteiben megvan, létezik a Magyar Honvédség berkein belül. Az e-learning szempontjából hatékonyabban működnének ezek a rendszerek, ha lenne egy közös felület, melyhez csatlakozna minden meglévő képesség. Szeretném kiemelni a már stabilan működő katonai szervezetek és oktatási intézmények létét, az MH KDK Központi Doktrinális Adatbázisát, az NKE HHK szervezetén belül működő Katonai Vizsgaközpontot, illetve magával az oktatással és kiképzéssel foglalkozó katonai szervezeteket és oktatási intézményeket. Az NKE Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, az MH Altiszti Akadémia és a HM Kratochvil Károly Honvéd Középfőiskola és Kollégium oktatói, tanárai képviselik azt a hatalmas szellemi tőkét, amely a haderő képzését és felkészítését segítheti a kor új technológiájának felhasználásával.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 9/2013. (VIII. 12.) HM rendelet a honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1300009.HM
- 29/2016. (V. 31.) HM utasítás a honvédelmi felkészítést érintő szervezet átalakításáról, a Honvédelmi Minisztérium szervezeti korszerűsítésével összefüggő feladatokról és egyes honvédelmi miniszteri utasítások módosításáról. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A16U0029.HM&time shift=ffffff4&txtreferer=00000001.TXT
- 39/2015. (VII. 28.) HM utasítás a tiszti, altiszti és legénységi fokozati vizsgák előkészítéséről, valamint a tananyagtartalom kialakításával kapcsolatos feladatok végrehajtásáról. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A15U0039.HM×hift=ffffff4&txtreferer=00000001.TXT
- 52/2015. (HK 9.) HM KÁT–HVKF együttes intézkedés a tiszti, altiszti és legénységi fokozati vizsgák végrehajtásának rendjéről. <http://www.kozlonyok.hu/kozlonyok/Kozlonyok/13/PDF/2015/9.pdf>
- Garrison, D. R. – Anderson, T.: *E-learning in the 21-st Century. A Framework for Research and Practice*. Routledge Palmer, London, New York, 2003.
- Kovács Ilma: *Távoktatástól – távoktatásig (tanulmánygyűjtemény)*. Országos Széchényi Könyvtár Magyar Elektronikus Könyvtár, 2006. www.mek.oszk.hu/04500/04524
- Pedagógiai lexikon I–III. Keraban Kiadó, Budapest, 1997.
- Rendszerterv az MH KDAT és MH KDAB alkalmazásához (MH KDK saját készítésű dokumentuma).

Pálmai Judit:

A HAZAFIAS NEVELÉS ELEMEI A HORTHY-KOR PEDAGÓGIAI DOKUMENTUMAIBAN

ÖSSZEFOGLALÓ: A szerző írásában egy kutatás kisebb szeletét vázolja fel. Az eredeti kutatás témája a családkép vizsgálata volt a Horthy-kori (1919–1945) dokumentumokban. A kutatás során a szerző három kiadványtípust elemzett: a két világháború közötti tanterveket, tankönyveket és pedagógiai tartalmú szakfolyóiratokat. A munka a tartalom- és a dokumentumelemzés komplex módszerével történt. Jelen tanulmányban e tartalomelemzés által kapott eredmények egy szűkebb körét mutatja be, nevezetesen, hogy miként jelennek meg a vizsgált anyagokban a magyar katonák, illetve hogyan alakult a két világháború között a fiatalok honvédelmi-hazafias nevelése.

KULCSSZAVAK: Trianon traumája, katonaélet, magyar katonaerények, haza védelme, tisztelet a hősöknek

A KUTATÁS MÓDSZERÉRŐL

A kutatás módszerül a tartalomelemzést és a dokumentumelemzés komplex módszerét választottam, amellyel a kérdéses téma kvantitatív és kvalitatív feldolgozását is el lehet végezni. Elemzési egységeim a tantervekben és a folyóiratokban a szavak, míg a tankönyvekben, ahol képeket is találunk, a képek és a szavak voltak. Jelen elemzés a szövegekre terjed ki.

A tartalomelemzés egy fontos lépése a kategóriaképzés. A kategóriaképzésnek két módja van, az előre meghatározott, illetve a vizsgálat folyamatában kibontakozó kategóriák. Kutatásomban mindkét lépés párhuzamosan megtalálható. A kutatás célját szem előtt tartva azonban a kategóriákat két jól elkülöníthető tartományra osztottam. Az előbbi a családot és tagjait foglalja magában (pl. család, szülők, gyermek stb.), míg az utóbbi a család funkcióit írja le (pl. szocializációs, gazdasági, fogyasztási funkció stb.). Mindkét főkategórián belül 13-13 alkategóriát alakítottam ki.

A dokumentumok vizsgálata közben kapott adatokat az SPSS Statistics 17.0 programban¹ rögzítettem és elemeztem. A két kategóriacsoport megjelenését együttesen jegyeztem le olyan módon, hogy külön oszlopba rögzítettem a család és külön a funkciók felbukkanásának mennyiségét. Azt néztem meg, hogy amennyiben a család kategóriái közül előfordult egy szó, az milyen funkción keresztül jelent meg. Mindegyik kategória kapott egy saját kódszámot, és ahányszor előkerült egy családdal kapcsolatos kifejezés, a kódszámot annyiszor rögzítettem, szintúgy a funkciót és a hozzá tartozó számot is. A teljes elemszám így a három dokumentumtípusból 33 787 volt, tehát ennyi fogalmat és képi megjelenést rögzítettem a vizsgált kiadványokból.

¹ http://clementine.hu/termekek/statisztika?gclid=Cj0KEQjwv1O_BRDt27qG3YX0w4wBEiQAsGu3efN0A4dQJOhdYP8gZ0M-zV9fD7fEX_HkCRmBHwCdRbUaAnZt8P8HAQ (Letöltés időpontja: 2015. 08. 10.)

TOBORZÁS, A KATONAÉLET NÉPSZERŰSÍTÉSE

A trianoni békeszerződés a magyar történelem egyik legnagyobb tragédiája volt. Az ország lakossága nem tudta és nem akarta elfogadni, hogy a közel ezeréves államát, nyelvi, kulturális, gazdasági és politikai egységét felszabdalták, és több mint 3 millió magyar más ország fennhatósága alá került.²

A vizsgált tankönyvekből kiolvasható, hogy az első világháború (Nagy Háború) okozta veszteség és a békediktátum általi megrázkódtatás, Trianon traumája mély nyomot hagyott a társadalomban. Nem csoda, hogy a vizsgált dokumentumtípusokban túlteng a fent említett eseményekre való emlékezés és a magyarságtudat erősítésének vágya. A háború előidézte sokkhatások arra ösztönözték az időszak vezető politikusait és pedagógusait, hogy a hon fiatal nemzedéke számára azt sugallják: nincs nagyobb dicsőség egy magyar számára, mint a nemzet katonájának lenni, érte hősi halált halni, a hazát mindenáron megvédeni, és addig soha nem nyugodni, míg az elcsatolt területeket a magyarság vissza nem kapja. Ilyenformán gyakran olvashatunk olyan versikéket, mondókákat és történeteket a tankönyvekben, amelyekben a fiúgyermekeket arra bátorítják, hogy lépjenek be katonának, harcoljanak Magyarorszáért.

Egy 1940-es tankönyv a katonaelet szépségére hívja fel a figyelmet és azt népszerűsíti. Az alábbi rigmus bemutatja, hogyan élnek a katonák a laktanyában. „*Gyöngyélete van a katonának, / két kapuja van a laktanyának.*” Az egyik kapuörként áll, a másikon „*szabadságra jár*”, és mindössze „*két esztendő alatt*” kiszolgál. S így a folytatásban: „*Gyöngyélete van a katonának, / legkedvesebb fia a hazának! / A fegyverét mindig tisztán tartja, / százados úr sem lel hibát rajta, / hej, a magyar a jó katona-fajta!*”³

A huszárelet szépsége tűnik elő a *Huszárok* című versben: „*Messze, messze földről / huszárok érkeznek / huszárok érkeznek / nálunk letelepednek. / Huszárok, huszárok, / nyalka szép vitézek / a lelkem is örül, / ha reátok nézek.*” Lovaikon repülnek, vágatnak, „*hej, csak ez az élet / a legénynek való*”. A toborzószöveg lelkesítése után pedig egy ismeretlen gyermek búcsúsorait olvashatjuk: „*Atyám s kedves anyám, / Ej, ne búsuljatok, / Tovább nem állhatom, / Huszárnak fölcsapok.*”⁴

Egy másik versike is jól példázza a fiúk jövőképében a bátor harcos eszményét: „*Ha megnövök, huszár lesz én belőlem, / Hét országra hírt hallanak felőlem. / A paripám, akárki is meglássa: / Olyan lesz, mint futó csillag, / Futó csillag futása.*”⁵ A tematika másutt folytatódik egy olyan apa képének kiemelésével, aki már részt vett nagy csatákban: „*Apám kardját veszem majd a kezembe, / Bátorság rég ott van már szívembe. / Sarkantyúmat riadóra pengetem, / Jöjjön aztán az ellenség... / Tudom, isten elverem!*”⁶

„*A kis katona*” című versikében az anyukájának – aki maga is egy „*hős asszony*” – szalutáló Lacikát láthatjuk. Így biztatja kisfiát: „*Jól van kicsi katonám: Készülj harcra jó korán! Hogyha majd hív a haza, elmehess a csatába.*”⁷ Egy jó magyar asszonynak, anyának feladata arra nevelni és biztatni fiúgyermekét, hogy bátor és tette kész legyen.

² Lásd a témáról bővebben: Pölöskei Ferenc – Gergely Jenő – Izsák Lajos 1995; Romsics Ignác 2000.

³ Pohárnok Jenő 1940, 37.

⁴ Benedek Elek 1921, 144.

⁵ Tomcsányiné Czukrász Róza 1920, 102.

⁶ Tomcsányiné Czukrász Róza 1933, 115.

⁷ Nagy T. Perpetua 1936, 112.

Ez történt abban a négysoros kis versben is, mely arra szólít fel, hogy „gyere pajtás katonának! / – Nem megyek én, mert levágnak, / Ne félj pajtás, le nem vágnak, / – Megtesznek majd kapitánynak.”⁸

A következő rövidke, négysoros versben is – melynek címe: *Édesanyám kiállott a kapuba* – a fiát katonának engedő édesanya képe tárul elénk: *Édesanyám kiállott a kapuba / Onnan nézte, hogy a fia katona.* Majd a folytatásban már a vitéz fiú vigasztalását olvashatjuk, amelyben az édesanyját nyugtatja, hogy ne sírjon, mert [...] *nem én vagyok az első, / nem a világ ez a három esztendő!*⁹

EGY TISZTELETTELJES HIVATÁS – „A MAGYAR A VILÁG ELSŐ KATONÁJA”

A következő történetben a honvédek küldetését, feladatait ismerheti meg az olvasó. A fiúk, a tanító kíséretében, egy szép tavaszi nap a mezőn játszottak. Már esteledett, amikor a távolból trombita harsant és dobpergés hallatszott. A gyerekek lelkendezve kiáltottak fel: „*Jönnek a katonák!*” A tanító megragadta az alkalmat, hogy felhívja a fiúk figyelmét a katonaság intézményére és népszerűsítse a felelősségteljes hivatást: „*A katonák a hazát védik. Ha ellenség támadnak ránk, ezek a katonák állanak szembe veled s inkább meghalnak, semhogy minket bántani engednének.*” Éppen ezért úgy illik, hogy sorbaállással és kalapleemeléssel köszöntsek a gyermekek a katonákat és a magyar zászlót, s a tisztelgés közben mindannyian egyszerre kiáltották, hogy „*Éljen a haza!*”. A gyermekek tiszteletadását „*a délceg paripán ülő ezredes*” sem hagyta szó nélkül: „*Fiaim, sok derék vitéz meghalt a magyar zászló alatt a hazáért s ha Isten segít, egykor ti is ez alatt szolgáltok. Derék fiúk vagytok, mert aki kis korában így meg tudja becsülni a zászlót, az nagy korában meg is tudja védelmezni!*”¹⁰

A folytatásban két gyermek, Ottó és Ödön ólomkatonákkal való játékáról olvashatunk egy történetben. Ottó volt a király, Ödön a generális. A két fiú a huszárokkal együtt az egész világot meg akarta hódítani. „*No, kezdjük hát a csatát! Ország-világ a miénk lesz!*” A csata gyors győzelemmel zárult: „*Milyen hamar győztünk!*” – mondja a király. Ennek okát pedig a generálistól tudjuk meg: ez azért van, mert – „*a magyar a világ első katonája!*”¹¹

A magyar katonák legyőzhetetlensége Jancsi, Sanyi és Ferike „*háborúsdí*” játékában is megjelenik. A fiúk tanakodnak, hogyan tudnának három gyerekből két csapatot csinálni. Mire Jancsinak nagy ötlete támad: „*Nagyot ugrik végre Jancsi, / Fel is kiált kevélyen / Mert valóban jó gondolat / Támadt most a fejében. / – Sanyi, Feri, nos ti ketten / Az ellenség legyetek! / Magam pedig magyar leszek / S majd legyőzlek titeket!*”¹²

Lenci szívében is él a vágy, hogy katona legyen. A fiú története egy párbeszédben tárul elénk, ahol Lencit kérdezzeti valaki arról, hogy mit csinál. Kiderül, hogy a kis Lenci kardot farag, mert az való a katona kezébe, s mert ő maga katonának gondolja magát. De „*kinek a katonája vagy?*” – kérdezi az író. „*Szép Magyarországé*” – szól a válasz. Az érdeklődő azonban nem hagyja annyiban, megkérdezi, hogy az iskolában is ilyen jól forgatja-e a kardját. „*Az iskolában? Hiszen oda nem szoktak kardot vinni*” – szól a kisfiú válasza. A történet folytatásából azonban kitűnik, hogy a jó katonának a kardja a szorgalma, az engedelmessége

⁸ Tomcsányiné Czukrász Róza 1920, 36.

⁹ Olvasó- és tankönyv 1936, 14.

¹⁰ Benedek Elek 1921, 111.

¹¹ Tomcsányiné Czukrász Róza 1933, 54.

¹² Uo. 76.

és a szófogadása is, hiszen a honvédek a csatában csak ezekkel felvértezve tudják megvédeni a hazát. Ezen erények nélkül egyetlenegy fiúból sem lesz igazi katona.¹³

HARCOLNI ERÉNY

Szintén érdekes és tanulságos megnyilvánulás az a kis történet, amely a *Perecet vegyenek!* címet kapta. A történet kiindulópontja, hogy Rózsika, a perecárus, megkérdez két kislányt és egy kisfiút, hogy vesznek-e peracet. Mindhárom gyermek ujjongva jelzi, hogy kérnek peracet. Ám Rózsika megálljt parancsol, hiszen a perecek nincsenek ingyen, fizetni kell értük. Azonban a gyerekeknek nincsen pénzüik. Csakhogy az árus kijelenti, hogy ő mást is elfogad fizetségül, mégpedig „egy jó tettet”, mondván, „aki ma valami jót tett, peracet kap”. A gyerekek elgondolkodnak. Először Mariska szólal fel: „Bertus babája elesett, megütötte a fejét”, a kislány pedig bekötözte, hogy ne fájjon a baba feje. Rózsika nevet, de elfogadja jó cselekedetnek a kislány tettét. A második kislány, Irénke, ellenben hiába gondolkodik, semmilyen jó cselekedet nem jut az eszébe. Rózsika segít neki: „Hát a madaraknak ki hintett ma kenyérmorzsát?” Bizony, ez Irénke volt, ilyenformán őt is megillette a perac. A harmadik gyermek egy kisfiú, Gyurica. Rózsika megkérdezi őt is, hogy van-e „jótett-pénze”, és mi lenne az. „Megvertem az oroszokat” – hangzik az igen erőteljes és büszke válasz. És valóban, a fiúgyermek egy regiment ólomkatonával játszott, a harctéren magyar és orosz katonák küzdöttek egymás ellen, s mert az oroszok megtámadták a magyarokat, az utóbbiak legyőzték őket. Így a perecárus láthatta, hogy a földön az ólomkatonák közül az orosz katonák feküdtek legyőzöttek. „Jól van, Gyurica – mondotta Rózsika. – Mindig is védelmezd a magyart, a magyar hazát. Itt a perac!” Hiszen a hazát védeni, az oroszokat egytől egyig legyőzni, a magyar seregek dicsőségét növelni, szintén jó cselekedetnek minősült a korabeli társadalom szemében.

TISZTELETADÁS AZ ELESETT KATONÁK ÉS A VETERÁNOK ELŐTT

A vizsgált időszakban megkövetelték a gyermekektől a dicső múlt feltétlen tiszteletét. A történetek arra hívják fel a korabeli tanulók figyelmét, hogy soha ne mulasszák el a múlt nagy győzelmeire vagy veszteségeire, a hősi halált halt vagy rokkant katonákra való emlékezést.

A folytatásban egy levélrészletet olvashatunk, amelyben egy kisfiú beszámol barátjának egy kirándulásról, amely során az osztálya Budapest nevezetességeivel ismerkedhetett meg. A kirándulás egy állomásán a gyerekek a „Dísz térre” értek, ahol a látvány okán egyszerre kiáltottak fel: „A honvédszobor!” Majd a levél írója továbbfűzte a történetet: „Csakugyan ott voltunk. Ott annál az emléknél, amely hirdeti az egész világnak a magyar vitézséget s amely emléke azoknak a dicső honvédeknek, akik 1849-ben kiverték az ellenséget Budavárából.” Majd a folytatásban arról olvashatunk, hogy a gyermekek tanítója levette a kalapját, s csendbe burkolódzott. „Azt gondolom, imádkozott” – írja a levél szerzője. A fiúk pedig követték a példáját, „s a síri csendben valamelyik pajtásom szép csendben rákezdedt a dalra s mi épp olyan csendesen énekeltük utána: Isten, áldd meg a magyart!” A járókelők megálltak és hallgatták. „Voltak, akik könnyet törültek a szemükből [...]”¹⁴

¹³ Benedek Elek – Körösi Henrik – Tomcsányi János 1924, 51–53.

¹⁴ Benedek Elek 1922, 68.

Az édesapa, illetve a nagypapa alakja sokszor megjelenik a haza tiszteletére és a katonai hivatás népszerűsítésére való nevelés kapcsán. Nemcsak azért, mert az édesapa feladata a hazaszeretet és a hősiesség értékeinek továbbadása, hanem mert gyakran emlékeznek meg a vizsgált történetek a hősi halált halt édesapákról és nagypapákról, akik a háborúban életüket vesztették a hazáért és a magyarságért vívott harcban. *Az én hazám* című rím-szedetben a hon szépségének fontossága, a hazához való hűség értékének kidomborítása tárul elénk, és a büszkeség, hogy apáink vérük által szerezték meg szülőföldjüket: „*Az én hazám a legszebb hon e földön. Nem adnám el sem aranyon, sem gyöngyön. Ha a hazámat gyöngy-aranyon eladnám, biz' a magyar nevet is megtagadnám. / Az én hazám legdrágább a világon. Csátán vették apáim, nem vásáron. Hej! a miért ők vérökkel fizettek, boldog vagyok, ha érette halok meg.*”¹⁵

A következő történetben a Pécsy családot láthatjuk a temetőben halottak napja alkalmából. Ám a család nemcsak saját rokonait, hozzátartozóit látogatja meg a temetőben, hanem *A hősök sírjánál* is leróják tiszteletüket. Imre meg is kérdezi a szép márvány emlékműnél, hogy fekszenek-e halottak a sírban. Édesapja magyarázatából azonban megtudhatjuk, hogy nincsenek halottak a sírban, és „*csak a jó Isten*” tudja, hogy hol van a hősök teste. Ekkor Lacinak eszébe jutott, hogy az iskolában tanultak egy szép költeményt, amely pont a hősök holttesteinek helyét határozza meg: „*A Kárpátoktól szerteszórva / S a Duna mentén délre lenn, / Pihen sok hősiünk elhagyottan, / Jeltelen sírban, névtelen. Egy forró imát mondjunk értük*” – hangzik a felszólítás, mert „*Isten meghallja a magasban a sok magyar szívdobbanást / s a hősöknek is, hazánknak is / készít boldog feltámadást*”. A továbbiakban megjelenik az édesanya és két kislányának alakja is, ahogy gyertyát gyújtanak és imát mondanak az elhunyt katonáért. A történet írója szerint a hős férfiak halála és a magyarokat ért igazságtalanság Isten szemében olyan, mint egy mártír halála, aki a szent hitért áldozta életét. Éppen ezért meglesz a jutalmuk bátor küzdelmükért, és a végítéletnél jutalomban részesülnek.¹⁶

Nemcsak a korabeli fiúgyermekeket, de a leányokat is a hős magyar katonák tiszteletére nevelték. A következő rigmusban egy édesanya megkérdezi a kislányát, Juliskát, hogy hova és kinek visz virágot. „*Hova viszed a virágokat, / kis Juliskám, violám? / Kiviszem a temetőbe, / Gondviselő jó anyám!*” – szól a kislány válasza. Ám az édesanya csodálkozik ezen a buzgalmon, hiszen a temetőben nincs halottja a családnak. A kislány válasza egyértelmű: „*sok hős halt meg értünk a csatában, jó anyám!*” Csakhogy az anya tovább faggatja a leányt arról, hogy mit csinál majd a temetőben a virágokkal. A kislány válaszából kiderül, hogy a virágokat leteszi a sírokra, és imádkozik a halottak üdvéért. Bár a virág kevés a temérdek halomra, a kislány mégis úgy viszi azt, mintha mindegyik hősnak adná.¹⁷

Egy hasonló elbeszélésben Annát is láthatjuk, amint a hős honvéd sírjára virágot visz. „*A hős honvéd a hazájáért harcolt. A hazát védte. Életét adta a hazáért*”, így a korabeli társadalom elvárása az, hogy aki magyar, akár ismeretlenül is, vigyen a hős katonák tiszteletére virágot a sírjukra. A végén pedig így szól a szöveghez tartozó felszólítás: ne csak saját halottaidért, de „*mondj imát a haza hőseiért is!*”¹⁸

¹⁵ Benedek Elek 1921, 100.

¹⁶ Nagy T. Perpetua 1938, 38.

¹⁷ Olvasó- és tankönyv 1936, 89.

¹⁸ Pohárnok Jenő 1940, 29.

Egy másik történetben valószínűleg az egyik szülő neveli és szólítja fel kislányát a katonák és a hősök tiszteletére egy négysoros költeménnyel: „*ha ablakunk alatt / dalolva mennek a katona bácsik, / a legpirosabb muskátlik közül / mind tépd le nekik, ami még virágzik!*”¹⁹

A két világháború között az iskolákban május utolsó vasárnapján, a hősök napján²⁰ megemlékezést szerveztek az elhunyt hősök tiszteletére. A gyerekek szavaltak, a tanító beszédet mondott. A gyerekeket képviselve pedig Laci kapott lehetőséget elmondani ezt a pár sort: „*Legyetek áldottak, hős magyar véreink! Legyen áldott a föld, amelyben pihentek! Legyen áldott a kéz, amely értetek kulcsolódik imára és legyen áldott, amely virágot hint jeltelen sírotokra. Áldjon meg a magyarok Istene drága hazánkért adott éltetekért örök élettel!*”²¹

A beszéd után versben állítottak emléket egy harcoló édesapa számára, aki még mindig orosz földön hadakozott. Gyermeké kéri az Istent, hogy óvja meg édesapját mindent bajtól, vezesse őt haza, s „*Hozzon csókot / A kicsi fiának. / Dicsőséget, győzelmet / A magyar hazának.*”²²

A *Hadirokkant* című történetben a tanulókat arra nevelik, hogy tiszteljék azon vitézeket, akik hazatértek a csatából és egészségükkel fizettek a haza dicsőségéért. Az elbeszélés egy édesanya és a fia villamoson való utazását meséli el. Az egyik megállónál a fiú felpattan a helyéről, mert meglát egy féllábú férfit. „*Tessék, bácsi! Én úgy sem vagyok fáradt!*” – mondja. Bezzeg a férfi elfáradt. De mint kiderül, a fiú akkor is átadta volna a helyét, mivel az idős férfi hadirokkant, ha nem lenne annyira megtört. Kabátján viseli a hadirokkantak jelvényét, így bárki könnyen felismerheti a hazájukat védő és érte szenvedő hősöket. Az édesapja tanította meg gyermekének, hogyan néz ki a hadirokkantak jelvénye. Az édesapa maga is megjárta a háborút, ezért is szeret mindenkit a gyermek, aki édes hazájáért harcolt. A hadirokkantaknak néha kopott a ruhája, mankóval vagy tolókcocsival járnak, „*de ott a mellén a jelvény, s az nagyobb tiszteletet érdemel, mint a legfényesebb ruha és a legragyogóbb díszkocsi.*” Ők mindent odaadtak a hazáért, amijük volt, testüket, lelküket, egészségüket és munkabírásukat. A hadirokkantak közül sokan nem tudnak dolgozni, az állam segít nekik, hogy meg tudjanak élni. Ennek ellenére vannak olyan hadirokkantak, akik kézi munkával keresik meg a mindennapi kenyerüket, így – szól a szerző intése – „*ha csináltatok valamit, először hadirokkanthoz menjete, náluk is vásároljatok, megérdemlik. És szívesen adjatok, ha hadirokkantak kérnek valamit!*” Azok pedig, akiknek édesapja, testvére vagy rokona épségben tért vissza, ne feledjenek mindennap hálát adni az Istennek azért, mert megvédte hozzátartozójukat és azok egészségét.²³

Az *öreg honvéd* című vers a gyerekek tiszteletét kéri a megfáradt, megöregedett honvédek számára: „*Ha öreg honvéddel találkozol, fiam, / Térj ki és emeld meg szépen a kalapod!*” Ő is volt valaha gyermek, de jött a háború és „*kardot ragadott.*” Neki is volt valaha háza, ahol érte imádkozott így valaki: „*Órizd meg, jó Isten, a harcban apánkat! / S ő is imádkozott: Órizd meg hazánkat!*” Ki tudja, hány sebet takarhat ma már „*atillája*”, „*mit*

¹⁹ Olvasó- és tankönyv 1936, 111.

²⁰ A magyar hősök emléknapját május utolsó vasárnapján tartják mindazon hősök számára, akik Magyarországról áldozták életüket, legyenek azok magyar katonák vagy civilek. Az elesett hősökre való emlékezést először az első világháború idején, 1917-ben foglalták törvénybe (1917. évi VIII. törvénycikk a most dúló háborúban a hazáért), majd 1924-ben szintén törvénycikkben (1924. évi XIV. törvénycikk az 1914/1918. évi világháború hősi halottai emlékének megünnepléséről) rögzítették, hogy „minden esztendő május hónapjának utolsó vasárnapját [...] a magyar nemzet mindenkor a hősi halottak emlékének” szentelje.

²¹ Nagy T. Perpetua 1938, 164.

²² Uo.

²³ Nagy T. Perpetua 1940, 197.

a honért kapott...”, ekképpen csak „kegyelettel nézz a vén honvéd arcára / s emeld meg, fiacskám, szépen a kalapod!”²⁴

Karsai Pálról is megtudjuk, hogy katona volt. „Bátran harcolt a hazáért”, de megsebesült, így levágták az egyik karját. Hadirokkant lett, aki érmet is kapott, hiszen a „vérével fizette” azt meg. Ezenkívül megtudhatjuk, hogy a „hadirokkantak a haza hősei”. Az oldalon amúgy a gyermekek a „k” betűvel ismerkedtek, a betű alkalmazásához pedig az alábbi mondatot kapcsolták: „kis katona minden fiú”.²⁵

A KATONAERÉNYEK

A hősiesség, a bátorság és az önfeláldozás erényei tárulnak elénk *A veszett kutya* című történetben. A faluba betévedt egy veszett kutya. A gyerekek kinn az utcán játszottak, amikor meglátták az állatot. Rögtön felismerték, hogy veszett, és annyira megijedtek, hogy szerzeteséjjel szaladtak. Egy kislány, olyan négy-öt éves forma viszont nem futott el, mert nem értette, hogy veszély leselkedik rá, és ráadásul pont felé vette az irányt az állat. A csósz már rohant a puskával, de messze volt még ahhoz, hogy a kislány megmeneküljön a kutyától. Ám egy bátor fiúnak, Pistának sem kellett több, a legnagyobb veszedelem pillanatában nem gondolt saját magára, csak arra, hogy mi az ő kötelessége. Megfogta a vászontáskáját, amelyben a könyvei voltak, és jól fejen kólintotta a kutyát, majd elrántotta a kislányt. Aztán újra lendítette a táskáját, de akkorra már odaért a csósz is, és egy lövéssel leterítette a jószágot. Ekkor érkezett oda a kislány édesanyja is, aki nagyon hálás volt a fiúnak, sirt és nevetett egyszerre, ölelte és csókolta a kislányát, majd ugyanígy tett a hős Pistával is.²⁶

Amikor Pista hazaért, már az édesanyja is értesült a nagy eseményről, és büszkén ölelte magához a fiát, de azért meg is pirongatta, amiért ekkora veszélyt vállalt. A fiú válasza pedig a kor elvárásának megfelelően ekképpen szólt: „Édesanyám, [...] hiszen kötelességem volt úgy tenni. Magyar honvéd vagyok. Azért segítségére kellett mennem a kis leánynak.”²⁷

A Háború a játszótéren című elbeszélésben az édesanyja ismét a bátorságra és a haza védelmére biztatja fiát. Az anya egy nap sírást hall az előszobából, kinéz és látja, hogy fia, Imre sírdogál a falhoz fordulva. Megkérdezi tőle, hogy mi történt. A fiú belekezd az elbeszélésbe, melyből kiderül, hogy egy nap Imre, Pisti és Géza homokvárat építettek. A várnak négy tornya, négy kapuja volt, bástyáin ágyúkat helyeztek el, a vár körül árkot építettek, a vár tetejére magyar zászlót is tűztek, és még nevet is adtak az erődnek, mégpedig a Szent István vára nevet. Ám a fiúk játékát megzavarva arra vetődött négy csavargó, akik rombolni kezdték az erődöt. „Édesanya bátor, magyar asszony volt”, és meghökkenve kérdezi a fiát, hogy ugye nem túrték a huligánok rombolását. Imre elbeszéléséből kiderült, hogy Pisti elszaladt, mert ő a verekedésért kikap otthon, de Géza és ő nem hagyták annyiban a dolgot, igyekeztek megvédeni az akkorra már teljesen lerombolt várukat. Végül a csavargók elszaladtak. Az elbeszélést hallva Imre anyja az alábbi vigasztaló szavakkal zárja a történetet: „Derék gyerekek voltatok. Ti győztetek, fiam! Ne pityeregj, milyen katona vagy? Győztetek! Ketten négy ellen! [...] Ha te kezdted volna a veszekedést, akkor kikapnál. De ha megtámadnak, véd megad! A magyar nem engedi bántani a várát!”²⁸

²⁴ Olvasó- és tankönyv 1929, 60–61.

²⁵ Pohárnok Jenő 1940, 28.

²⁶ Kozma László – Mihály Ferenc 1926/a, 142–144.

²⁷ Uo.

²⁸ Nagy T. Perpetua 1938, 163.

A Horthy-kori tankönyvekben még az édesanya is a haza szeretetére, tiszteletére és annak védelmére neveli a gyermeket. Egy fiú nem lehet gyenge, hiszen katona lesz belőle, akinek felnőve a hazájáért kell harcolnia.

A HŐS HONVÉD FIAI

Érdekes külön szólni egy 1926-os olvasókönyvről, mely *A hős honvéd fiai* címet kapta. Az olvasókönyv történetei és a közvetített ismeretek a két fiútestvér utazásai során bontakoznak ki. Füredi István lakatosmesternek két fia volt, György és Péter, és egy lánya, Erzsóka. „1914-ben kitört a rettenetes világháború”. Füredi pedig önként bevonult katonának, mert „csak a legendás magyar hősiesség és önfeláldozó hazafiasság mutat olyan példát, hogy amikor a haza veszélyben van, idős ember is elhagyja otthonát, önként beáll katonának.”²⁹

A család bemutatásából megtudhatjuk, hogy Füredi először az oroszok ellen védte a hazát, majd miután „Románia a velünk kötött szerződést megszegte”, Erdély védelmére sietett. Füredi egy levélben búcsúzott feleségétől: „Úgy érzem, hogy ez a nap az utolsó napom. Meghalok a hazáért. A Te arcképedet és a három drága gyermekemét imakönyvemben a szívem mellé magammal viszem el... Életemnek e nehéz napján mélységes szeretettel gondolok reátok. Füredi István honvéd.”³⁰

Mikor György tizennyolc éves lett és a gimnázium nyolcadik osztályába járt, egy este apja iratait rendezte, ahol talált egy zárt borítékot, amelyen ez állt: „Ha a háborúból nem térnek vissza, György fiam, bontsd föl...” A levél elején szívfacsaró emlékeket idéz meg Füredi: „Kedves Györgyöm! Erzsébet kérése – »ne hagyj itt minket édes apám!« – most is fülemben cseng”. Mégis itt hagyta őket, pedig szíve „majd meghasad a nagy fájdalomtól”. De mivel György a legidősebb hármuk közül, meg kell értenie, hogy a „magyar hazának megvédése minden hazafinak legszentebb kötelessége”, és egy katonának számolnia kell azzal is, hogy talán sosem tér vissza a harctérről.³¹

A levél folytatásában Füredi végakarátát ismerhetjük meg, amelyet legidősebb fiának kellett teljesítenie: „Utazd be ezeréves gyönyörű hazánk vidékeit. Ismerd meg annak áldott népeit is. Akkor megérted és testvéreiddel is megérteted azt, hogy minden honfinak első kötelessége a haza megvédése. Ezeréves hazánkat te is védeni fogod, mint védte nagyapám Füredi Péter, ki 1849-ben Segesvárnál esett el és védi apád: Füredi István.”³²

Az atyai szavak után, melyekkel Füredi hatalmas felelősséget és terhet ruházott fiára, meg sem lepődünk György reakcióján: „Két sírt kellene felkeresnem. Apám és szépapám is a hazáért áldozták fel életüket. Hősök voltak... [...] Ezeréves hazám kétharmada idegenek kezében van. Északon, keleten, délen és nyugaton, saját hazánk földjén véreink emberi jogaiktól megfosztva szenvednek.” Így György kötelességének érezte nemcsak azt, hogy szépapja sírját meglátogassa, hanem hogy édesapjáért „kálváriát” járjon. Miután kitűnő érettségi bizonyítványt szerzett, útitervet készített, s testvérel, Péterrel, útnak indultak Nagy-Magyarország nevezetességei felé.

A két világháború közötti dokumentumok kutatása során kiderült, hogy a negyedik osztályos könyvek tág teret adtak az ideológiai nevelésnek a vizsgált időszakban. Ennek egyik oka, hogy a két világháború között döntően ebben az évfolyamban volt téma a magyar

²⁹ Kozma László – Mihály Ferenc 1926/b, 7.

³⁰ Uo. 5.

³¹ Uo. 6.

³² Uo. 6–7.

történelem áttekintése, a másik ok pedig Kozma László – Mihály Ferenc idézett tankönyve, amely – a két ifjú útjának végigkísérésével – Nagy-Magyarország fontosabb területeit célozza meg, s ilyenformán bővelkedik nacionalista, olykor szélsőséges megnyilvánulásokban is. Az egész könyvet áthatja az elcsatolt területek, az elveszett magyarok iránt érzett fájdalom és keserűség érzése, annak tudata, hogy a hazát és a magyarságot ért sérelmet soha nem szabad elfelejteni, és amíg élnek magyarok e hazában, küzdeni kell az elvesztett területek visszaszerzéséért. Hasonlóképpen, mint ahogy azt Sajó Sándor a *Bánatország* című versében is megfogalmazza: „Magyarország: Bánatország, / bánatára nincs orvosság, / vagy ha van még, mi vagyunk: / mi vagyunk még, magyar ifjak, / a mi lelkünk, hős karunk.” A szülőföld minden tájáról fölzokog a fájdalom, de „gyűljön tette, törjön harcra / lelkünkéből a szenvedés”, mert van orvosság a magyarok nagy bánatára, mégpedig „a mi dacos elszántságunk”, hiszen „égből zeng a biztatás: hitttel, ésszel, akarattal / lesz még itt föltámadás.”³³

Már a tankönyv első oldala is egy buzdító verssel kezd, mely az *Ébresztő* címet kapta. Arra figyelmeztet, hogy „még maradt egy kis darab / a régi nagy magyar hazából”, de sok millióan rabok, akik testvéreink és rokonaink voltak. Mohács és Világos sem hozott ekkora gyászt a magyarokra, „romokban ezredév munkája dőlt”, már csak két szó ragyoghat a magyarok zászlaján: „Isten és Haza”. Belső nemzeti viszályokra most nincs idő, a gyermekek szívét és karját kell edzeni, hogy a magyar nép újra láthassa a napot felkelni a hegy mögött. A vers írója jól érzékelteti, hogy a következő nemzedékre hárul a feladat, hogy a fenti célokot megvalósítsa, hogy a magyarok karjait gúzsba kötő láncokat szétszakítva, harcoljon az elvesztett területekért.³⁴

ÖSSZEGZÉS

Összefoglalva megállapítható, hogy a két világháború közötti Magyarország nagy hangsúlyt fektetett a fiatalság hazafias nevelésére. A vizsgált három dokumentumtípus (tanterv, tankönyvek, pedagógiai szakfolyóiratok) közül a tankönyvekben a legerőteljesebb a katonai hivatás népszerűsítése. A korszak fiatalságának honvédelmi nevelése egyértelműen összekapcsolódott a korszak történelmi eseményeivel, a hatalmas megrázkódtatás érzése, amelyet az elcsatolt területek és lakosság elvesztése okozott, biztosította a társadalom részéről azt a törekvést, hogy a felnövekvő generáció folytonosan álljon készen a magyar haza dicsőségének visszaállítására.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Benedek Elek: *Elemi iskolások olvasókönyve. A III. osztály számára.* Lampel, Budapest, 1921.
- Benedek Elek: *Elemi iskolások olvasókönyve. A IV. osztály számára.* Lampel, Budapest, 1922.
- Benedek Elek – Körösi Henrik – Tomcsányi János (szer.): *Magyar olvasókönyv az elemi népiskolák II. osztálya számára.* Lampel, Budapest 1924.
- Kozma László – Mihály Ferenc: *A hős honvéd fiai. Olvasókönyv az elemi népiskolák IV. osztálya számára.* Lampel, Budapest 1926b.
- Kozma László – Mihály Ferenc: *Pista és Juliska. Olvasókönyv az elemi népiskolák II. osztálya számára.* Lampel, Budapest, 1926a.

³³ Uo. 9.

³⁴ Uo. 3.

- Nagy T. Perpetua (összeáll.): *Betűbokréta. Magyar olvasókönyv a katolikus népiskolák második osztálya számára.* Szent-István-Társulat, Budapest, 1938.
- Nagy T. Perpetua (összeáll.): *Betűbokréta. Magyar olvasókönyv a katolikus népiskolák harmadik osztálya számára.* Szent-István-Társulat, Budapest, 1940.
- Nagy T. Perpetua: *Betűbokréta. Új ABC a katolikus népiskolák első osztálya számára.* Szent-István-Társulat, Budapest, 1936.
- Olvasó- és tankönyv a katolikus osztatlan elemi népiskolák III. osztálya számára. Szent-István-Társulat, Budapest, 1936.
- Olvasó- és tankönyv a katolikus osztatlan elemi népiskolák IV. osztálya számára. Szent-István-Társulat, Budapest, 1929.
- Pohárnok Jenő (szerk.): *Új betűvetés. Abécés könyv a katolikus népiskolák számára.* Szent István-Társulat, Budapest, 1940.
- Pölskei Ferenc – Gergely Jenő – Izsák Lajos: *Magyarország története 1919–1990.* Korona Kiadó, Budapest, 1995.
- Romsics Ignác: *Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914–1999.* Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
- Tomcsányiné Czukrász Róza (szerk.): *A magyar gyermek első könyve. Magyar ABC és olvasókönyv az elemi népiskola I. osztálya számára.* Lampel, Budapest 1920.
- Tomcsányiné Czukrász Róza (szerk.): *A magyar gyermek első olvasókönyve. Magyar ABC és olvasókönyv az elemi népiskola I. osztálya számára.* Lampel, Budapest, 1933.

Végvári Zsolt alezredes:

AZ ÚJSZERŰ HARCTÉRI VILLAMOSENERGETIKAI MEGOLDÁSOK KUTATÁSÁNAK SZÜKSÉGESSÉGE ÉS A FEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEK ÖSSZEVEETÉSE

ÖSSZEFOGLALÓ: Minden modern hadsereg alkalmazhatóságának egyik fő feltétele, hogy a területek megtartására alkalmas lövészkatonák, illetve a lövész-kisalegységek milyen képességekkel rendelkeznek. E képességek kibővítése és kiterjesztése továbbra is egyike a legfontosabb fejlesztési céloknak, a fejlesztések egyik fő iránya pedig az egyre növekvő villamosenergia-igény biztosítása, hogy a lövészkatonák a felszerelésük részeit képező különböző elektronikai eszközöket folyamatosan használhassák. Tanulmányában a szerző elsősorban a lövész fegyvernem ilyen igényeivel foglalkozik, és bemutatja a lehetséges fejlesztési irányokat.

KULCSSZAVAK: lövészkatoná, villamos energia, harctér, napelem, akkumulátor, alternatív energiaforrások

A LÖVÉSZKATONÁK KÉPESSÉGEI ÉS FELSZERELÉSE

Minden haderő képességeit sok egyéb körülmény mellett alapvetően a kiképzettség és a felszerelés határozza meg. A gyalogos lövészkatonák képességeinek egyik legalapvetőbb jellemzője az az idő, ameddig képesek utánpótlás és egyéb támogatás nélkül önállóan feladatot végrehajtani. Ez az időintervallum napjaink korszerű hadseregeinél általában három nap, vagyis egy harcba vetett lövészkatonának annyi ételmet, lőszert és egyéb felszerelést kell magával vinnie, amennyi háromnapos ténykedésre elég. A felszerelésnek a tömege nemzetközi és feladattól függően 30–50 kg között van.¹ A lövészkatonák önálló alkalmazhatóságának gyakran az szab gátat, hogy mennyi képességet (azaz felszerelést) vagyunk képesek ebbe a maximum 50 kg-ba belezsúfolni. Hasonló elvek mentén természetesen az is limitált, hogy mennyi eszköz telepíthető egy harcjárműre.

A gyalogos katona felszerelése csoportosítható az alábbiak szerint:

- öltözet, ruházati kiegészítők (hátizsák, málhamellény, hálózsák);
 - élelmiszer, víz (vagy víztisztító készlet);
 - egyéni fegyverzet, lőszert;
 - ballisztikai védelem (mellény, sisak), ABV-védelem;
 - kommunikációs, navigációs és informatikai eszközök (taktikai rádió, GPS);
 - egyéb eszközök (távcső, egészségügyi felszerelés stb.);
- nem egyéni (kollektív) felszerelések, eszközök.

Nyilvánvaló, hogy a felszerelés változtatásával egy adott technológiai szinten valamely képességet csak más képességek rovására lehet fejleszteni. Napjainkra a klasszikus felszerelés

¹ Márkus Ferenc: A gyalogos lövészkatoná egyéni harcászati felszerelésének modernizálási lehetőségei a Magyar Honvédségben. Seregszemle, 2013/2–3., 7–21.

fejlesztési irányai erősen beszűkültek, számos esetben ütközünk technológiai korlátokba. A hagyományos kémiai indítású lőfegyverekben például viszonylag kevés fejlesztési potenciál maradt. Az olykor dollármilliókért fejlesztett új rohampuskák csak minimális mértékben múlják felül az elődeiket, az esetlegesen elért 1–2%-os javulás a hatásos lőtávolság vagy a pontosság esetében a harctéren nem jelent számottevő előnyt, miközben a fél évszázados Kalasnyikov továbbra is hatékony eszköz maradt. Hasonló a helyzet a ballisztikai védelem, a ruházat és az élelmezés területén is, a második világháború óta folyamatos a felszerelések minden típusának a fejlesztése, de ez a fejlődés igen lassú, nincsenek már jelentős előnyt biztosító technikai áttörések.

VILLAMOS MŰKÖDÉSŰ KATONAI ESZKÖZÖK

Az új elvek szerint működő eszközök – például az elektromágneses fegyverek – megjelenéséig mára globális tendencia, hogy olyan módon kívánunk a lövészkatónáknak új képességeket adni, hogy új eszközöket adunk a kezükbe. Egyértelműen előnyös, ha a meglévő taktikai rádió mellett van egy műholdas rádió is a katonáknál vészhelyzet esetére. Egy lézeres célmegjelölő, éjszakai irányzék vagy GPS is egészen új lehetőségeket biztosít a harcoló alakulatok részére. Ezek már jelenleg is létező és általánosan használt eszközök, de mindközben már tesztelik és lassan rendszeresítik is a korszerű, valós idejű adatfeldolgozásra alkalmas felderítőrendszereket, a taktikai drónokat, korszerű harctéri orvosi diagnosztikai eszközöket is. *Az említett felszerelések egyik legfontosabb közös jellemzője, hogy villamos árammal működnek.* E tekintetben még a távolabbi jövő sem hoz változást. *A most még futurisztikusan ható fejlesztések is valószínűleg csaknem mind villamos üzeműek lesznek.* Még csupán kísérleti jelleggel, de már léteznek működőképessé aktív álcázórendszerek, harctéri robotok, exoskeletonok² is.

A második világháború kezdetén a harcjárművek többségében még nem volt rádió-, illetve belső kommunikációs berendezés sem, így a fedélzeti akkumulátoroknak az Otto-motorok gyújtásán kívül csak a világítóberendezéseket kellett kiszolgálniuk. Tábori körletekben a világítást még általában petróleumlámpákkal biztosították, villamos áramra csak a kommunikációs eszközök, a telefon és a rádióberendezések üzemeltetéséhez volt szükség,³ amit akkumulátorokkal és generátorokkal biztosítottak.

Napjainkban azonban még a legelavultabb harcjárművekben is alapfelszerelés a belső kommunikációs berendezés és a rádió, a korszerűbb eszközökben pedig általános a több független rádióberendezés alkalmazása, a GPS, a különféle passzív vagy aktív, de mindenképpen elektromos működésű felderítő- és tűzvezető berendezés, az improvizált robbanóeszközök elleni zavaróberendezés is. A harckocsikon alkalmazott, a páncéltörő rakéták elleni aktív védelmi rendszerek kulcseleme a szintén jelentős villamosenergia-igényű radar. Ezeknek az eszközöknek az energiaellátásához nyilvánvalóan radikálisan meg kell növelni

² Patrick Tucker: The Very Real Future of Iron Man Suits for the Navy. Defense One, January 12, 2015. www.defenseone.com/technology/2015/01/very-real-future-iron-man-suits-navy/102630/ (Letöltés időpontja: 2015. 11. 24.) Ez egyfajta „külső csontváz”. A katonák testére rögzíthető, villamos mozgató külső vázrendszer, amelyet a katona a saját mozgásával irányít. A kísérleti eszközökkel egy átlagos testalkatú ember is képes mázsás terhelést cipelni akár huzamosabb időn keresztül is (a szerző megjegyzése).

³ Hegedűs Ernő – Fröhlich Dávid: Az R/7 rádióállomás és a Csonka áramfejlesztők gyártásának és alkalmazásának körülményei, különös tekintettel a sereglovasság híradó eszközeinek üzemeltetésére (1927–1945). *Katonai Logisztika*, 2014/1., 258–266.

a fedélzeti villamos rendszereket, az álló helyzeti áramellátáshoz pedig nagy méretű és tömegű akkumulátorokat, olykor a harcjármű motorjától függetlenül működtethető külön segédgenerátorokat szükséges felszerelni. A Magyar Honvédség állományából nemrégiben korszerűsített BTR–80 típusú harcjárműveknél is új akkumulátorokat kellett elhelyezni a küzdőtérben,⁴ mivel a nagy mennyiségű újonnan beszerelt eszköz álló helyzetben percek alatt lemerítette volna a gyári akkumulátort.

Tábori elhelyezési körülmények között is fontos tényező a villamos áram megléte. Napjainkra az ideiglenes katonai elhelyezési körletekben is szinte minden villamos árammal működik. Ha a helyszínen nem elérhető a megbízható távvezetékes áramszolgáltatás (műveleti területen az esetek többségében ez a helyzet), akkor a teljes villamosenergia-mennyiséget fosszilis üzemanyagok elégetésével, dízelaggregátorokkal kell biztosítani a tábori mosodától kezdve a vezetési pontok informatikai eszközeiig.

A VILLAMOS MŰKÖDÉSŰ KATONAI ESZKÖZÖK ENERGIALLÁTÁSÁNAK JAVÍTÁSA

Összefoglalva elmondható, hogy akárcsak a civil életben, *a katonai műveletek során is egyre jobban függünk a villamos áramtól.* Mind tábori elhelyezésben, mind a harcjárművek, a fegyverrendszerek terén és az egyéni katonák szintjén is nélkülözhetetlen a villamos áram. A problémát fokozza, hogy *várhatóan egyre több olyan eszköz jelenik meg a hadfelszerelések között, amely villamos energiát igényel.* Ezért számba kell venni, hogy a problémát milyen technikákra és technológiákra támaszkodva tudjuk kielégíteni. Ezek alapvetően a következők:

- az alkalmazott villamos berendezések fogyasztásának a csökkentése;
- a villamos energiát tároló eszközök energiasűrűségének a növelése;
- a villamos energiát termelő már meglévő berendezések hatékonyságának a javítása;
- új villamosenergia-források felkutatása és alkalmazása;
- adminisztratív szabályozás és energiamedzsment.

A villamos berendezések fogyasztásának csökkentése

Harctéri körülmények között a költséghatékonyság és a környezet védelme ugyan nem élvez prioritást, a mérsékelt energiafelhasználás azonban egyéb előnyöket is kínál. Azonos villamosenergia-tároló és/vagy -termelő kapacitás esetén a kisebb fogyasztású eszköz tovább működik, illetve azonos elvárt működési idő mellett csökkenthető az energiatároló (-előállító) eszköz terjedelme és tömege. Ez utóbbi esetén nőhet a katona vagy a harcjármű mozgékonyasága, vagy a felszabaduló térfogatban és tömegben valamely más képesség növelhető.

A legtöbb általánosan használt villamos katonai berendezés esetén azonban viszonylag csekély ez a mozgástér, ez alól talán csak a világítástechnika jelent kivételt. A korszerű LED-es világítótestek a hagyományos izzók energiaigényével – számos egyéb pozitív tulajdonság mellett – akár tízszer több fényt képesek produkálni, és még jelentős fejlesztési potenciál van bennük.⁵ Az egyes harctéri eszközökben alkalmazott alkatrészek hatékonysága már csak igen kis mértékben javítható, míg pl. a villamos motorok hatékonysága 90% körüli – gyakorlatilag zéró fejlesztési potenciállal.

⁴ A PK–4 pc. kódú készlet beépítési és rendszertechnikai terve, 54/938/GYEK. HM ArmCom, 2007.

⁵ Végvári Zsolt: A LED-ek alkalmazásának lehetőségei a Magyar Honvédségben. Katonai Logisztika, 2015/1., 133–162.

A világítóeszközök azonban – talán a tábori elhelyezés kivételével – csak igen kis részét képezik az igénybe vett villamos berendezéseknek, az *energiaigény csökkentése ezen a téren* önmagában nem lehet *teljes körű és minden igényt kielégítő megoldás*. Az így elért megtakarítás várhatóan még az újabban megjelenő eszközök igényeit sem lesz képes fedezni.

A villamos energiát tároló berendezések energiasűrűségének növelése

A villamos energia tárolására szolgálnak az egyszer használatos elemek és az újratölthető akkumulátorok. Katonai technikák esetében érthető módon csak az akkumulátorok terjedtek el szélesebb körben, és jelenleg a civil életben is inkább ezek fejlesztésére koncentrálnak, az elemek szerepe egyre marginálisabb. Az ilyen eszközök egyik legfontosabb mérőszáma az energiasűrűség, ami azt fejezi ki, hogy mennyi energiát tárolhatunk egységnyi térfogatban vagy tömegben. Az ismertebb energiatárolási módok összevetésére szolgál a következő táblázat.

Különböző akkumulátorok energiasűrűsége

Anyag/technológia	elméleti maximális energiasűrűség*	
	térfogatarányos	tömegarányos
ólomsavas (Pb-acid) akku	~40 Wh/l	~25 Wh/kg
nikkel-kadmium (NiCd) akku	~150 Wh/l	~100 Wh/kg
nikkel-fémhidrid (NiMH) akku	~300 Wh/l	~150 Wh/kg
lítium-ferrofoszfát (LiFePO4) akku	~200 Wh/l	~100 Wh/kg
lítium-ion (Li-ion) akku	~650 Wh/l	~250 Wh/kg
lítium-polimer (Li-polymer) akku	~700 Wh/l	~250 Wh/kg

* *Villamos akkumulátorok esetében a gyakorlati energiasűrűség csaknem eléri az elméleti maximumot, mivel a vegyi energiából elektromos energiává alakulás hatásfoka igen magas.*

Forrás: *Battery Cell Comparison. www.epectec.com/batteries/cell-comparison.html (Letöltés időpontja: 2015. 11. 01.)*

Jól látható, hogy a gépjárműveknél alkalmazott hagyományos ólomsavas akkumulátoroknál a korszerű lítiumos technikát alkalmazó akkumulátorok tízszer jobb értéket produkálnak, de még mindig nagyságrendileg elmaradnak a fosszilis tüzelőanyagok energiasűrűségétől, pl. benzin esetében ~9500 Wh/l, illetve 12 000 Wh/kg az érték.

Érdeemes tudni, hogy a korábban említett mintegy 50 kg-os lövészfelszerelésből az adott küldetéstől függően az akkumulátorok akár 10 kg-nál is nagyobb tömeget képviselhetnek. Akkumulátoraink energiasűrűségének már a kétszeresére növelése jelentős mozgásteret biztosítana mind a gyalogos katonák, mind a harcjárművek képességeinek fejlesztése terén.

Az energiasűrűségen kívül az akkumulátorok fontos jellemzője az az idő, ami a feltöltésükhöz szükséges, és hogy milyen gyorsan lehet kinyerni belőlük az energiát. Értelem-szerűen előnyös, ha mindkét idő a lehető legrövidebb. A gyors töltés és kisütés azonban a szokványosnál jobban igénybe veszi az akkumulátor elektródjait, azok gyorsabban „kopnak”. Az ún. töltés-kisütési ciklus azt mutatja, hogy egy akkumulátort hányszor lehet kisütni és

újratölteni úgy, hogy a kapacitása nem csökken számottevően.⁶ Ez az akkuk tulajdonképpeni élettartama – ha feltételezzük, hogy az folyamatosan használatban van, ugyanis a tartós állás is csökkenti a kapacitást, sőt akár végérvényesen tönkre is teheti az akkumulátort. A régebbi, nikkell alapú eszközök jellemzően 500–1000, a mai lítiumbázisú akkumulátorok pedig akár 1000–1500 ciklust is elviselnek.

A lítium-ferrofoszfát akkumulátornak két olyan tulajdonsága is van, amelyek miatt még akkor is érdemes megfontolni a katonai eszközökben történő használatát, ha energiasűrűsége csak fele-harmada a másik kettőének. Egyrészt az élettartama akár 3-4 ezer ciklus is lehet. Másrészt, amíg az akkumulátorokra általában jellemző, hogy energiátároló képességük a hőmérséklet csökkenésével radikálisan romlik – nagy hidegben akár a szobahőmérsékleten mért érték 10%-a alá is zuhanhat⁷ –, addig a lítium-ferrofoszfát akkumulátor hőmérséklet-függése jóval enyhébb.

A közeljövő ígéretes fejlesztései lehetnek a lítium-kén⁸ és a lítium-levegő akkumulátorok.⁹ Mindkettő közös jellemzője, hogy az elméleti energiasűrűségük elérheti az 1000–1500 Wh/kg-ot is, de a jelenlegi kísérleti példányok már 10–20 ciklus után elveszítik a kapacitásuk felét, így valóban használható termék csak az élettartamuk jelentős javulása után lehet belőlük.

A villamos energiát termelő berendezések hatékonyságának a javítása

A villamos energia előállításának legelterjedtebb módja, amikor forgó mechanikus mozgást alakítunk villamossággá. Az erre szolgáló generátorok hatásfoka 90% körüli, a tekerceselés vagy a csapágyazás minőségének javításával ez csak minimális mértékben növelhető. A technika annyira kiforrott, hogy a gépkocsik generátorai és a különféle erőművekben alkalmazottak lényegében csak a méretükben térnek el egymástól. Ebből az is látszik, hogy komplex rendszer esetében csak a forgó mozgást biztosító eszköz hatásfokának a javítása az egyetlen igazán járható út. Katonai technikáknál jelenleg a forgó mozgást hőerőgépek, dugattyús belső égésű motorok, ritkább esetben gázturbinák biztosítják.

A hőerőgépek közül hatásfok szempontjából a 10 kW–30 MW sávban (vagyis a szárazföldi eszközökön alkalmazható erőforrások körében) a korszerű dízelmotorok a legjobbak, 36–40%-os hatásfokkal, illetve talán bonyolultságuk miatt nem terjedtek még el szélesebb körben a dízel-gáz motorok, amelyek hatásfoka akár 46% is lehet. A hatásfokuk további növelésére két elméleti út van. Többek között növelhetjük az égés hatásfokát emulziókkal, adalékanyagokkal, illetve alkalmazhatunk kiegészítő berendezéseket a hulladékhő hasznosítására.

Általában megállapítható, hogy önmagában a jelenleg alkalmazott tábori és járműfedélzeti *villamosenergia-termelő berendezések hatékonyságának növelése sem lehet elégséges megoldás* a fokozódó igények kielégítésére.

⁶ Nincs szabvány definiálva, de általában akkor tekintünk egy akkumulátort „lemerültnek”, ha már nem lehet feltölteni a névleges kapacitása 80%-ára sem.

⁷ Saját hőkamrás vizsgálataim alapján. Egy általam a HM VGH KMBBI Kutatási, Fejlesztési és Tudományos Osztályon vizsgált eszköznel pl. a gyártó 8 órás akkumulátoros üzemidőt adott meg a termék adatlapján, amit az szobahőmérsékleten teljesített is. Ezzel szemben az adatlap szerinti minimális működési hőmérsékleten, mínusz 50 Celsius-fokon a készülék csupán 27 percen keresztül maradt üzemképes.

⁸ Edwin Kee: Li/S Batteries Gain Double The Capacity Of Li-ion Batteries. *Übergizmo*, 12. 03. 2013. <http://www.ubergizmo.com/2013/12/lis-batteries-gain-double-the-capacity-of-li-ion-batteries> (Letöltés időpontja: 2016. 02. 23.)

⁹ Ethan Crumlin: Elucidation of the surface characteristics and electrochemistry of high-performance LiNiO₂. *Chemical Communications*, 2016/2., 52–56.

Új villamosenergia-források

Új típusú villamosenergia-források alatt természetesen nem sosem látott, egyelőre csak prototípus szintjén létező eszközöket kell érteni, hanem létező technológiákat, amelyeknek a katonai, terepi alkalmazása még nem ismert. Ezek lényegében az erőművi technológiák, illetve az ún. alternatív, megújuló energiaforrások lehetnek. Az erőművi technológiákról nem érdemes hosszán beszélni. Ha meg lehetne építeni egy nukleáris erőművet egy tehergépjármű alvázán, már bizonyára megépítették volna. A fosszilis üzemanyagok felhasználásánál hasonló a helyzet. Erőművi méretekben elégetve az üzemanyagokat és a fejlesztett gőzzel generátorokat meghajtani, a hatásfokot tekintve jobb a hőerőgépeknél, illetve bizonyos energiahordozók, pl. szén, fa nem is használható más módon villamos energia termelésére. Ez a fajta eljárás azonban minden esetben hatalmas kiterjedésű infrastruktúrát és bonyolult kiszolgáló, biztonsági stb. berendezéseket feltételez, így tábori alkalmazásuk lehetetlen.

Megújuló az az energiaforrás, amelynek mennyisége nem csökken, ha felhasználunk belőle. Természetesen elméleti szinten nem létezik kimeríthetetlen energiaforrás, de könnyen belátható, hogy pl. a Nap a maga 5 milliárd évre elegendő nukleáris tüzelőanyag-tartalékával emberi léptékben kimeríthetetlen. A földi bioszférában a következő megújuló forrásokról beszélhetünk: biomassza, vízenergia, geotermikus energia, szélenergia és napenergia.

A biomassza erőművi elégetésére a korábban említett okok miatt nem térek ki. Természetesen a tábori aggregátorok is meghajthatóak lennének bioüzemanyagokkal, de még a legjobb minőségűek energiasűrűsége is legalább 10%-kal elmarad a kőolajszármazékokétól,¹⁰ így megfontolandó, hogy megéri-e külön elszeparált előállítói és elosztói infrastruktúrát kiépíteni¹¹ ezek alkalmazása kedvéért. A geotermikus energiából direkt módon nem nyerhető villamos áram, az alkalmazása csak ott lehet gazdaságos, ahol vékonyabb a kőzetlemez, ráadásul viszonylag nagy méretű, statikus infrastruktúrát is igényel.¹² Nem jobb a helyzet a vízenergia esetében sem.¹³ Egyes szakirodalmak külön említik az árapály-, illetve a hullámenergiát, de ezeket jelen esetben nem érdemes külön részletezni. Még a legkisebb ismert ún. törpe vízerőművek mérete is meghaladja a tábori alkalmazhatóság kereteit,¹⁴ emellett az a tény, hogy nagy mennyiségű folyó víz nem található minden művelési területen, eleve kizárja a katonai alkalmazást.

Sokkal jobb a helyzet a szél és a Nap energiájának a hasznosításával.¹⁵ Ezekből valamenynyire szinte mindenütt hozzáférhető, bár az tény, hogy nem megbízható módon. Az elérhető

¹⁰ Dave Roos: Biofuels vs. Fossil Fuels. How Stuff Works. <http://auto.howstuffworks.com/fuel-efficiency/biofuels/biofuel-fossil-fuel.htm> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 04.)

¹¹ A NATO üzemanyagokkal kapcsolatos koncepciója szerint a harc téren csak egyfajta hajtóanyag – kerozin – használatos, hogy csupán egyetlen ellátási láncot kelljen kiépíteni és fenntartani: Chapter 15: Fuels, Oils, Lubricants and Petroleum Handling Equipment – Military Fuels and the Single Fuel Conception, NATO Logistic Handbook, 1997. <http://www.nato.int/docu/logi-en/1997/lo-1511.htm> (Letöltés időpontja: 2015. 11. 27.)

¹² Fischer Anita – Hlatki Miklós – Mezősi András – Pató Zsuzsanna: Geotermikus villamosenergia-termelés lehetőségei Magyarországon. Budapesti Corvinus Egyetem, 2009. http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/124/1/wp2009_2.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 11. 23.)

¹³ Mayer György: Vízenergia-hasznosítás Magyarországon. MTA. http://mta.hu/data/cikk/12/90/28/cikk_129028/89MayerViz.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 11. 01.)

¹⁴ Szeredi István: Kis és törpe vízerőművek. Budapesti Műszaki Egyetem, Építőmérnöki Kar, 2006. <http://www.vpk.bme.hu/vizepkor/docs/vizparty/torpevizzeromu.pdf> (Letöltés időpontja: 2015. 11. 01.)

¹⁵ Michael Callahan – Kate Anderson – Sam Booth – Jessica Katz – Tim Tetreault: Lessons Learned from Net Zero Energy Assessments and Renewable Energy Projects at Military Installations. NREL, July, 2012. <http://www.nrel.gov/docs/fy12osti/51946.pdf> (Letöltés időpontja: 2015. 11. 22.)

mennyiség erősen függ a földrajzi elhelyezkedéstől, a napszaktól és az évszaktól is, így önmagában más kiegészítő eszközök nélkül egyikre sem lehet építeni a villamos ellátást.

A modern szélgenerátorokat általában egy árbóc tetején helyezik el, ahol a rotorlapátok egy tengelyen helyezkednek el a generátorral. A szélerőműveknél az uralkodó széliránynak megfelelően telepítik a generátorokat, míg a kisebb méretűeknél az az árbóc tengelye mentén, szabadon mozogva be tud állni az aktuális széliránynak megfelelően. A szélgenerátorok már viszonylag kis méretben is hatékonyak,¹⁶ így mobil, tábori alkalmazásuk elvben lehetséges. Már jelenleg is létezik olyan komplex tábori villamos rendszer, amelynek része a szélgenerátor, de a rendszer telepítése művelési területen csak ott képzelhető el, ahol nem fenyeget közvetlen harcérrintkezés veszélye. Ennek oka, hogy a szélgenerátor messziről jól látható és hallható, továbbá igen nagy radarkeresztmetszetet is ad. A szél sajátossága az is, hogy nagyobb magasságokban erősebben fúj,¹⁷ de tábori körülmények között nyilvánvalóan az sem képzelhető el, hogy egy közel optimális méretű, 100 méteres árbócot állítsanak fel. A 2015 nyarán Magyarországon megrendezett Capable Logistician nemzetközi logisztikai és együttműködési gyakorlat tapasztalatai¹⁸ is megerősítik azt a tendenciát, hogy művelési területen történő alkalmazásuk egyelőre marginális marad.

Sokkal több reménnyel kecsegtet a napelemek alkalmazása. Mivel a napjainkban elérhető napelemek hatásfoka 15–20%, ez magyarországi viszonyok között¹⁹ azt jelenti, hogy egy 1 m²-es panellel optimális esetben 150–200 W villamos teljesítmény állítható elő, vagyis nagy intenzitású, direkt napsugárzás esetén.²⁰ A napelemekkel kapcsolatban gyakori tévedés, hogy a hatékony működésüket csak nagy melegben tudják elképzelni. De gondoljunk csak arra, hogy a napelemek közel az abszolút nulla fok körül, a világűrben is működnek. Valójában a napelemek még szűrt fény esetén is szolgáltatnak villamos áramot, csak lényegesen kevesebbet, mint optimális fényviszonyok között.

A napelemek nagy előnye, hogy gyorsan telepíthetőek, kis túlzással kétdimenziós eszközök, így tároláskor, szállításkor könnyen összecsucukthatóak. A jelenleg legelterjedtebb polikristályos „üvegpanelek” 3–4 cm vastagok és tömegük hozzávetőlegesen 10–15 kg/m², de ezek tulajdonképpen a 20 évvel ezelőtti technológiai szintet képviselik, és a tömeggyártásnak köszönhetően jelenleg a legolcsóbban hozzáférhetőek. Léteznek már olyan napelemek, amelyeket ún. vékonyfilm-technológiával visznek fel egy hordozófelületre,²¹ így a vastagságuk csupán néhány milliméter. Ezek hatásfoka egyelőre alatta marad a hagyományosoknak,

¹⁶ Manfred Stiebler: *Wind Energy Systems for Electric Power Generation*. Springer, 2008.

¹⁷ Kasza Anett: A napenergia és szélenergia alkalmazási lehetőségeinek vizsgálata hazánkban. *Hadmérnök*, 2009/2., 29–40.

¹⁸ A gyakorlatnak helyt adó MH Bakony Harckiképző Központ az ország egyik legszeleesebb területe, ennek ellenére a 10 méteres árbócon lévő 2 méteres lapátokkal szerelt 5 kW névleges teljesítményű generátor szinte sosem adott le 1 kW-nál többet. Csak összehasonlításképpen: a Levél község mellett található és rentábilisan működő szélerőműpark tornyai 100 métereseek, a lapátok egyenként 40 métereseek és egy-egy generátor névleges teljesítménye 2 MW.

¹⁹ Farkas István: A napenergia hasznosításának hazai lehetőségei. MTA, 2010. http://epa.oszk.hu/00600/00691/00080/pdf/mtud_2010_08_937-947.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 11. 01.)

²⁰ Pálfy Miklós: A napenergia fotovillamos hasznosításának potenciálja Magyarországon. *Solart System*. <http://www.solart-system.hu/PVpotencialMo0604.pdf> (Letöltés időpontja: 2015. 11. 01.)

²¹ Katie Drummond: DARPA Push: Solar Cells Tough Enough to Handle a War. *WIRED*, June 25, 2010. <http://www.wired.com/2010/06/darpa-push-solar-cells-tough-enough-to-handle-a-war> (Letöltés időpontja: 2015. 11. 01.)

de számos új fejlesztés nyomán ez a közeljövőben megváltozhat, a technológiában jelentős még a fejlesztési potenciál.²²

Mint látható, *jelenleg egyedül a napelemek jelenthetnek alternatívát a dízelaggregátorokkal szemben*, de a napfény megbízhatatlan volta miatt önállóan egyáltalán nem alkalmazhatóak. Alkalmazásukat nehezíti, hogy a tábori villamos rendszerek többnyire illeszkednek a polgári villamos hálózatokhoz, és hazánkban pl. 240 V-os váltakozó feszültséget igényelnek. Ezzel szemben a napelemek törpe egyenfeszültséget, 30–40 V-ot szolgáltatnak. A fogyasztói hálózathoz való illesztésükhöz ún. inverter szükséges, ami az egyenfeszültségből váltakozó feszültséget állít elő, miközben azt fel is transzformálja. Az inverter nemcsak bonyolítja a struktúrát, de önmagában is mintegy 10%-os veszteséget okoz. Ha a nappal megtermelt áramot pedig este kívánjuk felhasználni, akkor még költséges akkutelepek is szükségesek, és az ellátás biztonsága érdekében még így sem tekinthetünk el az aggregátorok használatától.

Mіндеzen nehézségek ellenére *várható a napelemek tömeges elterjedése* a haditechnikában. Ahol a katonák élete, testi épsége veszélyben forog, sem a környezetvédelem, sem a gazdaságosság nem lehet elsődleges szempont, de a napelemek műveleti előnyöket is kínálnak. Minden egyes liter fosszilis üzemanyag, amit a napelemek alkalmazásával meg lehet takarítani, növeli a műveleti területen elhelyezett egységek túlélőképességét, csökkenti az üzemanyag-szállító konvojok ellenséges támadásokkal szembeni kitettségét.

Az aggregátor a táborok energiaellátásában nem tekinthető újszerű technikának, de a növekvő villamosság iránti igény miatt új területeken is megjelenhetnek. Harcjárművek álló helyzeti villamos ellátására már most is használnak kis méretű aggregátorokat, amelyek halkabbak és takarékosabbak, mintha a harcjárművek motorját járatnák, és léteznek olyan kis méretű, kb. 1 kW teljesítményű minigenerátorok is, amelyek egy raj akkumulátorainak a feltöltésére alkalmasak. A holland hadsereg még háti gázturbinával meghajtott generátorral is kísérletezett, de egyelőre nem nagy sikerrel.

Talán a legextrémebb, de biztosan nem a legsikeresebb próbálkozás az, ami a katonák mozgásának energiáját kívánja villamosenergia-forrásként alkalmazni. A katonák bakan-csába épített, illetve karjára-lábjára erősített, külső csontvázhoz hasonlatos szerkezetek²³ a katonák mozgékonyágát jelentősen rontják, ám csupán elhanyagolható mennyiségű áramot képesek szolgáltatni.²⁴

Energiamedzsmen és adminisztratív szabályozás

Léteznek olyan tábori villamosenergia-ellátó berendezések, amelyek megpróbálják a jelenleg rendelkezésre álló technikák legjobb tulajdonságait egyesíteni. Ezek a hibrid rendszerek a

²² Andy Colthorpe: Soitec-Fraunhofer ISE multi-junction CPV cell hits world record 46% conversion efficiency. PVTECH, December 02, 2014. http://www.pv-tech.org/news/soitec_fraunhofer_ise_multi_junction_cpv_cell_hits_world_record_46_conversi (Letöltés időpontja: 2015. 11. 23.)

²³ David Godkin: A New Kind of Military Charge. Design Engineering, May 22, 2013. <http://www.design-engineering.com/features/a-new-kind-of-military-charge-design-eng/> (Letöltés időpontja: 2015. 11. 23.)

²⁴ Mariella Moon: Harnessing Kinetic Energy from Marching Soldiers. Clean Technica, July 27, 2009. <http://cleantechnica.com/2009/07/27/harnessing-kinetic-energy-from-marching-soldiers> (Letöltés időpontja: 2016. 02. 20.)

polgári mikrogridekhez²⁵ hasonlatosak, és valamilyen megújuló energiaforrásra, jellemzően a napenergiára épülnek. Az ilyen rendszerekhez minden esetben tartozik egy nagyméretű akkumulátorcsoport és dízelaggregátor, illetve egy intelligens vezérlő és kapcsoló elektronika is. A napelemek töltik az akkumulátorokat, amelyek egy inverteren keresztül lényegében szünetmentes energiaellátást biztosítanak a fogyasztóknak. A masszív akkucsoport éjszaka, illetve rövidebb napsütésmentes időszakokban is képes fedezni az igényeket. Ha valami oknál fogva az akkuk töltöttsége 20% alá esik, akkor beindulnak az aggregátorok és néhány óra alatt feltöltik azokat.

Az ilyen berendezések a tapasztalatok szerint²⁶ még a magyar klimatikus viszonyok között is mintegy 40%-os tüzelőanyag-megtakarítást eredményeznek, és ez missziós területen még kedvezőbb is lehet. Ez csak részben köszönhető a napelemek által termelt „ingyen” áramnak. Az aggregátorok tulajdonsága, hogy a terhelés függvényében csak egy viszonylag szűk tartományban működnek optimális hatásfokkal. Ha az aggregátorok közvetlenül a fogyasztói hálózatra dolgoznak, a hatásfokuk is folyamatosan ingadozik a pillanatnyi terheléssel párhuzamosan. Abban az esetben viszont, ha egy akkucsoport töltését végzik, az mindvégig optimális terhelést és így maximális hatásfokot eredményez, ami egyébként az aggregátorok élettartamára is jótékony hatással van.²⁷

Ezek a hibrid berendezések nyilvánvalóan bonyolultabbak és drágábbak egy egyszerű aggregátoros megoldásnál, mégis a terjedésükre lehet számítani a közeljövőben. Ennek részben az az oka, hogyha folyamatosan üzemeltetik őket, akkor még e cikk írásakor érvényes viszonylag mérsékelt üzemanyagárak mellett is 4-5 év alatt megtérül az árú. Másfelől, missziós területen az eleve gyenge, gyakorta szinte teljesen elpusztított infrastruktúra miatt sokkal jelentősebb költség a táborok működtetéséhez szükséges üzemanyagok helyszínre juttatása. Ezt az árat sokszor nemcsak pénzben – de afgán és iraki tapasztalatok nyomán – vérben is meg kell fizetni. Az említett területeken ugyanis minden tevékenység közül az üzemanyag-szállító konvojok kísérése volt az, amely az egyik legtöbb áldozatot követelte.²⁸

A közelgő rendszeresítésükre utal az is, hogy speciális igények szerint már most számos verzióban léteznek. A több konténerből álló és egész táborok kiszolgálására alkalmas berendezéseken túl már gyártanak ún. szolárutánfutókat is, ahol egy közúti vontatmányra integrálják a hibrid rendszer főbb elemeit, így azok alkalmassá válnak pl. távolabbra kihelyezett ellenőrzési pontok kiszolgálására vagy vészhelyzeti beavatkozásra. Készült már olyan rendszer is, ahol az aggregátort is beleértve valamennyi elemet egyetlen, helikopterrel emelhető

²⁵ Olyan, többnyire valamilyen megújuló forrásra épülő lokális villamos rendszerek, ahol egyetlen vezérlőrendszer felügyeli a termelést és a fogyasztást. A lokálisan előállított többletet akkumulátorokban tárolják, vagy visszatáplálják a hálózatba, és növekvő fogyasztás esetén onnan „veszik vissza”. Az ilyen mikrogridekből álló hálózat sokkal gazdaságosabb és megbízhatóbb, mint a hagyományos erőmű–elosztó–fogyasztók modell.

²⁶ A saját, a Capable Logistician gyakorlaton végzett összehasonlító mérések is igazolták a nemzetközileg elfogadott, kb. 40%-os megtakarítást, de egyes cégek, amelyek hasonló rendszereket üzemeltettek pl. Maliban, 50–60%-os fogyasztáscsökkenésről is beszámoltak. Ez viszont nemcsak a klímától függ, hanem a rendszerbe integrált napelemek és akkumulátorok teljesítményétől is. Mivel ezek igen drágák, előfordulhat, hogy egy elvben nagyobb üzemanyag-megtakarítást eredményező konfiguráció megtérülési ideje negatívan változik.

²⁷ Turmezei Péter: Napelemes energiaellátó rendszerek katonai célú alkalmazásának kérdései. PhD-értekezés, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2003.

²⁸ Cristopher Helman: For U.S. Military, More Oil Means More Death. Forbes, November 12, 2009. <http://www.forbes.com/2009/11/12/fuel-military-afghanistan-iraq-business-energy-military.html> (Letöltés időpontja: 2015. 11. 23.); Casualty Costs of Fuel and Water Resupply Convoys in Afghanistan and Iraq. Army-technology, 26 February 2010. <http://www.army-technology.com/features/feature77200> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 17.)

egységbe építették be, ami az igen rövid idejű telepítést követően emberi beavatkozás nélkül is képes huzamosabb ideig ellátni pl. egy kommunikációs állomást.

Adminisztratív eszközök bevezetése is elképzelhető a villamosenergia-igények kielégítésére. Ezek közül jelenleg talán a szabványosítás látszik a leginkább célravezetőnek. Jelen pillanatban sajnálatos módon a hordozható katonai célú villamos eszközök akkumulátorai nem szabványosak. A katonák által viselt és hordozott eszközök tekintetében még a legfejlettebb hadseregek sem gondolkodnak egységes koncepció mentén, az új eszközöket a már korábban rendszeresített eszközöktől függetlenül, önálló eljárásban szerzik be. Ez azt is jelenti, hogy minden egyes eszköz csak a gyártója saját akkumulátorával működik, és a cégek már csak üzletpolitikai okok miatt sem törekednek az egységesítésre. Ez viszont azzal járhat, hogy egyes küldetések során a katona azzal szembesülhet, hogy pl. a taktikai rádióknak már a tartalék akkumulátorai is lemerültek, míg az éjjellátót még be sem kapcsolta.

A VÁRHATÓ FEJLESZTÉSI IRÁNYOK

Az talán már az eddigiek alapján is kirajzolódott, hogy *nincs egyetlen megoldás sem, amely önmagában képes lenne a villamos energiával kapcsolatos harcéri igényeket kielégíteni*. Mindhárom tárgyalt aspektusban, tehát a tábori elhelyezés, a harcjárművek és a gyalogos katonák esetében is *elkerülhetetlen az akkumulátorok energiasűrűségének a drasztikus növelése*. Ám azt is látni kell, hogy ez olyan mennyiségű és nehézségű alapkutatótást feltételez, amelyet talán az Amerikai Egyesült Államok és Kína kivételével egyetlen állam hadserege sem képes finanszírozni, ezért az megmarad az óriásvállalatok és kutatóintézetek privilégiuma, így a védelmi szféra nem annyira központja, mint inkább haszonélvezője lesz az eredményeknek. Az akkumulátorok energiasűrűsége várhatóan azért évről évre nőni fog (ahogy eddig is történt), és valószínűleg csak lassan, hacsak nem történik jelentős technológiai áttörés.

Mind a tábori elhelyezés vonatkozásában, mind a gép- és harcjárművek terén vannak olyan fejlesztési törekvések, amelyek a generátorokat hajtó hőerőgépek hatékonyságának javításával igyekeznek a villamosenergia-termelés hatékonyságát emelni. Nem fér kétség az ilyen fejlesztések fontosságához, de ezek inkább környezetvédelmi szempontból érdemelnek kiemelt figyelmet, a villamos energia iránti fokozódó igények kielégítésére ez az út önmagában nem elégséges.

A tábori elhelyezés vonatkozásában a konvencionális aggregátorok mellett nincs alternatívája a napenergián alapuló hibrid eszközöknek, így azok előreláthatólag egyre több helyen megjelennek a hadseregek eszköztárában és az igényeknek megfelelően egyre változatosabb formát öltenek majd.²⁹ Mindenképpen erősíti a tendenciát az a tény is, hogy bár a napelemek vonatkozásában sem várható döntő tudományos áttörés, azok hatékonysága és mobilitása terén azért még jelentős fejlesztési tartalékok vannak.

A harcjárművek fedélzeti villamossága terén az egyre nagyobb kapacitású akkumulátorok iránti igényen túl nincs egyetlen technológia sem, amelynek látványos előretörése lenne megjósolható. Az álló helyzeti energia biztosítására – ha az akkumulátorok erre végképp alkalmatlanok – továbbra is kiegészítő áramfejlesztőket szerelnek majd fel, esetleg hibrid rendszereket.

²⁹ Végvári Zsolt: A Smart Energy koncepció és eszközei a CL15 logisztikai gyakorlaton. 1–2 rész. Haditechnika, 2015/6., 30–34, 2016/2., 44–48.

A gyalogos katonák viszonylatában elkerülhetetlennek tűnik a szabványosítás, és várható, hogy egy-két éven belül a NATO rendszerében meg fog jelenni az erre vonatkozó STANAG. Még messze nem általános a használatuk, de már most is léteznek olyan flexibilis, összehajtható napelemek, amelyek egy-egy kisebb teljesítményű eszköz vészhelyzeti töltésére alkalmasak, így ezek lassú terjedése is feltételezhető.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A PK–4 pc. kódú készlet beépítési és rendszertechnikai terve, 54/938/GYEK. HM ArmCom, 2007.
- Battery Cell Comparison. www.epectec.com/batteries/cell-comparison.html
- Callahan, Michael – Anderson, Kate – Booth, Sam – Katz, Jessica – Tetreault, Tim: *Lessons Learned from Net Zero Energy Assessments and Renewable Energy Projects at Military Installations*. NREL, July, 2012. <http://www.nrel.gov/docs/fy12osti/51946.pdf>
- Casualty Costs of Fuel and Water Resupply Convoys in Afghanistan and Iraq. *Army-technology*, 26 February 2010. <http://www.army-technology.com/features/feature77200>
- Chapter 15: Fuels, Oils, Lubricants and Petroleum Handling Equipment – Military Fuels and the Single Fuel Conception, *NATO Logistic Handbook*, 1997. <http://www.nato.int/docu/logi-en/1997/lo-1511.htm>
- Colthorpe, Andy: *Soitec-Fraunhofer ISE multi-junction CPV cell hits world record 46% conversion efficiency*. PVTECH, December 02, 2014. http://www.pv-tech.org/news/soitec_fraunhofer_ise_multi_junction_cpv_cell_hits_world_record_46_conversion
- Crumlin, Ethan: *Elucidation of the surface characteristics and electrochemistry of high-performance LiNiO₂*. *Chemical Communications*, 2016/2.
- Drummond, Katie: *DARPA Push: Solar Cells tough enough to Handle a War*. WIRED, June 25, 2010. <http://www.wired.com/2010/06/darpa-push-solar-cells-tough-enough-to-handle-a-war>
- Farkas István: *A napenergia hasznosításának hazai lehetőségei*. MTA, 2010. http://epa.oszk.hu/00600/00691/00080/pdf/mtud_2010_08_937-947.pdf
- Fischer Anita – Hlatki Miklós – Mezösi András – Pató Zsuzsanna: *Geotermikus villamosenergia-termelés lehetőségei Magyarországon*. Budapesti Corvinus Egyetem, 2009. http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/124/1/wp2009_2.pdf
- Godkin, David: *A New Kind of Military Charge*. *Design Engineering*, May 22, 2013. <http://www.design-engineering.com/features/a-new-kind-of-military-charge-design-eng/>
- Hegedűs Ernő – Fröhlich Dávid: *Az R/7 rádióállomás és a Csonka áramfejlesztők gyártásának és alkalmazásának körülményei, különös tekintettel a sereglövasság híradó eszközeinek üzemeltetésére (1927–1945)*. *Katonai Logisztika*, 2014/1.
- Helman, Christopher: *For U.S. Military, More Oil Means More Death*. *Forbes*, November 12, 2009. <http://www.forbes.com/2009/11/12/fuel-military-afghanistan-iraq-business-energy-military.html>
- Kasza Anett: *A napenergia és szélenergia alkalmazási lehetőségeinek vizsgálata hazánkban*. *Hadmérnök*, 2009/2.
- Kee, Edwin: *Li/S Batteries Gain Double The Capacity Of Li-ion Batteries*. *Übergizmo*, 12. 03. 2013. <http://www.ubergizmo.com/2013/12/lis-batteries-gain-double-the-capacity-of-li-ion-batteries>
- Márkus Ferenc: *A gyalogos lövészkatona egyéni harcászati felszerelésének modernizálási lehetőségei a Magyar Honvédségben*. *Seregszemle*, 2013/2–3.
- Mayer György: *Vízenergia hasznosítás Magyarországon*. MTA. http://mta.hu/data/cikk/12/90/28/cikk_129028/89MayerViz.pdf

- Moon, Mariella: *Harnessing Kinetic Energy from Marching Soldiers*. Clean Technica, July 27, 2009. <http://cleantechnica.com/2009/07/27/harnessing-kinetic-energy-from-marching-soldiers>
- Pálfy Miklós: *A napenergia fotovillamos hasznosításának potenciálja Magyarországon*. Solart System. <http://www.solart-system.hu/PVpotencialMo0604.pdf>
- Roos, Dave: *Biofuels vs. Fossil Fuels*. How Stuff Works. <http://auto.howstuffworks.com/fuel-efficiency/biofuels/biofuel-fossil-fuel.htm>
- Stiebler, Manfred: *Wind Energy Systems for Electric Power Generation*. Springer, 2008.
- Szeredi István: *Kis és törpe vízerművek*. Budapesti Műszaki Egyetem, Építőmérnöki Kar, 2006. <http://www.vpk.bme.hu/vizepkor/docs/vizparty/torpevizeromu.pdf>
- Tucker, Patrick: *The Very Real Future of Iron Man Suits for the Navy*. Defense One, January 12, 2015. www.defenseone.com/technology/2015/01/very-real-future-iron-man-suits-navy/102630/
- Turmezei Péter: *Napelemes energiaellátó rendszerek katonai célú alkalmazásának kérdései*. PhD-értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2003.
- Végvári Zsolt: *A LED-ek alkalmazásának lehetőségei a Magyar Honvédségben*. Katonai Logisztika, 2015/1.
- Végvári Zsolt: *A Smart Energy koncepció és eszközei a CL15 logisztikai gyakorlaton*. 1–2. rész. Haditechnika, 2015/6., 2016/2.

Balla Tibor alezredes:

AUSZTRIA–MAGYARORSZÁG RÉSZVÉTELE A MEGSZÁLLT ROMÁNIA KATONAI KORMÁNYZÁSÁBAN, 1916–1918

ÖSSZEFOGLALÓ: Románia 1916. augusztus 27-én hadat üzent az Osztrák–Magyar Monarchiának, majd hadereje benyomult Erdélybe. A központi hatalmak (Németország, Ausztria–Magyarország, Bulgária, Törökország) egy sikeres ellenoffenzíva során lerohanták Havasalföldet és Dobrudzsát, december 6-án elfoglalták Bukarestet, majd 1917 januárjában a Románia elleni hadjáratot győztesen fejezték be. A szerző bemutatja a megszállt területeken 1916 decembere és 1918 novembere közötti időszakban gyakorolt katonai kormányzás jellemzőit. Mivel a Monarchia tisztjei, katonái és tisztviselői német bajtársaikhoz és kollégáikhoz képest jól ismerték az országot és a nyelvet, az osztrák–magyar körzetparancsnokságok területén a román lakossághoz fűződő viszony jobb volt, mint a németek által kormányzott körzetekben.

KULCSSZAVAK: August von Mackensen, katonai kormányzás, katonai körzetparancsnokságok, gazdasági törzs

A központi hatalmak által megszállt Romániában létrehozott katonai főkormányzóság 65 064 km² területen jött létre 3 438 002 főnyi lakossággal, amely a háború előtti Román Királyság területének (139 690 km²) és lakosságának (7,5 millió fő) megközelítőleg felét jelentette.¹

A Bukarest meghódítása után, 1916 decemberében létrehozott német katonai főkormányzóság a legfelsőbb hatalom volt a megszállt területeken, amely román polgári szervezeteket is magába olvasztott. A főkormányzóságot az August von Mackensen német vezértábornagy vezette hadseregcsoporthoz rendelték alá. Összesen három katonai kormányzóság létezett: Havasalföld, Bukarest és Dobrudzsa. Utóbbi német, bolgár és török, a román főváros német, Havasalföld pedig hivatalosan német és osztrák–magyar közös katonai kormányzás alatt állt.

1917 márciusában egy „kormányt” is létrehoztak a megszállt területen, amely erősen korlátozott hatáskörrel a mezőgazdasági, pénzügyi, belügyi, kulturális és oktatási

August von Mackensen német vezértábornagy a róla elnevezett hadseregcsoporthoz, valamint a központi hatalmak romániai megszálló erőinek parancsnoka, egyben a német katonai közigazgatás vezetője

Forrás: Harald Heppner: *Im Schatten des „grossen Bruders”. Österreich-Ungarn als Besatzungsmacht in Rumänien 1916–1918. Österreichische Militärische Zeitschrift, 2007/3.*

¹ Dr. Fritz Karl Mann: *Kriegswirtschaft in Rumänien*. König Carol-Verlag. Bukarest, 1918. 12., 14.

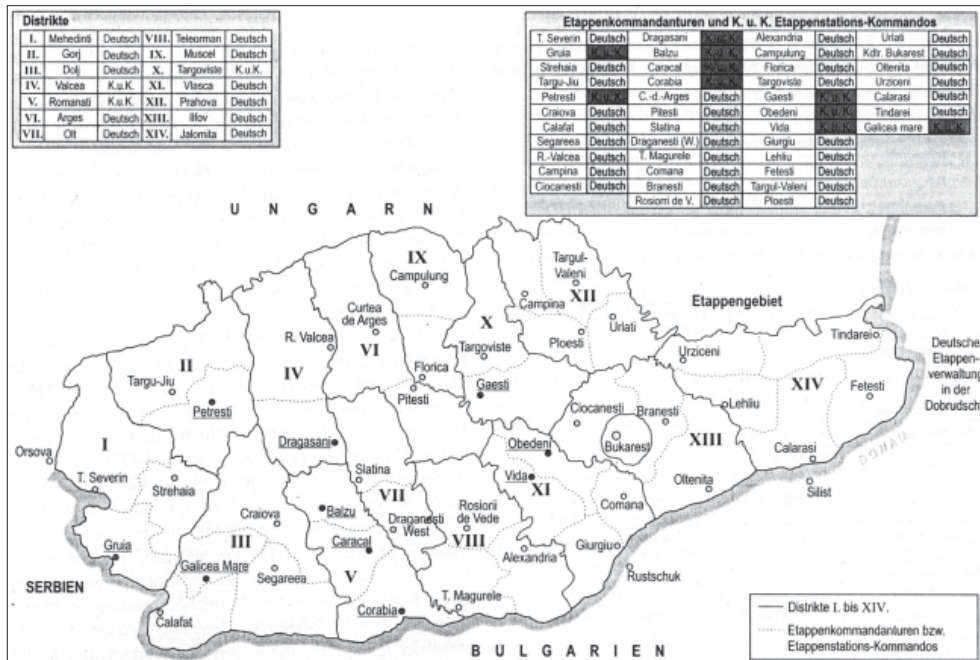
feladatokkal foglalkozott. A katonai főkormányzóság részletes előírásokkal szabályozta a megszállt részek életét. A központi hatalmak és Románia között 1918. május 7-én aláírt bukaresti békeszerződés kilátásba helyezte a megszálló hatalom felségjogainak visszaadását, amint a békeszerződést román részről ratifikálják. Mivel a jóváhagyás a háború végéig sem történt meg, így a hivatali ügyek teljes átadására 1918 novemberéig nem került sor.

Joggal vetődik fel a kérdés, miszerint: Milyen szerepet játszott Ausztria–Magyarország Románia katonai kormányzásában? A kérdés megválaszolásakor öt komponensre kell fókuszálnunk: a bukaresti hivatalos német kormányzósági hatóságokkal összekötő szervek, részvétel a közös német és osztrák–magyar gazdasági törzsben, a havasalföldi tartomány bizonyos részeinek igazgatása, a Monarchia diplomáciai-konzuli képviselője Bukarestben és az egyes vidéki városokban, a katonai és polgári hírszerző szolgálat hálózata.²

Előrebocsátjuk, hogy Ausztria–Magyarország a romániai katonai főkormányzóságon belül alárendelt szerepet játszott. A dunai birodalom központi hatósága a megszállás időszakában a „Románia katonai kormányzója melletti császári és királyi megbízott volt”, aki Bukarestben székelte és hivatalos kontaktszemély volt a németek számára. A szalak a császári és királyi Hadsereg-főparancsnokság, a Havasalföldön állomásozó osztrák–magyar csapatok parancsnokai, a diplomáciai képviselő, a gazdasági törzs osztrák–magyar részei, valamint a 9. német hadsereg parancsnokságán található összekötő tiszt között az ő kezében futottak össze. Törzse katonatisztekéből és katonai szolgálatban álló polgári szakemberekből állt. Az első hetekben ezt a kulcsfontosságú tisztséget Karl Ziller, császári és királyi ezredes viselte, akit 1917 februárjában Karl von Sendler ezredes (1918 augusztusától vezérőrnagy) váltott fel. Az összes havasalföldi osztrák–magyar csapattest számára a központi kormányzó hatóság a 16. számú szállásmesteri osztály volt. Emellett működött egy a németekkel paritásos alapon kialakított gazdasági törzs, amelynek feladata a megszállt román területen fellelhető javak kiaknázása volt. Ennek a törzsnek osztrák–magyar részről Körpényesi Kontz Sándor ezredes volt az elnöke, míg a szervezet vezérkari főnöke német volt. A gazdasági törzs császári és királyi része három csoportból és azok 18 osztályából állt, mindegyik élén egy-egy német illetve osztrák–magyar vezetővel.³ Az egyes osztályok hatáskörébe a következők tartoztak: 1. *élelmiszer és állati takarmány* (az élelmiszerek és takarmány, az olaj és zsír, a tojás, a dohány, a bor és gyümölcs összegyűjtésével és elszállításával foglalkozott), 2. *mezőgazdaság* (a földművelés terén a termés begyűjtését, az állattenyésztést, a sör- és pálinkafőzést, a mezőgazdasági gépek igazgatását végezte), 3. *szállítás* (a vonaton és a dunai vízi úton történő szállításról gondoskodott a határig), 4. *háborús nyersanyagok* (a ruházati alapanyagok és termékek, bőrök, prémek, cserzőanyagok, fémek, ipari alapanyagok előteremtéséről és szállításáról gondoskodott), 5. *statisztika és kiegyenlítés* (a határon található szétosztó helyeket és az egyes Romániát megszálló országok közötti kulcsok szerinti szétosztást vezette), 6. *ásványolajok* (a kőolajipari üzemekkel, finomítókkal, a kőolaj-kitermeléssel és -szállítással foglalkozott), 7. *fafelhasználás* (a fafeldolgozó üzemeket irányította), 8. *erdészet és vadászat* (az állami, királyi és községi erdők igazgatását végezte, irányította a fakitermelést, valamint az erdészeti és vadászati rendőrséget), 9. *elektrotechnika* (az elektrotechnikai berendezések előállítását és üzemben tartását végezte), 10. *gépfelhasználás* (a meglévő gépi berendezések nyilvántartásával és a megszállt területen történő szétosztásával foglalkozott), 11. *halászat* (a román halászati zsákmány szétosztását és szállítását végezte), 12. *bányászat* (a szén- és

² Harald Heppner: Im Schatten des „grossen Bruders”. Österreich-Ungarn als Besatzungsmacht in Rumänien 1916–1918. Österreichische Militärische Zeitschrift (ÖMZ), 2007/3., 318–319.

³ Uo. 319.

Katonai körzetparancsnokságok a megszállt Romániában, 1917–1918.

Forrás: Harald Heppner: *Im Schatten des „grossen Bruders“: Österreich-Ungarn als Besatzungsmacht in Rumänien 1916–1918. Österreichische Militärische Zeitschrift 2007/3.*

sóbányaszatot felügyelte), 13. *hadiipari üzemek* (a hadiipari termelést irányította a lefoglalt és az újonnan létrehozott üzemekben), 14. *általános gazdasági kérdések* (a hitelezői védelemmel és a kényszerigazgatással foglalkozott), 15. *pénzügyek* (a gazdasági törzs központi könyvelése és pénzkibocsátás tartozott feladatkörébe), 16. *jogi kérdések*, 17. *munkáskérdések* (a munkaerő irányítását végezte), 18. *kártérítési hivatal*.⁴

A gazdasági törzsbe összesen 262 tiszt és hivatalnok, valamint 1823 legénységi állományú katona tartozott 1917. november 30-án. Ebből is jól látszik, mekkora jelentőséggel bírt Németország és a Monarchia számára Románia gazdasági potenciáljának kiaknázása.

A 14 havasalföldi körzetparancsnokság közül három (Vâlcea, Romanati, Târgoviște), illetve tíz hadtáp állomásparancsnokság (Gruia, Petrești, Drăgășani, Balțu, Caracal, Corabia, Găești, Obedeni, Vidu és Galicea Mare) tartozott osztrák–magyar katonai igazgatás alá, mindegyik élén egy katonai parancsnokkal. Feltűnő, hogy ezek nem összefüggő területek voltak, és Havasalföld mintegy egyharmadát tették ki, valamint csak részben voltak határosak Erdéllyel.

A császári és királyi külügyminisztérium 1916 decemberében osztrák–magyar diplomáciai képviselőt nyitott Bukarestben, „a császári és királyi megbízott tudakozó irodája osztrák és magyar állampolgárok számára” megnevezéssel. A főkonzuli tisztséget

⁴ Felix Sobotka: Der Anteil Österreich-Ungarns an der Militärverwaltung in Rumänien 1917–1918. Hugo Kerchnaw (et al.): Die Militärverwaltung in den von den österreichisch-ungarischen Truppen besetzten Gebieten. Hölder-Pichler-Tempsky A.G., Wien, 1928, 310–311.

Felix Sobotka töltötte be. A megszállt terület fontosabb városaiban császári és királyi konzuli képviselőket nyitottak.⁵

Az osztrák és a magyar megbízott mellett egy külön osztrák és egy külön magyar kormányzati misszió is működött a két kabinet tájékoztatására, amelyet a bukaresti béke megkötése után egy közös misszióba vontak össze és a Monarchia diplomáciai képviselője alá osztottak be.⁶

A román polgári adminisztráción belül kiterjedt osztrák–magyar ügynökhálózat működött igen intenzíven, amely részben a császári és királyi Hadsereg-főparancsnokság hírszerző osztályának, részben pedig a bukaresti diplomáciai képviselőnek dolgozott. A jelentéseket összefoglalták, Bécsbe továbbították, és kicserélték az osztrák–magyar haderő, valamint a dunai birodalom diplomatái között. A jelentésekből meglehetősen teljes kép rajzolódott ki a központi hatalmak által meg nem szállt moldvai területekre menekült román hadsereg viszonyairól, a lakosság hangulatáról, a különböző román pártok politikai aspirációiról.

A megszálló hatalmak a román rendőrséggel szorosan együttműködtek. Néha előfordultak súrlódások a német és az osztrák–magyar katonaság között. A katonáknak általában megtiltották a polgári lakossággal való érintkezést.⁷

A központi hatalmak érdekeltek voltak Románia javainak kiaknázásában. Már 1916 október–novemberében, még a Románia elleni közös offenzíva megindulása előtt, Berlinben és Bécsben a kormányzati szervek, a hadvezetőségek és a szakemberek tárgyalásokat folytattak a katonai kormányzásról és Románia gazdaságpolitikai kihasználásáról. Végül megegyeztek az országból kivihető termékek egyes megszálló országok számára megállapított felosztási kulcsáról.⁸ Amíg Románia gazdasági kiaknázását közösen hajtották végre, a kormányzás német kézben volt. Mackensen vezértábornagynak katonai főkormányzóként Franz Tülff von Tschepe und Weidenbach német gyalogsági tábornokot és törzsét rendelték alá.

Az ország irányítása kezdetben a hadtápparancsnokságok kezében maradt. Bukarestben német városparancsnokságot állítottak fel. 1917 februárjában Románia megszállt területeit három hadtápkörületre osztották, amelyeket folyószámokkal láttak el. Bukarestben újjászervezték a rendőrséget. 1917 márciusában az addigi rendszert megváltoztatva, 3–4 hadtápkörületet egy-egy körzetparancsnoksággá vontak össze. Megindult a civil utasforgalom, működtek az iskolák és az egyházak, a bankok, az igazságszolgáltatás, egy államháztartási költségvetés is összeállítottak, a polgári lakosság internálását megszüntették. Az áruk és szolgáltatások árát hatóságilag szabályozták, bevezették az orvosi ellátást a falvakban. 1917 júniusától a postaforgalom is megindult.

Mintegy 250 millió lei hadisarcot vetettek ki a megszállt területre, ebből az összegből a tisztviselőket és az ország igazgatását finanszírozták.⁹ A megszállt területeken talált árukat és készleteket részint hadizsákmányként, részint rekvirált anyagként vették át. Az előbbiért nem fizettek, ebbe a kategóriába tartoztak az állami fegyvertár készletei, a hadiipar, a gabona, a fa, a kőolaj, a brit kormány által vásárolt román búza. A zsákmány felosztását a központi hatalmak egy hadizsákmány-bizottságra testálták. Minden egyéb hadizsákmányt a gazdasági törzs vett át. A többi, az anyaországba küldendő szükséges nyersanyagokhoz és

⁵ Heppner: i. m. 319–320.

⁶ Sobotka: i. m. 305–306.

⁷ Heppner: i. m. 320–321.

⁸ Tamara Scheer: *Zwischen Front und Heimat. Österreich-Ungarns Militärverwaltungen im Ersten Weltkrieg*. Peter Lang Internationaler Verlag der Wissenschaften. Frankfurt am Main, 2009, 43.

⁹ Sobotka: i. m. 305–309.

árukhoz vásárlással jutottak hozzá; 50 000 vasúti vagonnyi élelmiszert (gabona, hüvelyesek, kukorica) a Monarchiába, 40 000 vagonnyit pedig Németországba küldtek. Az áruk Dunán történő szállítását az osztrák–magyar Központi Szállításvezetőség intézte (Döbrentei Gábor fregattkapitány vezetésével), amely a hajózási kapacitását négyszeresére növelte a Vaskapuzsoron keresztül. A gabonán és takarmányon kívül ásványkincseket, kőolajat, fát, bőrt, fémeket, dohányt, bort stb. is nagy mennyiségben szállítottak ki Románia megszállt részéből.¹⁰

A gazdasági törzs mezőgazdasági osztályának osztrák–magyar vezetője, Josef Mayer százados elérte, hogy a művelhető földterületnek csak 5–10 százaléka maradt parlagon. Több mint 3 millió hektár földet fogtak művelésbe, 1,1 millió hektáron búzát, a maradványterületen rozsot, árpat, zabot, kölest, kukoricát, kendert, hüvelyeseket, burgonyát, cukorrépat és olajat adó növényeket termesztettek. Ezáltal a polgári lakosság élelmezése, továbbá a megszállt területen állomásozó csapatok, tisztviselők és lovak teljes ellátása mellett tekintélyes mennyiségben jutott kivitelre is a felsoroltakból.¹¹

A központi hatalmak 1916. december 1. és 1917. december 31. között gabonából, állati takarmányból és olajos magvakból 1 577 744 tonnát szállítottak ki Romániából, annak közel fele, 780 000 tonna Ausztria–Magyarországra, míg 679 000 tonna Németországba került, a maradékot Bulgária és Törökország kapta meg. Az összes kivitelből 1 223 340 tonna volt búza, 227 522 tonna pedig kukorica. A Monarchia gabonából 635 821 tonnát, Németország 477 443 tonnát kapott. Az olajos magvakból összesen 18 883 tonnát vittek ki. 1918. április 30-ig gabonából, állati takarmányból és olajos magvakból 1 890 352 tonnát szállítottak el a hódítók Romániából. Ez a számok nyelvén azt jelentette, hogy a hátszországban a dunai birodalom minden lakosának napi ellátására 250 g búzát számítva, a Monarchia lakosai 57 napig kizárólag csak román búzából éltek.

1918 májusáig összesen 18 000 tonna gyümölcsöt (kétharmadát szilva- és baracklevár formájában) szállítottak ki a megszállt Romániából.¹²

Az állatállomány a hadiállapot és a román, valamint a megszálló erők rekvirálásai miatt megtizedelődött. A hadsereg szükséglete havonta mintegy 13 000 szarvasmarha és 70 000 juh volt, mely meghaladta az utánpótlási lehetőségeket. Sikertelenül az állomány csökkenését feltartóztatni, továbbá szárnyas- és sertéstartással lassú növekedést elérni a húsellátásban.

A 2,75 millió hektárnyi román erdőből 1,75 millió hektár állami és királyi tulajdonú erdő volt, abból 140 000 hektár esett a megszállt területekre. A gazdasági törzs erdészeti osztálya a hadsereg szükségletét ki tudta elégíteni, a központi hatalmak hátszországába 4-5000 köbméter haszonfát, Bukarestbe és más városokba tüzelőfát szállított.

Évente 2500 tonna halat fogtak ki a Dunából. A dunai halászat naponta egy vagon hallal látta el a lakosságot, továbbá 1000 kg-mal a megszálló katonaságot. A kifogott halmennyiséget konzerválással vagy füstöléssel tartósították.¹³ 1917–1918-ban összesen 5000 tonna halat halásztak ki a megszállt területeken.¹⁴

¹⁰ Krámlí Mihály: A dunai vízi út az első világháborúban. HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum – Line Design. Budapest, 2009, 54–66.

¹¹ Sobotka: i. m. 312–313.

¹² Mann: i. m. 26–27., 40–45.

¹³ Sobotka: i. m. 312–314.

¹⁴ Mann: i. m. 40–42.

A napi és a főleg katonai árucikkeket előállító ipart katonai felügyelet alatt tovább működtették. Főleg a sör, az égetett szesz, a tésztafélék, az olaj, a zsír, a szappan, a szivar, a cigaretta (300 millió darab), a cipő és a faipari készítmények előállítása tartozott ebbe a kategóriába.

A román kőolajlelőhelyek Prahova, Moreni, Câmpina, Bustenari és Buzău körzetében terültek el. A német és osztrák–magyar csapatok elől visszavonuló románok – brit és francia segítséggel – a kőolajkészletek és a -finomítók, valamint a -kutak túlnyomó többségét megsemmisítették, illetőleg szétrombolták, hogy azt a megszállók ne használhassák.¹⁵ A szétrombolt berendezések és létesítmények, továbbá a 300 millió román lei értéket képviselő kőolajkészletek a német katonai főkormányzóság gazdasági törzsének irányítása alá kerültek.

1917. január 31-én létrehozták a kőolajmezők parancsnokságát Câmpinában, mely 1917. február 6-án megkezdte munkáját. A kutakat gyorsan helyreállították, és megkezdtek a kitermelést. 1917 márciusában még csupán napi 3 vagonnyi kőolajat termeltek ki, 1918 áprilisában pedig már napi 355 vagonnyi mennyiséget, amely a háború előtti utolsó békeév, 1915 napi román olajtermelésének (458 vagon) 78 százalékát tette ki. 1917 márciusában 5000, 1917 júliusában már 8000 (4000 civil, 2000 hadifogoly, 2000 katona), később összesen 10 000 fő dolgozott a kőolaj-kitermelésben. A kőolaj-finomítókat is gyorsan helyreállították. 1917. december 31-ig összesen 385 750 tonna kőolajat dolgoztak fel. Az olaj elszállítására Ploesztriből Bukaresten át Giurgiuiu (Gyurgyevó) egy dupla olajvezetéket építettek 1918. március végéig, amelyet 1918 áprilisában helyeztek üzembe.¹⁶

Az 1916 végén a szövetséges csapatok által zsákmányolt 300 000 tonna mellé a helyreállított kutakból még 1,5 millió tonna kőolajat termeltek ki. Az összesen 1,8 millió tonna román olajból a megszállás ideje alatt összesen 1,1 millió tonna került a központi hatalmak birtokába, amelyből 846 400 tonnát az Osztrák–Magyar Monarchia, 130 000 tonnát Németország, 13 700 tonnát Törökország, 5900 tonnát pedig Bulgária kapott. Mintegy 100 000 tonnát maguk a megszálló csapatok használtak fel.¹⁷ Kezdetben a németek a kőolajiparból való osztrák–magyar részesedést kategorikusan elutasították, azonban később megváltoztatták nézőpontjukat. 1917 májusában Ploesztriben egy osztrák kőolajipari parancsnokságot alapítottak, amely saját területet kapott kiaknázásra, és főként próbafúrásokkal foglalkozott.

Turnu-Severinben, Câmpulungban, Târgovistében folytatták a román lignit kitermelését, amely túlszárnyalta a háború előtti értéket. A sóbányákból napi 500 tonnát nyertek ki, ami fedezte a hadsereg és a lakosság szükségleteit. Az Olt folyó menti aranybányászatot ismételtelen megindították. Kényszerirányítást csupán három román bank, néhány iparvállalat, továbbá egy pár földbirtok esetében rendeltek el.

A különböző forgalomban lévő pénznemek kicserélésére katonailag szervezett, meghatározott árfolyammal működő pénzváltók hálózatát hozták létre, amelyek között a németek mellett tisztán osztrák–magyarok is voltak.¹⁸ Egy, a megszálló hatóságok által kibocsátott román lei árfolyama 0,80 német márka volt.¹⁹ Ausztria–Magyarország két befolyásos tisztséget is kapott a pénzügyek irányítása terén: egy képviselője ült az országos pénzügyi igazgatásban, egy pedig a Nemzeti Bankban. Hogy jobban együtt tudjanak működni a lakossággal, 1917.

¹⁵ Dr. F. Friedensburg: Das Erdöl auf dem Gebiete des galizischen und des rumänischen Kriegsschauplatzes 1914–1918. In: Militärwissenschaftliche Mitteilungen (MWM) 1939, 435–448.

¹⁶ Mann: i. m. 28–37.

¹⁷ Friedensburg: i. m. 435–448.

¹⁸ Sobotka: i. m. 310–315.

¹⁹ Mann: i. m. 49.

május közepén egy román gazdasági egyesületet alapítottak, melynek elnöksége német, osztrák–magyar és román tagokból állt.²⁰

Az osztrák–magyar részvétel Románia német katonai kormányzásában és közigazgatásában viszonylag csekély mértékű volt, csupán a fentebb bemutatott szervezetek, parancsnokságok és tisztviselők szerepe volt jelentős. Általánosságban elmondható, hogy a romániai katonai kormányzás az 1916 decembere és 1918 novembere közötti időszakban kedvező eredményeket hozott. A Monarchia tisztjei, katonái és tisztviselői német bajtársaikhoz és kollégáikhoz képest jól ismerték az országot és a nyelvet, az osztrák–magyar körzetparancsnokságok területén a román lakossághoz fűződő viszony jobb volt, mint a németek által kormányzott körzetekben.

Az Osztrák–Magyar Monarchia jelentős szerepet játszott a britek és a románok által majdnem teljesen szétrombolt román kőolaj-kitermelés újraindításában (amelyet a békebeli termelésnek megközelítőleg a felére sikerült felfuttatni), a visszavonuló román csapatok által elpusztított vasúti, távíró- és telefon-összeköttetés, továbbá az úthálózat helyreállításában, az árubehozatal és legfőképpen a dunai vízi úton történő szállítás újjászervezésében. Utóbbi kifejezetten Ausztria–Magyarország kezdeményezésére vezethető vissza. Az osztrák–magyar katonák és tisztviselők közel két évig tartó tevékenységének eredményeit és tartós hatásait még a román hatóságok is elismerték az első világháború után.²¹

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Friedensburg, Ferdinand: *Das Erdöl auf dem Gebiete des galizischen und des rumänischen Kriegsschauplatzes 1914–1918*. Militärwissenschaftliche Mitteilungen 1939.
- Heppner, Harald: *Im Schatten des „grossen Bruders“*. Österreich-Ungarn als Besatzungsmacht in Rumänien 1916–1918. Österreichische Militärische Zeitschrift 2007/3.
- Krámlí Mihály: *A dunai vízi út az első világháborúban*. HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum – Line Design. Budapest, 2009.
- Mann, Fritz Karl: *Kriegswirtschaft in Rumänien*. König Carol-Verlag, Bukarest, 1918.
- Scheer, Tamara: *Zwischen Front und Heimat. Österreich-Ungarns Militärverwaltungen im Ersten Weltkrieg*. Peter Lang Internationaler Verlag der Wissenschaften. Frankfurt am Main, 2009.
- Sobotka, Felix: *Der Anteil Österreich-Ungarns an der Militärverwaltung in Rumänien 1917–1918*. Kerchnawe, Hugo (et al.): Die Militärverwaltung in den von den österreichisch-ungarischen Truppen besetzten Gebieten. Hölder-Pichler-Tempsky A.G., Wien, 1928.

²⁰ Scheer: i. m. 44.

²¹ Sobotka: i. m. 314–317.

Kiss Dávid:

A KÁDÁR-KORSZAK HÁBORÚS VÉDELMI IGAZGATÁSI RENDSZERÉNEK KIÉPÍTÉSE (1964–1975)

ÖSSZEFOGLALÁS: A tanulmány a védelmi igazgatási rendszer¹ azon részével foglalkozik, amely rendkívüli időszakban² lépett volna életbe. A téma, annak genezise azért is fontos számunkra, mivel a mai rendszer alapjainak egy részét a vizsgált időszakban építették ki. A rendszerváltást követően több törvényben átalakították a védelmi igazgatás korábbi szervezeti struktúráját, illetve a végzendő feladatokat, módosították a különböző szervezeti egységekben feladatot ellátók körét, amire szükség is volt, hiszen például a megszűnt pártállamnak és pártja delegáltjainak helyére az új országos és helyi közigazgatás képviselői kerültek.³ A jelenlegi rendszer azonban továbbra is részben a Varsói Szerződésben (VSZ) kialakított szisztémára épül, a réginek és az újnak egyfajta sajátos keveréke, amely mára elavulttá vált.⁴

NEM ad megoldásokat például a kibertérben vívott háborúval kapcsolatban, de a hibrid hadviselés⁵ sajátosságait sem veszi megfelelőképpen figyelembe.⁶ Lényeges változást hozott a 80-as években a magánszféra arányának a jelentős mérvű növekedése a gazdaságban, ez a tény is megváltoztatta a tervezést, a védelmi igazgatást, és új helyzetet teremtett hazánk későbbi NATO-tagsága is.⁷

KULCSSZAVAK: védelemigazgatás, Varsói Szerződés, Egyesített Fegyveres Erők, háborús irányítási mechanizmus, honvédelmi bizottságok

A VÉDELMI IGAZGATÁS TÖRTÉNETÉNEK FŐBB ÁLLOMÁSAI

A védelmi igazgatás kérdése a magyar állam történetében végig fontos szerepet játszott. A 20. században a tüzerő fokozatos növekedése, a repülőgépek, majd a rakéták hadrendbe állítása teljesen új helyzetet teremtett. A hátországnak egyre inkább frontvonallá válása, ezáltal a hadsereg utánpótlásának a veszélyeztetése, a lehetséges rombolás mértékének a

¹ Az ország védelmi felkészítését irányító állami apparátus, amely az állam komplex védelmi feladatait valósítja meg.

² Háborút vagy jelentősebb belső megmozdulást, több esetben az akkori szóhasználat szerint „ellenforradalmi cselekményeket” értettek rajta.

³ Vinczéné Mészáros Csilla: A védelmi igazgatási rendszere. Hadmérnök, 2009. június, IV. évf. 2. szám, 430–436.

⁴ Kiss Dávid: A Kádár-rendszer védelemigazgatásának hazai és nemzetközi előzményei a XX. században. Veritas Évkönyv 2015. Veritas Történetkutató Intézet, 2016.

⁵ Ilyen például a napjainkban zajló ukrán konfliktus is, a szakértők a későbbiekkel kapcsolatban is hasonlóval számolnak. Lényeges kiemelni, hogy az újfajta háborúra történő felkészülés és tervezés egyre bonyolultabbá és összetettebbé válik. (Szenes Zoltán: Válság vagy sodródás? A védelemgazdaság problémái Magyarországon. Hadtudomány, 2015/3–4., 91–108.)

⁶ Szenes Zoltán: uo.

⁷ Erről bővebben: Medveczky Mihály: A nemzetgazdaság biztonságos működésének és védelmi felkészítésének 2012–2030 közötti időszakra vonatkozó átfogó koncepciója. Hadtudomány, 2011/4., 59–68.

növekedése olyan szervezeteket hívott életre, amelyek a békeidőszaki állami struktúra, irányítás feladatait centralizálták, meggyorsítva ezáltal a döntéshozatalt. Az idő előrehaladtával egyre inkább egyfajta komplex „országvédelem” kiépítése lett a cél, összevonva a hadi és a gazdasági erőforrások fölötti rendelkezést. Mindehhez különleges jogrendet is kidolgoztak a háborús időszakokra. A 19. században a vasúti szállítás megszervezésének a kialakításán volt a hangsúly, az első világháború előtt és alatt már emellett a háborús időszakokra is kidolgoztak kivételes törvényeket, illetve szabályozták a gazdaság háború szolgálatába állítását is. A Monarchia osztrák felében felállították a „Kriegsüberwachungsamt”-ot, amely a háborús időszakban a kormány jogainak nagy részét gyakorolta, és a hadsereg-főparancsnokság alárendeltségébe tartozott. A világegést követően kiemelt szerepet kapott a polgári védelem megszervezése, hiszen az ország belső területeit Trianon után repülőgéppel hamar el lehetett érni. 1928-ban felállították a Legfelsőbb, 1939-ben Legelső Honvédelmi Tanácsot, amelynek az országvédelem megszervezése lett a feladata, a kormányzó, több miniszter és a legfelsőbb katonai vezetés fontosabb személyei lettek a tagjai. A gazdaság hadicélra történő felhasználásával kapcsolatban, valamint a háború esetén életbe lépő jogszabályokról is születtek rendelkezések. Hasonló szervezet más európai államban is felállítottak, amelyek a második világháború alatt is működtek. Ezt követően, egészen az 50-es évekig, a keleti blokk országaiban, így Magyarországon is kevesebb szerepet kapott ez a kérdéskör. A világháborút követően Németország helyzete, 1949-ben a NATO megalakítása, majd a koreai háború új helyzetet teremtett, az erőltetett fegyverkezés mellett a védelmi igazgatás kérdése ismét felértékelődött. Egy háborús időszaki vezető csúciszerv létrehozására, feladatainak részletes meghatározására azonban csak 1964 és 1970 között került sor – bár hadseregszervezéssel, hadigazdálkodással foglalkozó csúciszervek az 50-es években is működtek Magyarországon, de háborús működésüket nem dolgozták ki részletesen.⁸

1952-ben a Honvédelmi Bizottság és az Üzemgazdasági Tanács egyesítésével hozták létre a Honvédelmi Tanácsot, amely a hadigazdaság, hadiüzemek mellett a fontosabb katonai és fegyveres szervekkel kapcsolatos kérdésekkel is foglalkozott, de a háborús ügyrendjét az 1956-os forradalomig nem sikerült elfogadtatni. A terv szerint egy konfliktus esetén ez lett volna a legfőbb államigazgatási szerv. A forradalom alatt nem töltött be semmilyen szerepet, 1956. december 6-án alakították csak újjá.⁹ A fegyveres szervek együttműködésének összehangolására a Katonai Bizottság vagy más néven a „Stáb” lett volna hivatott, amely 1956. október 23-án éjjel alakult meg.¹⁰ A forradalmat követően leginkább a fegyveres szervek újjáalakítása és mozgósításának a megszervezése, ennek során tevékenységük összehangolása, egy esetleges újabb forradalom leverése került előtérbe. Utóbbira létre is hozták a megyei karhatalmi parancsnokságokat, illetve az Országos Karhatalmi Parancsnokságot.¹¹ Védelmi igazgatási kérdésekkel nagyrészt a Honvédelmi Tanács, 1962-től Honvédelmi Bizottság ülésein foglalkoztak. 1958-ban a vezető szervek háborús kitelepítéséről hoztak határozatot.¹²

⁸ Tevékenységéről bővebben: Germuska Pál – Nagy Tamás: Az MDP Államvédelmi Bizottsága, Honvédelmi Bizottsága és a Honvédelmi Tanács. Múltunk, 2004/1., 180–210.; Germuska Pál: A Honvédelmi Bizottság („Trojka”) 1950–1952. évi jegyzőkönyvei. Hadtörténelmi Közlemények, 126. évf. 2013/2.; Kiss Dávid: i. m.

⁹ Uo.

¹⁰ Ötvenhat októbere és a hatalom. A Magyar Dolgozók Pártja vezető testületeinek dokumentumai 1956. október 24–28. (Szerk.: Ripp Zoltán.) Napvilág Kiadó, Budapest, 1997, 42.

¹¹ Kiss Dávid: i. m.

¹² MNL OL HT XIX-A-98 1. d. 1-177 f. l. A Honvédelmi Tanács 12/109/1958. sz. határozata a vezető párt- és kormányzati szervek elhelyezéséről háború esetén.

Az 50-es évek végétől, 60-as évek elejétől előtérbe került a Magyar Néphadsereg és a többi szövetséges állam haderejének modernizációja is. A 60-as évek elején a berlini és a kubai válság, illetve a Kínával való viszony megromlása is felerősítette a háborús félelmeket.¹³ A modernizációhoz kapcsolódott egy komplex katonai-hadigazdasági-gazdasági felkészülés is, az úgynevezett országmozgósítási munka. „Az országmozgósítási munka (»M« munka) célja, a népgazdaság valamennyi anyagi és szellemi erőforrásának háború idejére a honvédelem és a baráti országokkal kapcsolatosan a Varsói Szerződésből folyó kötelezettségeink, szolgálatába állítani.”¹⁴ Így meghatározták az M, azaz mozgósítási szervek kategóriáit is, ezen belül a minisztériumokat tekintették felsőfokú szerveknek. A következő feladatokat kellett ellátniuk: a lakosság előkészítése a háborúra, a VSZ-tagállamok munkájának összehangolása, a létrehozott anyagi tartalékok fejlesztése, a meghagyási eljárás¹⁵ és a kitelepítési tervek kidolgozása.¹⁶ Ehhez kapcsolódóan a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága (MSZMP PB) 1959. április 14-én foglalkozott a honvédelmi törvénnyel. Ekkor több olyan „ötlet” is felszínre került, amelyet csak a későbbiben valósítottak meg. Ilyen volt a Honvédelmi Tanács (HT) megyei, járási stb. szerveinek a kialakítása a helyi párt-, tanácsi és fegyveres szervek vezetőiből. Az 1960. évi I. (honvédelmi) törvény szerint a Népköztársaság Elnöki Tanácsa (NET) hirdethette ki és szüntethette meg a rendkívüli állapotot. Ebben az esetben bizonyos hadköteleseket a munkakörükben meg lehetett tartani. Ugyanakkor rendkívüli intézkedéseket is lehetett hozni: kijárási tilalom, tartózkodási hely kijelölése, gyűlések engedélyhez kötése, előzetes cenzúra, kitelepítés; ezeket törvényerejű rendeletekkel szabályozták, amelyeket rendkívüli időszakban hirdettek volna ki. A fertőző betegségek terjedésének megakadályozása nyilván a biológiai fegyverek miatt merült fel. A közlekedést is szabályozhatták, bizonyos államigazgatási feladatokat kormánybiztosra bízhattak. A HT nem került be a törvénybe,¹⁷ de azért történt rá egy rejtett utalás: „A 115–116. §-ban és a 118–119. §-ban meghatározott rendkívüli intézkedéseket egyes államigazgatási területekre a *Minisztertanács által felhatalmazott állami szerv vezetője* [kiemelés tőlem] vagy katonai egység parancsnoka is elrendelheti.”¹⁸ 1962. január 18-án a „meghagyás” rendszerét szabályozták legfelsőbb szinten, vagyis meghatározták, hogy háborús időszakban ki

¹³ Fischer Ferenc: A megosztott világ. A Kelet–Nyugat, Észak–Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai (1941–1991). IKVA Kiadó, Budapest, 1993, 172–280.; Mihail Heller – Alekszander Nyekrics: A Szovjetunió története, II. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 552–574.

¹⁴ MNL OL XIX-A-98 3. d 12. dosszié. Kádár János – Horváth Mihály: A HT 3/117/1959. sz. határozata az országmozgósítási munka felújításáról, 1959. december 7.

¹⁵ A hadigazdasági szempontból fontos munkaerőt nem hívták be katonának, hanem meghagyták a munkahelyén.

¹⁶ MNL OL XIX-A-98 3. d 12. dosszié. Kádár János – Horváth Mihály: A HT 3/117/1959. sz. határozata az országmozgósítási munka felújításáról, 1959. december 7.

¹⁷ Az 1976-os honvédelmi törvényben vált csak nyilvánossá a léte. 1976. I. tv. a honvédelemről. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8509> (Letöltés időpontja: 2015. 06. 01.)

¹⁸ MNL OL HT XIX-A-98 9. d.; 1960. évi I. tv. a honvédelemről. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8433> (Letöltés időpontja: 2015. 06. 01.); MNL OL 288. f. 5/126.; MNL OL HB XIX-A-98 32. d. 133. 1959. április 14-i PB-határozat, jegyzőkönyv, Nezvál Ferenc és Révész Géza előterjesztése, 1959. február 23.; Kaszás Ferenc feljegyzése, 1959. március 6.

vonul be és ki dolgozik tovább a munkahelyén.¹⁹ 1962. május 3-án a PB ülésén meghatározták a mozgósítási tervek kidolgozását.²⁰

1962. május 2-án a Honvédelmi Tanácsot Honvédelmi Bizottsággá alakították át. Feladatait a következőképpen szabályozták: „*b./ dönt az ország védelmével közvetlenül összefüggő gazdasági kérdésekben, c./ szervezi, koordinálja és irányítja az országmozgósítási (sic!) tervek kidolgozását, megszabja az ország háborúra való felkészítésének feladatait.*”²¹ Ugyanakkor külön szabályozták, hogy milyen feladatai vannak a Honvédelmi Bizottságnak a fegyveres szervekkel kapcsolatban, így felépítésükről, szervezetükről, létszámukról, anyagi ellátásukról döntött békében, háborúban²² és az állam biztonságát fenyegető veszély esetén. Jóváhagyta az ország légvédelmi, hadszíntér-előkészítési tervét, a repterek és a rakétakilövő bázisok építését, a hadszíntér geodéziai és építészeti előkészítését. Továbbá: értékelte a fegyveres szerveknél folyó kiképzést, meghatározta a hadkiegészítési létszámot, a terveket jóváhagyta, értékelte a mozgósítási készséget, a személyi, anyagi állapotot. Az együttműködési terveket, a mozgósítási tartalékokat jóváhagyta, emellett a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa Állandó Hadiipari Együttműködő Bizottságának (HÁB) feladataival is foglalkozott. A „népgazdaság” területén a hírösszeköttetést és az objektumok építését, a hadiipari beruházásokat, a fontossági sorolást, a haditermelést, a légoltalommal kapcsolatos feladatokat is szabályozta. Egyes minisztériumok, így például leggyakrabban a Nehézipari Minisztérium és a Kohó- és Gépipari Minisztérium tevékenységével kapcsolatos országmozgósítási feladatokkal is foglalkozott, mozgósítási terveiket jóváhagyta. Védelmi szempontból a munkaerő-gazdálkodásba és a raktárak építésébe is beleszólt. A tanács hagyta jóvá a minisztériumok és a lakosság áttelepülési terveit, illetve a lakosság tájékoztatását háború esetén.²³ A HT megszüntetését követően, május 29-én

¹⁹ MNL OL 288. f. 5/257. ö. e. Sándor József – Péteri István: A PTO és az Adminisztratív osztály javaslata a párt, tömegszervezeti és sajtó nélkülözhetetlen munkatársainak a meghagyására. 1962. január 18.; PB 1962. február 6-i ülése.

²⁰ A következő M terveket kellett kidolgozni: Magyar Néphadsereg (MN), Egyesített Erők Főparancsnoksága, BM Légoltalom, vezérkari főnökség, BM karhatalom, határőrség, Munkásőrség, tűzoltóság és a BV, illetve az ipar, a közlekedés, a hírközlés, a lakosság ellátása és az egészségügy. Az ipari tervben a hadiiparral kapcsolatos teendők meghatározása volt a lényeges, a közlekedésiben és a hírközlésiben a korlátozások, kisajátítások. A lakosság ellátásának a terve a mezőgazdasági cikkek beszolgáltatását és a jegyrendszer kidolgozását tartalmazta. A meghagyás terén a legfelsőbb párt- és állami vezető területen lévők harmadát lehetett meghagyni, a hadiipar, posta, közlekedés stb. területén az M tervben meghatározott mértékben. A meghagyást a HM az Országos Tervhivatallal (OT) dolgozta ki és terjesztette fel a HT-nak. Budapest és nyolc nagyváros kitelepítési tervét is el kellett készíteni. Azok az államigazgatási szervek stb. települtek ki, amelyek a hadi vezetést stb. látták volna el. A polgári légoltalom tervét is ki kellett dolgozni. (MNL OL 288. f. 5. cs. 264. ö. e. A PB 1962. május 3-i határozata az országmozgósításról.)

²¹ MNL OL HT XIX-A-98 5. d. Biszku Béla – Tóth Károly: HB 1/138/1962. sz. határozata, 1962. május 2.

²² A háború alatti irányítás szervezeti kérdése egyre inkább előtérbe került, hiszen egy konfliktus esetén hatalmas veszteségekkel számoltak, ugyanis az ország a VSZ-haderő felvonulási területének számított. Így az atom- és vegyi fegyverek, anyagok stb. által szennyezett területekről meg kellett volna szervezni a kimenekítést, a gyógyszerrel történő ellátást. Lásd Miklos Horvath: Platz und Rolle Ungarns und der Ungarischen Volksarmee in der operativ-strategischen Planung des Warschauer Paktes. Die NVA und die Ungarische Volksarmee im Warschauer Pakt MGFA, Postdam, 2011, 47–61.

²³ MNL OL HT XIX-A-98 5. d. A HB-HT békeidőszaki feladatairól, strukturájáról bővebben: Germuska Pál: A Honvédelmi Tanács és a Honvédelmi Bizottság szervezete. Magyar történettudomány az ezredfordulón. Glatz Ferenc 70. születésnapjára. (Szerk.: Gecsényi Lajos – Izsák Lajos.) Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2011, 471–477.

felszámolták a karhatalmi parancsnokságokat is, ezután másképpen tervezték megszervezni a fegyveres szervek együttműködését és ezzel együtt a védelmi igazgatást.²⁴

1964-ben, az érvényben lévő honvédelmi törvény alapján elkészítették a háborús védelmi igazgatást megkönnyítő, rendkívüli időszakban érvénybe lépő jogszabálytervezeteket, amelyek a következők voltak: a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány rendelete a kijárási tilalomról (amely kísértetiesen hasonlított az 1956-os elődjére!); az FMPK rendelete az ország meghatározott területén tartózkodás és az ország meghatározott területére utazás korlátozásáról; az FMPK rendelete a nyilvános gyűlések, felvonulások és egyéb rendezvények engedélyhez kötéséről; az FMPK rendelete a személyi tulajdonban lévő gépjárművek forgalmának korlátozásáról. Ebből is látszik, hogy komolyan tartottak egy esetleges háború idején kirobbanó jelentősebb belső megmozdulástól, így a rendszernek volt tehát egyfajta ’56-fóbiája. Mindehhez kapcsolódik, hogy – természetesen szovjet jóváhagyásra – háborús időszakban 1975-ig nagyobb haderőt hagytak háterszágvédelemre, mint ahányan a szovjetekkel elvonultak volna. Ugyanakkor egy esetleges belső megmozdulás elfojtására állandóan rendelkeztek kész tervekkel, amelyekben meghatározták az erre kijelölt alakulatokat. Mindez a „kádári kiegyezésről” 1963 után alkotott képet jelentős mértékben beárnyékolja.²⁵

A VARSÓI SZERZŐDÉS SZERVEZETÉNEK VÁLTOZÁSA

Lényeges kérdés, hogy a VSZ-en, illetve a NATO-n belül hogyan alakult a védelemigazgatás. Míg a VSZ-államok integrációja csak a 60-as évek elejétől figyelhető meg, addig az 1949-ben megalapított NATO-nál már a kezdetektől megvolt ez a folyamat. A szövetség honvédelmi minisztereiből a Védelmi Bizottság, a vezérkari főnökökből a Katonai Bizottság állt össze. A védelmi tervezést az Állandó Csoport végezte. A katonai kiadásokhoz mindenki erejéhez mérten járult hozzá, de ez az újjáépítés rovására nem mehetett. A VSZ-szel ellentétben nem totálisan ellenőrizték volna háború esetén a gazdaságot. A fegyverzetet nem egységesítették olyan szinten, mint a konkurens katonai szövetségnél.²⁶

A Varsói Szerződés csak 1955. május 14-én alakult meg. Irányító szervezete, az Egyesített Fegyveres Erők a következőképpen épült fel: Egyesített Főparancsnokság, élén a „választott” szovjet főparancsnokkal, aki egyben a védelmi miniszter helyettese is volt, az ő alárendeltségébe tartozott egy irányító törzs, élén a törzsfőnökkel. A főparancsnok helyettesei a tagállamok honvédelmi miniszterei voltak. A törzsbe a tagállamok szakemberei kerültek. A VSZ Politikai Tanácskozó Testületének a felállításáról is rendelkezett az alapító okmány. Feladatait nem pontosan szabta meg, az Egyesített Fegyveres Erők szervezésére vonatkozó szabályokat és a tagállamok védelmi képességeinek a kialakítását elviekben a VSZ Politikai Tanácskozó Testületének döntései szabták meg. Az ’56-os forradalom alatt a

²⁴ MNL OL XIX-A-98 84. d. Pap János: Előterjesztés a HB-hez Karhatalmi Parancsnokságok megszűnéséről. A korábbi, 17/114/1959. sz. határozatot hatályon kívül helyezték. 1962. május 29.

²⁵ MNL OL HB XIX-A-98 10., 1960. évi I. tv. a honvédelemről; Magyar Közlöny (MK) 101. sz., 1956. dec. 12.

²⁶ Németh Gergely: A NATO védelmi tervezés fejlődéstörténete (1949–1967). Hadtudomány, XXII. évf. 2012/3–4. sz.

PTT nem ülésezett, tagjai a tagállamok fontosabb pártvezetői stb. voltak.²⁷ Lényeges, hogy az 1956-os forradalom leverésében a Szovjetunió egyedül vett részt, előtte csupán tárgyalásokat folytatott a szövetségeseivel.²⁸

A fegyverkezési verseny jelentős hatást gyakorolt a katonai szövetségekre, ezen belül a védelmi igazgatásra. Ebben fontos mérföldkő volt 1957-ben a Szputnyik fellövése, majd ezt követően az interkontinentális rakéták hadrendbe állítása, amellyel az USA-t is elérhették, és a nyugati hatalmak korábbi, a távolsági bombázók terén mutatott fölényét kompenzálni tudták. Érdekes, hogy 1957. május 23-án hagyta jóvá a NATO a tömeges megtorlás doktrínáját, e szerint a szovjet támadást meg kell állítani, és tömeges atomcsapást kell mérni támadás esetén. Ugyanakkor lényeges kiemelni, hogy a kölcsönös atomtámadástól – az adok-kapoktól – való félelem az USA-ban már az 1953-as keletnémet felkelést követően megmutatkozott. A VSZ-en belül az 1961-es berlini válság miatt vetődött fel a Szovjetunióknak a szövetséges államokkal való együttműködésének új alapokra helyezése, azoknak modern fegyverekkel történő ellátása, közös gyakorlatok tartása.²⁹ A tömeges, rakétákkal történő atomcsapás lehetősége, és elhárításának elégtelen volta teljesen új helyzetet teremtett a 60-as évekre mindkét oldalon. Egy háború esetén hazánkban például azzal számoltak, hogy Magyarországon rövid távon 1 millió 150 ezer főt érinthetett volna az ellenség atomcsapása, amelyből 400 ezer személy azonnali halálával számoltak. Az atomszennyeződés az ország iparának, mezőgazdaságának is jelentős részét tönkretette volna.³⁰ Minderre fel kellett készülni... A 60-as évekre a VSZ-államok védelmi igazgatási szervei, ha különböző formában is, de működtek, több országban a megyei és alsó szintű közigazgatási egységeit is kialakították; Magyarországon a háborús Honvédelmi Tanács teljes struktúrájának kiépítése 1975-re fejeződött be.³¹

1956-ban vetődött fel a VSZ Külügyminiszterek Tanácsának a felállítása, 1964-től a külügyminiszter-helyettesek tanácskozása előzte meg a fontosabb VSZ-döntéseket.³² VSZ-szinten a magyar vezetés vetette fel először a szervezet átalakítását 1965-ben. A Politikai Bizottság április 27-i ülésén Czinege Lajos a következőkről panaszkodott: „Az Egyesített Fegyveres Erőknek nincs kollektív katonai vezető testülete. Bár a Varsói Szerződés sokoldalú egyezmény, az ügyek intézése érdemben a Szovjetunió és az egyes tagállamok között kétoldalúan történik.”³³ A Szovjetunió szervei látták el a törzs teendőit, a vezérkar 10 főcsoportfőnökségének a segítségével. Egy-egy összekötő tiszt működött itt tagállamonként, nekik érdemi feladataik nem voltak. Problémát jelentett, hogy háború esetén az anyagi eszközök

²⁷ 1956. január 11-én Prágában fogadták el az EFEF Szervi határozványát, és jelölték ki a nemzeti hadseregek VSZ-egységeit. A Varsói Szerződés szövege: <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=EDDBFR> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 07.) MNL OL 288. f. 5. cs. 364. ö. e. Czinege Lajos: Jelentés az MSZMP Politikai Bizottságának az Egyesített Fegyveres Erők vezetésének helyzetéről, 1965. április 21. PB-határozat, 1965. április 27.; Horváth Miklós – Kovács Vilmos: Magyarország az atomháború árnyékában. Fejezetek a hidegháború korszakának had- és haditechnika-történetéből. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2016, 26–35.

²⁸ Mark Kramer: Die Sowjetunion, der Warschauer Pakt und blockinterne Krisen während der Breznev-ära. Der Warschauer Pakt – Von der Gründung bis zum Zusammenbruch (1955–1991). (Hrsg.: Torsten Diedrich – Winfried Heinemann – Christian F. Ostermann.) Christoph Links Verlag, 2009, 273–276.

²⁹ M. Szabó Miklós: Adalékok a Magyar Néphadsereg 1961–1962. évi történetéhez 1. Új Honvédségi Szemle, 2007/9. szám, 70–100.

³⁰ Horváth Miklós 2011, 47–61.

³¹ Kiss Dávid: i. m.

³² Békés Csaba: Titkos válságkezeléstől a politikai koordinációig. Politikai egyeztetési mechanizmus a Varsói Szerződésben, 1954–1967. Rainer M. János (szerk.): Múlt századi hétköznapok. Tanulmányok a Kádár-rendszer kialakulásának időszakáról. 1956-os Intézet, Budapest, 2003, 9–55.

³³ Idézi: Horváth–Kovács, 110.

elosztását nem tudták volna megoldani. 1965-ben az MN haditechnikai importszükségeit csak 10,5%-át tudták volna biztosítani.³⁴ A VSZ-nek és tagállamainak háborús vezetési rendszerén még 1965-ben is komoly vita folyt. Magyarország egy közös VSZ Katonai Tanács felállítását vetette fel, amely az egységes háborús vezetést, kiképzést, hadiipart, mozgósítást stb. is koordinálta volna, illetve a PTT-nek javaslatokat terjeszthetett elő ezzel kapcsolatban, majd a döntéseinek a végrehajtását intézhette.³⁵ Pár hónappal később a VSZ PTT-nek a közös VSZ-törzs, a Technikai Testület felállításáról terjesztettek elő javaslatot.³⁶ 1966-ban a magyar fél már a VSZ Katonai Főtanács felállítását – a PTT alárendeltségében – is javasolta az egységes irányítás érdekében, amely az Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnoksága (EFEF) alá kijelölt csapatokkal kapcsolatos feladatokat látta volna el. Lényegesnek tartották az egységes irányítási, mozgósítási rendszer kiépítését.³⁷ A lengyelek, a csehszlovákok és a románok is előálltak hasonló ötletekkel.³⁸

1967-től a NATO a tömeges elrettentésről a rugalmas reagálás elvére tért át, vagyis ott és akkor és annyi atomfegyvert vetettek volna be egy háborúban, amennyi feltétlenül szükséges lett volna, ugyanakkor a hagyományos fegyverzetre ismét nagyobb hangsúlyt fektettek.³⁹ 1968-ban az USA és a Szovjetunió megkötötte az atomsorompó-egyezményt, amelyben vállalták, hogy olyan országoknak nem adnak át atomtechnológiát, amelyek ilyenek nem rendelkeznek. Fontos megjegyezni, hogy Magyarországra 1966-ban telepítettek atomfegyvereket a Duna-objektumba, erről 1967-ben írt alá megállapodást Kádár János.⁴⁰ Ugyanebben az évben a Szovjetunió és a VSZ több állama – ekkor már együttműködésben – augusztusban megszállta Csehszlovákiát, elfojtva ezzel az ottani reformkísérleteket.⁴¹ Ezt követően, 1968. szeptember 13–17-e között a vezérkari helyettesek értekezletén – Románia

³⁴ MNL OL 288. f. 5. cs. 364. ö. e.; PB-határozat, 1965. április 27.; Békés 2003, i. m.

³⁵ Az 1961-es berlini válság jelentős hatással volt arra, hogy elkezdtek a VSZ átalakításáról gondolkodni. Lásd A Magyar Honvédség 1848–1989. Egyetemi Tankönyv II. Budapest, ZMNE, 2004, 259–262.; MNL OL 288. f. 5. cs. 364. ö. e.; PB-határozat, 1965. április 27.; Békés 2003, i. m.; Germuska Pál: Vörös arzenál. 1956-os Intézet – Argumentum Kiadó, Budapest, 2010, 99–130.; A KT tervezett feladatait, illetve a VSZ átalakítási tervét részletesen ismerteti: Horváth–Kovács: i. m. 109–112.

³⁶ M. Szabó Miklós: A Varsói Szerződés és a Magyar Néphadsereg viszonyrendszerének néhány kérdése az 1960-as években. *Hadtudomány*, 2008/1. szám, 3–19.

³⁷ Emellett még a következőket: Külügyminiszterek Tanácsa, Állandó Titkárság. MNL OL 288. f. 5. cs. 385. ö. e. Czinege Lajos: Javaslat az Egyesített Fegyveres Erők vezetésének a rendszerére vonatkozóan, javaslat a Varsói Szerződés tagállamai honvédelmi miniszterei értekezletén, 1966. január 18.; Czinege Lajos – Péter János: Javaslat a Politikai Bizottságnak, 1966. január 18.; A PB 1966. január 21. ülése, jegyzőkönyv; Horváth–Kovács: i. m. 112–113.

³⁸ Germuska 2010, 109–110.

³⁹ M. Szabó Miklós 2007, 70–100.

⁴⁰ Horváth–Kovács, 90.

⁴¹ Ugyanebben az évben a honvédelmi miniszterek moszkvai tanácskozásának ülésén A. A. Grecskó ahhoz hasonló javaslatot tett, mint ahogyan a szovjetek a második világháború alatt vezették „szövetségeiket”. Ez a VSZ-tagállamok számára elfogadhatatlan volt. A honvédelmi miniszterek az EFE és a főparancsnokság kérdéseiről tanácskoztak. A PTT mellett katonai konzultatív tanács és/vagy a főparancsnokságon katonai tanács létrehozása, főparancsnok-helyettesek kinevezése a tagállamok hadseregeiből, EFEF-törzs létrehozása a tagállamok szakértőiből és technikai testület létrehozása a fejlesztések koordinálására is szerepelt a tervekben. A szovjetek az EFEF-et csak koordinálásra javasolták köztük és a tagállamok között. A románok az EFEF mellett egy kollektív döntéshozó testületet szerettek volna, egyedül ők akarták, hogy a főparancsnokot más hadsereg is adhassa, a többiek a szovjet hadseregből delegálták volna. A külügyminiszterek berlini tanácskozásán a románok kivételével mindenki egyetértett a VSZ egységes vezetésének kidolgozásával. Ők a szerződés megsértésével vádolták a szovjeteket, mivel a kubai rakétatelepítést senkivel sem beszélték meg, lazább együttműködést szerettek volna.

kivételével – elfogadták a PTT Katonai Bizottságának a létrehozását, amely a honvédelmi miniszterekből és az EFE főparancsnokából állt, egyetértettek azzal, hogy ki kell dolgozni a háborús idejű határozványt, a főparancsnok és a törzs békefeladatait. Utóbbiból a szovjetek utasítási jogát kivették, a hadműveleti tervezés koordinálását, a csapatok harcászultságének, kiképzésének az ellenőrzését írták bele. A diszlokációt csak a kormányok beleegyezésével lehetett megváltoztatni.⁴²

A VSZ szervezeti átalakításával kapcsolatban az 1968. október 29–30-i honvédelmi miniszterek értekezletén sikerült jelentős eredményeket elérni. Több új VSZ-szervezet határozattervezetét elfogadták. Novemberben azonban román követelésre⁴³ kivették a veszélyeztetettség időszejének elrendelésének jogköre passzust. 1969. március 17-én Budapesten – Románia kivételével – elfogadták a VSZ Szervi határozványát, amelyben a következőket szabályozták. A megtámadott államnak a szövetség segítséget nyújt; ezt több országban jelen lévő szovjet erők is nyomatékosították. Az együttműködő erőket a tagállamok jelölték ki, alkalmazásaikat szovjet tervek szerint alakították ki. Az EFE főparancsnoka és a PTT ajánlásai alapján kellett kialakítani a készleteket, előkészíteni a hadszínteret stb. Háborús határozvány nem készült. A VSZ PTT a következő szervek felállítását, illetve határozványait fogadta el: a tagállamok Honvédelmi Minisztereinek Bizottsága, Katonai Tanács, egységes VSZ légvédelmi rendszer békeidőszakra. Ebben az évben kezdődött meg a VSZ Technikai Testületének a felállítása is.

Mindebből csak pár dolgot emelnék ki. Lényeges, hogy az EFE-főparancsnok jogait is szabályozták, de az EFE csapatainak a tagállamok területére történő áthelyezésére háborús időszejekben sem tehetett „ajánlásokat”.⁴⁴ A Katonai Tanács feladata az EFE erőinek a vizsgálata volt. A VSZ egységesítése a 70-es évek végére, 80-as évek elejére zárult le teljesen, a VSZ-államok pedig – Románia kivételével – háborúban egységes szovjet irányítás alá kerültek volna. 1980. március 18-án ratifikálták a VSZ Háborús szervei határozványát, amely a szövetségesek feletti korlátlan háborús irányítást rögzítette, a gyakorlatban a szovjet vezérkar irányított volna mindent. Minderre a Kínával való rossz kapcsolatok és az afganisztáni beavatkozás miatt volt szükség.⁴⁵

AZ ÚJ HÁBORÚS VÉDELEMIGAZGATÁSI SZERVEZET KIÉPÍTÉSE

1964-ben kezdték el minden korábbinál részletesebben kidolgozni a háborús irányítás mechanizmusát, de kezdetben csak felső szinten. Meg kellett határozni, hogy rendkívüli viszonyok, azaz háború kitörése vagy belső megmozdulás esetén hogyan történjék az ország vezetése.

MNL OL 288 f. 5. cs. 388. ö. e. A PB 1966. február 22-i ülése, jegyzőkönyv; Péter János – Czinege Lajos: Jelentés a PB-nek, 1966 február; MNL OL 288. f. 5. cs. 419. ö. e. PB-ülés, 1967. március 7.; Péter János előterjesztése az MSZMP PB-nek a termonukleáris fegyverek korlátozását biztosító szerződés tervezetéhez, 1967. február 28., és a szerződéstervezet; Békés 2003, 41.

⁴² MNL OL 288. f. 5. cs. 473. ö. e. PB-ülés, 1968. október 1.; Czinege Lajos: Előterjesztés a PB-nek az EFE vezetők szerveinek létrehozása érdekében az 1968. április óta végzett munkáról, 1968. szeptember 28.

⁴³ Románia 1958-tól gazdasági, majd politikai vonalon is teljesen különutas magatartást tanúsított, ez is akadályozta a VSZ együttműködésének a kidolgozását. Romániáról bővebben: Békés 2003, 9–55.

⁴⁴ A megegyezést szállodai szobákban való alkuk előzték meg. Kádár közvetlen L. Breznyevvel is folytatott tárgyalást, ebben arról állapodtak meg, hogy azokat a pontokat kell elfogadni, amelyekben mindenki egyetért. Germuska Pál 2010, 99–130.; MNL OL 288. f. 5. cs. 486 ö. e. PB 1969. március 24-i ülése; Horváth–Kovács: i. m. 136–139.

⁴⁵ Mark Kramer: i. m. 290.; Horváth–Kovács: i. m. 149–155.

A HB felállítását követően annak „rendkívüli időszaki” feladatait is ki kellett dolgozni. Ezt 1964-ben a következőképpen szabályozták. Abban az esetben, ha a NET rendkívüli állapotot hirdetett volna ki, a Honvédelmi Bizottság Honvédelmi Tanácsá alakult volna át, amely az ország totális irányítására lett volna hivatott rendkívüli állapot idején.⁴⁶ Feladatai minden korábbinál komplexebbek lettek volna: „...irányítja az ország és a társadalmi rend védelmét, – mozgósítja és felhasználja az ország lakosságát és minden erőforrását a haza és a szocialista társadalmi rend védelmére, az ellenség megsemmisítésére, a hatályos szövetségi szerződésekből folyó kötelezettségek maradéktalan teljesítésére, – biztosítja az ország lakossága élet – és anyagi javai védelmét. (sic!)”⁴⁷ Ebben az esetben a legfelső állami irányító szervé vált volna, az állami, szövetkezeti és a társadalmi szervekkel kapcsolatban a Minisztertanács jogkörét gyakorolhatta. A törvények szellemében, „...valamint az adott helyzetben mutatkozó szükségszerűség körülményei között...”⁴⁸ irányíthatta az országot. Adott esetben a KB megbízásából az ország politikai vezetését is ellátta, az említett szerv hatáskörében járhatott volna el a párt és a tömegszervezetek irányításában, parancsok és határozatok formájában, amelyeket a Magyar Közlönyben kellett kihirdetni, illetve a médiában kellett terjeszteni.⁴⁹ A HT intézkedéseinek a joghatálya a rendkívüli állapot időtartamára szólt, a megyei és a fővárosi szervek elnökét, tagjait és titkárát (ezek megalakításáról később rendelkeztek) nevezte ki és mentette fel. Rendelkezéseit minden szerv köteles volt végrehajtani.

„A HT, valamint a HT II. elnökét és tagjait a Népköztársaság Elnöki Tanácsa az MSZMP Politikai Bizottsága javaslatára nevezi ki.” De rendkívüli állapot idején a tagokat a testület felmenthette, illetve újakat nevezhetett ki. A következő osztályokat tervezték létesíteni: 1. politikai, 2. katonai, 3. belügyi és igazgatási, 4. tervgazdasági, 5. ipari és közlekedési, 6. ellátásügyi (A 4., 5. és a 6. osztályokat 1966-ban még Gazdaságpolitikaivá tervezték összevonni. A 7. [később 5.] volt az egészségügyi, kulturális és tudományos osztály, 1967-től kulturális és egészségügyi osztály), míg a 8. (később 6.) a nemzetközi kapcsolatok osztálya. A HT üléseit a tagok egyharmadának a kezdeményezése esetén össze kellett hívni, ha a tagok több mint a fele akadályoztatás miatt nem tudott az ülésen részt venni, a HT II-ből kellett őket pótolni, ha ez sem volt lehetséges, kooptálással lehetett a problémát megoldani. Az ülések közötti időszakban az elnök, vagy a helyettese, vagy az adott kérdéskörnek megfelelő osztály vezetője járhatott el a HT nevében. Egyes tagokat kormányzati feladattal is megbízhattak. A tagok által kiadott parancsot végre kellett hajtani, ellene jogorvoslatnak nem volt helye, csak miniszter, megyei vagy a fővárosi hb elnöke, illetve magasabb katonai

⁴⁶ A PB 1964. november 3-i határozata alapján 1967-től a NET hirdette volna ki a rendkívüli állapotot, törvényerejű rendeletben. A HT I. és II., azaz a tartalék HT a PB és a Titkárság tagjaiból, és a védelem területén fontos szerepet játszó vezetők közül alakult volna meg a K-I. és a K-II. objektumokban, a munkatársak a KB apparátusból kerültek volna ki. Az országban vezetési objektumokat kellett létesíteni többcsatornás összeköttetéssel. Egy központi vezetési objektumnak az építése már 1960-ban szóba került.

MNL OL 288. f. 5. cs. 436. ö. e. Borbándi János: Javaslat a PB-nek az MSZMP KB apparátus rendkívüli viszonyok közötti tevékenységére, 1967. szeptember 1.; A PB ülése, 1967. október 10.; M. Szabó Miklós 2007, 70–100.

⁴⁷ MNL OL XIX-A-98 15. d. A HB 7/178/1966. sz. hat. és melléklete.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Az 1966-tól a HT I. jogköreit akadályoztatása esetén a HT II. vette át. „A Honvédelmi Tanács rendkívüli állapot idején a legfelsőbb állami irányító szerv.” Feladatait ügyrendje szerint teljes ülésen, vagy az elnök és a tagok, illetve az osztályok útján látta el. Utóbbiakat az egyes tagok irányították. Az 5/185/1966-os határozat szerint a HT I-nek a II-vel, a megyei honvédelmi bizottságokkal és az illetékes szervekkel kellett kapcsolatot tartania az osztályain keresztül és irányítania azokat. A HT II-re az I. feladatokat is átruházhatott. (MNL OL XIX-A-98 15. d. A HB 7/178/1966. sz. hat. és melléklete.)

parancsnok fordulhatott a HT-hez halasztást kérve. A tagokat hivatalos tevékenységük folyamán különleges védelem illette meg, a velük szemben tanúsított engedetlenség stb. a katonai büntető törvénykönyv hatálya alá esett. Meghatározták azt is, hogy milyen szervek tartoznak az egyes osztályok hatáskörébe.⁵⁰

Már 1965-ben foglalkoztak vele, de csak 1967-ban határozták meg véglegesen a HT osztályainak háborús feladatait. A HT-döntéseket rendkívüli időszakban az üléseken hozták volna, ezt követően azokat az osztályokat irányító HT-tagok hajtották volna végre. Az állományt a HB nevezte ki, még békében. A HT I. osztályai a II-vel, és az illetékes minisztériumokkal kellett hogy kapcsolatot tartsanak. Az osztályok mellett a Titkárságot is a HT apparátusába sorolták. Az osztályok általános feladatai a következők voltak: irányelveket dolgoztak ki a hozzájuk tartozó szerveknek a feladataikhoz, a HT-irányelvek megvalósítását segítették, a határozatok végrehajtását ellenőrizték, a területükre vonatkozó előterjesztéseket előkészítették.⁵¹

A *Politikai osztály* feladatai voltak: kapcsolattartás az MSZMP KB-val, a megyei HB-vel, a tömegszervezetekkel, a tömegtájékoztatással foglalkozó szervekkel, propagandamunka végzése a lakosság felé, a HB tájékoztatása a párthatározatokról és azok hatásairól, illetve a lakosság hangulatáról, agitációs anyagok szerkesztése, a tömegtájékoztatással foglalkozó szervek munkájának a párthatározatok alapján történő irányítása. 1967-től a harcoló alakulatokkal is kapcsolatban állt volna, ez irányú feladatait azonban nem részletezték. A politikai osztály a HT I-ben kilenc-, a II-ben háromfős lett volna háborús időszakban.⁵²

A *Katonai osztály* feladatait a következőkben tervezték megszabni 1965-ben: „*Hatásköre a fegyveres erők haditevékenységéhez szükséges élőerő és anyagi eszközök szervezésének, tervezésének és biztosításának koordinálására terjed ki.*” A fegyveres szervekkel, a polgári védelemmel, az Országos Tervhivatallal, a hadiiparral, a Térképészeti Intézettel és az Országos Meteorológiai Szolgálattal kellett kapcsolatot tartania. Az élőerő és az anyagi javak leggazdaságosabb felhasználásának ellenőrzése volt a feladata. A fegyveres szervek hátszázgvédelemmel foglalkozó alakulatainak, a polgári védelemnek, az OMSZ-nek és a Térképészeti Hivatalnak a munkáját kellett irányítania. A fegyveres szervek harcckészültségének, erkölcsi állapotának, a személyi állományról való gondoskodásnak az ellenőrzése is a tevékenységi körét képezte, akárcsak a polgári védelmi munka, a haderőn kívüli kiképzés és a honvédelmi tömegnevelő munka végrehajtásának az ellenőrzése. A HT I-ben kilenc-, míg a II-ben háromfős lett a katonai osztály létszáma. 1967-től már a fegyveres szervek teljes

⁵⁰ 1966-tól az osztályok hatáskörébe a következő szervek tartoztak volna, a módosított számozás szerint: 1. sajtó, rádió, TV, MTI; 2. HM, BM határőrség, Országos Meteorológiai Intézet; 3. BM szervei, Munkásőrség, IM, Legfőbb Ügyészség, Legfelsőbb Bíróság, Központi Döntőbizottság, KNEB (Központi Népi Ellenőrző Bizottság); 4. OT, PM, Munkaügyi Minisztérium, KSH, Országos Anyag- és Árhivatal, KGM, NIM, KPM (Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium), Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium, Országos Mérésügyi Hivatal, Országos Találmányi Hivatal, Magyar Szabványügyi Hivatal, Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság, Országos Bányaműszaki Főfelügyelőség, Belkereskedelmi Minisztérium, Könnyűipari Minisztérium, Élelmezésügyi Minisztérium, Országos Vízügyi Főigazgatóság; 5. Művelődési Minisztérium, MTA, Egészségügyi Minisztérium, Vöröskereszt; 6. Külügyminisztérium, KGST szervei, Külkereskedelmi Minisztérium.

MNL OL XIX-A-98 12. d. 56. ö. e. Pap János: Előterjesztés a HB részére a HT ügyrendje tárgyában, 1964. november 16. Ezt 4/165/1964. sz. határozatként fogadták el; 1964. november 18. ülés; MNL OL XIX-A-98 15. d. a HB 7/178/1966. sz. hat. és melléklete.

⁵¹ MNL OL XIX-A-98 12. d. 56. ö. e.; 13. d. 64. ö. e.; 15. d.; 17. d. a HB 7/178/1966. sz. hat. és melléklete, a HB 1966. január 6-i ülésének jegyzőkönyve.; Előterjesztés a HB részére a HT osztályainak munkarendje tárgyában, 1966. december; Az 5/185/1966. sz. hat. melléklete, módosított szöveggel, 1967. május 23.

⁵² Uo.

irányítása lett a feladata, így a katonai helyzet nyilvántartása, javaslatétel, szövetségesek áthaladásának a biztosítása főhatóságoknál stb., továbbá a honvédelmi feladatok irányítása, együttműködés a HM-mel, az EFEF-fel és a szomszédos országokkal. Így gyakorlatilag a HT katonai törzsévé vált volna, a HM és az MSZMP KB Adminisztratív Osztály tagjaiból került volna ki az állománya, a HT I-nél 60, a II-nél 20 fővel. A korábban tervezett feladataik emellett megmaradtak, állománya a vezetési pontok kiépítéséig a vezérkarból tevődött volna össze, kisebb része a HT-val együtt, a többi annak közelében települt volna.⁵³

A *Belügyi és igazgatási osztály* az állam- és közbiztonsággal, illetve a jogalkotással foglalkozott. A következő szervekkel kellett kapcsolatot tartania: Belügyminisztérium, Munkásőrség Országos Parancsnoksága, Igazságügyi Minisztérium, Legfelsőbb Bíróság és Legfőbb Ügyészség, Központi Népi Ellenőrző Bizottság és Központi Döntőbizottság. A párt és a HB határozatainak a végrehajtása volt a feladata az említett esetekben, a HT tájékoztatása a közrendről és közbiztonságról. A fegyveres szerveket a következő feladatok ellátásában kellett segítenie: személy- és vagyonvédelem, vállalatok és intézmények, illetve kitelepítésnél a rendfenntartás biztosítása, a visszamaradó vagyon őrzése. Az igazságügyi és ügyészi szervek irányítása is ide tartozott. A létszáma az előző osztályénak felelt meg.⁵⁴

A *Tervgazdasági osztály* a hadigazdasági feladatokkal, hadigazdálkodásra történő átállással foglalkozott. A következő szervekkel kellett kapcsolatban állnia: OT, Pénzügyminisztérium, Munkaügyi Minisztérium, Áruraktározási és Helyiséggazdálkodási Hivatal, Központi Statisztikai Hivatal, Árhivatal. Alapvető feladata a hadigazdálkodásra való átállás biztosítása volt. Így az „M” tervet kellett figyelemmel kísérnie, a fegyveres testületek anyagi és pénzügyi ellátását, az állami költségvetés felhasználását, a lakosság ellátásának a helyzetét, az anyagellátást és a munkaerő-gazdálkodást. A nemzetközi gazdasági együttműködést is neki kellett volna lebonyolítania. Az osztálynak a HT I-ben kilenc, a II-ben négyfős volt a létszáma.

Az *Ipari és közlekedési osztálynak* a kohászat, gépipar, vegyipar, bányászat, energia-termelés, építőipar, közlekedés és a hírközlés területére terjedt ki a hatásköre. Az érintett minisztériumokkal – és más szervekkel – kellett kapcsolatot fenntartania. A feladata a népgazdasági „M” tervben megjelölt teendők végrehajtása volt. A hadiiparral és a közlekedéssel kapcsolatos beruházásokkal, kapacitásokkal, szállítással és híradással foglalkozott. A létszáma az előzőével azonos volt. Végül ebből és a Tervgazdasági osztályból hozták létre a *Gazdaságpolitikai osztályt* 1967-ben.⁵⁵

Az 1965-ben még külön tervezett *Ellátásügyi osztálynak* a mezőgazdaság, élelmiszeripar és az ellátás területére terjedt volna ki a hatásköre, továbbá a vízügy és az erdészet „M” terveinek, az exportnak és az importnak az értékelése, egészségügyi ellátás segítése. Az ebben érintett minisztériumokkal és más szervekkel tartott volna fenn kapcsolatot rendkívüli helyzetben. Szervezett ellátás a fegyveres szervek és a lakosság felé volt, illetve lett volna a feladata. A kötelező felvásárlást is neki kellett megszerveznie. Nyolc-, illetve háromfős létszámot rendszeresítettek.

1965-ben az *Egészségügyi, kulturális és tudományos osztályt* is önálló szervezeti egységnek tervezték, hatásköre az egészségügy, oktatás, szociális ellátás, az iskolán kívüli „népművelés”, a tudományos élet, irodalom és a művészeti élet irányítására és ellenőrzésére terjedt ki. (Az irodalmat külön kiemelték!) A tömegtájékoztatási szervekkel és az érintett

⁵³ Uo.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Uo.

minisztériumokkal stb. tartott fenn kapcsolatot. Emellett a harcoló csapatokat és a lakosságot nekik kellett ellátni egészségügyi eszközökkel stb. Hat-, illetve háromfős lett volna a létszáma. A fenti két osztály helyett 1967-ben *Kulturális és egészségügyi osztályt* hoztak létre, feladatai az előző kettőével voltak azonosak.⁵⁶

A *Nemzetközi kapcsolatok osztálya* a Külügy- és a Külkereskedelmi Minisztériummal, a KGST szerveivel tartotta volna fenn a kapcsolatot. A nemzetközi szerződéseket ennek az osztálynak kellett volna jóváhagyásra előkészítenie, az import-, export- és „M” tervek teljesítéséről tájékoztatnia a HT-t. A HT I-ben hat, míg a II-ben három fő szolgált volna.

A *Titkárságnak* az üléseket kellett előkészítenie. Adott esetben a parancsok kihirdetéséről gondoskodott, az osztályok határozattervezeteinek a koordinálása is a feladatai részét képezte volna adott esetben. HT I. és a II. titkárságának állandó kapcsolatot kellett volna tartania, ennek során az I-ből a II-nek küldték volna át a fontosabb intézkedések dokumentumait.⁵⁷

Látható, hogy kétévnyi alkudozásba került az osztályok végleges struktúrájának a kialakítása, az összevonások mellett a legérdekesebb a *Katonai osztály* szerepkörének jelentős mérvű bővülése, illetve a *Politikai osztály* egyfajta „szuper politikai főcsoportfőnökséggé” bővítése volt.

A MEGYEI, JÁRÁSI, VÁROSI KERÜLETI (HON)VÉDELMI BIZOTTSÁGOK MEGSZERVEZÉSE

1964-re a központi mellett a helyi szervek működése is lényegessé vált, hiszen ekkor már más VSZ-államban⁵⁸ is működtek ilyenek. 1964-ben, a HT-osztályok struktúrájának kidolgozása előtt alakították ki papíron a megyei szerveket, bár ezek a NET egy korábbi határozata alapján már megvoltak, de nem funkcionáltak.⁵⁹ Így ugyanezen év novemberében HB-határozat született arról, hogy 1965. július 1-jétől a védelmi felkészülés érdekében meg kellett kezdeniük a munkájukat. A HB elnökhelyettesének az MT-t, az MSZMP budapesti és megyei első titkárait, akik a bizottságok elnökei voltak, kellett tájékoztatni a megalakulásról. A megyei tanácsok végrehajtó bizottságainak elnökei is tagok lettek, őket szintén értesíteni kellett.⁶⁰ Az OT elnökének 1965-re a megyei „M” terveket ki kellett dolgoznia, amelyeknek tartalmaznia kellett a tanácsi vállalatok „M” tervét, a főhatóságok mozgósítási intézkedéseiből a helyi hb-kat, valamint a megyei haditechnikát érintő részeket. A működésüket szabályozó végrehajtási utasítást a HB titkárának kellett elkészítenie.

A HB helyi szerveinek a következőképpen kellett felkészülniük a háborúra. Az M tervek végrehajtása, a mozgósítási készenlét és a mozgósítást követő időszak intézkedési terveinek elkészítése, háborús időszakra a mezőgazdaság, ipar, szállítás stb. megszervezése, polgári

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Kiss Dávid: i. m.

⁵⁹ Pap János utalt erre a határozat vitájában: „A helyi honvédelmi bizottságokat az Elnöki Tanács már létrehozta, de a kijelölt elnökei sem tudnak erről; most élővé tesszük a működésüket, amiről a Minisztertanácsot és a megyei VB elnökeit is tájékoztatjuk.” MNL OL XIX-A-98 12. d. 56. ö. e. 5/165/1964. határozat vitája. Jegyzőkönyv, 1964. november 18-i ülés.

⁶⁰ A megyei/fővárosi pártbizottság első titkára mint elnök mellett a következő tagok voltak: tanács VB elnöke, pártbizottság titkára, rendőrség vezetője, munkásparancsnok, polgári védelmi törzsparancsnok, hadkiegészítő parancsnok, Budapesten a KGM és az Élelmezésügyi Minisztérium egy-egy miniszterhelyettese, egyes megyékben a legjelentősebb városi pártbizottsági titkárai, és VB elnökei. A titkárok a fővárosi, megyei adminisztratív osztályokról kerültek ki. MNL OL XIX-A-98 64. d. A HB 2/174/1965. sz. határozata, 1965. szeptember 15.

védelmi feladatokban történő közreműködés, kitelepítési és befogadási tervek készítése, a fegyveres erők mozgósításának a segítése helyi szinten. Munkájukat az országos szerv irányításával látták el.

Szervezetük egy elnökből és hat tagból állt, a fővárosonál és a megyei jogú városokkal rendelkező megyéknél még plusz két főből. Legalább félévente ülésezniük kellett, a KB és a HB tagjai ezeken részt vehettek; az ülések akkor voltak határozatképesek, ha azokon a tagok fele jelen volt. „A bizottság döntéseit az ülésen elhangzottak figyelembevételével a bizottság elnöke mondja ki.” A tagok személyesen is felelősek voltak a szakterületükhöz kapcsolódó döntésekért. „A bizottság tagjai – a két ülés közötti időszakban, a bizottság döntéseiből adódó és a feladatkörükbe tartozó kérdésekben – jogosultak saját hatáskörükben intézkedni. A fontosabb intézkedésekről a következő ülésen kötelesek beszámolni.” Az elnököt kijelölt helyettes pótolhatta, a tagokat viszont nem lehetett helyettesíteni.

A NET által kihirdetett rendkívüli állapot idején (háború vagy belső megmozdulás) a helyi HB vette volna át a területén lévő valamennyi állami, társadalmi szerv és szövetkezet irányítását, az országos HB helyi végrehajtó szervévé alakult volna át. Amennyiben a központtal való kapcsolat megszakadt, amire a rossz hírközlési viszonyok miatt lett volna esély,⁶¹ önállóan kellett tevékenykedniük. Illetékességüket indokolt esetben a szomszédos megyékre is kiterjeszthették. Intézkedniük kellett a háborús jogszabályok bevezetésére, a fegyveres szervek mozgósítására, a hátszágvédelemre, az „M” terv végrehajtására. Feladataik közé tartozott a kitelepítés és a befogadás szervezése, polgári védelmi teendők, a honvédelmi munkakötelezettség elrendelése, a munkaerő-gazdálkodás szabályozása, pénzügyi intézkedések végrehajtása, területek kiürítése, a szállító, közlekedési és híradó eszközök felhasználása, közrend és a közbiztonság védelme, a sajtón keresztül tájékoztatás, ellátási és egészségügyi feladatok végrehajtása, az oktatás szervezése. Bár rendkívüli állapot esetére szólt a joghatályuk, de ezt adott esetben a HB meghosszabbíthatta. A helyi testületek szervezete és a munkarendje a béke idejéhez volt hasonló.⁶² A HT I. és a területi szervek tényleges felállítása 1966-ra történt meg.⁶³

1967-ben részletesebben szabályozták a területi HB-k feladatait és bővítették a struktúrájukat. Védelmi bizottságok lettek nekik közvetlen alárendelve járási, városi, illetve Budapesten kerületi szinten.⁶⁴ Tevékenységi körük a következőképpen bővült: a lakosság informálása, a jogszabályok kihirdetése, betartatása. A hadsereg által igénybe vett utak ellenőrzését, és a forgalomeltereléseket is nekik kellett biztosítaniuk. Az országos sugárfigyelő rendszer helyi szerveit is ők irányították. A központi vezetéssel való kapcsolat megszakadása idején a helyi hátszági fegyveres szerveknek utasítást adhattak. Irányították a helyi fegyveres szervek bevonásával a területükre ledobott deszantosok elleni harcot. Rendszeresen be

⁶¹ Több HB-iratban is megfigyelhető az a motívum, hogy a területi szerveknek az összeköttetése egy esetleges háborúban megszakad a központtal. Ennek az volt az oka, hogy az ország vezetékes és vezeték nélküli hírhálózata, még a fegyveres szervek esetében is, nagyon fejletlen volt. Csak 1975-től kezdtek jelentősebb újításokba, amelyeket 1990-ig terveztek befejezni. Ez a KGST-országokkal kötötte volna össze Magyarországot. MNL OL XIX-A-98 33. d. 141. ó. e. HB 8/250/1974. sz. hat. A híradásról bővebben: A katonai híradás története. Tanulmány a híradó hallgatók részére, 1979. Írta és szerkesztette: Susa István és Vörös Béla.

⁶² MNL OL XIX-A-98 12. d. 56. ó. e. 1964. november 18-i ülés.

⁶³ MNL OL 288. f. 5. cs. 436.; 7. cs. 264. 1967. október 10-i PB-ülés; a Titkárság 1966. június 21-i határozata.

⁶⁴ MNL OL XIX-A-98 17. d. 77. ó. e. A fővárosi és megyei honvédelmi bizottságok „M” ügyrendje és végrehajtási utasítása 1967. február. Ennek alapján a HB 11/186/1967. sz. határozata a területi honvédelmi bizottságok „M” ügyrendjének végrehajtási utasításáról, 1967. február 23-i ülés.

kellott számoltatniuk a helyi fegyveres szervek vezetőit, és tájékoztatni őket. Segíteniük kellett a minisztériumi irányítású vállalatokat „M” terveik végrehajtásában.anyagok, gépek elosztása, kitelepítés, befogadás irányítása, riadóztatás biztosítása, álcázás szervezése, óvóhelyek építése, élelmiszer stb. radioaktív sugárzás és vegyi támadás elleni védelmének a megszervezése, a honvédelmi munkakötelezettség kapcsolatban a munkaerő biztosítása, átcsoportosítása is a tevékenységük részét képezte volna. Emellett a megyei szervek káderutánpótlását kellett biztosítaniuk, azok átszervezését, a pénzellátást, a lakosság fokozottabb adóztatását, takarékbetétekből való kifizetéseket ellenőrizniük.⁶⁵

Az anyaggazdálkodás ellenőrzése a vállalatoknál, adott esetben a szennyezett (ABV, azaz atom-, biológiai, vegyi fegyver általi) területekről a lakosság kiürítésének a szervezése és elhelyezése, egészségügyi ellátás, hadműveleti területek kiürítése is a tevékenységüket alkotta volna, akárcsak a szállítás és a híradás, az állatok, termények beszolgáltatásának a szervezése, a mezőgazdasági termelés biztosítása, a közrend fenntartása a rendőrséggel és a Munkásőrséggel együtt, a kitelepített területeken maradt vagyon védelme. A Kossuth adó állandó hallgatására ügyeletet kellett szervezni, a lakosságot tájékoztatni,⁶⁶ és katonai cenzúrát bevezetni. Adott esetben a jegyrendszerrel való ellátást is a bizottságoknak kellett végrehajtaniuk. Háború idején a bizottságok feladatai közé tartozott volna az árukészletek tárolásának a megszervezése, a bolti stb. élelmiszerkészletek zárolásáról való rendelkezés, a kitelepülők élelmezése, egészségügyi ellátása, vérplazma biztosítása, járványügyi feladatok ellátása, kórházak felállítása, kárfelmérés, továbbá az oktatás szervezése, tanerő átcsoportosítása akár más megyébe is, a raktárak őrzése, vízellátás, árvízvédelem, sugár- és vegyi szennyezettség elleni védelem. A fegyveres szervek azon tevékenységeit, amelyek a hatáskörükbe tartoztak, szintén ellátták.⁶⁷ 1968-ban a budapesti kettő, a megyei HB-k egy-egy fő függetlenített állományú személyt kaptak az MN-től, akik hivatásos tiszték voltak. Ők a titkár mellett dolgoztak, ugyanakkor az a megyei titkár, akihez a Közigazgatási és adminisztratív osztály tartozott, HB tag lett. Minderre az „M” tervek kidolgozása miatt volt szükség.⁶⁸

1970-ben jelentős változások történtek, kibővítették a HB-k középső és alsó szervezetét. A megyei és a fővárosi HB-k elnökeit utasították, hogy tegyenek javaslatot az új bizottságokra. A HB-k „M” szervezetét a pártbizottságok és a tanácsi végrehajtó bizottságok

⁶⁵ Uo.

⁶⁶ 1958-ban elkezdődött a lakosság felkészítése tizórás előadásokon a tömegpusztító fegyverek elleni védelemről, ami 1964-től önkéntes részvétellel 15 órás lett, az MHSZ (Magyar Honvédelmi Szövetség) és a HM feladata lett az oktatás. 1970-ig ezeken négyemillió fő vett részt. MNL OL 288. f. 5. cs. 496. ő. e. Varga Péter: Jelentés a PB-nek a lakosság polgári védelmi felkészítéséről és javaslat a további feladatokra, 1969. július 16.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ MNL OL XIX-A-98 19. d. /86. A HB 5/195/1968. sz. hat. a területi szervekről, 1968. május 31.

(VB) apparátusaiból hozták létre.⁶⁹ Ugyanakkor békeidőszakban is konkrétan szabályozták a területi honvédelmi bizottságok összetételét.⁷⁰

1970-ben rendkívüli időszakra a városokban, járásokban, kerületekben védelmi bizottságok szervezését tartották szükségesnek, láthattuk, erről már 1967-ben hoztak határozatot. Ezeket a területi HB-knak kellett létrehozniuk, és az „M” ügyrendjüket kidolgozniuk. A járási székhelyeken városi-járási védelmi bizottságot is lehetett alapítani. A védelmi bizottságok tagjait a budapesti vagy megyei HB elnöke nevezte ki. A HB-k és a védelmi bizottságok anyagi stb. szükségleteit a tanácsok biztosították. A Szakszervezetek Országos Tanácsánál (SZOT), a Kommunista Ifjúsági Szövetségnél és a Hazafias Népfrontnál (HNF) is „M” létszámot kellett kialakítani, és meg kellett szervezni a kitelepítésüket. A párt- és tömegszervezeti és állami funkcionáriusok meghagyását ki kellett alakítani a járásokig.⁷¹ Pontosan meghatározták a különböző védelmi bizottságok összetételét is.⁷²

Az 1970-re kialakított HT-struktúrán csak 1974-ben változtattak.⁷³ Ugyanakkor 1971-ben a vezérkar feladata lett a HB-k vezetési pontjai védelmének a megszervezése.⁷⁴ 1972-ben jelentették be egy PB-ülésen, hogy a HT szervei a legalsóbb szintig létrejöttek. A központi vezetési pontok is elkészültek, 1975-ig tervezték befejezni a megyeieket.⁷⁵

⁶⁹ A Politikai osztályt a pártbizottság apparátusából kellett megszervezni, elsősorban a PTO (Párt- és tömegszervezetek osztálya), Propaganda és művelődésügyi osztályokból, a Tervgazdálkodási osztályt a Tervezési, pénzügyi és munkaügyi, az Ipari és közlekedésit az Ipari, építési-közlekedési és a vízügyi, az Ellátásit a Kereskedelmi és a mezőgazdaságiból, az Egészségügyi és oktatásit a Művelődési és az egészségügyi, az Igazgatásit az Igazgatási, személyzeti, szervezési és gazdaságiból. A pártbizottságoknak a helyi HB-kba „fel nem használt” tagjaiból a tanácsi VB „M” apparátusát lehetett megerősíteni. A pártbizottságok gazdasági osztályának a feladatait a tanácsi VB illetékes osztálya keretében kellett ellátni. A helyi HB-k osztályvezetőinek a kinevezése és felmentése hozzájuk tartozott. MNL OL XIX-A-98 25. d. 108. Ü. Tóth Károly – Fehér Lajos: A HB 9/217/1970. sz. határozata az „M” felkészülési munka továbbfejlesztéséről, 1970. december 17-i ülés.

⁷⁰ A fővárosi HB tagja lett a belkereskedelmi miniszterhelyettes, míg az élelmezésügyi kikerült, a budapesti tanács VB elnöke helyett annak a titkára lett tag. A megyei HB-k egységesek lettek: elnökük a megyei pártbizottság első titkára, tagjai a pártbizottság titkára, tanács VB elnöke és titkára, rendőrfőkapitány, kiegészítő parancsnok, munkásőrparancsnok volt, a titkári feladatokat a pártbizottság Közigazgatási és adminisztratív osztályának vezetője látta el. MNL OL XIX-A-98 25. d. 108. Ü. Tóth Károly – Fehér Lajos: i. m. 1. sz. melléklet. 1970. december 17-i ülés.

⁷¹ Uo.

⁷² A fővárosban kerületenként szervezték meg őket, elnöke a kerületi pártbizottság első titkára, tagjai: a pártbizottság titkára, a tanács VB-elnöke, a rendőrfőkapitány, a tanács VB-titkára lett. A titkári feladatokat a kerületi közigazgatási és adminisztratív osztályvezető látta el. A városok védelmi bizottsága is hasonló volt: elnökük a városi pártbizottság első titkára, tagjai: a pártbizottság titkára vagy a helyettese, a tanácsi VB-elnök, rendőrfőkapitány, tanácsi VB-titkár, aki egyben a titkári feladatokat is elvégezte a védelmi bizottságban. A járásokban szintén a helyi pártbizottság titkára volt az elnök, a tagok: a pártbizottság titkárhelyettese, a járási hivatal elnöke és a helyettese, ő volt egyben a titkár is, és a rendőrfőkapitány. Abban az esetben, ha a városi és a járási rendőrfőkapitány ugyanaz a személy volt, akkor az egyik tisztséget a helyettesével kellett betölteni. A közös városi-járási védelmi bizottságok a városi és a járási bizottságoknak voltak alárendelve. Összetételüket a fenti elvek alapján a megyei szervek szabták meg. Uo. 3. sz. melléklet.

⁷³ MNL OL XIX-A-98 139. 248. ü. Trombitás Dezső – Borbándi János: A HB 2/248/1974. sz. határozata a kormány Honvédelmi Bizottsága feladatáról és ügyrendjéről. A két ülés közötti időszakban Borbándi János Fock Jenővel egyetértésben elfogadta. HB 1974. május 9-i ülés.

⁷⁴ MNL OL XIX-A-98 26. d. 111. ü. Tóth Károly – Fehér Lajos: A HB 11/220/1971. sz. határozata a Magyar Néphadsereg Vezérkarának hatásköréről, a fegyveres testületek „M” feladatainak koordinációs munkáiban, 1971. április 8.

⁷⁵ Horváth-Kovács: i. m. 103.

ÖSSZEGZÉS

A második világháború utáni világrend egyik meghatározó eleme volt a háborútól való félelem, amelyet a külpolitikai konfliktusok mellett az újabb és újabb „csodafegyverek” megépítése is táplált. Egy esetleges háborúban a háterszág minden korábbinál nagyobb károkat szenvedett volna, és mindez a harcoló alakulatok ellátását, ezáltal a háború kimenetelét fokozottabban befolyásolhatta. Ugyanakkor nemcsak a fegyveres alakulatok személyi állományát kellett mozgósítani, hanem a civilek, üzemek, gyárak kitelepítését, utóbbiak haditermelésre való átállítását is meg kellett oldani. Az összetett feladatok elvégzésére egy minden korábbinál centralizáltabb – teljesen csak 1975-re kiépített – védelemigazgatási rendszert léptettek volna életbe „rendkívüli időszakban”. Ennek több oka is lehetett. 1957-től a 60-as évek elejéig a szovjet rakéatechnika jelentős fejlődésen ment keresztül, így egyre jelentősebb fenyegetést gyakoroltak az amerikaiakra. A 60-as évektől azonban az Amerikai Egyesült Államok is több rakétát állított hadrendbe, az évtized közepétől számban megelőzve ezzel az oroszokat. Egy esetleges rakétacsapás elhárítására azonban elégtelen eszközökkel rendelkeztek mindkét oldalon. Emellett 1962-től a Szovjetunió viszonyának elmérgesedése Kínával, utóbbi területi követelése és a határviták gondolkodásra készítették a szovjet stratégákat, mivel több hadosztálynyi erőt kellett a kínai határra vezényelniük, így a birodalom nyugati felén nyilvánvalóan jobban felértékelődtek a kelet-európai szövetségesek és hadseregeik, illetve a Jugoszláviával való viszony. Mindebből következett a Kínával rossz kapcsolatban lévő Indiával történő 1971-es szövetségkötés is. De nem szabad megfeledkeznünk a szovjeteket félelemmel eltöltő és egyre javuló amerikai–kínai kapcsolatokról, az 1968-as „testvéri segítségnyújtásról”, vagy az elhúzódó vietnami háborúról sem, amelyek szintén befolyásolták a VSZ-ben és hazánkon belül zajló folyamatokat.⁷⁶

Másrészről azt is ki kell hangsúlyozni, hogy a megszállt ország, és az élén álló, a szovjeteket mindvégig kiszolgáló rendszer sokszor, ha kénytelen-kelletlen is, de végrehajtotta azokat az utasításokat-eltvárasokat, amelyeket vele szemben megfogalmaztak. Láthattuk, hogy a 60-as évektől a magyar és más csatlós vezetők a VSZ-en belüli mozgásterüket igyekeztek több-kevesebb sikerrel bővíteni. Ebben jelentősebb eredményeket paradox módon csak az a Románia könyvelhetett el, amelynek vezetése az egyik legszélsőbalosabb volt a térségben. A VSZ másrészről egy kirakatfórumként is funkcionált, amelyben a valóságban a Szovjetunió mindvégig a maga hegemoniáját érvényesítette, de kifelé ugyanakkor el lehetett mondani, hogy itt létezik egy valós „szövetségi” rendszer.

Ugyanakkor azt is lényeges kiemelni, hogy már a '60-as évek elején modellezték a kialakuló háborús helyzetet is, ennek során az első hat napban a haderő 20%-ának az elvesztésével, az ország területének 35%-ának sugárszennyezetté válásával, és 1, más források szerint 3 millió fő valamilyen mértékű sugárszennyeződésével számoltak.⁷⁷ Mindebből a pár adatból is látszik, hogy egy esetlegesen kirobbanó, atomfegyverek alkalmazásával végrehajtott háború rövid idő alatt káoszba taszította volna országot, a lakosságot, a mezőgazdaságot, a környezetet és ipar jelentős mérvű pusztulásához vezetett volna, lehetetlenné téve mindenfajta háborús irányítást. Az újonnan előkerült adatok tükrében ugyanakkor a történetírásnak mindenképpen át kell értékelni Kádár Jánosnak és rendszerének a történelmi szerepét.

⁷⁶ Fischer Ferenc: i. m. 172–280.; Heller–Nyekrics: i. m. 552–574.

⁷⁷ Bővebben: Horváth–Kovács, 76–88.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1960. évi I. tv. a honvédelemről. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8433>
1976. I. tv. a honvédelemről. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8509>
- A Magyar Honvédség 1848–1989. Egyetemi Tankönyv II. ZMNE, Budapest, 2004.
- Békés Csaba: *Titkos válságkezeléstől a politikai koordinációig. Politikai egyeztetési mechanizmus a Varsói Szerződésben, 1954–1967.* Rainer M. János (szerk.): Múlt századi hétköznapiak. Tanulmányok a Kádár-rendszer kialakulásának időszakáról. 1956-os Intézet, Budapest, 2003.
- Fischer Ferenc: *A megosztott világ. A Kelet–Nyugat, Észak–Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai (1941–1991).* IKVA Kiadó, Budapest, 1993.
- Germuska Pál: *A Honvédelmi Bizottság („Trojka”) 1950–1952. évi jegyzőkönyvei.* Hadtörténeli Közlemények, 126. évf. 2013/2.
- Germuska Pál: *A Honvédelmi Tanács és a Honvédelmi Bizottság szervezete.* Gecsényi Lajos – Izsák Lajos (szerk.): Magyar történettudomány az ezredfordulón. Glatz Ferenc 70. születésnapjára. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011.
- Germuska Pál: *Vörös arzenál.* 1956-os Intézet – Argumentum Kiadó, Budapest, 2010.
- Germuska Pál – Nagy Tamás: *Az MDP Államvédelmi Bizottsága, Honvédelmi Bizottsága és a Honvédelmi Tanács.* Múltunk, 2004/1.
- Heller, Mihail – Nyekrics, Alekszander: *A Szovjetunió története.* II. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
- Horvath Miklos: *Platz und Rolle Ungarns und der Ungarischen Volksarmee in der operativ-strategischen Planung des Warschauer Paktes.* Die NVA und die Ungarische Volksarmee im Warschauer Pakt MGFA, Postsdam, 2011.
- Horváth Miklós – Kovács Vilmos: *Magyarország az atomháború árnyékában. Fejezetek a hidegháború korszakának had- és haditechnika-történetéből.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016.
- Kiss Dávid: *A Kádár-rendszer védelemigazgatásának hazai és nemzetközi előzményei a XX. században.* Veritas Évkönyv 2015. Veritas Történetkutató Intézet, 2016.
- Kramer, Mark: *Die Sowjetunion, der Warschauer Pakt und blockinterne Krisen während der Breznev-ära.* Torsten Diedrich – Winfried Heinemann – Christian F. Ostermann (Hrsg.): Der Warschauer Pakt – Von der Gründung bis zum Zusammenbruch (1955–1991). Christoph Links Verlag, 2009.
- M. Szabó Miklós: *Adalékok a Magyar Néphadsereg 1961–1962. évi történetéhez I.* Új Honvédségi Szemle, 2007/9.
- M. Szabó Miklós: *A Varsói Szerződés és a Magyar Néphadsereg viszonyrendszerének néhány kérdése az 1960-as években.* Hadtudomány, 2008/1.
- Medveczky Mihály: *A nemzetgazdaság biztonságos működésének és védelmi felkészítésének 2012–2030 közötti időszakra vonatkozó átfogó koncepciója.* Hadtudomány, 2011/4.
- Németh Gergely: *A NATO védelmi tervezés fejlődéstörténete (1949–1967).* Hadtudomány, XXII. évf. 2012/3–4. sz.
- Ripp Zoltán (szerk.): *Ötvenhat októbere és a hatalom. A Magyar Dolgozók Pártja vezető testületeinek dokumentumai 1956. október 24–28.* Napvilág Kiadó, Budapest, 1997.
- Susa István – Vörös Béla: *A katonai híradás története. Tanulmány a híradó hallgatók részére.* MN Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola, Budapest, 1979.
- Szenes Zoltán: *Válság vagy sodródás? A védelemgazdaság problémái Magyarországon.* Hadtudomány, 2015/3–4.
- Varsói Szerződés. <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=EDDBFR>
- Vinczéné Mészáros Csilla: *A védelmi igazgatás rendszere.* Hadmérnök, 2009. június, IV. évf. 2. sz.

MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR ORSZÁGOS LEVÉLTÁRÁNAK DOKUMENTUMAI

5/165/1964. határozat vitája. Jegyzőkönyv, 1964. november 18-i ülés.

5/185/1966. sz. hat. melléklete, módosított szöveggel, 1967. május 23.

8/250/1974. sz. hat.

A fővárosi és megyei honvédelmi bizottságok „M” ügyrendje és végrehajtási utasítása 1967. február.

A HB 2/174/1965. sz. határozata, 1965. szeptember 15.

A HB 5/195/1968. sz. hat. a területi szervekről, 1968. május 31.

A HB 7/178/1966. sz. hat. és melléklete.

A HB 11/186/1967. sz. határozata a területi honvédelmi bizottságok „M” ügyrendjének végrehajtási utasításáról, 1967. február 23-i ülés.

A Honvédelmi Tanács 12/109/1958. sz. határozata a vezető párt- és kormánysszervek elhelyezéséről háború esetén.

Biszkú Béla – Tóth Károly: HB 1/138/1962. sz. határozata, 1962. május 2.

Borbándi János: Javaslat a PB-nek az MSZMP KB apparátus rendkívüli viszonyok közötti tevékenységére, 1967. szeptember 1.

Czinege Lajos: Előterjesztés a PB-nek az EFE vezető szerveinek létrehozása érdekében az 1968. április óta végzett munkáról, 1968. szeptember 28.

Czinege Lajos: Javaslat az Egyesített Fegyveres Erők vezetésének a rendszerére vonatkozóan, javaslat a Varsói Szerződés tagállamai honvédelmi miniszterei értekezletén, 1966. január 18.

Czinege Lajos: Jelentés az MSZMP Politikai Bizottságának az Egyesített Fegyveres Erők vezetésének helyzetéről, 1965. április 21.

Czinege Lajos – Péter János: Javaslat a Politikai Bizottságnak, 1966. január 18.

Előterjesztés a HB részére a HT osztályainak munkarendje tárgyában, 1966. december.

HB 1964. november 18. ülése.

HB 1966. január 6-i ülésének jegyzőkönyve.

HB 1974. május 9-i ülés.

Kádár János – Horváth Mihály: A HT 3/117/1959. sz. határozata az országmozgósítási munka felújításáról, 1959. december 7.

Magyar Közlöny (MK) 101. sz., 1956. december 12.

Pap János: Előterjesztés a HB-hez Karhatalmi Parancsnokságok megszűnéséről.

Pap János: Előterjesztés a HB részére a HT ügyrendje tárgyában, 1964. november 16. (4/165/1964. sz. határozat.)

PB 1962. február 6-i ülése.

PB 1962. május 3-i határozata az országmozgósításról.

PB 1966. január 21. ülése, jegyzőkönyv.

PB 1966. február 22-i ülése, jegyzőkönyv.

PB-határozat, 1965. április 27.

PB-ülés, 1967. március 7.

PB ülése, 1967. október 10.

PB-ülés, 1968. október 1.

PB 1969. március 24-i ülése.

- Péter János előterjesztése az MSZMP PB-nek a termonukleáris fegyverek korlátozását biztosító szerződés tervezetéhez, 1967. február 28., és a szerződéstervezet.
- Péter János – Czinege Lajos: Jelentés a PB-nek, 1966. február.
- Sándor József – Péteri István: A PTO és az Adminisztratív osztály javaslata a párt, tömegszervezeti és sajtó nélkülözhetetlen munkatársainak a meghagyására. 1962. január 18.
- Titkárság 1966. június 21-i határozata.
- Tóth Károly – Fehér Lajos: A HB 9/217/1970. sz. határozata az „M” felkészülési munka továbbfejlesztéséről, 1970. december 17-i ülés.
- Tóth Károly – Fehér Lajos: A HB 11/220/1971. sz. határozata a Magyar Néphadsereg Vezérkarának hatásköréről, a fegyveres testületek „M” feladatainak koordinációs munkáiban, 1971. április 8.
- Trombitás Dezső – Borbándi János: A HB 2/248/1974. sz. határozata a kormány Honvédelmi Bizottsága feladatáról és ügyrendjéről.
- Varga Péter: Jelentés a PB-nek a lakosság polgári védelmi felkészítéséről és javaslat a további feladatokra, 1969. július 16.

Ujházi Lóránd:

A MAGYAR KATOLIKUS EGYHÁZ SZEREPVÁLLALÁSA A MIGRÁCIÓS VÁLSÁG KEZELÉSÉBEN

ÖSSZEFOGLALÓ: A szerző rövid, összefoglaló tanulmányában bemutatja, hogy a Magyar Katolikus Egyház hogyan vett részt a huszadik században és napjainkban a bevándorlás kapcsán jelentkező kihívások kezelésében. Utal azokra a történelmi tényezőkre és biztonsági szempontokra, amelyeket a katolikus egyház szervezeteinek figyelembe kellett és kell venniük a tevékeny szeretet gyakorlása során. Bemutatja azokat a konkrét segélyezési akciókat, amelyeket a katolikus szervezetek a bevándorlók megsegítésére szerveztek a jelenlegi krízishelyzetben.

KULCSSZAVAK: humanitárius ellátás, örmény menekültek, lengyel menekültek, menekültek Erdélyből, az egykori NDK-ból, Magyar Katolikus Karitás, Máltai Szeretetszolgálat, Szent Egyed Közösség, Jezsuita Menekültszolgálat

A migránsok által igénybe vett nyugat-balkáni útvonal és Magyarország földrajzi elhelyezkedése miatt az ország fontos állomása lett a Nyugat-Európába, leginkább Németországba tartó migránsoknak. A magyar jogalkotás jogszabályi szigorítással, a kormányzat pedig a déli határon megépített kerítéssel és egyéb preventív, illetve válságkezelő intézkedésekkel reagált a jelentkező biztonsági kihívásra.¹ A magyar kormányzat intézkedéseit köztudottan számos nyugati politikai erő és ismert politikus kritizálta.² Kevésbé ismert tény, hogy a Magyar Katolikus Egyházat is elmarasztalták. A kritikusok Magyarországon, de leginkább Nyugat-Európában azzal vádolták a magyar katolikus segélyszervezeteket, hogy nem voltak elég aktívak a bevándorlók humanitárius támogatásában.³ A számonkérők között jelentős európai katolikus egyházi vezetők is voltak. Ahhoz, hogy jobban megértsük a katolikus egyház álláspontját, érdemes azokat a huszadik századi, magyarországi menekültválságokat is megvizsgálni, amelyek kezelésében a katolikus egyház részt vett. A jelenlegi válságnál pedig nem lehet figyelmen kívül hagyni azokat a korlátozó tényezőket és a biztonsági kockázatot jelentő szempontokat, amelyek a katolikus segélyszervezetek tevékenysége kapcsán is jelentkezhetnek. Ezeket ugyanis minden, az állami szervekkel együttműködő szervezetnek, legyenek azok egyházi vagy humanitárius segélyszervezetek, tudomásul kell vennie.

TÖRTÉNELMI VISSZATEKINTÉS

A huszadik századi világ- és magyar történelem, illetve az ország földrajzi elhelyezkedése következtében nem a jelenlegi bevándorlási hullám az első az ország életében. Több alkalommal kellett az országhatáron túlról érkező embereket humanitárius ellátásban részesíteni.

¹ Padányi József: Műszaki zár a határon. Műszaki Katonai Közlöny, 2015. 3. sz., 21–34.

² Gudrun Dometeit – Ulrich Reitz: Wir verteidigen Europas Werte. Focus, 2015. 43. sz., 23–28.

³ Hans Schelkshorn: Zur ideologie der neuen Rechten in Ungarn. <http://www.zeitgemaess-glauben.at/cms/auslese/266-zur-ideologie-der-neuen-rechten-in-ungarn> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 16.)

A menekültek humanitárius gondozása soha nem volt egyszerű. A kormánzatnak nem állt minden szükséges intézményi háttér vagy tapasztalat a rendelkezésre, valamint a külpolitikai tényezők is lehatárolták az állami szervezetek mozgásterét. Mindebből logikusan következett, hogy a különböző kormányok a válságkezelésben számítottak a történelmi egyházak közreműködésére.

Az első világháború után nagyszámú örmény menekült érkezett Magyarországra részben Romániából, részben Törökországból.⁴ Mivel az örmények jelentős részben katolikusok voltak, a katolikus egyház eleve érintett volt a lelkipásztori ellátás megszervezésében. Tekintve, hogy az első világháború alatt az ország külpolitikáját nem Budapestről irányították, nem volt lehetőség arra, hogy az örményekkel szembeni agressziót hivatalosan számon kérjék a török szövetségestől. A trianoni békeszerződés után Magyarország már aktívan részt vett a Törökországból érkező örmények segítésében. Jóllehet hazánkban a katolikus örmény rítus már 1690 óta rendelkezett egyházi közigazgatással, de a határrendezés után ezek az egyházi szervezetek Románia területére kerültek. Ráadásul Erdélyből is nagy számban érkeztek örmény katolikus menekültek a trianoni Magyarországra. A katolikus egyháznak rövid idő állt rendelkezésére, hogy kialakítsa a Budapestre érkező örmény katolikus menekültek lelkipásztori, vagy adott esetben a humanitárius ellátását.⁵ 1922-ben megalapították az örmény lelkésziséget, és 1924-ben befejeződött az örmény kápolna építése. Ezek az intézmények mind a mai napig intézményes kereteit alkotják az örmény katolikusok lelkipásztori ellátásának.

Közvetlenül Lengyelország német és szovjet megszállása után köztudottan nagyszámú lengyel menekült érkezett az országba.⁶ Kevésbé ismert tény, hogy a Magyar Katolikus Egyház mind a menekültek lelkipásztori, mind a humanitárius segítésének megszervezésben aktívan részt vett.⁷ 1939 októberében Magyarországra érkezett Karol Radonski wrocławski megyéspüspök, azzal a megbízással, hogy összehangolja a lengyel menekültek lelkipásztori ellátását. A püspök Serédi Jusztinián bíboros engedélyével szabadon tevékenykedhetett. A bíboros támogatta a lengyel lelkésziség felállítását is, amely az 1940-es évek elejétől lengyel imakönyveket és egyházi folyóiratot jelentetett meg. Minden magyar egyházmegyében voltak lengyel papok, akik a menekültek lelkipásztori ellátásával foglalkoztak. A lengyel katonai menekülttáborokban dolgozó lelkipásztorok a tábori püspökségnek voltak alárendelve. Díjazásuk követte a magyar tábori lelkészek díjazását.⁸ 1940-ben az egyes egyházmegyékben a lengyel papok támogatására, élelmiszer, ruha, tüzelő és imakönyvek vásárlására létrehozták a lengyel papokat segítő bizottságokat.⁹ Az egyházmegyék erejükhöz mérten egyéb anyagi juttatásokkal is támogatták az ott tevékenykedő lelkipásztorokat. A lengyel menekülteket

⁴ Gazdovits Miklós: Az erdélyi örmények története. Kriterion, Kolozsvár, 2006.

⁵ Kránitz Péter Pál: Az örmény népirtás menekültjei Magyarországon. Újkor. <http://ujkor.hu/content/az-ormeny-nepirtas-menekultjei-magyarorszagon> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 01.)

⁶ Nincs egyetértés a történészek között a pontos számadatok tekintetében. Ehhez lásd Juhász Gyula: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945. (DIMK) IV. kötet; Magyarország külpolitikája a II. világháború kitörésének időszakában. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962; Juhász Gyula: Magyarország lengyel politikája a második világháború alatt. Antal László (szerk.): Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon, 1939–1945. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1985, 7–32.

⁷ Molnár Imre: A magyar katolikus egyház és a lengyel menekültek. Magyar Szemle, 2007, 16/7., 103–119.; Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 2009/1–4., 247.

⁸ Halmágyi Pál: Lengyel katonák Magyarországon 1939-ben. Halmágyi Pál (szerk.): Lengyel katonai menekülttábor Magyarországon. Makó, 2003.

⁹ Adriányi Gábor: Lengyel menekültek és a magyar katolikus egyház 1939–1945. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 1999. 3–4. sz., 145–154.

nemcsak az egyházi hierarchia, hanem a hívek is segítettek, amiben tudták.¹⁰ A püspöki konferencia tisztában volt azzal, hogy az ország német szövetsége miatt kényes kérdéssről van szó, ezért a segélyezések nem látványosan történtek. Éppen a kényes politikai környezetnek köszönhetően a katolikus egyház szerepvállalása jól jött a magyar államnak is.¹¹ Érdekes adalék a lengyel menekültek helyzetéhez, hogy a lengyel zsidók jelentős részét hivatalosan katolikus lengyelként regisztrálták, és így a többségük túlélte a háborút.¹²

A két történelmi példa esetében a katolikus egyház tevékenysége, ha nem is kizárólagosan, de inkább a menekültek lelkipásztori ellátására és a lelkipásztori ellátás intézményes kereteinek kiépítésére irányult; a humanitárius segítségnyújtás ehhez képest másodlagos szerepet játszott.

A kommunista diktatúra utolsó éveiben jelentkező bevándorlások kapcsán azonban már inkább az egyházi szervezetek humanitárius tevékenysége került előtérbe. A magyar katolikus egyháznak létre kellett hoznia azokat az intézményeket, amelyek alkalmasak az ilyen jellegű tevékenység végrehajtására.

Az 1980-as években a romániai magyarellenes belpolitika és falurombolások következtében a magyar lakosság egy része úgy határozott, hogy kivándorol az országból.¹³ Ez volt az első olyan alkalom a második világháború óta, amikor a Magyar Katolikus Egyház aktívan részt vett más országból érkező rászoruló humanitárius támogatásában. A magyar állam egyrészt ez esetben sem volt felkészülve az ezrével érkező menekültek ellátására. Másrészt újra olyan külpolitikai szempontok merültek fel, amelyek korlátozták az állami mozgásteret: nehéz volt ugyanis megmagyarázni, hogy miért kell menekülteket befogadni és segíteni egy másik baráti szocialista országból.¹⁴ Így jól jött a katolikus egyház segítsége a reformkommunista állami vezetők számára. Az egyháznak ugyanis megvoltak a külföldi kapcsolatai, illetve nem voltak olyan ideológiai korlátai, amelyek beszűkítették volna a menekültek támogatására irányuló kezdeményezéseket. Paskai László esztergomi érsek, a szociálisan érzékeny magyar prímás, kinevezése után nem sokkal együttérzéséről és támogatásáról biztosította a menekülteket. 1988-ban az Európai Parlament elnökének írt levelében beszámolt arról, hogy a katolikus egyház mintegy ötezer embernek nyújt különféle humanitárius segítséget. Debrecenben pedig a Szent Anna-plébánián kialakult a Romániából érkezett menekültek első központja. A plébánia a határ közelsége miatt egyébként is jó romániai kapcsolatokkal rendelkezett, amelyet a menekültválság idején ügyesen kamatoztatott.

A katolikus egyház jelentős szerepet vállalt az egykori Német Demokratikus Köztársaságból menekültek humanitárius gondozásában is. A zugligeti Szent Család Plébánia plébánosa, Kozma Imre atya, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat elnöke először a plébánia keretei között, majd a Budapest környéki táborokban szervezte meg a keletnémet menekültek humanitárius ellátását. Ehhez nyilván a nemzetközi szervezetek támogatását is élvezte. A válság alatt jelentős tevékenységet fejtett ki az 1989. február 2-án alapított Máltai Szer-

¹⁰ Csombor Erzsébet: A lengyel lelkesítő hivatal működése Magyarországon a második világháború idején. Egyházak a változó világban. Esztergom, 1991.

¹¹ Molnár Imre: A magyar katolikus egyház és a lengyel menekültek. Magyar Szemle, 2007, 16/7., 103–119.

¹² Ami a katolikus regisztráció okait illeti: Komoróczy Géza: A zsidók története Magyarországon II. 1849-től napjainkig. Kalligram, Pozsony, 2012, 591.

¹³ Sik Endre: Erdélyi menekültek Magyarországon. Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György (szerk.): Társadalmi Riport. TÁRKI, Budapest, 1990, 516–533; Csepeli György – Sik Endre – Tarjány József – Závecz Tibor: Jelentés az erdélyi menekültekről. Gyorsjelentések. TÁRKI, Budapest, 1989.

¹⁴ Kaszás Veronika: Magyarországi egyházak az erdélyi menekültekért 1987 és 1989 között. Egyháztörténeti Szemle, 2012/4., 70–89.

tetszolgálat. Mindez együtt tette lehetővé, hogy a katolikus egyház napi szinten meleg ételt, gyógyszert, orvosi ellátást, mosási és tisztálkodási lehetőséget és egyéb segítséget biztosítson a keletnémet menekültek számára.¹⁵ A katolikus egyház helyzete ebben az esetben sem volt egyszerű. Az érthető okokból bizonytalankodó magyar politikának ismételten jól jött a katolikus egyház és a máltaiak szerepvállalása. A reformkommunista állásfoglalást azonban nemcsak a humanitárius megfontolások és Magyarország 1989. márciusi csatlakozása a Genfi Menekültügyi Egyezményhez befolyásolta, hanem az a körülmény is, hogy időközben az NSZK lett Magyarország legfontosabb kereskedelmi partnere.

A katolikus egyház mind az erdélyi, mind a keletnémet migrációs válság alatt úgy nyújtott segítséget a menekülteknek, hogy figyelembe vette az ország kényes politikai helyzetét. Mindemellett az egyház tevékenysége mind az országban, mind külföldön jelentős presztízsnövekedést eredményezett.¹⁶

A balkáni válság időszakában a Magyar Katolikus Egyház és karitatív szervezetei mint a magyar állam fontos stratégiai partnerei jelentek meg. Segítették a sebesültek és a betegek magyar kórházakba való átszállítását, több helyen ingyenkonyhát üzemeltettek, szeretetcsomagokat, ruhát és gyógyszert biztosítottak a rászoruló menekültek számára.

A MAGYAR KATOLIKUS EGYHÁZ SZEREPVÁLLALÁSA A JELENLEGI MENEKÜLTVÁLSÁG ENYHÍTÉSÉBEN

Amíg az említett menekültválságok kapcsán az egyház lelkipásztori szerepvállalása, igaz csökkenő tendenciát mutatva, de azért mégis szerepet játszott, addig a jelenlegi helyzetben az egyházi szervezetek szinte kizárólagosan humanitárius segítséget biztosítottak.¹⁷ Ez azonban nem áll távol az egyház küldetésének gyakorlásától, amelyet a kezdetektől meghatározott az elesettek irányába tanúsított tevékeny szeretet. Magyarország a menekültválság vonatkozásában tranzitország.¹⁸ Ez a tény alapjaiban határozza meg a katolikus egyház szervezeteinek tevékenységét. A szervezeteknek azoknak az elvárásoknak kell megfelelniük, amelyeket a menekültek szükségletei támasztanak.¹⁹ Egy tranzitország vonatkozásában nincs igazán értelme olyan kezdeményezéseknek, mint amelyeket a célországokban a katolikus szervezetek már régóta biztosítanak. Ahol a menekültek le szeretnének telepedni, ott a katolikus szervezetek integrációs programokkal, nyelvkurzusokkal, hosszú távú támogatással segítik az érkeztetteket. Magyarországon a kimerült menekültek gyors ellátását kellett megszervezni. A katolikus segítségnyújtó szervezeteknek a legalapvetőbb szükségleteket, ételt, gyógyszert és váltóruhát kellett biztosítaniuk a nagyszámban érkező bevándorlók számára.²⁰ A segítségnyújtásban az 1991-ben újraalapított Magyar Katolikus Karitás, a Magyar Katolikus Püspöki

¹⁵ Rendszerváltók – Kozma atya. <http://kozmaimre.hu/archivum/category/ujsgacikkek> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 03.)

¹⁶ Sík Endre: A menekültekkel kapcsolatos előítéletesség növekedésének elkerülhetetlensége a mai Magyarországon. Sík Endre (szerk.): Menekülők, vándorlók, szerencsét próbálók. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1992, 59–64.

¹⁷ Ungarn: Kirchen in Asylhilfe aktiv, jedoch keine Quartiergeber. <http://kath.net/news/51919> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 30.)

¹⁸ Europe's refugee summit. <http://www.economist.com/news/europe/21649712-emergency-meeting-brussels-produces-inadequate-plan-save-migrants-do-not-send-me-your>. (Letöltés időpontja: 2016. 03. 03.)

¹⁹ <http://www.economist.com/news/europe/21662597-asylum-seekers-economic-migrants-and-residents-all-stripes-fret-over-their-place-looking>. (Letöltés időpontja: 2016. 03. 03.)

²⁰ Ungarn: Kirchen in Asylhilfe aktiv, jedoch keine Quartiergeber.

Konferencia hivatalos segélyszervezete játszott a legjelentősebb szerepet.²¹ Emellett a Magyar Máltai Szeretetszolgálat, a Szent Egyed Közösség és más katolikus vagy a katolikus egyházhoz közelálló szervezetek önkéntesei, illetve a szerzetesrendek tagjai is kivették a részüket a humanitárius segítségnyújtásból.

Már 2013-ban a Katolikus Karitászt együtműködési megállapodást írt alá a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatallal. A megállapodás értelmében a karitászt munkatársai szükség esetén ruhát, ágyneműt, tisztálkodási szereket és a napi élethez szükséges dolgokat osztanak szét a bicskei, a balassagyarmati és a debreceni menekülttáborokban.²² A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia pedig már az Iszlám Állam előretörésekor gyorssegélyt juttatott el Irakba a humánkatasztrófa enyhítésére.²³

2015-ben, tekintettel a kialakult helyzetre, az említett megállapodást kiterjesztették a nagyfai és a kiskunhalasi táborra is. Ezekben a táborokban a Katolikus Karitászt élelmiszert, több tízezer palack ásványvizet, bébiételeket és ágyneműket osztott a menekülteknek.²⁴ Emellett a Katolikus Karitászt a főti Károlyi István Gyermekotthonnal is megállapodást írt alá. Az együtműködés értelmében a segélyszervezet vállalja, hogy részt vesz az országba kíséret nélkül érkezett gyermekek pszichológiai és szabadidős programjainak a megszervezésében.²⁵

A menekültválság egyik ominózus állomása a 2015 nyarán, Budapesten kialakult helyzet volt. Több ezer ember rekedt a fővárosban, akik mihamarabb tovább akartak indulni a célországok felé. A karitászt és a Máltai Szeretetszolgálat étel, víz, gyógyszer és orvosi ellátás biztosításával igyekezett megkönnyíteni a menekültek helyzetét. A máltaiak mozgó egészségügyi kocsival is segítettek a bevándorlókat. Ilyen jellegű tevékenységet egyébként más, a migráció által érintett nagyvárosban is végeztek. Nem volt azonban egyszerű a helyzet. A menekültek bizalmatlanok voltak, sok esetben nem fogadták el a segítséget, a keresztény szervezetekkel szemben pedig előítéletekkel viseltettek. A katolikus segélyszervezetek ezért nemegyszer inkább visszafogottan, „inkognitóban”, és a szervezeti jelképek feltüntetése nélkül segítettek. Voltak azonban így is olyan eredmények, amelyek egyedinek mondhatóak. A Szent Egyed Közösség például keleti nyelveket ismerő tolmácsot tudott biztosítani a nyugati nyelveket sem beszélő bevándorlókkal való kapcsolat kialakításának megkönnyítésére. Ilyen szakemberek, mint kiderült, az állami intézményekben sincsenek sokan.²⁶ A közösség önkéntesei más jellegű segítséget is próbáltak nyújtani a menekülteknek: ételt, ruhát, a gyerekek pedig játékokat osztottak.

Ahogy a menekültek elhagyták Budapestet, részben a nyugati határ, részben az addig is fontos szerepet betöltő déli határ vált kritikus ponttá. A központi katolikus segélyszervezetek a helyi katolikus intézmények bevonásával igyekeztek támogatást adni. Több tonna élelmiszert, több ezer doboz gyógyszert és ruhát osztottak szét.²⁷ Rőszkén a Katolikus Karitászt amellett,

²¹ <http://www.karitaszkozpont.hu/> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 10.)

²² Nagy Enikő: Menekültügy: összefognak a karitatív szervezetek. <http://ujember.hu/a-katolikus-karitasz-a-menekultekert/> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 30.)

²³ Gyorssegélyt küld Irakba és imanapot hirdet a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia. <http://www.magyarkurir.hu/hirek/gyorssegelyt-kuld-irakba-magyar-katolikus-puspoki-konferencia> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 03.)

²⁴ <http://www.karitasz.hu/aktualis/adomanyok-a-menekulttaboroknak> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 13.)

²⁵ Adományok a főti Gyermekotthonnak. <http://karitasz.hu/korabbi-hirek/adomanyok-a-foti-gyermekotthonnak> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 13.)

²⁶ Thullner Zsuzsanna: A Szent Egyed Közösség is segíti a menekülteket. <http://www.magyarkurir.hu/hazai/a-szent-egyed-kozossag-is-segiti-a-menekulteket-2015> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 13.)

²⁷ Így segíti a menekülteket a Magyar Máltai Szeretetszolgálat. <http://www.maltai.hu/?action=new&newid=1731> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 13.)

hogy meleg ruhákat és takarókat, illetve a mindennapi élethez szükséges alapvető dolgokat ajánlott fel, felállította azt az egészségügyi sátort, amelyben a szervezet orvosai, szakképzett ápolói és önkéntesei 24 órás ügyeletet tartottak. A sátort különösen a kisgyermekes családok vették igénybe. 2015 szeptemberében a mindennapi élethez szükséges segítséget biztosított a Katolikus Karitás Nagykanizsán, Körmenden és Szentgotthárdon.²⁸

Egyértelművé vált az is, hogy a katolikus egyház más szervezetei, amelyek nem kifejezetten a humanitárius tevékenységre jöttek létre, erejükhöz mérten hajlandók kivenni a részüket a menekültek segítésében. Több határ menti település katolikus plébániája jelezte, hogy kész aktívan bekapcsolódni a menekültek ellátásába, és akár az elhelyezésben is közreműködnek. A Pannonhalmi Apátság például több Ausztria felé tartó családot is befogadott.²⁹ Más kérdés, hogy az ország említett tranzit jellegéből adódóan ezek a felajánlások inkább gesztusértékűek voltak, amellyel nem is igen éltek a célszágok felé igyekvő bevándorlók.

Miután a déli határszakaszon elkészült a biztonsági határzár, radikálisan lecsökkent az országba érkező menekültek száma. A magyar katolikus segélyszervezetek azonban továbbra is igyekeztek segíteni azokon, akik arra kényszerültek, hogy elhagyják az otthonaikat.³⁰ A karitás nemzetközi együttműködés keretében segítette a Szlovén Katolikus Karitásnak a Horvátországból Szlovéniába érkező menekültek ellátásában. Dobovánál három részre osztható, fűtött, orvosi ellátásra alkalmas sátort állítottak fel. Külön fektetősátort alkalmaztak a várandós és kisgyermekes anyukáknak. A karitás munkatársai gyógyszereket is vittek a helyszínre. 2016 januárjában pedig a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia úgy rendelkezett, hogy a közel-keleti keresztények megsegítésére országos gyűjtést tartsanak.³¹ Az országos gyűjtésen túl az egyes egyházmegyékben, mint a Szeged-Csanádi Egyházmegyében külön gyűjtéseket is szerveztek.³² A karitás a menekültek támogatására segélyvonalat hozott létre.

A gyakorlati segítségnyújtás mellett jelentős szerepet vállaltak a katolikus püspökök abban is, hogy országos és nemzetközi szinten felszólaltak a bevándorlók humanitárius támogatása érdekében. Ezek a felszólalások ugyanakkor a magyarországi helyzet árnyaltabb nemzetközi megítélését is előmozdították. Erdő Péter bíboros több fórumon, többek között a 2015-ös Szent István-napi beszédében behatóan elemezte a Magyarországon kialakult migrációs válság nemzetközi okait. Sürgette azokat az adekvát, emberséges és igazságos lépéseket, amelyeket a nemzetközi és hazai szervezeteknek kell tenni a helyzet kezelésére. A bíboros megköszönte a katolikus szervezeteknek, hogy kivették a részüket a válság kezeléséből.

Más katolikus püspökök is igyekeztek a helyzet előítéletektől mentes értékelésére, annak érdekében, hogy előmozdítsák a válság kezeléséhez szükséges társadalmi konszenzust.

A társadalmi párbeszéd kialakítását hivatottak előmozdítani a katolikus egyház akadémia szerepvállalásai is. 2016 februárjában Erdő Péter bíboros-prímás támogatásával és Fernando Filoni bíboros részvételével rendezték meg „A vallási és etnikai elemek a migráció vonatkozásában” című konferenciát a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen. A tanácskozás célkitűzése

²⁸ Karitás a határokon. <http://karitasz.hu/aktualis-hirek/karitasz-a-hatarokon>. Karitás bázis Röszkénél. (Letöltés időpontja: 2016. 03. 13.)

²⁹ A pannonhalmi apátságban is menekültek vannak. http://keresztény.mandiner.hu/cikk/20150906_a_pannonhalmi_apatsagban_is_menekultek_vannak (Letöltés időpontja: 2016. 03. 13.)

³⁰ <http://www.police.hu/hirek-es-informaciok/hatarinfo/elfogott-migransok-szama-lekerdesez?honap%5Bvalue%5D%5Byear%5D=2015&honap%5Bvalue%5D%5Bmonth%5D=9> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 13.)

³¹ Gyorssegélyt küld Irakba és imanapot hirdet a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia.

³² Pasztorális levél a Szeged-Csanádi Egyházmegye minden közösségének és tagjának. <http://www.magyarurir.hu/nezopont/pasztoralis-level-szeged-csanadi-egyhazmegye-minden-kozossegenek-es-tagjanak> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 13.)

nemcsak az állami és az egyház szervezetek közötti együttműködés erősítése volt, hanem a társadalmi konszenzus megerősítése is.³³ Ezek a fórumok lehetőséget kínálnak arra, hogy egyszerre mutassák be az egyház társadalmi tanításának a humanitárius segítségnyújtásra és az állami kötelezettségekre vonatkozó területeit. Ez utóbbi ugyanis gyakran feledésbe merül, jóllehet az egyháznak világos tanítása van az államról, az állami kötelezettségekről, a közrend fenntartásáról és határőrizetről. Ezek az állami feladatok a menekültválság alatt sem szűnnek meg. Illetve az egyház több fórumon is nyilatkozott arról, hogy a bevándorlók tartásuk tisztelőben a befogadó ország jogszabályait és társadalmi szokásait.³⁴ Ezeknek a kényes kérdéseknek az árnyaltabb megítélésre kínálnak lehetőséget az említett akadémiai fórumok.

Továbbá a katolikus segélyszervezetek nyilvános helyzetértékelőket és megbeszéléseket is szerveztek.³⁵ Itt lehetőség volt megismerni az egyes szervezetek működését, építő megjegyzéseket tenni és teoretikusan felkészülni az újabb kihívásokra.

A krízis következtében olyan katolikus szervezetek alakultak Magyarországon, amelyek Nyugat-Európában már tekintéllyel és tapasztalattal rendelkeztek. Így például a jezsuita rend által támogatott Jezuita Menekültszolgálat.³⁶ Ezeknek a szervezeteknek azonban érdemes lesz mérlegelni, hogy a célszágok más kihívásokat támasztanak a katolikus egyház szervezeteivel szemben, mint amilyen feladatokkal egy tranzitorszámban szembesülnek.

KÖVETKEZTETÉSEK

A Magyar Katolikus Egyház a huszadik században több alkalommal vett részt a hazájuktól távol lévők lelkipásztori és humanitárius segítésében. A jelenlegi válsághelyzetben is ez a tevékeny szeretet jellemezte az egyház humanitárius szervezeteinek tevékenységét.

Látni kell azonban, hogy több szempontból is összetett kihívásnak kell megfelelni. A 2015-ös menekültválság soha nem látott társadalmi ellentétet és félelmet generált.³⁷ Nemcsak a segélyezési akciók megszervezése, hanem a társadalmi konszenzus megteremtése, az egyház tanításának hiteles bemutatása is feladat.

Az egyháznak ugyancsak figyelembe kell venni, hogy a kihívás nem a szokásos humanitárius segítségnyújtás terepén történik, mint ahogy az megszokott például egy természeti katasztrófa esetében. Nemzetbiztonsági szempontból kényes területről van szó. A katolikus egyház szervezeteinek nemzetbiztonsági tudatossággal kell jelen lenni azon a területen, ahol az állami biztonsági szervezetek is tevékenykednek.

Végezetül meg kell említeni, hogy az első menekülthullám nemcsak az intézményrendszert, hanem a jogszabályi környezetet is felkészületlenül érte. Bizonytalan jogszabályi környezetben a katolikus intézmények sem tudták pontosan, milyen határok között

³³ <http://www.magyarKurir.hu/esemenyek/a-bevandorlas-vallasi-es-etnikai-hatasai-az-europai-tarsadalmakra-nemzetkozi-tudomanyos-konferencia-es-hallgatoi-forum> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 13.)

³⁴ XVI. Benedek: Üzenet a vándorlók és menekültek 99. világnapjára. Migráció: a hit és remény zárandokútja. 2013. január 20. <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=396> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 13.) A pápa megdöbbenő zsenialitással látta a bevándorlási kérdés összetettségét, illetve mind a befogadó társadalmak, mind az egyes államok, mind a bevándorlók jogait és kötelezettségeit.

³⁵ Milyen választ adhatnak a szeretetszolgálatok a menekültkérdésre? <http://bpfialok.maltai.hu/milyen-valasz-adhatnak-a-szeretetszolgálatok-a-menekultkerdesre/#more-1221> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 13.)

³⁶ Jezuita Menekültszolgálat. <http://www.jezuita.hu/cikk/hospes-jezuita-menekultprogram-indul> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 13.)

³⁷ Harai Dénes: Migráció és védelem. <http://hkk.uni-nke.hu/hirek/2016/06/06/harai-denes-migracio-es-vedelem> (Letöltés időpontja: 2016. 03. 13.)

tevékenykedhetnek. A jogszabályok pontosítása megtörtént, egyes állami hivatalokkal is van együttműködési megállapodás. Elképzelhető azonban, hogy a tevékenységi terület kényes és összetett természete miatt a katolikus egyház szervezeteinek is további pontosításokra lesz szüksége a menekültek humanitárius gondozása tekintetében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- XVI. Benedek: *Üzenet a vándorlók és menekültek 99. világnapjára. Migráció: a hit és remény záradékúja*. 2013. január 20. <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=396>
- Adriányi Gábor: *Lengyel menekültek és a magyar katolikus egyház 1939–1945*. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 1999. 3–4. sz.
- Csepeli György – Sik Endre – Tarjányi József – Závecz Tibor: *Jelentés az erdélyi menekültekről*. Gyorsjelentések. TÁRKI, Budapest, 1989.
- Csombor Erzsébet: *A lengyel lelkészi hivatal működése Magyarországon a második világháború idején*. Egyházak a változó világban. Esztergom, 1991.
- Dometeit, Gudrun – Reitz, Ulrich: „*Wir verteidigen Europas Werte*.” Focus, 2015, 43. sz.
- Gazdovits Miklós: *Az erdélyi örmények története*. Kriterion, Kolozsvár, 2006.
- Halmágyi Pál: *Lengyel katonák Magyarországon 1939-ben*. Lengyel katonai menekülttábor Magyarországon. Makó, 2003.
- Harai Dénes: *Migráció és védelem*. <http://hhk.uni-nke.hu/hirek/2016/06/06/harai-denes-migracio-es-vedelem>
- Juhász Gyula: *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945. (DIMK) IV. kötet: Magyarország külpolitikája a II. világháború kitörésének időszakában*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962.
- Juhász Gyula: *Magyarország lengyel politikája a második világháború alatt*. Antal László (szerk.). Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon, 1939–1945. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1985.
- Kaszás Veronika: *Magyarországi egyházak az erdélyi menekültekért 1987 és 1989 között*. Egyháztörténeti Szemle, 2012/4.
- Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon II. 1849-től napjainkig*. Kalligram, Pozsony, 2012.
- Kránitz Péter Pál: *Az örmény népirtás menekültjei Magyarországon*. Újkor. <http://ujkor.hu/content/az-ormeny-nepirtas-menekultjei-magyarorszagon>
- Molnár Imre: *A magyar katolikus egyház és a lengyel menekültek*. Magyar Szemle, 2007, 16/7.; Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 2009/1–4.
- Nagy Enikő: *Menekültügy: összefognak a karitatív szervezetek*. <http://ujember.hu/a-katolikus-karitasz-a-menekultekert/>
- Padányi József: *Műszaki zár a határon*. Műszaki Katonai Közlöny, 2015. 3. sz.
- Schelkshorn, Hans: *Zur ideologie der neuen Rechten in Ungarn*. <http://www.zeitgemaess-glauben.at/cms/auslese/266-zur-ideologie-der-neuen-rechten-in-ungarn>
- Sik Endre: *Erdélyi menekültek Magyarországon*. Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György (szerk.): Társadalmi Riport. TÁRKI, Budapest, 1990.
- Sik Endre: *A menekültekkel kapcsolatos előítéletesség növekedésének elkerülhetetlensége a mai Magyarországon*. Sik Endre (szerk.): Menekülők, vándorlók szerencsét próbálók. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1992.

Thullner Zsuzsanna: *A Szent Egyed közösség is segíti a menekülteket.* <http://www.magyarKurir.hu/hazai/a-szent-egyed-kozosseg-is-segiti-a-menekulteket-2015>

INTERNETES FORRÁSOK, CIKKEK

A pannonhalmi apátságban is menekültek vannak. http://kereszteny.mandiner.hu/cikk/20150906_a_pannonhalmi_apatsagban_is_menekultek_vannak

Adományok a főti Gyermekotthonnak <http://karitasz.hu/korabbi-hirek/adomanyok-a-foti-gyermekotthonnak> (letöltés ideje: 2016. március 13.).

Europe's refugee summit. <http://www.economist.com/news/europe/21649712-emergency-meeting-brussels-produces-inadequate-plan-save-migrants-do-not-send-me-your>

Gyorssegelyt küld Irakba és imnapot hirdet a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia. <http://www.magyarKurir.hu/hirek/gyorssegelyt-kuld-irakba-magyar-katolikus-puspok-i-konferencia>

Így segíti a menekülteket a Magyar Máltai Szeretetszolgálat. <http://www.maltai.hu/?action=new&newid=1731>

Jezsuita Menekültszolgálat. <http://www.jezsuita.hu/cikk/hospes-jezsuita-menekultprogram-indul>

Karitás a határokon. <http://karitasz.hu/aktualis-hirek/karitasz-a-hatarokon>

Milyen választ adhatnak a szeretetszolgálatok a menekültkérdésre? <http://bpfialok.maltai.hu/milyen-valaszt-adhatnak-a-szeretetszolgálatok-a-menekultkerdesre/#more-1221>

Pasztorális levél a Szeged-Csanádi Egyházmegye minden közösségének és tagjának. <http://www.magyarKurir.hu/nezopont/pasztoralis-level-szeged-csanadi-egyhammegye-minden-kozossegenek-es-tagjanak>

Rendszerváltók – Kozma atya. <http://kozmaimre.hu/archivum/category/ujsgcikkek>

Ungarn: Kirchen in Asylhilfe aktiv, jedoch keine Quartiergeber. <http://kath.net/news/51919>

<http://www.economist.com/news/europe/21662597-asylum-seekers-economic-migrants-and-residents-all-stripes-fret-over-their-place-looking>

<http://www.karitasz.hu/aktualis/adomanyok-a-menekultlaboroknak>

<http://www.karitaszkozpont.hu/>

<http://www.magyarKurir.hu/esemenyek/a-bevandorlas-vallasi-es-etnikai-hatasai-az-europai-tarsadalmakra--nemzetkozi-tudomanyos-konferencia-es-hallgatoi-forum>

<http://www.police.hu/hirek-es-informaciok/hatarinfo/elfogott-migransok-szama-lekerdezés?honap%5Bvalue%5D%5Byear%5D=2015&honap%5Bvalue%5D%5Bmonth%5D=9>

A tanulmány a Nemzeti Közzolgálati Egyetem által működtetett Zrínyi Miklós habilitációs kiválósági program támogatásával készült, a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közzolgálat-fejlesztés” elnevezésű projekt keretében.

Dobai Gábor ömt. őrmester:

A KŐOLAJ SZEREPE AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBAN

ÖSSZEFOGLALÓ: A kőolaj mélyen átszövi mindennapi életünket, ugyanakkor a szélesebb közvélemény előtt kevésbé ismert a kőolaj első világháborúban betöltött szerepe a háború okait és különösen annak kimenetelét illetően. A kőolaj megváltoztatta a világot, és nem csak a békét, a háborút is, sőt maga lett a háborúk megvívásának egyik célja és eszköze. A szerző cikkében a kőolajnak az első világháborúban játszott szerepét vizsgálja.

KULCSSZAVAK: első világháború, kőolaj, antanthatalmak, központi hatalmak, Royal Dutch Shell, Standard Oil, üzemanyag

BEVEZETÉS

Nagy Sándor és Hannibál korában a háborúkat még az emberi erő, az izom, a találékony-ság és a fizikai állóképesség döntötte el, de az első világháború már a központi hatalmak katonáinak minden férfias vitésége ellenére az anyagihiány, többek között a kőolaj hiánya miatt veszett el. Az élet és erőforrásai között kibékíthetetlen ellentét feszül: míg az élet korlátlanul burjánzik, addig az élet erőforrásai korlátozottak. Az e tételben rejlő antagonisztikus ellentmondás a társadalmak külső és belső konfliktusainak legvégső oka, és az emberiség történetében számtalan példa van arra, hogy a népek háborút viseltek bizonyos természeti kincsek forrásainak birtoklásáért vagy a számukra létfontosságú szárazföldi és vízi utak ellenőrzéséért.

A HÁBORÚ KEZDETE

Európában a tábornoki és a főtiszti réteg a háború előtti időszak haditechnikai fejlődéséből azt a tévesnek bizonyult következtetést vonta le, hogy a modern haditechnika lerövidíti a fegyverek összeütközését. Volt azonban valaki, aki ezt másképp látta.

Werner Sombart (1863–1941) német közgazdász a Háború és a kapitalizmus című 1913-ban megjelent könyvében – amikor a háború már elkerülhetetlennek látszott – a következő, szinte látónoki gondolatot vetette papírra: „A következő háborúban a győzelem annak az országnak jut majd osztályrészül, amelynek nemcsak a legkitűnőbb hadserege, hanem a legjobban organizált közgazdasága is van. Minden attól függ, melyik hatalom bírja tovább.” Az analitikus elme számára, mint amilyen Sombart is volt, tanulsággal szolgált az orosz–japán háború (1904–1905), amelyben 70–80 km hosszban táborozott a hadsereg. Itt mutatkozott meg első alkalommal, hogy milyen hasznos tud lenni a hadviselés számára a benzinfaló gépkocsi, ha a hadvezetés személyes jelenlétére az arcvonal bármely pontján szükség van.

A háború kitörése előtt Nagy-Britannia aggódva figyelte Németország térnyerését a kontinensen, különösen a német csatahajó-építési programot. A Kieli-csatornát 1914 júliusában

bővítették ki, hogy az új Dreadnought típusú¹ nagy német csatahajók is használhassák.² A Winston Churchill későbbi miniszterelnök vezette admirális már egy évtizeddel korábban úgy határozott, hogy a brit flotta széntüzelésű, gőzturbinával hajtott csatahajóit olajtüzelésű, illetve dízelmotoros hajókkal váltja fel. Akkoriban Nagy-Britannia még egyáltalán nem termelt olajat és a legközelebbi elérhető olajlelőhelyek a Perzsa (Arab) -öböl környékén voltak, a mai Irán és Irak területén.

A technikai változások mondtak valamit annak, aki értette az idők szavát, de 1914-ben még nem ez volt a jellemző. Németország úgy kezdte a háborút, hogy katonailag fel volt ugyan készülve, de gazdaságilag egyáltalán nem. Hogy ez mennyire így volt, annak bizonyítására álljon itt Rathenau³ esete a német hadvezetőséggel. Javában folyt már a „Nagy Háború”, a német seregek megállíthatatlanul nyomultak előre Belgiumban, amikor 1914. augusztus 8-án Rathenau, az AEG vállalat akkori igazgatója fölkereste a német hadügyminisztérium illetékes osztályát, és megkérdezte, hogy mennyiben gondoskodtak a hadviseléshez szükséges nyersanyagokról. Scheuch ezredes elképedve hallgatta Rathenaut, majd kényszeredetten magyarázkodni kezdett, hogy ez a kérdés nem tartozik a minisztérium hatáskörébe – vagyis egyáltalán nem gondoskodtak nyersanyagokról. Rathenau megvilágította az ebből származó veszedelmes helyzetet, majd a hadvezetőség másnap felhívta, hogy szervezze meg az ún. „Kriegsrohstoffabteilung”-ot, vagyis a német háborús nyersanyag-gazdálkodást.

A FŐBB KŐOLAJTERMELŐK ÉS -SZÁLLÍTÓK

Az amerikai Standard Oil és a Royal Dutch Shell volt az a két jelentős olajvállalat, amely az első világháború alatt termelő olajkutakkal, -finomítókkal, tárolókapacitással, szállítási infrastruktúrával, az egész világra kiterjedő kapcsolatrendszerrel és tapasztalatokkal rendelkezett. Létezett még az orosz Branobel,⁴ amely termelésben egyenrangú volt velük, de nem volt az egész világra kiterjedő kapcsolatrendszere. A francia piacon 1914-ig a Standard Oil dominált, mégpedig a hadsereg javára, amely szükségleteit ily módon Amerikából fedezte. Henry Deterding, a Shell egyik alapítója és fő részvényese azonban vérbeli olajdiplomatának mutatkozott, és ennél többet tett: a világháború alatt saját felelősségére 300 millió frank hitelt nyújtott a francia kormánynak a hadviseléshez nélkülözhetetlen toluol és xilol szállítására.

A háború kitörésekor ugrásszerűen megnőtt az igény a trotilra (TNT, trinitro-toluol), de a vegyipar egyik oldalon sem volt képes az igényt hiánytalanul kielégíteni. Mind a szövetségesek, mind a tengelyhatalmak lőszereinek és robbanóanyagainak alapanyaga a toluol és a xilol volt, amelyeket a nyugati fronton harcoló antantcsapatok számára kizárólag a Royal Dutch Shell szállított, a keleti fronton küzdő cári hadsereg számára pedig kb. fele részben. Ezek az anyagok egyes nyersolajok összetevői, melyeket a borneói olaj különösen nagy mennyiségben tartalmazott, a borneói olajlelőhelyek pedig az 1907-ben alapított Shell

¹ A brit Dreadnought-osztály megjelenése forradalmasította a csatahajó-építést. A korábbi osztályoktól eltérően jelentősen megnövelt tüzerővel, gőzturbinával és négy hajócsavarral ellátott hajótípus elterjedt más országok haditengerészeténél is. <http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww1/technika/hajok/dreadnought.html> (Letöltés időpontja: 2016. 10. 10.)

² A. J. P. Taylor: Az első világháború képes krónikája. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988, 12.

³ Walter Rathenau (1867–1922) német iparmágán és politikus. A weimari köztársaság külügyminisztereként 1922. április 16-án ő kötötte meg a híres rapallói szerződést Szovjet-Oroszországgal, amelyben mindkét fél lemondott az első világháborús követeléseiről. Két hónap múlva meggyilkolták.

⁴ Alfred Nobel testvérei, Ludwig és Robert alapították az 1880-as években. <http://www.branobelhistory.com/> (Letöltés időpontja: 2016. 10. 10.)

tulajdonában voltak. A háború TNT-jét, amit a német tengeralattjárók ellen alkalmazott mélységi bombák gyártásához használtak, a Shell a borneói Balikpapanból szállította.

Az első világháború idején az antanthatalmak csak a borneói kőolajból voltak képesek toluolt és xilolt gyártani. A TNT borneói olajból történő előállításának technológiáját a walesi Humphrey Owen Jones (1878–1912) dolgozta ki 1901-ben Oxfordban. Jones kísérletei során kimutatta, hogy a borneói olaj messze több toluolt tartalmaz, mint bármely más nyersolaj. Ennek később a háború alatt a hadiiparban döntő jelentősége lett.

Az Anglo-Persian Oil Company 1912-ben kezdte meg a termelést Perzsiában, és bár az üzlet szépen fejlődött, egyelőre csak a Grand Fleet⁵ üzemanyag-ellátását tudta biztosítani. Nagy-Britannia számára végzetessé vált volna, ha csak a Standard Oil szállítmányaira bízta magát. Az antanterők számára az olajat az Anglo-Persian Oil Company – amelynek Winston Churchill már 1914-től 51%-ban tulajdonosa volt – 1915-ben hét tartályhajóval megalakult leányvállalata, a British Tanker Company Ltd. tankhajói szállították.

Holland Kelet-India olaja az első világháború szükségleteinek csak mintegy 10%-át fedezte, de mégis életbe vágóan fontos volt, hogy a Royal Dutch Shell az antant számára termelt. Ennek azért volt döntő fontossága, mert:

- az olaj a brit hajóhad száma szolgált üzemanyagul, nem pedig a központi hatalmak használták fel;
- a Royal Dutch Shell tankhajóflottája Nagy-Britannia érdekeit szolgálta;
- Nagy-Britannia és Franciaország hozzájuthatott a lőszer- és a robbanóanyag-gyártáshoz nélkülözhetetlen borneói olajhoz.

Kezdetben a rotterdami olajfinomító volt az egyetlen, amely nyersolajból toluolt gyártott. A finomító berendezéseit – feltehetően a háborús veszélyek miatt – 1915-ben csaknem teljesen lebontották, és a somersetshire-i Portisheadben építették fel újra. Itt havonta 1100 tonna toluolt állítottak elő, ami 1300 tonna TNT gyártásához volt elegendő. A xilol a francia lőszergyárakba került.

ERŐFESZÍTÉSEK AZ OLAJELLÁTÁS BIZTOSÍTÁSÁRA A HÁBORÚ ALATT

A központi hatalmak erőfeszítései

Németország legfőbb olaj- és olajtermék-szállítója a háború előtt az Amerikai Egyesült Államok (Standard Oil of New York) volt évi 80 ezer tonna benzinnel, és ez így is maradt mindaddig, amíg az angol tengeri blokád, majd Amerika hadba lépése ezt meg nem akadályozta.

A háború kezdetén a központi hatalmak üzemanyag-tartaléka mintegy kétmillió tonna volt, a szövetségeseké nyolcmillió. Az Osztrák–Magyar Monarchia galíciai olajmezői évente 450 ezer tonnát termeltek, amiből Németországnak 125 ezer tonnát szállítottak. Saját elzárszi olajtermelése kevesebb volt évi 50 ezer tonnánál, az alsó-szászországi celli olajmező termelése pedig a 35 ezer tonnát sem érte el.

A háború, illetve a szövetségesek blokádja miatt Németország elvesztette jelentősebb olajszállítóit, az Amerikai Egyesült Államokat, Mexikót és Oroszországot (Baku), és csak Románia maradt meg, miután a cári orosz hadsereg 1914 szeptemberében elfoglalta a ga-

⁵ A brit Királyi Haditengerészet egyik fontos eleme. <http://www.firstworldwar.com/atoz/grandfleet.htm> (Letöltés időpontja: 2016. 10. 10.)

líciai olajvidéket. Az 1915. júniustól szeptemberig tartó kivonulása során az orosz sereg 350 ezer tonna nyersolajat megsemmisített. (Stratégiai szempontból ez nem volt feltétlenül kudarc az oroszok részéről, mert a hadvezetésnek a kivonulással sikerült az arcvonalat 700 km-rel lerövidítenie, és a központi hatalmak utánpótlását komoly akadályok elé állítania.) A galíciai petroléumforrások 1915 júliusában még az oroszok kezén voltak, s addigra a Monarchiában minden föllelhető benzint lefoglaltak a hadsereg részére. Ez a polgári életben és a háttérgazdaságban is komoly nehézségeket okozott, mindinkább aktuálissá vált a gazdasági benzinmotorok számára megmaradt benzinnek egészben vagy részben valamely más hajtóanyaggal való pótlása.

A benzinhiány kényszerítette a szakembereket, hogy különféle szükségmegoldásokkal álljanak elő. Dr. Karl Dietrich (1869–1920) német vegyész a következő összetételeket javasolta:⁶

- benzolszesz: 70 rész 95%-os denaturált szesz és 30 rész benzol;
- benzinszesz: 70 rész 95%-os denaturált szesz és 30 rész benzin;
- borszeszéter: 90 rész 95%-os denaturált szesz 10 rész etil-éter és 1 rész naftalin;
- használható továbbá denaturált szesz és aceton keverék fele-fele arányban;
- 90 rész petroléum, 10 rész etil-éter és 1 rész naftalin.

A naftalin nagyobb mennyiségben történő használatánál ügyelni kellett arra, hogy az oldat a karburátorban a heves párolgás következtében nehegy túlhűljön, mert a naftalin szilárd állapotba kicsapódva elzárhatta a karburátor nyílását. Ezeknek a benzinpótló anyagoknak az energiatartalma a benzinének csak mintegy fele, ezért belőlük többet kellett a hengerekbe táplálni, ami a karburátorok nyílásának a kibővítését tette szükségessé.

A német hadvezetés már a háború elején tisztában volt azzal, hogy forrásai és készletei hosszú távon nem lesznek képesek fedezni a hadsereg igényeit, ezért azt tervezték, hogy az észak-iráni olajlelőhelyeket török segítséggel elfoglalják. Egyik legfontosabb stratégiai célpontjuk Ábádán kikötője volt, ahol 1912-ben a britek olajfinomítót építettek, amelyet aztán akkorára fejlesztettek, hogy ötven éven át a világ legnagyobb olajfinomítójaként tartották számon. Az ábádáni finomító ellen tervezett támadás tervét azonban a britek megsejteték, és erősítést küldtek a Satt-el-Arab torkolatától, ahol már 1901-ben erődöt építettek. A német–török csapatok a Tigris folyó mentén döntő vereséget szenvedtek. A vereség után a németek szabotázsakciókkal igyekeztek ellehetetleníteni az Anglo-Persian Oil Company (APOC) működését, így pl. telepített ügynökök felrobbantották többek között az Ahváz finomítójához vezető csővezetéseket.

A háború előtt Románia Angliának, Franciaországnak, Németországnak és a Monarchiának is szállított kőolajat. Konstancából, Európának e legmodernebb petroléumkikötőjéből szállították az olajat Marseilles-be, Southamptonba és Hamburgba a háború előtt, s a kész olajtermékeket egy 300 km-es, három csőből álló vezeték gyűjtötte össze a Kárpátok, Bákó és Bocani finomítóiból.

Erich von Falkenhayn tábornok, a német hadsereg főparancsnoka 1915 decemberében, Szerbia összeomlása után – nem tudni, miért – befejezettnek tekintette a balkáni hadjáratot, amivel végzetes hibát követett el, mert nem aknázza ki a kedvező helyzetet. Az egész világháború győzedelmes megvívásának kulcsa a Balkánon volt, a központi hatalmaknak csak utána kellett volna nyúlniuk.⁷

⁶ <http://www.huszadikszazad.hu/gazdasag/a-benzin-helyettesitese> (Letöltés időpontja: 2016. 10. 13.)

⁷ Faragó László: Szerbia összeomlása 1915-ben. „Patria” Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1935, 21.

1915-ben az alábbi jelentősebb olajvállalatok működtek Romániában:

A cég neve	Nomináltóke (frank)	Olajtermelés (tonna)	Nemzetiség
Steaua Romana	125 000 000	367 565	német
Astra Romana	60 000 000	342 173	holland (Shell)
Roman Console Oils	43 750 000	92 583	brit
Romano-Americano	25 000 000	375 914	amerikai
Concordia	12 500 000	77 889	német
Franco-Romano Aquila	6 000 000	56 967	francia
Creditul Petrolifera	6 000 000	–	német
Vega	5 000 000	–	német

Miután Románia 1916 augusztusában átállt az antant oldalára, a blokád teljesen elzárta a német szállítási útvonalakat, Németország katonai és gazdasági helyzete az olajhiány miatt igen nehézre vált. 1916–1917 telén a legfontosabb stratégiai készletekből – élelmiszer, gyapjúfélések, nikkel, ón – már súlyos hiány mutatkozott. A német hadvezetés elhatározta, hogy visszaserzi a román olajmezőket. A támadást vezető tábornok azonban nem volt tisztában az olaj jelentőségével, ezért ahelyett, hogy a támadás fő erőit az olajvidék elfoglalására irányította volna, a kisebb ellenállást tanúsító góccok megsemmisítésével vesztegette az időt.

Eközben Henri Berthelot francia tábornok⁸ és Christofer Thomson angol vezérkari ezredes⁹ irányítása alatt sikerült megsemmisíteni Románia egész olajiparát: 1677 olajkút (ebből 1047 termelő kút volt), 26 finomító és 827 ezer tonna nyersolaj semmisült meg 1916-ban. Amikor August von Mackensen tábornokkal az élen a Romániát megszálló csapatok elkezdtek felmorzsolni a román hadsereget, a küszöbönálló német megszállást megelőzve az antant – Léon Wenger francia mérnöktiszt vezetésével – szabotőröket küldött a román olajmezőkre, akik mindent felrobbantottak, amit értek. A központi hatalmak csapatai csak füstölögő romokat találtak a nemrég még virágzó román olajmezők helyén. Ez az akció a nyugati hatalmak egyik legnagyobb stratégiai sikerének tekinthető, és meghatározóbb volt, mint a nagy csaták egész sora. (Wenger mérnök 1939 végén ismét megjelent Romániában ugyanezzel a paranccsal, de a németek ezúttal résen voltak.)

Németországnak két évébe és rengeteg pénzébe került, hogy a román olajipart talpra állítsa oly mértékig, hogy kapacitása a háború előtti termelésének legalább a 70%-át elérje. És amikor ezzel elkészültek, a német hadvezetést ugyanaz a kudarc várta, mint a tankok építésével: a német háttérpar már leállt.

Németország és a Monarchia krónikus olajhiányán ideig-óráig segített ugyan a román olajforrások megszállása a központi hatalmak részéről, de éppen ezeknek az olajlelőhelyeknek az elvesztését követően és annak következtében vált 1918 kora őszen teljesen reménytelenné a központi hatalmak helyzete.

Hogy a központi hatalmak miért voltak képesek egyáltalán a hadviselésre 1918 őszeig, annak két oka volt. Egyik, hogy – ha késve is, de – sikerült visszafoglalniuk a román olajme-

⁸ A romániai francia misszió vezetője volt. <http://www.firstworldwar.com/bio/berthelot.htm> (Letöltés időpontja: 2016. 10. 13.)

⁹ Nagy-Britannia bukaresti katonai attaséja volt. <http://www.firstworldwar.com/bio/thomson.htm> (Letöltés időpontja: 2016. 10. 13.)

zöket. Másik oka, hogy néhány kalmárlélek fölfedezte: a blokádtörése útján az ellenséggel is lehet üzletelni. Németország hónapokkal előbb kényszerült volna letenni a fegyvert, ha nem segítették volna az olajcsempészek.

Egy érdekes adalék a történehez, hogy a francia kormány tudtával Sir Basil Zaharoff¹⁰ (1849–1936) spanyol közvetítők útján üzemanyag gyanánt fűtőolajat adott el a német tengeralattjáró-flottának. Mégsem tettek semmit, mert azt is tudták, hogy ez a fűtőolaj nem alkalmas üzemanyagnak. A jó angol–francia hazafi Zaharoff „üzemanyagával” ugyanis a német tengeralattjárók mozgásképtelenné váltak az Atlanti-óceán kellős közepén, és áldozatul estek a Grand Fleet torpedórombolóknak.

Erich Ludendorff tábornok – aki a keleti front főparancsnoka volt 1914 és 1916 között – háborús emlékirataiban nyíltan bevallja, hogy Bulgáriának a központi hatalmak sorából 1918 szeptemberében bekövetkezett kihullása és ennek következtében a román olajvidékek antantcsapatok általi visszafoglalása volt az a fő ok, amely a német hadvezetőséget arra kényszerítette, hogy fegyverszünetet kérjen.¹¹

Az antant erőfeszítései

A németek tengeralattjáróik segítségével igyekeztek megakadályozni, hogy az amerikai áruk a britek tengeri fölénye következtében elérjék az antantországok kikötőit. Németország korlátlan és sikeres tengeralattjáró-háborút kezdett az Atlanti-óceánon. Hogy ez az új és sajátos hadviselési taktika mennyire sikeres volt, érzékelteti a diplomáciai levelezés, melyben így ír Walter Hines, az Amerikai Egyesült Államok londoni nagykövete Wilson amerikai elnöknek: *„A német tengeralattjárók okozta veszteségek gyorsabban nőnek, mint ahogy a hajók épülnek az egész világon. A németek nagyon sikeresek. Ha ez sokáig így megy, a szövetséges haderők kimerülnek. Az utóbbi időben tankhajóink elsüllyesztésével olyan sok olaj ment veszendőbe, hogy még a Grand Fleet üzemanyag-ellátása is veszélybe került.”*¹²

1916-ban Franciaország súlyos üzemanyaghiánnyal küszködött, mert a német tengeralattjárók támadásai a La Manche csatornán történő átszállítást is csaknem teljesen ellehetetlenítették. Ekkor az egész portisheadi benzinyárat Franciaországba, Rouenba telepítették át. Ezt a munkát nagyon gyorsan kellett elvégezni, és így is történt. A gyár fele pénteken délután 4 órakor leállt, vasárnap reggelre pedig az összes berendezés hajók fedélzetén volt. A rá következő szerdán az üzem már Rouenban dolgozott. Tizennégy nap múlva követte a gyár másik fele. A benzinszállítás szakadatlanul folytatódott, napi 600–800 m³ mennyiségben. Mindezt bádogtartályokban kellett a frontra juttatni. A bádoghordókat Calais-ban és Rouenban gyártották, hetente 70, illetve 58 ezret. Ezenkívül még tartályhordókban is szállítottak innen benzint.¹³

A keleti fronton harcoló cári orosz hadsereg olaj- és TNT-igényének kb. felét Nagy-Britanniából és az Amerikai Egyesült Államokból szállították, másik felét a kaukázusi (bakui) olajmezőkről. A hadianyaggyártás a cári birodalomban nehézkes volt, többnyire magánvállalatokra bízta, ami a tőkehiány miatt nem volt igazán hatékony. A megbízott

¹⁰ Görög születésű gazdag angol-francia fegyverkereskedő, jó kapcsolatai voltak az antanthatalmak vezetőivel. <https://www.britannica.com/biography/Basil-Zaharoff> (Letöltés időpontja: 2016. 10. 16.)

¹¹ Parragi György: Élet-halálharc az olaj körül. Vietorisz, Budapest, 1940, 7.

¹² Burton Jesse Hendrick: The Life and Letters of Walter Hines. Doubleday P & Co., 1923, 2. kötet, 14.

¹³ Louis Gerard Nauwelaerts: Harc a petróleumért. Királyi Magyar Természettudományi Társulat, Budapest, 1937, 67–68.

külföldi cégek gyártókapacitását pedig teljesen lekötötte a nyugati hatalmak szükségleteinek a fedezése, ezért az orosz hadsereg által igényelt mennyiségnek kezdetben csak töredékét tudták leszállítani. Az orosz robbanóanyag-gyártás Ipatyev,¹⁴ a moszkvai tüzéradadémia tudós tanárának eredményeire támaszkodott, aki a technológiát adta. Ipatyev a cári kormány Kémiai Bizottságának elnöke is volt, s az ő kutatásainak eredményeként a bakui olajból a robbanóanyag-termelést havi 60-ról 3300 tonnára tudták emelni.¹⁵ Így már a szövetségesek elégtelen segítsége ellenére is fedezni tudták a hadsereg szükségleteit.

A német tengeralattjárók támadásai nagyon sikeresek voltak, így Nagy-Britannia és Franciaország minden erőfeszítése ellenére 1917 novemberében ismét bekövetkezett az üzemanyaghiány, emiatt a nyugati front az összeomlás szélére került. Az üzemanyag-tartalékok tíz napra voltak elegendők, a hónap végére a csapatok a tankjaikat és a teherautóikat a harcmezőn hagyták.¹⁶

A kritikussá vált helyzetben Henry Bérenger, az üzemanyag-ellátásért felelős későbbi kormánybiztos sürgetésére Clemenceau az Amerikai Egyesült Államok segítségét kérte. A francia miniszterelnök 1917. december 15-én ezt írta Wilson amerikai elnöknek: „*Annak lehetetlensége, hogy olajtartalékainkat az autóforgalom, a repülőgépek és a motorizált tüzérség ellátására kiegészítsük, hadseregeink erejét megbénítaná és a szövetségeseket előnytelen béke megkötésére kényszerítené. E háború döntő pillanatában, amikor a világ 1918 elején a legfontosabb katonai műveleteknek lehet tanúja a francia fronton, nem hagyhatja Elnök úr, hogy Franciaország hiányt szenvedjen a petróleumban, mert az elkövetkező csatákban a benzin éppen olyan fontos lesz, mint a vér. A benzinellátásban bekövetkező fennakadás csapataink azonnali bénulását okozná.*”¹⁷

A segítség 1918 márciusában a British Tanker Company hajóin a Standard Oil (Rockefeller-féle cég) százezer tonna nyersolajának képében érkezett Marseille és Southampton finomítóiba, ahol azt a lehető leggyorsabban feldolgozták. Március végén a francia hadsereg több mint 170 ezer tonna benzinnel és 40 ezer tonna petróleummal rendelkezett, amikor az új támadás megkezdődött. Július 18-án az antant döntő támadást indított az üzemanyaghiánnyal küszködő német csapatok ellen.¹⁸

ÖSSZEGRÉS

Ma már teljesen világos, hogy Werner Sombart 1913-ban közreadott meglátása szinte profétai volt. A történelem során először esett meg, hogy az olaj egy háború megvívásában döntő szerepet játszott. Sokat mondogatták akkoriban – Curzon of Kedleston, India egykori alkirályának az egyik londoni győzelmi ünnepeken 1918. november 21-én tett kijelentésére

¹⁴ Vlagyimir Nyikolajevics Ipatyev (1867, Moszkva – 1952, Chicago) vegyész, egy neves és gazdag család fiaként született Moszkvában. 1907-ben közzétett egy tanulmányt a magas nyomáson és hőmérsékleten végbemenő katalitikus reakciókról, amiért megkapta a kémia doktora címet a Szentpétervári Egyetemről. 1921-ben a Legfelsőbb Nemzetgazdasági Tanács elnökségi tagjának nevezték ki. 1931-ben – a sztálini tisztogatások elől menekülve – az Amerikai Egyesült Államokban telepedett le, ahol Vladimir Ipatieff néven sikeresen folytatta a kőolajtermékekkel kapcsolatos kutatásait. <https://www.britannica.com/biography/Vladimir-Nikolayevich-Ipatieff> (Letöltés időpontja: 2016. 10. 11.)

¹⁵ A Northwestern Egyetem levéltári anyagából.

¹⁶ Dr. Horváth Pál: Olaj és háború. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1986, 18.

¹⁷ Gregory P. Nowell: Mercantile States and the World Oil Cartel, 1900–1939. Cornell University Press, 1994, 108.

¹⁸ Dr. Horváth Pál: i. m.

utalva –, hogy a szövetségeseket egy olajhullám vitte győzelemre, vagy líraibb fordításban: „A szövetségesek az olaj hullámain eveztek be a győzelem kikötőjébe.” Henry Bérenger, a háború francia olajbiztososa pedig így vélekedett: „A mi győzelmünk a motor győzelme volt a gőzmozdony fölött.” Ennek feltételeit az Amerikai Egyesült Államok teremtette meg – ahol a kőolaj-kitermelés az első világháború végén már a világtermelés 60%-át adta –, elsősorban John D. Rockefeller olajával.

Ha igaz az a tétel – márpedig igaz –, hogy a szövetségesek győzelme az olaj és a motor győzelme volt, akkor igaz lesz az is, hogy a központi hatalmak veresége a blokád következtében beállott olajhiány számlájára írható. Az antant pontosan tudta, hogy a németek számára létkérdés az olaj, és mindent meg is tettek azért, hogy elzárják őket annak forrásaitól.

A német csapatok az üzemanyaghiány miatt megbénultak, a szövetségeseket pedig az amerikai olajszállítmányok vitték győzelemre.

1917-ben a világon összesen 70 millió tonna kőolajat termeltek. A központi hatalmak rendelkezésére ebből Galíciában, Romániában, Ausztriában és Németországban 1,677 millió tonna¹⁹ állt, 68,323 millió tonna a szövetségesek birtokában volt, Oroszország, Holland Kelet-India és az Amerikai Egyesült Államok területén.

A háború kimenetelét döntően befolyásolta az is, hogy annak utolsó éveiben megjelent a harcokosi. A hadviselés mindig is a találmányok szülőanyja volt. A benzinnel és a gázolajjal hajtott, mai szemmel nézve primitívnek tűnő tankok azonban lenyűgöző újdonságként hatottak a fronton mindazzal szemben, amit a német hadsereg felvonultathatott a szövetséges csapatok tankjai ellen. A britek mintegy 2800 db különböző típusú tankot gyártottak és vetettek be a nyugati fronton, a franciák kb. 4800-at. Teherautókat, csapatszállító járműveket, lánctalpas vontatókat is használtak. Ezek a korábban már használt lánctalpas traktorok továbbfejlesztett változatai voltak, és főleg a nehéztüzérség ágyúit vontatták ily módon.

Az olaj tette lehetővé, hogy a háború vége felé az antantnak 200 ezer hadra fogható gépkocsija legyen, amivel szemben Németország csak 90 ezret tudott felmutatni, bár már 1905 óta rendszeresített automobilonkat a hadseregében.

Repülőgépeket eleinte csak felderítésre használtak, a háború előrehaladtával azonban alkalmazási körük kiszélesedett. 1915 nyarán a holland Anthony Fokker megoldotta a légszár és a géppuska szinkronizálásának a problémáját, így azt követően a repülőgépeket már géppuskával is felszerelték, vagyis háborús szempontból a korábnál hasznosabbak lettek. Megjelentek az első bombázó-repülőgépek is, és a háború végére a légierő önálló fegyvernem és jelentős benzinfogyasztó lett.

A Royal Dutch Shell a háború alatt a toluolon és xilolon kívül még 1 014 570 tonna fűtőolajat és 42 000 m³ benzint is leszállított. A Shell 75 tankhajója közül 21-et megtorpedóztak, további 1280 hajó pedig kettős hajóterben szállította az olajat. Ezek rakterének egy része nem hasznos raktér volt, azt vízzel töltötték ki, hogy védelmet nyújtson a tengeri aknák ellen.

A háború folyamán a Royal Dutch Shell mindenfelé kinyújtotta a csápjait, igazgatói és egyéb tisztviselői fontos állami megbízásokat kaptak, s ezt kellőképpen hasznosítani is tudták a maguk számára. Az egész világon a tulajdonukban lévő olajlelőhelyek összes termelése az 1913. évi 7 millió tonnáról 1920-ig 15 millió tonnára emelkedett. Tiszta jövedelmük az 1914. évi 30 millió holland forintról 1918-ban 72 millió forintra gyarapodott, a vállalat alaptőkéjét 100%-kal emelték, így az 1921-ben 600 millió forintot tett ki. Már nemcsak a brit kormány, hanem a tőke is ráébredt arra, hogy az olajforrások birtoklása stratégiai fontosságú nemzeti

¹⁹ Juri Szemjonov: A föld kincsei. Athenaeum, 1937, 216.

érdek az ország számára, és rendkívüli haszonnal jár. Ekkor már hatalmas erőfeszítések történtek a Royal Dutch Shell részvénytöbbségének a megszerzésére.

A brit kormány 1918 késő őszen állította föl a Birodalmi Olajpolitikai Bizottságot. A bizottság tárgyalásait mélyeséges titokban tartották, de Sidney Cooke és E. H. Davenport beszámolója szerint tudott dolog volt, hogy céljuk fokozni a britek részvételét a világ összes olajtermelő társaságában, kiváltképp a Royal Dutch Shellben.

A békekötés után a világon 23 helyen voltak olajlelőhelyek. Németország a békekötést követően kevesebb olajjal rendelkezett, mint a háború előtt, mert az Elzászban lévő és évi 50 ezer tonna olajat termelő pechelbronni olajvidék a Párizs környéki békeszerződések értelmében Franciaországhé lett.

Henry Bérenger (1867–1952), Franciaország első világháborús tapasztalatokkal rendelkező olajbiztosa, később washingtoni nagykövete kimondta azt, amit előtte Curzon és Clemenceau is tudott: „*Az é a világ, aki é az olaj, mert az óceánon a nehézolajjal uralkodik, a levegőben a túlfinomított olajjal, a földön a benzinnel és a kenőolajjal. Azonfelül embertársai fölött gazdasági értelemben is uralkodik annak a fantasztikus gazdagságnak az alapján, amelyet az olaj ad, az a csodálatos anyag, amely ma drágább és áhítottabb, mint az arany.*”²⁰

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bérenger, Henry: *Le Pétrole*. Payot et Cie, Paris, 1921.

Faragó László: *Szerbia összeomlása 1915-ben*. „Patria” Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1935.

Hendrick, Burton Jesse: *The Life and Letters of Walter H. Page*. Doubleday, Page & Company, Garden City, New York, 1923.

Dr. Horváth Pál: *Olaj és háború*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1986.

Nauwelaerts, Louis Gerard: *Harc a petróleumért*. Királyi Magyar Természettudományi Társulat, Budapest, 1937.

Nowell, Gregory P.: *Mercantile States and the World Oil Cartel, 1900–1939*. Cornell University Press, 1994.

Parragi György: *Élet-halálharc az olaj körül*. Vietorisz, Budapest, 1940.

Szemjonov, Juri: *A föld kincsei*. Athenaeum, 1937.

Taylor, A. J. P.: *Az első világháború képes krónikája*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.

<http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww1/technika/hajok/dreadnought>.

<http://www.branobelhistory.com/>

<https://www.britannica.com/biography/Basil-Zaharoff>

<https://www.britannica.com/biography/Vladimir-Nikolayevich-Ipatieff>

<http://www.firstworldwar.com/atoz/grandfleet.htm>

<http://www.firstworldwar.com/bio/berthelot.htm>

<http://www.firstworldwar.com/bio/thomson.htm>

<http://www.huszadikszazad.hu/gazdasag/a-benzin-helyettesitese>

²⁰ Bérenger 1919. december 12-én mondta ezt Londonban a francia–brit konferencia előestéjén, ahol az európai és kis-ázsiai olaj jövőjéről volt szó. Ezeknek az olajvidékeknek a sorsa aztán 1920 áprilisában a San Remó-i konferencián dőlt el. Henry Bérenger: *Le Pétrole*. Payot et Cie, Párizs, 1921.

Gál Csaba ny. mk. ezredes:

NEMZETKÖZI KATONAI ÉS HADITECHNIKAI SZEMLE

OROSZORSZÁG LÉZERFEGYVERT TELEPÍTENE REPÜLŐGÉPRE

Még a Szovjetunió időszakában, 1981. augusztus 19-én egy átalakított Il-76MD-90E típusú szállító repülőgépre telepített lézerberendezéssel végrehajtották az első tesztrepülést egy majdani repülőgép-fedélzeti lézerfegyver fejlesztésének egyik lépéseként. Összesen két ilyen repülőgéppel, illetve lézerberendezéssel folytatták a tesztet, de a Szovjetunió felbomlásával abbahagyták azokat. Közel 20 év elteltével, 2009-ben azonban felélesztették a programot.¹ Ekkor a repülőgép az A-60SE típusjelzést kapta, és a korábbi, ILK222 típusú lézerberendezést hordozta. A tesztet pénzügyi nehézségek miatt 2011-ben ismét leállították, de a potenciális fegyver a közelmúlt eseményei és különösen az orosz–amerikai feszültség növekedése miatt ismét felkeltette a moszkvai stratégák érdeklődését. Az azt hordozó repülőgépet többek között „szuperpontos” navigációs berendezéssel látták el, valamint a nagy teljesítményű és továbbfejlesztett lézerberendezés energiaellátását is megoldották.² Ennek teljesítménye, illetve hatótávolsága nem ismert, de az ILK222 típusútól azt várták, hogy képes lesz működésképtelenné tenni a tőle 1500 km távolságban alacsony Föld körüli pályán keringő felderítőműholdakat. Arról még nincs információ, hogy az orosz lézerfegyverprogram jelenleg milyen fázisban van. Az Amerikai Egyesült Államokban a kétezres évek elején fejlesztették és tesztelték az YAL-1 típusú nagy teljesítményű kémiai lézert, hogy megsemmisíthessék az ellenséges ballisztikus rakétákat. A vele 2010-ben végrehajtott kísérlet a szakemberek számára nem volt meggyőző, ezért a programot 2011-ben befejezték.

A BRIT VÉDELMI MINISZTERIUM 800 MILLIÓ FONTOT KÖLT INNOVÁCIÓRA

A brit Védelmi Minisztérium azt tervezi, hogy 10 év alatt 800 millió GBP-t költ arra, hogy a haderőben „forradalmi újításokat” vezessenek be, hogy az képes legyen a változó környezetben is a feladata végrehajtására.³ A minisztérium olyan újításokat is vár, mint például drága és bonyolult lőszerkeket nem igénylő fegyverrendszerek, vagy olyan módszereket, amelyek a minisztérium számára hatékonyabbá tehetik a toborzást, az erők és az eszközök telepítését, a kiképzést stb. A lehetőség nyitva áll a szövetségesek, az ipari partnerek, a kis és a közepes vállalkozások, a tudósok és a feltalálók előtt, hogy a haderőben élvonalbeli újításokat vezessenek be. A brit haditengerészet által 2016 októberében szervezett Unmanned Warrior gyakorlat sorozaton⁴ több mint 40 cég mutatta be személyzet nélküli, katonai használatra tervezett termékeit, amelyek már akár részesülhetnek is az innovációra szánt összegből.

¹ http://defense-update.com/20160926_a60.html (Letöltés időpontja: 2016. 10. 11.)

² <http://tass.com/defense/902173> (Letöltés időpontja: 2016. 10. 11.)

³ http://defense-update.com/20160916_mod_innovation_initiative.html (Letöltés időpontja: 2016. 10. 11.)

⁴ <http://www.royalnavy.mod.uk/news-and-latest-activity/operations/uk-home-waters/unmanned-warrior> (Letöltés időpontja: 2016. 10. 25.)

Az innovációs alapból először várhatóan 2017 áprilisában folyósítanak támogatást az arra érdemesnek tartott újítások, ötletek továbbfejlesztésére.

MEGKEZDŐDHET A BRIT ATOM-TENGERALATTJÁRÓK GYÁRTÁSA

2016 júliusában a brit parlament jóváhagyta a haditengerészet hosszú távú fejlesztését biztosító Successor-programot,⁵ melynek keretében 31 milliárd GBP értékben négy atom-tengeralattjáróból álló flottát hoznak létre két évtized alatt a jelenleg szolgálatban álló Vanguard-osztályú tengeralattjárók lecserélésére. Ez lehetővé teszi majd Nagy-Britannia számára, hogy állandó tengeri jelenléttel és így megfelelő elrettentőképességgel rendelkezzen. A brit kormány 2016. október elején bejelentette, hogy a BAE Systems Barrow-in-Furnessben lévő gyárában megkezdődhetnek a hajóépítési munkálatok.⁶ A kormány mintegy 1,3 milliárd GBP-t biztosít a gyártás megkezdéséhez és a hosszú átfutási idejű beszerzések elindításához. Az első tengeralattjáró átadásának tényleges időpontját még nem határozták meg, egyelőre csak annyi ismert, hogy a 2015-ben elkészült stratégiai védelmi és biztonsági felülvizsgálat szerint valamikor a 2030-as évek elején kell szolgálatba állnia. Az építése az első acéllemez elvágásától a tengeri tesztekig mintegy tíz évet vehet igénybe. A tengeralattjáró atommeghajtását a Rolls-Royce cég biztosítja, de a hajó építésében jelentős részt vállal a különböző berendezéseket gyártó Babcock vállalat is. A brit Védelmi Minisztérium a program végrehajtásában esetleg bekövetkező költségtúllépések fedezetére 10 milliárd GBP-t tartalékol.

NÉGY NATO-ORSZÁG LÉGIEREJÉT IS RIADÓZTATTÁK OROSZ REPÜLŐGÉPEK MIATT

Szeptember 22-én délelőtt két orosz Tu–160 Blackjack típusú bombázó-repülőgép közelítette meg Norvégia partjait Skócia felé repülve, amire válaszul a norvégok két F–16 típusú vadászrepülőgépet riasztottak.⁷ A britek a Shetland-szigetektől nyugatra Eurofighter Typhoon vadászbombázókkal kísérték az orosz gépeket, amelyek Írországot elhagyva Bretagne felé fordultak, ahol francia Rafale repülőgépek várták őket. A Vizcayai-öböl fölé érkező orosz bombázókat a levegőben a spanyol légierő F–16 típusú repülőgépei fogadták. Ott az orosz repülőgépek visszafordultak, majd hazarepültek ugyanazon az útvonalon, amelyiken jöttek. A hosszú távú repülés során egyik ország légterét sem sértették meg. 2015 novemberében két orosz Blackjack hasonló módon megkerülte Nagy-Britanniát, de utána Gibraltárt délről elhagyva a Földközi-tenger felett megközelítette Szíriát, majd robotrepülőgépeket indított szíriai célpontok ellen. A csapások végrehajtása után a gépek rövid úton hazarepültek.⁸

⁵ Successor – utód.

⁶ <http://www.defensenews.com/articles/contract-signals-start-of-manufacturing-phase-for-british-nuclear-sub> (Letöltés időpontja: 2016. 10. 11.)

⁷ <http://www.telegraph.co.uk/news/2016/10/05/four-nato-airforces-scramble-jets-as-russian-bombers-scout-atlan/> (Letöltés időpontja: 2016. 10. 11.)

⁸ <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/12009123/Russian-bombers-fly-around-Europe-to-strike-Syria-in-8000-mile-show-of-strength.html> (Letöltés időpontja: 2016. 10. 25.)

ÉVI 40 MILLIÁRD DOLLÁROS HADITENGERÉSZETI PIAC

A Párizs melletti Le Bourget-ban október 17–21. között tartották az Euronaval 2016 haditengerészeti és tengerészeti kiállítást.⁹ A páros években megrendezett eseményre 391 kiállító jelentkezett, szemben a két évvel korábbi 355-tel. A kiállítók 56%-a nem európai volt, valamint Dánia és Japán először szerepelt. A kiállítás szervezői abban bíztak, hogy az esemény fontos szerepet játszhat a kiállítók és a látogatók közötti üzleti kapcsolatok alakulásában, és az ötnapos kiállítás során megkötött üzletek a haditengerészeti termékek évi 40 milliárd dolláros forgalmának a jelentős hányadát képezhetik. Ebből az összegből stabilan évi mintegy 12 milliárddal részesül az Amerikai Egyesült Államok, hasonló összeget költ Délkelet-Ázsia, India és Ausztrália együttesen, beleértve a küszöbönálló tengeralattjáró-üzleteket. Európa 10-11 milliárdos, míg Kína és Oroszország egyenként 3-4 milliárdos piacot jelent. Jelentős érdeklődés tapasztalható a tengeralattjárók iránt, jelenleg 45 országban mintegy 450 hajó szolgál. Az export főbb célterületei Ázsia és a Csendes-óceán térsége, valamint a Közel-Kelet és Afrika országai. Az igény széles körű, a nehézfegyverzetű hadihajóktól a felderítőhajókon keresztül a gyors járőrhajókig húzódik. A főbb exportálók Kína, Japán és Dél-Korea.

OROSZORSZÁG ISMÉT PÁLYÁZHAT A TÖRÖK LÉGVÉDELMI TENDEREN

2013 szeptemberében Törökország egy kínai vállalatot hirdetett ki győztesnek az ország nagy hatótávolságú lég- és rakétavédelmi rendszere kifejlesztésére kiírt tenderen, miután az orosz pályázót – a túl magas árajánlat miatt – a versenyből korábban kizárta.¹⁰ A nyertes kínai ajánlat 3,44 milliárd dollárról szólt, míg az oroszok „kétszer többet” kértek volna. A tenderen indult még az amerikai Raytheon (a Patriot rakétarendszer gyártója) és a Lockheed Martin vállalatok konzorciuma, valamint az európai Eurosam (a SAMP/T¹¹ gyártója). A NATO-tagállamok nyomására Törökország 2015 novemberében elállt a kínai féllel kötött szerződéstől, helyette megbízta a török Roketsan és Aselsan vállalatokat egy hazai rendszer kifejlesztésével. Ankara közben folytatta a tárgyalásokat az amerikai és az európai pályázókkal. Október 10-én Putyin orosz elnök Ankarában – egy energiakonferencia apropóján – találkozott Erdogan török elnökkel, majd még aznap bejelentették, hogy a török fél újratárgyalná az orosz féllel annak korábbi ajánlatát. Szakértők szerint az orosz rendszer megvásárlása esetén hasonló helyzet állna elő, mint a kínai ajánlat megvalósításával: a török lég- és rakétavédelmi rendszer nem lenne interoperábilis az országban települt amerikai és NATO-rendszerekkel.

⁹ <http://www.defensenews.com/articles/global-naval-sales-estimated-at-40-billion> (Letöltés időpontja: 2016. 10. 11.)

¹⁰ <http://www.defensenews.com/articles/turkey-invites-russian-bid-for-air-defense-contract> (Letöltés időpontja: 2016. 10. 11.)

¹¹ A francia–olasz Aster 30 típusú rakéta bázisán fejlesztett lég- és rakétavédelmi rendszer. <http://www.army-technology.com/projects/aster-30/> (Letöltés időpontja: 2016. 10. 26.)

JEMENI LÁZADÓK KORSZERŰBB BALLISZTIKUS RAKÉTÁVAL TÁMADNAK SZAÚD-ARÁBIAI CÉLOKAT

2016. szeptember 2-án a jemeni SABA hírügynökség jelentette, hogy a jemeni lázadók rendelkeznek egy új, Burkan-1 típusú ballisztikus rakétával is, melynek hatótávolsága meghaladja a 800 km-t.¹² A rakéta átmérője 0,88 m, hossza 12,5 m, tömege 8000 kg körül van, ebből mintegy 500 kg a harci rész tömege. Átmérője megegyezik a szovjet R-17 (SS-1C, Scud-B) típusú, 300 km hatótávolságú rakétáéval, de annál több mint 1,5 m-rel hosszabb és 2000 kg-mal nehezebb, viszont harci részének a tömege csak a fele. Hírügynökségi jelentések szerint a Burkan-1 első bevetésére még szeptember 2-án sor került, célpontja a Fahd királyról elnevezett, a jemeni határtól több mint 500 km-re lévő légibázis volt.¹³ A rakéta harci része a repülőter területén robbant, és károkat is okozott. Dél-Jemen – még az ország-egyesítés előtt – ismeretlen számú Scud rakétát szerzett be a Szovjetuniótól, majd később a rakéta észak-koreai változatához is hozzájutott. A rakéták hatótávolságának a növelése a jemeni rakétamérnökök munkájának az eredménye. A Szaúd-Arábia által vezetett koalíció 2015 márciusában kezdett harcot a jemeni lázadók ellen, akik viszont 2015 júniusától alkalmanként ballisztikus rakétákkal támadnak szaúdi célpontokat. A rakéták robbanófejeit általában még a becsapódás előtt sikerül megsemmisíteni az országba telepített Patriot rakétarendszerek segítségével.¹⁴

BRIT FEGYVEREK ALKALMAZÁSA A HUTI LÁZADÓK ELLENI HARCBA

Október közepén Michael Fallon brit védelmi miniszter egy parlamenti képviselő írásban feltett kérdésére megerősítette, hogy a szaúdi légierő a britektől vásárolt nagy pontosságú fegyvereket is használ a jemeni lázadók elleni harcban.¹⁵ Közülük a legnagyobb romboló erővel a Storm Shadow típusú robotrepülőgép rendelkezik. Hatótávolsága meghaladja a 250 km-t, hossza 5,1 m, tömege 1300 kg. Elsősorban megerősített infrastrukturális célpontok, pl. föld alatti vezetési pontok ellen alkalmazzák.¹⁶ További nagy pontosságú eszközök a Brimstone¹⁷ és az ALARM¹⁸ irányított rakéták, a Paveway IV és a PGM 500 Hakim-1A lézerirányítású bombák. 2016 májusában az Amnesty International Jemenben brit gyártású

¹² <http://www.janes.com/article/63468/yemenis-unveil-new-burkan-1-ballistic-missile> (Letöltés időpontja: 2016. 10. 11.)

¹³ <http://www.alzawaya.net/?p=31548&lang=en> (Letöltés időpontja: 2016. 10. 31.)

¹⁴ <http://www.janes.com/article/64526/saudi-coalition-confirms-longest-range-yemeni-ballistic-missile-attack-to-date> (Letöltés időpontja: 2016. 10. 11.)

¹⁵ <http://www.defensenews.com/articles/uk-supplied-precision-weapons-prove-popular-in-saudi-led-yemen-campaign> (Letöltés időpontja: 2016. 10. 19.)

¹⁶ <http://www.raf.mod.uk/equipment/stormshadow.cfm> (Letöltés időpontja: 2016. 11. 01.)

¹⁷ Hatótávolsága 18 km felett van, hossza 1,8 m, tömege 49 kg. A tandem elhelyezésű robbanófejjel szerelt eszközt páncélozott cél ellen alkalmazzák, amelyet a rakéta milliméteres tartományban működő keresőfeje azonosít. <http://www.raf.mod.uk/equipment/brimstone.cfm> (Letöltés időpontja: 2016. 11. 01.)

¹⁸ Air Launched Anti-radiation Missile – légi indítású radar elleni rakéta. Hatótávolsága 93 km, hossza 4,24 m, tömege 268 kg. Ha indítása után a megcélzott radar sugárzása megszűnik, akkor felemelkedik 13 km-re, majd ejtőernyővel süllyed. Ha közben a radar ismét sugározni kezd, akkor az ejtőernyő leválik, és a beinduló második hajtómű segítségével a rakéta ismét támadásban lendül. <http://weaponsystems.net/weaponssystem/HH08%20-%20ALARM.html> (Letöltés időpontja: 2016. 11. 01.)

elműködött BL–755 típusú – betiltott – kazettás bomba maradványait találta,¹⁹ de a brit kormány tagadta, hogy a szaúdi légierő ezt a bombát alkalmazta volna a jemeni lázadók ellen. Korábban Szaúd-Arábia mellett a Jemen elleni támadásokban szintén részt vevő Egyesült Arab Emírségek is vásárolt ebből az eszközökből. Október 8-án egy huti temetési menet ellen intézett szaúdi légitámadás következtében legalább 140 ember meghalt és több mint 500 ember megsebesült.²⁰ A szaúdi fél szerint a rendelkezésére álló információk pontatlansága miatt következett be a véletlen támadás.

ÉSZTORSZÁG MEGKAPTA AZ ELSŐ PÁNCÉLOZOTT JÁRMŰVEKET HOLLANDIÁTÓL

2014 végén Észtország és Hollandia 113 millió EUR értékben megállapodást írt alá arról, hogy a holland haderőnél feleslegessé vált eszközök közül az észti haderő átvesz 44 darab CV9035NL típusú gyalogsági harcjárművet²¹ és négy, a Leopard 1 harckocsi alvázán kialakított támogató járművet. Október 11-én megérkezett hajón az első szállítmány, benne 12 harcjármű és egy műszaki mentő harckocsi.²² Az eszközök az 1. gyalogdandár (Tapa) állományaiba kerültek. Szállítás előtt Hollandiában az összes járművön végrehajtják a karbantartási munkákat, illetve elvégzik a szükséges javításokat is. Az eszközök leszállítása 2018-ban fejeződik be. Észtország 2015-ben Norvégiával 635 ezer EUR értékben kötött szerződést 37 darab, lövegtorony nélküli CV90 megvásárlásáról,²³ melyek leszállítása 2017-ben várható. Az észtek a járműveket támogató feladatok végrehajtására fogják alkalmazni, ezért ennek megfelelően alakítják át és szerelik fel különböző eszközökkel.

VÍZ ALATTI KERESŐJÁRMŰVEK HORVÁTORSZÁGNAK

A horvát Védelmi Minisztérium október 17-én bejelentette, hogy az Amerikai Egyesült Államok – meg nem nevezett számú – autonóm víz alatti járműveket adományozott az ország haditengerészetére számára.²⁴ A Remus 100 típusú eszközök feladata a tengerfenék átvizsgálása lesz aknakeresési céllal, de civil alkalmazásuk is lehetséges, például elsüllyedt tárgyak keresése 100 m mélységig. A 2016-ban gyártott, így vélhetően a legújabb változatú eszközök kezelőállománya kéthetes kiképzést kapott a gyártótól (Hydroid – Kongsberg). A keresőjármű fő érzékelője egy nagy felbontású hangradar (szonár), amely lehetővé teszi a talált tárgy azonosítását. Az eszköz hossza 1,7 m, átmérője 0,19 m, üres tömege 32 kg, maximális bevetési időtartama 1,5 m/s sebességnél 12 óra, maximális sebessége 2,6 m/s.²⁵

¹⁹ https://www.amnesty.org.uk/webfm_send/2170 (Letöltés időpontja: 2016. 11. 01.)

²⁰ <https://www.rt.com/news/362037-yemen-blast-strike-killed/> (Letöltés időpontja: 2016. 11. 01.)

²¹ A svéd CV90 gyalogsági harcjármű holland exportra készült, 35 mm-es Bushmaster III gépágyúval szerelt változata. A típusból Hollandia összesen 193 darabot vásárolt. <https://www.defensie.nl/onderwerpen/materieel/inhoud/voertuigen/combat-vehicle-90> (Letöltés időpontja: 2016. 10. 31.)

²² http://www.upi.com/Business_News/Security-Industry/2016/10/11/Estonia-receives-first-armored-vehicles-from-Netherlands/8221476173013/?spt=sec&or=bn (Letöltés időpontja: 2016. 10. 11.)

²³ <http://news.postimes.ee/3481241/estonia-norway-combat-vehicle-deal-triggers-war-of-words> (Letöltés időpontja: 2016. 10. 31.)

²⁴ http://www.spacedaily.com/reports/Coatian_Navy_receives_autonomous_underwater_vehicles_999.html (Letöltés időpontja: 2016. 10. 19.)

²⁵ <https://www.km.kongsberg.com/ks/web/nokbg0240.nsf/AllWeb/D241A2C835DF40B0C12574AB003EA6AB?OpenDocument#tab-3> (Letöltés időpontja: 2016. 11. 01.)

KÜLFÖLDI ÉRDEKLŐDÉS A LÉGI INDÍTÁSÚ INDIAI BRAHMOS ROBOTREPÜLŐGÉP IRÁNT

Az orosz–indiai fejlesztésű BrahMos torlósugaras hajtóművű (ramjet) robotrepülőgép légi indítású változata rövid időn belül hadra fogható lehet. A robotrepülőgépet az indiai légierő Szu–30MKI típusú vadászipülőgép fegyverzetének szánják. A kísérlethez használt két hordozó repülőgépen a szükséges módosításokat az orosz és az indiai fél közösen végrehajtotta.²⁶ 2016 őszen az indiaiak sikeres kísérleteket folytattak az eszköz makettjével, amikor annak a repülőgéptől történő leválását tesztelték. A robotrepülőgép első valós indítását egy Szu–30MKI repülőgépről 2017 februárjában tervezik végrehajtani. Az indiai kormány a hazai gyártó számára már lehetővé tette, hogy megkezdje a légi indítású robotrepülőgép iránti esetleges külföldi igények felmérését. 2016 októberéig Chile és Indonézia mutatott érdeklődést az eszköz iránt. A felszíni indítású BrahMos robotrepülőgép hatótávolsága 290 km, melyet legalább háromszoros hangsebességgel tesz meg, maximális repülési magassága 15 km, de a célt a felszín közelében, 10 m-es magasságon közelíti meg. Robbanófeje nincs, a célobjektumot közvetlen becsapódással, a kinetikus energiájával semmisíti meg. A légi indítású változat a felszíni indításúnál könnyebb (feltehetően nincs szükség a ramjet hajtómű beindításához szükséges szuperszonikus sebesség elérését biztosító szilárd hajtóanyagú rakétafokozatra), és a hordozó repülőgépről történő biztonságos leválás elősegítése érdekében kiegészítő hátsó vezérsíkokat kapott.²⁷ A légi indítás következtében a hatótávolsága valamelyest valószínűleg megnőtt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

http://defense-update.com/20160916_mod_innovation_initiative.html

http://defense-update.com/20160926_a60.html

<http://news.postimees.ee/3481241/estonia-norway-combat-vehicle-deal-triggers-war-of-words>

<http://tass.com/defense/902173>

<http://weaponsystems.net/weaponsystem/HH08%20-%20ALARM.html>

<http://www.alzawaya.net/?p=31548&lang=en>

https://www.amnesty.org.uk/webfm_send/2170

<http://www.army-technology.com/projects/aster-30/>

<http://www.brahmos.com/content.php?id=10&sid=10>

<http://www.defensenews.com/articles/contract-signals-start-of-manufacturing-phase-for-british-nuclear-sub>

<http://www.defensenews.com/articles/global-naval-sales-estimated-at-40-billion>

<http://www.defensenews.com/articles/turkey-invites-russian-bid-for-air-defense-contract>

<http://www.defensenews.com/articles/uk-supplied-precision-weapons-prove-popular-in-saudi-led-yemen-campaign>

²⁶ http://www.defenseworld.net/news/17481/Indonesia_Chile_Interested_In_Buying_India___s_Air_Launched_Version_Of_BrahMos_Missile#.WBig1k0zWUk (Letöltés időpontja: 2016. 11. 01.)

²⁷ <http://www.brahmos.com/content.php?id=10&sid=10> (Letöltés időpontja: 2016. 11. 01.)

http://www.defenseworld.net/news/17481/Indonesia__Chile_Interested_In_Buying_India___s_Air_Launched_Version_Of_BrahMos_Missile#.WBig1k0zWUk

<https://www.defensie.nl/onderwerpen/materieel/inhoud/voertuigen/combat-vehicle-90>

<http://www.janes.com/article/63468/yemenis-unveil-new-burkan-1-ballistic-missile>

<http://www.janes.com/article/64526/saudi-coalition-confirms-longest-range-yemeni-ballistic-missile-attack-to-date>

<https://www.km.kongsberg.com/ks/web/nokbg0240.nsf/AllWeb/D241A2C835DF40B0C12574A-B003EA6AB?OpenDocument#tab-3>

<http://www.raf.mod.uk/equipment/brimstone.cfm>

<http://www.raf.mod.uk/equipment/stormshadow.cfm>

<http://www.royalnavy.mod.uk/news-and-latest-activity/operations/uk-home-waters/unmanned-warrior>

<https://www.rt.com/news/362037-yemen-blast-strike-killed/>

http://www.spacedaily.com/reports/Coatian_Navy_receives_autonomous_underwater_vehicles_999.html

<http://www.telegraph.co.uk/news/2016/10/05/four-nato-airforces-scramble-jets-as-russian-bombers-scout-atlan/>

<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/12009123/Russian-bombers-fly-around-Europe-to-strike-Syria-in-8000-mile-show-of-strength.html>

http://www.upi.com/Business_News/Security-Industry/2016/10/11/Estonia-receives-first-armored-vehicles-from-Netherlands/8221476173013/?spt=sec&or=bn

Paroda Rita:

FEJEZETEK A HIDEGHÁBORÚ KORSZAKÁNAK HAD- ÉS HADITECHNIKA-TÖRTÉNETÉBŐL

A Horváth Miklós – Kovács Vilmos szerzőpáros

Magyarország az atomháború árnyékában című könyvéről

A hidegháború időszakára és az 1955-ben megalakított Varsói Szerződés történetére, elsősorban hadtörténelmére vonatkozóan viszonylag kevés a magyar szakirodalom.¹ A korszak hazai kutatói a magyar haderővel kapcsolatban eddig főként a hidegháború korai évtizedeivel foglalkoztak,² továbbá a magyar–amerikai kapcsolatokkal, a külpolitikával.³ Véleményem szerint ezért is számít fontos tudományos előrelépésnek a most megjelent és az alábbiakban ismertetett kötet.

A könyv témája a Magyar Néphadsereg szerepe a Varsói Szerződésben, valamint az általa használt fegyverzet, haditechnikai eszközök változása az 1948 és 1991 közötti időszakban. A kötet megjelenését Horváth Miklós közel 10 éves kutatómunkája és a témakörben megjelent számos tanulmánya előzte meg. Kovács Vilmos is több dolgozatban foglalkozott már az általa feldolgozott kérdéskörrel, a Magyar Néphadsereg haditechnikájával a hidegháborús időszakban.⁴

A könyv első, Horváth Miklós hadtörténész által írt, *A magyar haderő a hidegháború időszakában* című része a Magyar Néphadseregére vonatkozó hadtörténettel foglalkozik 1948-tól a Varsói Szerződés megszüntetéséig. A munka második része, Kovács Vilmos mu-

¹ Fischer Ferenc: A kétpólusú világ 1945–1989. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2005.; Bognár Károly – Hajma Lajos: Hidegháború magyar szemmel. ZMNE, Egyetemi jegyzet, Budapest, 2001.

² Okváth Imre: Bástya a béke frontján: Magyar haderő és katonapolitika 1945–1956. Budapest, 1998.

³ Borhi László: Nagyhatalmi érdekek hálójában. Az Egyesült Államok és Magyarország kapcsolata a második világháborútól a rendszerváltásig. Budapest, 2015.; Borhi László: Magyar–amerikai kapcsolatok 1945–1989. MTA, Budapest, 2009.

⁴ Horváth Miklós: Új szakasz a hidegháború történetének kutatásában? Mozaikok Magyarország hidegháborús történetéből. Fröhlich Ida (szerk.): Tíz éves a Történelemtudományi Doktori Iskola. Piliscsaba, 2011.; A magyar katonadiplomácia szerepe a Varsói Szerződés felszámolásában. Felderítő Szemle, XII. évf. (2. szám), 2013, 54–71.; Magyarország szuverenitásának helyreállítása. Rendszerváltás 1989: Témák között válogatva. Szerk.: M. Kiss Sándor. Antológia Kiadó, Lakitelek, 2014, 269–290.; Kovács Vilmos: A magyar kézilőfegyveripar. A Magyar Néphadsereg kézi lőfegyver- és löszerellátásának hadiipari háttere (1955–1980). Kaliber, 2001. nov., IV. évf. 11. sz.; A Magyar Néphadsereg gyalogsági töltényei. Kaliber, 2002. aug., V. évf. 8. sz.

zeológus munkája (*A hidegháború fegyverei és fontosabb haditechnikai eszközei a Magyar Néphadseregben*) a magyar haderő haditechnika-történetét foglalja össze 1948-tól egészen az 1980-as évekig. A kötethez tartozik még egy CD-melléklet is, amely hasznos adattárral és a korszak fontos dokumentumainak gyűjteményével egészíti ki a leírtakat. Mind a könyv végén, mind pedig a CD-mellékleten részletes kronológia található, amely a Magyarországra és a Varsói Szerződésre vonatkozó fontosabb dátumokat, eseményeket tartalmazza.

A sztálini korszak szovjet katonai doktrínájának bemutatásával kezdődik a hadtörténeti rész. Itt a szerző felhívja a figyelmet arra, hogy a „szovjet katonai vezetők” a hadműveleteket „1953 tavaszáig az atomfegyver figyelmen kívül hagyásával tervezték meg.” (16. o.)

Ahogy a bevezetőben, majd a későbbiekben is kihangsúlyozzák a szerzők, „Magyarország a Varsói Szerződés előretolt állásaként a hidegháború idején bármikor frontországga válhatott volna” (10. o.), ezért Horváth Miklós kiemelten foglalkozik a Magyarországot érintő hadászati tervekkel, illetve a magyar haderő részvételével lefolytatott Varsói Szerződés-hadgyakorlatokkal. A tervek teljes részletességgel tartalmazták egy lehetséges háború menetét. A színes térképeknek köszönhetően még érdekesebb és érthetőbb a hadműveleti elgondolások leírása.

A szovjet csapatok Magyarországon való tartózkodásának körülményei és azok 1956-ban történt bevetése is nagy hangsúlyt kap, hiszen a szovjet intervenció is annak a példája, hogy a Szovjetunió érdekszférája megtartása érdekében minden eszközt kész volt bevetni.

A mű hadtörténeti része nagy figyelmet szentel a Szovjetunió hadászati koncepcióinak változásaira és hazánk szerepére a Varsói Szerződés háborús terveiben. Mivel Magyarországot a délnyugati hadszíntéren „semleges országok területe választja el” a szemben álló haderőktől, a szovjet vezetés a Délnyugati Front feladataként többek között Ausztria és Olaszország létfontosságú területeinek elfoglalását határozta meg. (63–66. o.)

A szerző részletezi az 1960-as években kidolgozott hadászati elgondolásokat, egy későbbi fejezetben pedig egy 1980-as parancsnoki és törzsvezetési gyakorlat „önvédelmi” tervét is bemutatja, amelyben a Magyar Néphadsereg a magyar–osztrák határtól egészen a szicíliai Trapaniig jutott volna el a hadműveletek során. Ezekben a hadászati tervekben már számoltak az atomfegyverek bevetésével is. Erről részletes táblázatok is találhatóak a kötetben.

A könyvben szerepet kapnak az atomfegyverek hazai tárolásának körülményei is; Horváth Miklós részletezi a szovjet atomrakéták és atomtöltetek Magyarországra való telepítését az 1966-os „Meteor” hadgyakorlat keretében és azoknak a „Duna” objektumban történő tárolását. (90. o.) A hadtörténész megdöbbentő és helyenként megrázó részletességgel taglalja az atomháború következményeit, a lakosságra és a hátszázagra gyakorolt feltételezett hatásait.

A szerző kitér Csehszlovákia 1968-as, a Varsói Szerződés csapatai által történt megszállásának igazi, stratégiai okaira is. Stratégiailag ugyanis lényeges problémát jelentett, hogy az ország területén nem állomásoztak jelentős erőben szovjet csapatok. (128–131. o.)

A kötet fontos részének tartom a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erők békeidejű és háborús szervezeti határozványainak elfogadásával és értékelésével foglalkozó fejezeteket, mert ez idáig a hazai szakirodalom nem szentelt elég figyelmet ezeknek a fontos dokumentumoknak. Ugyanis ezek a határozványok is jól példázzák a Szovjetunió valódi szándékát, nevezetesen, hogy teljes szovjet kontroll alá vonhassák a Varsói Szerződés országainak haderejét, és azt saját céljaira használhassák fel.

A hadtörténeti rész utolsó két fejezete Magyarország szuverenitásának helyreállításáról, a szovjet csapatok kivonásáról és a Varsói Szerződés felszámolásában játszott jelentős magyar szerepről szól.

A Horváth Miklós által írt részben bepillantást nyerhetünk a Varsói Szerződésben végbemenő döntési folyamatokba, azok előzményeibe és a következményekbe is. Így teljesebb képet kaphatunk a szovjet megszállás időszakáról, a 20. század második felének magyar hadtörténelméről.

A haditechnikai részt Kovács Vilmos három nagyobb fejezetre, időszakra bontotta: az 1948–1956, az 1957–1980 közötti időszakra, továbbá az 1980-as évekre vonatkozóan mutatja be a magyar haderő fegyverzetét és annak fejlesztéseit. A fejezeteken belül haderőnemenként és fegyvertípusonként részletezi az időközben bekövetkezett változásokat, valamint azok okaira is külön kitér. Ebben a részben színes képek és részletes táblázatok is segítik az eligazodást az adatok között.

A magyar haderő fegyverzetének fejlesztése 1948-ban a szovjet fegyverszállításokkal vette kezdetét. A szerző kiemeli az 1956-os forradalom hatását is a Magyar Néphadsereg haditechnikájára, fegyverzetének változásaira.

Kovács Vilmos hangsúlyozza, hogy az 1960-as években már számolni kellett a tömegpusztító fegyverek ellenség általi alkalmazásával is, és ez alapvetően meghatározta az átalakítandó Magyar Néphadsereg fegyverzetét és felszerelését. Említést tesz az időszakban megtartott hadgyakorlatokról is. (250. o.)

Kiemelendőnek tartom, hogy a honi és a csapatlégvédelemre vonatkozó fejlesztéseket külön is bemutatja, különös tekintettel a rakéatechnikai eszközökre. A szerző kitér a híradó-, műszaki és vegyivédelmi csapatok felszereléseire is. Külön említést tesz a Magyar Néphadsereg fegyverzetének változásáról az 1980-as években.

A kötet végén Kovács Vilmos nagyon jó, a haditechnika iránt érdeklődők számára átfogó összegzést ad a területről, összefoglalva a hidegháború időszaka alatt a magyar haderőben bekövetkezett fegyverzeti változásokat, fejlesztéseket. Felhívja a figyelmet az egyes hidegháborús politikai történések és a hadsereg- és haditechnikai fejlesztések közötti összefüggésekre.

A kötet alcímében a „fejezetek” kifejezés is arra utal, hogy a mű nem kívánta teljes mértékben feldolgozni a hidegháború időszakának történetét; ahogy a bibliográfiából is látható, főként magyar nyelvű szakirodalomra és levéltári forrásokra épül a könyv. Ezért az egyetlen hiányosságnak lehetne tekinteni a kutatás során felhasználható idegen nyelvű szakirodalom és levéltári források csekély mértékű használatát, illetve hiányát, de nyilván azok feldolgozása nem volt célja a szerzőknek, ez talán egy későbbi munka feladata lesz.

Összegzésként megállapítható: a Horváth Miklós – Kovács Vilmos szerzőpáros könyve az alapos kutatómunkának köszönhetően, az eddigi szakirodalomra és a legújabb levéltári forrásokra támaszkodva hiánypótló munka a hidegháború időszakának történetéről, amely nem csak a szakmai közönség számára lehet érdekes és izgalmas olvasmány.

(Zrínyi Kiadó, 2016, 390 oldal, CD-melléklettel)

HIVATKOZOTT IRODALOM

Bognár Károly – Hajma Lajos: *Hidegháború magyar szemmel*. ZMNE, Egyetemi jegyzet, Budapest, 2001.

Borhi László: *Magyar–amerikai kapcsolatok 1945–1989*. MTA, Budapest, 2009.

Borhi László: *Nagyhatalmi érdekek hálójában. Az Egyesült Államok és Magyarország kapcsolata a második világháborútól a rendszerváltásig*. Osiris, Budapest, 2015.

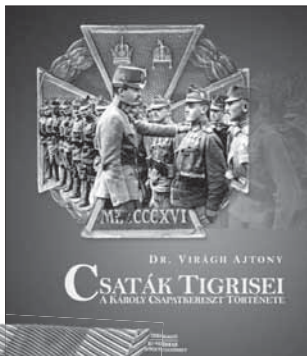
Fischer Ferenc: *A kétpólusú világ 1945–1989*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2005.

- Horváth Miklós: *A magyar katonadiplomácia szerepe a Varsói Szerződés felszámolásában*. Felderítő Szemle, XII. évf. (2. szám), 2013.
- Horváth Miklós: *Magyarország szuverenitásának helyreállítása*. M. Kiss Sándor (szerk.): Rendszer-váltás 1989: Témák között válogatva. Antológia Kiadó, Lakitelek, 2014.
- Horváth Miklós: *Új szakasz a hidegháború történetének kutatásában? Mozaikok Magyarország hidegháborús történetéből*. Fröhlich Ida (szerk.): Tízéves a Történelemtudományi Doktori Iskola. Piliscsaba, 2011.
- Kovács Vilmos: *A magyar kézilőfegyver-ipar. A Magyar Néphadsereg kézi lőfegyver- és lőszerellátásának hadiipari háttere (1955–1980)*. Kaliber, 2001. nov., IV. évf. 11. sz.
- Kovács Vilmos: *A Magyar Néphadsereg gyalogsági töltényei*. Kaliber, 2002. aug., V. évf. 8. sz.
- Okváth Imre: *Bástya a béke frontján: Magyar haderő és katonapolitika 1945–1956*. Budapest, 1998.

Szakály Sándor:

AMIT CSAK TÉNYLEGES HADI ÉRDEMEKÉRT LEHETETT ELNYERNI

Míves kötet a Károly Csapatkereszt történetéről

Ferenc József császár és király halálát követően lett az Osztrák–Magyar Monarchia – mint 1918-ban kiderült, utolsó – uralkodója a magyar királyként IV., osztrák császárként I. „jelzővel” illetett Habsburg Károly. A fiatal uralkodó egyik első intézkedése volt a haderő számára nevéhez kötődő, az első vonalakban szolgálatot teljesítők részére adományozandó kitüntetés megalapítása. Az 1916. december 13-án Bécsben megjelent hadsereg- és hajóparancsban olvasható, hogy: „... akik az eddig nem ismert hevedésszerű és tartalmú harcokban hősiességgel végzik kötelességüket, s állandó veszélyben, esküjükhöz híven életüket vetik latba igaz ügyünkért”, érdemsülhetnek a kitüntetésben.

Ez a kitüntetés tehát megilletett mindenkit, aki az első vonalakban 12 heti szolgálatot teljesített, függetlenül rendfokozatától, fegyvernemétől. Mondhatnánk úgyis: „demokratikus kitüntetés” volt. E kitüntetés történetét, a világháború utáni utóéletét, az azt kiérdemelték különböző csoportjainak életére gyakorolt „hatását” is vizsgálja dr. Virágh Ajtony *Csatak tigrisei. A Károly Csapatkereszt története* című könyvében. A szerző igyekezett minden ismeretet összegyűjteni és közreadni a Károly Csapatkeresztről. Alapos kutató- és feltáró munkája eredményeként a kitüntetés alapításának körülményeit ugyanúgy megismerhetjük, mint az adományozás folyamatát, az alapszabályokat és a kitüntetés rajzait, fotóit.

A kitüntetés elő- és hátoldalán latinul, rövidítéssel olvasható: „Grati princeps et patria. Carolus imp. et rex” („A hálás uralkodó és a haza, Károly császár és király”), illetve a „Vitam et sanguinem MDCCCCXVI” („Életünket és vérünket 1916”). A kitüntetés hátoldalán még az osztrák császári és a magyar királyi korona látható.

Az egyenlő szárú, babérkoszorúval övezett Károly Csapatkeresztet sok tízezer katona – állományviszonyra, rendfokozatra, fegyvernemre, nemzetiségre, a császári és királyi haderőben és haditengerészetben, a magyar királyi honvédségben vagy az osztrák császári királyi honvédségben való szolgálattól függetlenül – kapta meg. Aki teljesítette az előírt időt az arcvonalban, az büszke tulajdonosává válhatott a kitüntetésnek.

Viselték is az egykori hadfiak, amikor az alkalom a kitüntetések viselését lehetővé tette. Sokak számára a Magyarországon 1938 után meghozott ún. „zsidótörvények” esetében egy ideig még kivételezettséget is jelentett. A törvények szigorodásával azonban a Károly Csapatkereszt már nem volt elegendő egymagában a hatályos törvények/rendeletek alóli mentesítéshez. A harctereken tapasztalt egyenrangúság eltűnt, a fel-felbukkanó bajtársiasság pedig kevés volt az egykori harcostársak érdemi megsegítéséhez. Már csak ezért is fontos

és hasznos az olvasó számára azon izraelita hitben született néhai katonák – hivatásos és tartalékos tisztek – rövid életútjának vázolója, akik a feledés homályába kerültek.

A szép kivitelezésű kötetből megtudhatjuk a kitüntetés gyártóinak névsorát. Megismerhetjük a gyártó cégeknek a kitüntetésen alkalmazott jelzéseit és mindazt, amit egy kitüntetésről tudni kell. Egy olyan kitüntetésről, melyet talán a legnagyobb példányban adományoztak az első világháború idején, és amelynek történetéről ilyen alapos, összegző munka még nem készült.

Külön kiemelendő a könyvben közreadott fotók sokasága. Az egyszerű közvitétől generálisokig láthatóak portrék és a különböző időpontokban s helyszíneken készült csoportképek. Vannak a fotók között jól ismertek és alig publikáltak.

Természetesen, mint minden műben, e kötetben is akad egy-két kisebb hiba, elírás. Például Vörös János esetében a helyes megnevezés a Honvéd Vezérkar főnöke, nem vezérkari főnök. Honvédelmi miniszteri tiszténél pedig jelezni lehetett (kellett?) volna, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormányban (1944. december 22. – 1945. november 15.) viselt tisztsége mellett, 1944. december 23-a és 1946. február 21-e között a Magyar Honvédségben is betöltötte a Honvéd Vezérkar főnöke beosztást. Általam nem ismert, hogy az 1921-ben még százados Melczér Antal altábornaggyá „vált volna”. Zelenka Zoltán a fotón még tábornoki egyenruhában szerepel, de a képalírás altábornagyként tünteti fel. (Való igaz, 1936. november 1-jével altábornaggyá nevezte ki az államfő.) Lucich Károly az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlásakor még nem volt altengernagy. Ennek a rendfokozatnak megfelelő rangot már a magyar Királyi Folyamórség állományában ért el.

Külön figyelmet érdemel az az összeállítás, amely a Károly Csapatkereszttel is kitüntetett személyek közül többeket a foglalkozásuk szerint sorol fel. Sportolók, orvosok, mérnökök... és még számos foglalkozás/hivatás képviselői. Hivatásos és tartalékos tisztek, katolikusok és izraeliták, evangélikusok és reformátusok. Ami valamennyiükben közös: a Nagy Háborúban – amely az idők folyamán az első világháború megnevezést kapta – a hazáért, a szülőföldért harcoltak. Emléküket ma már egy szép könyv – album – is megőrökíti, amely a Monarchia Kiadó és a Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely közös gondozásában, példaadó kivitelben készült el, a korabeli jogszabályokat mellékletben hozva, és a portrék mellett nem kevés igazolvány, plakát stb. reprodukcióját is közölve. Utóbbiak Szikits Péter fotós munkáját dicsérik.

S mit lehet végezetül a kötettről, a kötetrel kapcsolatban összegzésként írni? Érdemes kézbe venni dr. Virágh Ajtony munkáját!

(Dr. Virágh Ajtony: Csaták tigrisei. A Károly Csapatkereszt története. Monarchia Kiadó – Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely, Budapest, 2016, 162 oldal.)

ABSTRACT

MILITARY ORGANISATION AND FORCE DEVELOPMENT

General (Ret.) Zoltán Szenes: Purpose or Instrument? Development of the Visegrad Defence Policy (2.) 3

Hungary, the Hungarian Defence Forces celebrated the 25th anniversary of the Visegrad cooperation with contributing to the successful setting up and operating of V4 EU Battle Group. The study carried out by an evaluation of the past five years in the area of V4 defense policy co-operation, which has brought new goals, ambitions, plans and programs for the member countries. However, apart from the undoubted successes of the Visegrad defence cooperation, difficulties of military cooperation could not be surpassed the obstacles to deeper military integration, the Visegrad brand obscuring the light of difficulties. The first part of the analysis evaluates key areas of defense cooperation; the second part describes the obstacles to deeper cooperation. Although the article argues that the changed security environment and the greater political will could lift the Visegrad defense policy up to the level of Scandinavia or BENELUX type of integration of military cooperation, but this is not a political goal. The member countries are using the Visegrad defense policy as a tool to pursue their international and national political objectives.

Keywords: Visegrad Group, V4, Visegrad defence cooperation, V4 EU Battle Group, V4 permanent modular force, Visegrad air defence cooperation, V4 cooperation projects

Col. István Resperger: Some potential responses to asymmetric warfare 24

Nowadays the expansion of the Islamic State and the Russia-Ukraine conflict send signals and indications to the experts of military science that newly emerging military science issues and changes need to be thoroughly examined. Appropriate response should be given to the threats through theories. Both asymmetric and hybrid types of warfare request new approach from both the theorists and practical experts of military science. The article presents the characteristics of asymmetric and hybrid operations and the objectives and contents of operations aimed at them.

Keywords: asymmetric warfare, hybrid warfare, asymmetric conflict, casualties, losses

Lt. Ádám Farkas: Some aspects for the taxonomical approach to the defence of the state 44

The considerations about the defence of the state have several notional and theoretical problems in Hungarian government and law studies. In the field of defence the traditional classification based on external and internal defence seems dominant in the evaluation of individual organisations. However, the challenges of the 21st century require new approaches and presume the renewal of the way of thinking on the defence of the country. In order to present notional and theoretical novelties which may be utilised by government and law studies, by other sciences and legislation, a more thorough examination of the defence system of the state is required. The objective of the present study is to provide material for this issue, particularly with regard to the functional structuring of the defence system of the state.

Keywords: defence system of the state, internal defence, external defence, monopoly of violence

INTERNATIONAL ACTIVITIES

Csanád Fekete – Lt. Zoltán Sipos: The emergence of cyber space in Russian military operations with regard to the Russia-Georgia war of 2008 59

The purpose of this study is to present the characteristic features and development of Russian concepts outlined on the basis of information warfare and the events of the Russia-Georgia war of 2008. According to most experts this was the war which can be regarded as the first armed conflict in the history of mankind when – parallel with military operations – offensive activities were conducted in the cyber space as well in order to achieve certain objectives. The authors provide a brief overview of the appearance of information operations in Russian military strategies and concepts in the years before the war. The second part of the article seeks the answer how information and cyber operations conducted simultaneously with military operations assisted achieve political and strategical objectives set during the war. Finally, the authors provide a brief overview of how the conflict contributed to the increase in the significance of information operations and the modernisation program of the Russian armed forces.

Keywords: Russia-Georgia war of 2008, information warfare, cyber space, cyber operation, Russian military strategy

COMMAND TRAINING

Éva Harnos Jakusné: Tasks and their possible solutions in military language training 72

The article presents an overview of the military language training system of officer cadets and intensive training course participants. It makes proposals for bridging the gap between the teaching materials, language testing exercises, and real-life professional situations. It also suggests the establishment of a teaching material based on new scientific findings, stored electronically, and accessible on an interactive home page, as well as streamlining the training profiles.

Keywords: foreign language training, English for Specific Purposes, professional communication, blended learning, STANAG examinations

CWO Sándor Asztalos: The use of an electronic data base within the training system of the Hungarian Defence Forces 82

E-learning, based on rapidly developing information technologies is the most modern of the distance learning methods of the present as it provides the opportunities of methodology, means, and self-learning. The present study focuses on the proper interpretation of these three factors and their use as a tool. If considering them as a system of assets, the basis is collective knowledge where information, documents, images, and soundtracks can be found in the same place. Within the structure of the Hungarian Defence Forces there is a portal which completely meets the requirements of this summarising-collecting function, is accessible, and usable by a large community: this is the Training and Doctrinal Database of the Hungarian Defence Forces Recruitment, Training and Preparation Command.

Keywords: distance learning and teaching, e-learning, database

Judit Pálmai: Some elements of patriotic education in the pedagogical documents of the interwar period in Hungary 92

The study focuses on a minor element of the research activities of the author. The theme of her original research was the analysis of family model in the interwar (1919-1945) documents. The research focused on three types of documents: curricula, schoolbooks, and pedagogical periodicals, produced in the interwar period. The complex methodology of the work is based on the analysis of contents and documents. In the present study some of the findings of the content analysis are published: how the military appears in the analysed materials; how the patriotic and military education of the youth was shaped.

Keywords: post-Trianon trauma, military life, Hungarian military virtues, country defence, respect of heroes

LOGISTICS

Lt. Col. Zsolt Végyvári: The necessity of research for new battlefield electric energy solutions and a comparison of development options 102

One of the primary pre-conditions of the deployability of any modern armed forces is the capacities of infantry soldiers and infantry small units that are able to hold areas. The enlargement and extension of such capabilities continues to be one of the most important development objectives while one of the main directions of development is the provision of electricity for the ever-increasing demand, in order to allow infantry soldiers to continuously use various pieces of their electronic equipment. The present study focuses on the requirements of infantry and introduces the potential directions of further development.

Keywords: infantry soldier, electric energy, battlefield, solar panel, battery, alternate sources of energy

MILITARY HISTORY

Lt. Col. Tibor Balla: The participation of the Austro-Hungarian Monarchy in the military administration of occupied Romania in 1916-1918 114

On 27th August 1916 Romania declared war on the Austro-Hungarian Monarchy then its armed forces invaded Transylvania. Afterwards the Central Powers (Germany, Austro-Hungary, Bulgaria, Turkey) entered Wallachia and Dobruja, on 6th December occupied Bucharest, and completed the campaign against Romania with victory in January 1917. This study presents the characteristic features of the military administration on the occupied territories between December 1916 and November 1918. As the military officers, soldiers, and clerks of the Monarchy knew the country and its language better than their German counterparts, the relations between the Austro-Hungarian authorities and the Romanian population were better than those in the regions under German rule.

Keywords: August von Mackensen, military administration, military district commands, economic staff

Dávid Kiss: The establishment of the wartime defence administration

system of the Kádár system (1964-1975) 121

The study deals with the part of defence administration system which would have been activated in war time. The issue and its genesis are of importance because that was the time when some fundamental elements of the current system were established. After the regime change the previous structure of defence administration and the system of missions were altered through several legal acts, and the staffs involved in the activities of various units was modified. This was necessitated by the fact that the representatives of the new national and local administration took over the places of the representatives of the state party, which ceased to exist. However, the current structure is partly based on the system established during the Warsaw Pact time, is a strange mixture of old and new, and has grown obsolete by now. For example, it does not provide any solutions to problems generated by a cyber war, or take into consideration the specific features of hybrid warfare in the right way. The large increase in the proportion of private sphere in the economy of the 1980s brought about significant changes, and Hungary's NATO accession also created a new situation later on.

Keywords: defence administration, Warsaw Pact, United Armed Forces, wartime administration structure, defence committees

FORUM

Lóránd Ujházi: The involvement of the Hungarian Catholic Church in the

management of migration crisis 140

In his brief study the author presents the participation of the Hungarian Catholic Church in the management of migration crises in the 20th century and the relating challenges nowadays. He also refers to historical factors and security aspects which had to be taken and have to be taken into consideration by the various organisations of the Catholic Church when exercising active love. He presents particular aid actions which were organised for providing help to immigrants by the catholic organisations in the current crisis situation. Keywords: humanitarian support, Armenian refugees, Polish refugees, Transylvanian refugees, refugees from then GDR, Hungarian Catholic Charity, Hungarian Charity Service of the Order of Malta, Community of Sant'Egidio, Jesuit Refugee Service

Sgt. Gábor Dobai (vol. op. res.): The role of mineral oil in the First World War 149

Oil comprises a fundamental factor of our everyday life, yet the role it played in the First World War is less known by the general public, particularly with regard to its impact on the root causes of war and especially to its end state. Mineral oil changed the world and not just the peace but also war; moreover, oil itself became one of the objectives and means of waging wars. The present article analyses the role of natural oil in the First World War.

Keywords: First World War, mineral oil, Entente Powers, Central Powers, Royal Dutch Shell, Standard Oil, fuel

REVIEW

Col. (Ret.) Eng. Csaba Gál: International military and military technology review 158

A summary of the latest news in the international military and military technology press.

Rita Paroda: Some chapters from the military and military technology history of the Cold War 165

A review about the book „Magyarország az atomháború árnyékában” [Hungary in the Shadow of the Nuclear War] written by authors Miklós Horváth and Vilmos Kovács.

Sándor Szakály: A medal for real battle merit 169

The author introduces his readers to a book by Ajtony Virág “Tigers of War. The History of the Karl Troop Cross”.

**AZ MH HADKIEGÉSZÍTŐ,
FELKÉSZÍTŐ ÉS KIKÉPZŐ PARANCSNOKSÁG
TUDOMÁNYOS SZAKKÖNYVTÁRÁNAK KÖNYVAJÁNLÓJA**

- Antal Attila: *A civilek hatalma.*
Noran Libro Kiadó, 2016, 3990 Ft
- Kósa András: *A főnök beszéde.* Noran
Libro Kiadó, 2016, 3400 Ft
- Paul Lendvai: *Új honfoglalás.*
Noran Libro Kiadó, 2016, 3200 Ft
- Végel László: *Exterritórium.*
Noran Libro Kiadó, 2016, 2990 Ft
- Gálhalmi György: *Kacagásaink.*
Noran Libro Kiadó, 2016, 2990 Ft
- Szalai Lilla: *Kínai bölcsességek.*
Kossuth Kiadó, 2016, 2490 Ft
- Zeidler Miklós: *Trianon.* A magyar történelem rejtélyei sorozat.
Kossuth Kiadó, 2016, 1490 Ft
- Tóth Ferenc: *A bujdosó Rákóczi.* A magyar történelem rejtélyei sorozat.
Kossuth Kiadó, 2016, 1490 Ft
- B. Szabó János: *A mohácsi vész.* A magyar történelem rejtélyei sorozat.
Kossuth Kiadó, 2016, 1490 Ft
- Hajdu Károly: *Károlyi, a vörös gróf.* A magyar történelem rejtélyei sorozat.
Kossuth Kiadó, 2016, 1490 Ft
- Várkonyi Gábor: *Báthory Erzsébet – Bűnös vagy áldozat?*
A magyar történelem rejtélyei sorozat.
Kossuth Kiadó, 2016, 1490 Ft
- Fónagy Zoltán: *Kufstein, a megtorlások jelképe.* A magyar történelem rejtélyei sorozat.
Kossuth Kiadó, 2016, 1490 Ft
- Kertész István: *Regélő Róma.*
Kossuth Kiadó, 2015, 2990 Ft
- Michael Dobbs: *Kártyavár.*
Kossuth Kiadó, 2015, 3400 Ft
- Bokor Péter: *Az ékszerész, a szőke és a sánta – egy német történet.*
Noran Libro Kiadó, 2014, 990 Ft

REMÉNY ÉS POKOL

1956

Dobozkönyv az 1956-os forradalom és szabadságharcról

AZrínyi Kiadó–HM HIM Újdonsága a 60 évvel ezelőtti fővárosi és vidéki események napjait idézi fel: hadtörténészek írásaival, több mint 200 fényképpel és térképpel, valamint korabeli dokumentumok (igazolványok, plakátok, röplapok, falragaszok és újságok) reprint nyomatával.

„1956. október 23-a örökké élni fog a szabad emberek és nemzetek emlékezetében... A történelem kezdete óta nincs még egy nap, mely világosabban mutatja az ember csillapíthatatlan vágyát a szabadság iránt – bármily kicsi is a siker esélye, s bármily nagy is az áldozat, amit követel.”

(John F. Kennedy, 1957)

„...A magyar vér oly nagy értéke Európának és a szabadságnak, hogy óvnunk kell minden cseppjét. [...]

A magára maradt Európában csak úgy maradhatunk hívek Magyarországhoz, ha soha és sehol el nem áruljuk, amiért a magyar harcosok életüket adták, és soha, sehol – még közvetve – sem igazoljuk a gyilkosokat.”

*(Albert Camus: A magyarok vére
Párizs, 1957)*

„1956 tragédiája a szovjet rendszer szégyenfoltja marad örökké.”

(Borisz Jelcin, 1992)

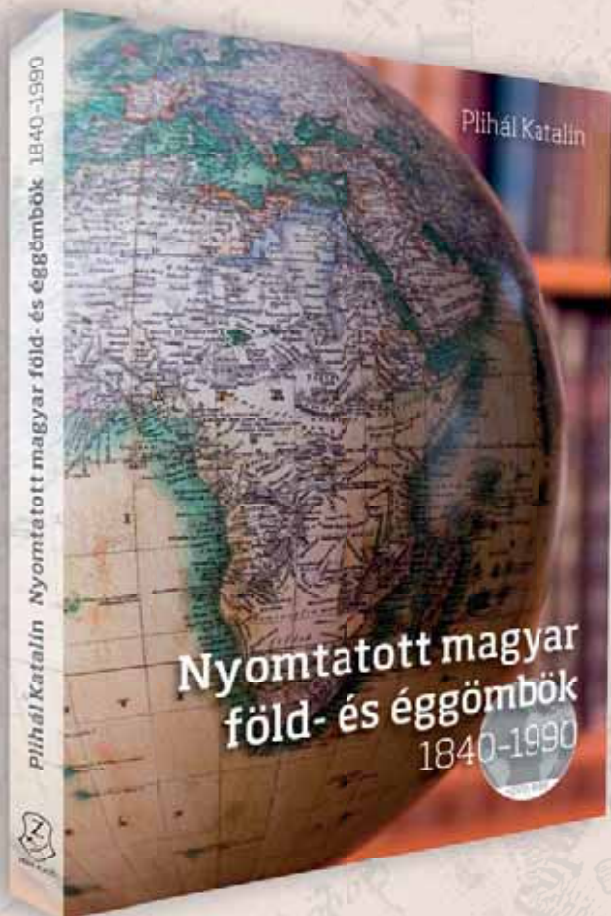
A kötet melléklete: két DVD, egy CD és egy nemzetőr karszalag.

A ZRÍNYI KIADÓ ÚJDONSÁGA

Plihál Katalin

Nyomtatott magyar föld- és éggömbök
+ DVD-melléklet

Ez a könyv egy különleges gyűjtemény: az első olyan kiadvány, amely bemutatja a jelenleg ismert 102 magyar földgömb mindegyikét. A kötet DVD-melléklete ezek közül tár elénk 72 földgömböt – nagyítható és körbeforgatható formában, továbbá lehetővé téve, hogy a Google Earth alkalmazásához kapcsolódva összehajthassuk a régi földrajzi térképeket a maiakkal, megtaláljuk a korabeli földrajzi nevek napjainkban használt megfelelőit. A DVD egykori feladatgyűjteményeket, földgömbökkel kapcsolatos gyakorlatokat is kínál az érdeklődőknek, akik a nyomtatott föld- és éggömbök világát szeretnék megismerni.

Ár: 6500 Ft

ISBN 978 963 327 711 9

Méret: 197×255 mm (A/4)

Kötés: keménytáblás, cérnafűzött,
több mint 150 színes fényképpel
és ábrával

Zrínyi Kiadó – HM Zrínyi Nonprofit Kft.
Cím: 1087 Budapest, Kerepesi út 29/B
Nyitvatartás: hétfőtől péntekig 9.00–15.00
Tel.: 06 1 459 5373
E-mail: gyoredina@armedia.hu,
cinti@armedia.hu

www.hmzrinyi.hu

WEBÁRUHÁZUNKBAN
AKÁR **25%**
KEDVEZMÉNNYEL
VÁSÁROLHAT
shop.hmzrinyi.hu/

ZRÍNYI KIADÓ